

Наукові перспективи
Видавнича група

№ 7 (7)

2022

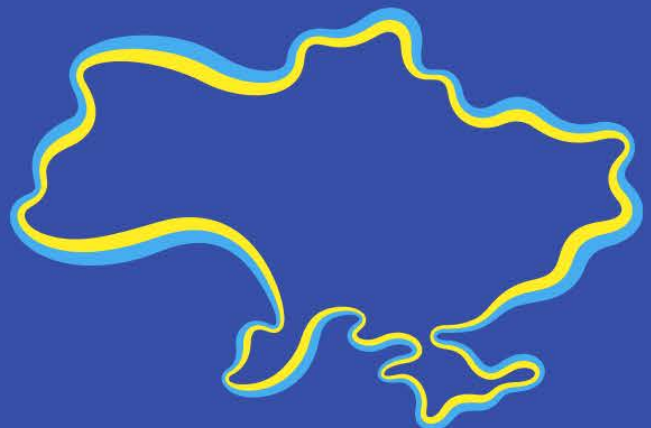
ІТ НАУКА ТЕХНІКА

серії: право, економіка, педагогіка, техніка, фізико-математичні науки

СЬОГОДНІ

З Україною
в серці!

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська наукова організація
«Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління»**

Громадська організація «Асоціація науковців України»

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Фізико-математичні науки»)*

Випуск № 7(7) 2022

Київ – 2022

Publishing Group «Scientific Perspectives»

**Public Scientific Organization
«Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration»**

Public organization «Association of Scientists of Ukraine»

"Science and technology today"

***("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series,
"Physical and mathematical sciences" series)***

Issue № 7(7) 2022

Kiev – 2022

«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки»): журнал. 2022. № 7(7) 2022. С. 270.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та педагогіки.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530 журналу присвоєно категорію "Б" із права.

Журнал видається за підтримки Міждержавної гільдії інженерів консультантів, Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання». Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 25.07.2022, № 5/7-22)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Головний редактор: Якимчук Аліна Юріївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Артемчук Володимир Олександрович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова НАН України (Київ, Україна);
2. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);
3. Бірюкова Тетяна Вікторівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики Буковинського державного медичного університету (Чернівці, Україна);
4. Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна);
5. Волк Павло Павлович — доцент кафедри водної інженерії та водних технологій Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
6. Гнатюк Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, заступник декана факультету аеронавігації, електроніки та телекомунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
7. Дацій Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);
8. Дівізніюк Михайло Михайлович - доктор фізико-математичних наук, професор, Завідувач відділу Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи "Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна);
9. Дяденчук Альона Федорівна - кандидат технічних наук, старший викладач кафедри вищої математики і фізики Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Мелітополь, Україна);
10. Забулонов Юрій Леонідович - доктор технічних наук, професор, Член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна);
11. Ільїн Валерій Юрійович - доктор економічних наук, професор (Київ, Україна);
12. Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна);
13. Кардаш Оксана Любомирівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна);
14. Квасніков Володимир Павлович — доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
15. Коваленко Валентин Васильович - доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник сектору авторського права та суміжних прав лабораторії авторського права та інформаційних технологій Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна);
16. Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна);
17. Комнатний Сергій Олександрович - докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна);
18. Кравчук Володимир Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна);

19. Кузьмич Людмила Володимирівна - доктор технічних наук, головний науковий співробітник Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна);
20. Куницький Сергій Олегович - кандидат технічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
21. Лук'янчук Олександр Петрович — кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри будівельних, дорожніх, меліоративних, сільськогосподарських машин та обладнання Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна);
22. Маджд Світлана Михайлівна - доктор технічних наук, професор, професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (Київ, Україна);
23. Микитин Тарас Миронович - кандидат технічних наук, завідувач кафедри економіки та менеджменту Рівненського державного інституту культури (Рівне, Україна);
24. Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна);
25. Мізюк Вікторія Анатоліївна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна);
26. Мірошніченко Валентина Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (Хмельницький, Україна);
27. Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща);
28. Огієнко Микола Миколайович - кандидат технічних наук, професор кафедри організації авіаційних робіт та послуг Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
29. Одарченко Роман Сергійович - завідувач кафедри телекомунікаційних та радіоелектронних систем Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
30. Оніщенко Наталія Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України (Київ, Україна);
31. Опанасенко Володимир Миколайович — доцент кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
32. Охріменко (Жмурко) Тетяна Олександрівна - старший науковий співробітник кафедри комп'ютеризованих систем управління Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
33. Павлов Костянтин Володимирович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна);
34. Поліщук Віталій Васильович — кандидат сільськогосподарських наук, завідувач відділу зрошення, відділення меліорації Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України (Київ, Україна);
35. Приходькіна Наталія Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);
36. Сапожніков Станіслав Володимирович - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Університету імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна);
37. Синиціна Юлія Петрівна - кандидат технічних наук, PhD, доцент кафедри економічної та інформаційної безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна);
38. Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного університету (Київ, Україна);
39. Стахова Анжеліка Петрівна — старший викладач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна);
40. Титко Анна Василівна — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна);
41. Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна);
42. Федоренко Владислав Леонідович — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України ((Київ, Україна);
43. Фесенко Андрій Олексійович - кандидат технічних наук, асистент кафедри кібербезпеки та захисту інформації Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (Київ, Україна);
44. Черненко Варвара Петрівна - кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики і вищої математики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (Кременчук, Україна);
45. Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
46. Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна);
47. Шандра Наталія Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна);
48. Шеремет Інеса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна);
49. Якимчук Олег Феодосійович - керівник групи білінгу Відділу бізнес-систем Департаменту інформаційних технологій ПРАТ «Рівнеобленерго» (Рівне, Україна);
50. Яцишин Андрій Васильович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи "Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна)

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Право»

Гаран О.В., Павлова Т.О.

*НАРАТИВ ЩОДО ОКРЕМИХ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ПЛОЩИНІ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ ТА
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ*

10

Дерев'янко Н.З.

*ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА
ОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ*

23

СЕРІЯ «Економіка»

Березюк В.О.

*АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ КАНЦЕЛЯРСЬКИХ ТОВАРІВ ТА
ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ЙОГО ОПТОВОГО СЕГМЕНТУ*

36

Іванієнко В.В., Ковальчук К.В.

*СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО БРЕНДУ*

49

Кондрат І.Ю., Шах О.М.

*СУЧАСНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОРТФЕЛЬНОГО
ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ*

64

Косінський П.М.

*ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ*

75

Чиж Л.П., Хотєєва Н.В.

*УДОСКОНАЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ КОМПЛЕКСНОЇ
ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА*

85

СЕРІЯ «Педагогіка»

Matishak M.V., Marchii-Dmytrash T.M.

*PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE
EDUCATORS' TRAINING FOR THE NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION
OF PRESCHOOL AGE CHILDREN*

98

- Кацера О.К.** 113
ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ПСИХОЛОГО-КОМПЕНСАТОРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ
- Кривонос О.М., Кривонос М.П., Яценко О.С., Яценко О.І., Торгонська А.О.** 128
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ
- Лісіна Л.О., Веремієнко В.О.** 142
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
- Лунгол О.М.** 152
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
- Маргігич К.Є.** 163
КОНЦЕПЦІЯ ДВОМОВНОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ З ЕТНІЧНО-МІШАНИМ СКЛАДОМ НАСЕЛЕННЯ
- Молнар Т.І.** 173
ЗМІСТ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО КОНСТРУКТУ «ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ЗАКАРПАТТЯ»
- Островська М.Я.** 187
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ ОСВІТИ
- Рудницька О.Г., Кузик П.В., Дзямко В.Й.** 196
ПЕРСПЕКТИВИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
- Ткаченко О.П., Афанасьєва І.О., Абдряхімов Р.А.** 205
ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МЕДИЦИНИ
- Ходунова В.Л.** 220
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
- Хроленко М.В.** 233
МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Шевчук Л., Вересоцька Н.І., Солопко І.

*ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗМІШАНІЙ ФОРМІ
НАВЧАННЯ*

247

Ягоднікова В.В., Красюк Л.В., Ковтун Н.І.

*ПРОФЕСІЙНІ ТА ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В
УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ*

261

ДОРОГІ КОЛЕГИ!**СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!**

Уже п'ятий місяць ми потерпаємо від військового вторгнення російської федерації, що супроводжується злочинним порушенням територіальної цілісності й кордонів України, нелюдським поведінням із цивільним населенням.

Висловлюю щирю підтримку та вдячність захисникам нашої Вітчизни. Завдяки їх подвигам, героїзму та мужності ми перемагаємо, продовжуємо будувати наше щасливе майбутнє.

Ви тримаєте у руках черговий номер фахового журналу категорії Б з права, економіки та педагогіки «Наука і техніка сьогодні».

У матеріалах журналу Ви познайомитися із: юридичними гарантіями забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги; питанням використання дистанційних платформ для навчання і саморозвитку учнів та студентів під час воєнного стану; плануванням процесу навчання відповідно до сформульованих державою мовних цілей та обраних форм впровадження концепції двомовності; особливостями розробки структурно-логічної схеми комплексної діагностики інтегрального показника фінансової стійкості;

Бажаю миру, злагоди, успіхів, здоров'я та всіляких гараздів!

**З повагою,
Декан юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України**

Сопілко І.М.

Шановні колеги!

Вашій увазі представлений черговий випуск фахового журналу «Наука і техніка сьогодні», який виходить у часи героїчної оборони нашої держави від російської агресії.

Упевнена, що ми незабаром переможемо. Війна завершиться перемогою для нашого вільного, справді європейського народу. Ми відвоюємо мир, демократію і свободу, на яку безперечно заслуговуємо.

Багатогранність та актуальність висвітлених питань на сторінках матеріалів журналу роблять їх цікавими не лише для авторів, а й дозволяє отримати практичні відповіді вченим із різних галузей науки, керівникам бізнес структур, співробітникам органів державного управління та місцевого самоврядування.

Бажаю нових творчих здобутків, реалізації цікавих проєктів, стабільних тиражів, міцного здоров'я, благополуччя та процвітання!

Слава Україні!

З повагою,
директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління,
доцент

Жукова І.В.

Серія «Право»

УДК 342.9,343.13:004

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-10-22](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-10-22)

Гаран Ольга Володимирівна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, тел.: (067) 999-54-25, <https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>

Павлова Тетяна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, тел.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

НАРАТИВ ЩОДО ОКРЕМИХ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ПЛОЩИНІ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу діджиталізації на окремі правові інститути, на прикладі інституту електронних послуг та кримінального провадження.

Обґрунтовано, що діджиталізація докорінно змінює парадигму публічної комунікації та правосуддя. Пов'язано це з тим, що в сучасних умовах на діяльність органів влади будь-якої держави світу впливає застосування цифрових технологій, які стали важливою частиною життя та створення єдиного міжнародного інформаційного простору. Акцентовано увагу на тому, що на рівні держави швидкими темпами застосовуються відповідні інструментарії, які забезпечують реалізацію процесів ухвалення рішень у питаннях формування інформаційного суспільства, цифрової економіки та діджиталізації правоохоронної діяльності й судової системи – це досліджено на прикладі кримінального провадження та інституту електронних послуг. Зазначено, що напрям діджиталізації здійснюється із урахуванням потреб держави та громадянського суспільства із запровадженням європейських стандартів, що стає одним з основних трендів розвитку національного правового простору, сприяє інтеграції, оскільки

взаємодія між державою, органами влади та громадянським суспільством здійснюється швидше, прозоріше, дешевше та з новою якістю. Діджиталізація інституту електронних послуг та кримінального провадження передбачає зміни у процедурах надання цих послуг у площині «*end-to-end direct online procedure*», зміні формату здійснення зазначеного провадження.

Результатами застосування інструментів цифровізації є: «осучаснення» відповідних правових інститутів завдяки спрощеному доступу до органів влади, до баз даних, обробки великих обсягів інформації тощо; підвищення якості та прозорості реалізації відповідної компетенції державними органами, у тому числі органами кримінальної юстиції; підвищення рівня економічності здійснення встановлених законодавством процедур надання різноманітних електронних послуг, здійснення досудового розслідування та інші сучасні зміни у взаємодії між державою та громадянським суспільством.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація, електронні послуги, адміністративні процедури, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Haran Olha Volodymyrivna Doctor of Juridical Sciences, Professor the Department of Administrative and Commercial Law, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boule., 24/26, Odesa, tel.: (067) 999-54-25, <https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>

Pavlova Tetiana Oleksandrivna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boule., 24/26, Odesa, tel.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

NARRATIVE REGARDING CERTAIN CURRENT ISSUES OF DIGITALIZATION IN THE AREA OF ELECTRONIC SERVICES AND CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. The article is devoted to the study of the impact of digitalization on individual legal institutes, using the example of the institute of electronic services and criminal proceedings.

It is substantiated that digitalization fundamentally changes the paradigm of public communication and justice. This is due to the fact that in modern conditions, the activities of the authorities of any country in the world are affected by the use of digital technologies, which have become an important part of life and the creation of a single international information space. Attention is focused on the

fact that at the state level, appropriate tools are rapidly being used to ensure the implementation of decision-making processes in the formation of the information society, the digital economy, and the digitization of law enforcement activities and the judicial system – this is studied on the example of criminal proceedings and the institute of electronic services. It is noted that the direction of digitization is carried out taking into account the needs of the state and civil society with the introduction of European standards, which becomes one of the main trends in the development of the national legal space, promotes integration, since the interaction between the state, authorities and civil society is carried out faster, more transparently, cheaper and with new quality. Digitization of e-services institute and criminal proceedings involves changes in the procedures for providing these services in the «end-to-end direct online procedure» plane, a change in the format of the said proceedings.

The results of the application of digitization tools are: «modernization» of relevant legal institutions thanks to simplified access to authorities, databases, processing of large volumes of information, etc.; improving the quality and transparency of the implementation of relevant competence by state bodies, including criminal justice bodies; increasing the level of cost-effectiveness of the implementation of legally established procedures for the provision of various electronic services, the implementation of pre-trial inquiry and other modern changes in the interaction between the state and civil society.

Keywords: digitalization, digitization, electronic services, administrative procedures, criminal proceedings, pre-trial inquiry.

Постановка проблеми. У контексті реформ, що мають місце в Україні, необхідно наголосити на тому, що одним із напрямів діяльності Уряду/державних органів є створення цифрової держави шляхом цифровізації послуг, а у сфері правосуддя – е-правосуддя, за рахунок застосування сучасних інформаційних технологій.

Аналіз праць науковців та практиків, осмислення нормативно-правових актів, які визначають та розкривають вплив діджиталізації на трансформацію та розвиток різних сфер суспільної діяльності, в тому числі, електронних послуг й досудового розслідування, свідчать про достатню кількість питань, які потребують свого вирішення. Наукові доробки носять фрагментарний характер і не враховують виклики сьогодення. Незважаючи на важливість цього питання, в теорії права в загалі, та адміністративного права й кримінального процесу, зокрема, не приділено належної уваги вивченню цих правових явищ, з точки зору впливу цифровізації на напрямок їх розвитку, особливостей прояву в сучасних умовах. Всебічна оцінка діджиталізації та встановлення її загальних ознак впливу на певні правові феномени й визначення особливості їх прояву є одним з актуальних завдань сучасної науки.

Використання сучасних інформаційних технологій, докорінно змінює парадигми публічної комунікації і правосуддя та визначає їх основні напрямки й пріоритети подальшого розвитку, змінює акценти – не тільки у форматі взаємодії, але і у об'єктах комунікації, відповідно до міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України й міжнародно-правовими зобов'язаннями України. Дієва трансформація держави на усіх рівнях ґрунтується на цифровій трансформації із врахуванням необхідності створення сучасного цілісного світогляду на основі глобальних тенденцій розвитку права, науки про державне управління, правоохоронну діяльність й правосуддя, із врахуванням уявлень науковців щодо віртуалізації е-реальності. В Україні прискореними темпами здійснюється перехід до режиму «без паперів», що в свою чергу, прискорює цифровізацію та сприяє створенню сучасного цифрового правового простору.

Цифровізація (англ. – *digitalization*) стає найважливішим фактором трансформації, зростання суспільства та держави. Це – сучасний тренд розвитку і послідовного покращення електронного урядування, правосуддя та пов'язаних з ними соціальних сфер, заснований на збільшенні швидкості взаємного обміну, доступності й захищеності інформації.

Спираючись на технологічні можливості сучасних технологій, держава має можливість перейти на інноваційний шлях розвитку і забезпечити більш якісну реалізацію механізмів гарантування пріоритету реалізації прав, свобод та інтересів людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою електронних послуг в системі реалізації владної компетенції публічної адміністрації займалися вчені різних галузей права, зокрема: В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Бородін С. Вішнякова, В. Галуцько, О. Дрозд, А. Ішханян, О. Ємельяненко, Ф. Котлер, В. Курило, І. Окунев, К. Рудой, О. Скакун, Ю. Чеботарьова, І. Тищенко, А. Харченко, М. Уткіна, Н. Янюк та інші. Але, незважаючи на значний внесок зазначених вчених у вирішення цих та інших наукових проблем, вказані науковці не розкривали е-послуги із врахуванням викликів сьогодення та не акцентували увагу на впливу діджиталізації на їх трансформацію.

Проблематикою діджиталізації кримінального провадження займалися ряд науковців та практиків, зокрема: В. Білоус, В. Бірюков, М. Гуцалюк, І. Каланча, М. Карчевський, Т. Михальчук, Д. Патрелюк, С. Подгорець, А. Рибченко, А. Столітній, О. Ховтун, Д. Цехан, С. Чернявський, Г. Чигрината інші. Разом з тим, незважаючи на значний внесок зазначених вчених у процес діджиталізації кримінального провадження, потребують подальшого дослідження переваги та недоліки запровадження електронного кримінального провадження в Україні в умовах сьогодення.

Метою статті є дослідження окремих актуальних питань діджиталізації у площині електронних послуг та кримінального провадження із урахуванням міжнародних та європейських стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України й міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Виклад основного матеріалу. Архітектура правового підґрунтя для застосування діджиталізації формується з декількох складових: а) правового простору, визначеного загальними нормативно-правовими актами; б) правового простору, обумовленого дією спеціальних нормативно-правових актів, які враховують та обумовлюють своєрідність певних правовідносин.

Загальне правове підґрунтя для запровадження та втілення діджиталізації створене великою кількістю нормативно-правових актів, а саме: Законами України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ; «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР; «Про рекламу» від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР; «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-ІV; «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI; «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР; «Про електронні комунікації» від 16.12.2020 № 1089-ІХ; «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII тощо.

У той же час, особливості прояву діджиталізації на рівні окремих відносин встановлюються спеціальними нормативно-правовими актами, які регулюють певну сферу діяльності.

Так, у площині кримінального провадження основними нормативно-правовими актами, які є правовим підґрунтям впровадження та застосування діджиталізації та окремих її складових, є: Конституція України; Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України; Закони України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 27.04.2021 р. № 1416-ІХ; «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» (так звана, система *e-Case*) від 01.06.2021 р. № 1498-ІХ (далі – Закон про *e-Case* від 01.06.2021 р.); «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15.03.2022 р. № 2137-ІХ та інші закони України у зазначеній сфері, а також міжнародні

нормативно-правові документи, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України тощо.

На рівні надання е-послуг, особливості прояву діджиталізації визначено різноманітними нормативно-правовими актами, а саме: Законами України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі» від 03.11.2020 р. № 943-IX; «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 р. № 2073-IX; Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Переліку інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядником якої є Міністерство юстиції України» від 28.03.2016 р. № 897/5 (далі – Наказ № 897/5) тощо.

Важливою запорукою формуванню новітніх інформаційних форм взаємодії між сучасними державою та суспільством є побудова якісного комунікаційного зв'язку між державою та громадянським суспільством, які функціонують для задоволення інтересів та потреб людини, захисту її прав та свобод.

Е-урядування та е-кримінальне провадження є прикладами сучасної форми взаємодії держави та громадянського суспільства.

Впровадження новітніх технологій е-урядування та е-кримінального провадження можливо забезпечити тільки в межах реформування всієї системи органів публічної влади на сучасних засадах із урахуванням найкращих міжнародних стандартів.

Важливим завданням електронного урядування та електронного кримінального провадження є вдосконалення механізму державного сервісу, здійснення досудового розслідування шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), що сприяє підвищенню їх якості. Так, одним із основних векторів трансформації судових процесів є переведення в цифровий формат усіх судових проваджень України, в тому числі і кримінального провадження, для забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи за рахунок їхньої діджиталізації.

Звертаємо увагу, що рівень застосування ІТ впливає на обсяг та кількість переліку послуг, які надаються. Наприклад, нововведенням у 2021 році стало надання нових сервісів: можливість замовлення електронних адміністративних послуг; можливість заповнення адміністратором е-формуляру заяви та роздрукування його для ознайомлення та підпису

замовником; збільшення «швидких» послуг, що миттєво надаються адміністратором Центру за одне відвідування; можливість відсилати результати адміністративних послуг поштою, зокрема за бажанням суб'єкта звернення та за його рахунок – кур'єром; надання допомоги з підключення громадян територіальної громади до державного порталу «Дія» щоб отримати електронні послуги та згенерувати COVID –сертифікат; можливість оцінити якість надання послуг та роботу адміністратора Центру за допомогою персональних QR-кодів та інше [1].

Важливо розуміти, що організація нового формату комунікації органів державної влади, у тому числі органів кримінальної юстиції, та органів місцевого самоврядування із усіма учасниками правовідносин в процесі надання е-послуг та проведення досудового розслідування ґрунтується на широких можливостях мережі Інтернет та потребує подальшого удосконалення нормативно-правової бази.

Так, запровадження електронного кримінального провадження (далі – ЕКП) в Україні обумовлено розвитком ІКТ та впровадженням різних його інструментів у діяльність державних органів, у тому числі і органів кримінальної юстиції, сприяє поступовому формуванню сучасного інформаційного суспільства та актуалізує потребу у якісному забезпеченні процесу діджиталізації законодавчим супроводом тощо.

Наприклад, постійний розвиток ІКТ та нові виклики, які постають перед державою та суспільством, потребують постійного аудиту законодавства та розроблення стратегічних напрямів розвитку держави у напрямку створення цифрової держави та інформаційного суспільства. Особливості подальшого становлення ЕКП визначено у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. У п. 4.1.4. Стратегії на 2021–2023 рр. визначено про необхідність «впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу» [2]. У той же час, питання прийняття Єдиної державної концепції впровадження ЕКП досі залишаються відкритим і потребує негайного наукового опрацювання та законодавчого вирішення.

Відповідно до вимог ч. 6 ст. 371 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «усі судові рішення викладаються письмово у паперовій та електронній формах [3]. Судові рішення в електронній формі оформляються згідно з вимогами законодавства у сфері електронних документів та електронного документообігу, а також електронного цифрового підпису». Функціонування електронного діловодства забезпечується існуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що обумовлює переведення кримінального провадження у е-формат.

Електронне кримінальне провадження – це складне явище, яке, з одного боку, характеризує електронну систему, яка здійснює оцифрування документації, що в свою чергу дозволяє обмінюватись файлами в кримінальному провадженні між усіма суб'єктами такого провадження з метою спрощення взаємодії та економії часу, що витрачається на кримінальне провадження, а з іншого боку, це відповідний режим кримінальної процесуальної діяльності, яка повинна здійснюватися в межах правового поля та Єдиної державної концепції.

ЕКП – це комплекс комп'ютерних програм, які створюють так звану «розумну систему», яка здатна допомагати в процесі первинної кваліфікації, вчасному встановленні спливу строків проведення необхідних слідчих дій та досудового розслідування тощо. Основними завданнями інформаційно-аналітичної системи ЕКП є встановлення за її допомогою істини за кримінальним провадженням із використанням чіткого алгоритму дій органами досудового розслідування для захисту прав та свобод громадян.

Наказ Генерального прокурора України «Про утворення робочої групи з розробки заходів щодо запровадження електронного кримінального провадження» від 13.03.2018 р. № 41 обумовив проведення ряду заходів та сприяв прийняттю відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України та сприяв затвердженню положення «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань» від 30.06.2020 № 298.

Саме на базі цієї платформи функціонує електронне кримінальне провадження із застосуванням інтегрованих із ним електронних інформаційних систем, відповідно до статті 35 КПК України, а також з іншими інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами у випадках, передбачених законом.

У Кримінальному процесуальному кодексі України поки що не визначено на законодавчому рівні поняття, завдання проведення електронного кримінального провадження, хоча передбачені норми, які частково регулюють питання здійснення електронних процесуальних процедур та їх фіксації, наприклад, у п. 1 ч. 2 ст. 99, ст.ст. 214, ч. 4 ст. 218, ст. 232, ч. 4 ст. 278, ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч. 3 ст. 282, ч. 3 ст. 283 КПК України [3].

Про поступове переведення кримінального провадження в електронну форму свідчать наступні зміни, які останнім часом вносилися до чинного Кримінального процесуального кодексу України. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01.06.2021 р. [4] Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено ст. 106-1, у частині 1 якого визначено, що «інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування є

системою, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, – у паперовій формі (ч. 3 ст. 106-1 КПК). Документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів (ч. 4 ст. 106-1 КПК). Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування підлягає захисту із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю» (ч. 6 ст. 106-1 КПК)» [3]. Нормативні положення Закону e-Case від 01.06.2021 р. були введені у дію з 15.12.2021 р.

Згідно із змінами, внесеними в Кримінальний процесуальний кодекс України Законом України від 15.03.2022 р., до документів як речових доказів віднесено носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) (п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України) [3]; у заключній частині протоколу повинні міститися також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їх ідентифікації (п. 3 ст. 104 КПК України) [3]; додатками до протоколу можуть бути фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу (п. 4 ст. 105 КПК України) [3]; «у разі необхідності постановою слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до статті 106-1 цього Кодексу» (ч. 6 ст. 110 КПК України) [3]; введено термін «віртуальні активи» у перелік майна, на яке може бути накладено арешт (абз.1 ч. 10 ст. 170 КПК України) [3]; визначено особливості фіксації та збереження інформації, отриманої з електронних комунікаційних мереж за допомогою технічних засобів та в результаті зняття відомостей з електронних інформаційних систем (ст. 265 КПК України) [3] тощо. Відповідно ч. 14 ст. 615 КПК, «копії матеріалів кримінальних проваджень, досудового розслідування, які здійснюються в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора» [3].

Визначення діджиталізація, як основного вектору трансформації певних правовідносин, обумовлено наявністю відповідних позитивних досягнень.

Наприклад, до основних переваг електронного кримінального провадження можливо віднести:

- підвищення ефективності роботи усіх суб'єктів кримінального провадження з використанням ІТ- технологій та технічних засобів;
- розслідування кримінальних проваджень завдяки ЕКП стане спрощеним, прозорим, а якість роботи органів, що здійснюють досудове розслідування, підвищиться;
- допомагає покращити координацію у ході досудового розслідування між усіма суб'єктами кримінального провадження;
- можливість переведення великої кількості томів паперових кримінальних проваджень у цифровий формат;
- електронний інтелект може розробити необхідний та поетапний план розслідування, із пропонуванням необхідної норми (норм), за якою слід кваліфікувати вчинене кримінальне правопорушення;
- можливість застосування електронного інтелекту, який здатний контролювати строки проведення необхідних слідчих дій тощо.

Застосування ІТ технологій також позитивно впливає і на інші сфери суспільної діяльності, в тому числі, і державного сервісу.

До основних переваг застосування цифровізації е-послуг можливо віднести:

- швидкий доступ та отримання будь-яких даних, будь-якого обсягу, які можуть знаходитися в різних місцях світу;
- підвищення ефективності роботи працівників за рахунок використання ІТ- технологій та технічних засобів. Наприклад, це стосується процедур, які реалізуються під час подачі заяви на отримання ліцензії/дозволу, їх перереєстрації, подовження терміну, внесення змін, скасування тощо; під час опрацювання заяви, запиту про отримання додаткових даних, уточнень, виправлень тощо, – всі ці процеси документуються, описуються, формалізуються, перетворюються на алгоритми. Всі дані, які циркулюють в процесах – отримують чіткі однозначні формати, єдині для всіх органів [5];
- зростання продуктивності та зменшення витрат на процес надання послуги;
- покращення обслуговування клієнтів за рахунок використання уніфікованих алгоритмів, скорочення часу обслуговування, застосування принципу «одного вікна» та інше.

Перелік документів і даних, які треба подати особі – оптимізується, мінімізується і система сама запитує необхідну інформацію в наявних реєстрах, а якщо формат в реєстрі відрізняється від єдиного стандартизованого – здійснюється необхідна конвертація[6]. Наказ № 897/5 визначає перелік інформації, яка підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних: реєстрах та інше В Україні є портал відкритих даних України – data.gov.ua, який надає доступ до публічної інформації органів влади у формі

відкритих даних. Портал Data.gov.ua об'єднує ... набори даних від різноманітних розпорядників – від Верховної Ради й міністерств до національних комісій, служб, інспекцій та агентств [7].

Е-послуги стають популярними завдяки:

- збільшенню продуктивності та ефективності під час прийняття рішень. Наприклад, цифрові технології дозволяють здійснювати діяльність з будь-якого куточка світу, сприяють її прозорості та ефективності за рахунок функціонування системи електронних регламентів та реєстрацій;

- існуванню унікальних сервісів, повністю адаптованих до викликів сьогодення. Наприклад, сьогодні на Гіді з державних послуг доступна інформація про понад 2200 державних послуг: про місце їх здійснення, терміни їх надання, їх вартість, результати їх отримання, а також необхідні документи та спосіб оскарження у разі потреби;

- спрощення внутрішніх та зовнішніх комунікацій за рахунок налагодження взаємодії між суб'єктами надання адміністративних послуг. Наприклад, більше 25 тис. українців отримали безоплатну правову консультацію за допомогою чат-бота «Юридичний порадник для ВПО» тощо.

У той же час, будь якому правовому явищу притаманні як позитивні моменти, так і негативні та існують питання, які потребують вирішення.

Потрібно звернути увагу, що надання е-послуг це дуже складний конгломерат відносин, які динамічно змінюються особливо під впливом діджиталізації. І у зв'язку із цим, виникає багато питань. Наприклад, виникають питання стосовно використання реєстрів в прифронтових районах, в зоні бойових дій, в тимчасово окупованих територіях, в зоні тилу та ін.

Звісно, одночасно їх усі вирішити не можливо, але вже саме акцентування уваги на проблемі – це вже перший крок до їх подолання.

Однією із головних проблем е-сервісу є відсутність ефективного менеджменту на рівні всієї держави. До основних проблем у площині надання електронних послуг у 2022 р. можливо віднести: недостатній обсяг е-послуг, які мешканці певних територіальних громад змогли б отримати безпосередньо в своєму населеному пункті; потреба у збільшенні повноважень місцевим органам самоврядування (насамперед, у сфері реєстрації актів цивільного стану, земельних відносин тощо); є гостра потреба у спрощенні процедур надання е-послуг; недостатній рівень оснащення ЦНАП; не збалансована система платежів за адміністративні послуги (в деяких випадках платежі надмірні, а деякі послуги, навпаки, варто зробити платними, що буде забезпечувати хоча б часткову їх окупність); існування проблем щодо введення та обміну інформацією в профільних реєстрах (базах даних) і в деяких випадках проблеми службового доступу до них у суб'єктів надання е-послуги тощо.

До недоліків впровадження електронного кримінального провадження можливо віднести:

- відсутність Єдиної державної концепції та системи заходів щодо взаємодії усіх органів кримінальної юстиції, що задіяні у здійсненні кримінального судочинства;
- відсутність чіткого функціоналу Єдиного реєстру досудових розслідувань, потребує подальшого удосконалення автоматизованих інформаційних пошукових систем органів досудового розслідування та Автоматизованої системи документообігу суду для їх злагодженої роботи;
- складнощі у захисті персональних даних суб'єктів кримінального провадження від витоку та кібератак;
- недостатність кадрів, які здатні працювати з цифровими комп'ютерними технологіями тощо. Вважаємо, що цифровий інтелект не зданий повністю замінити фахівця.

Таким чином, першочерговими напрямками забезпечення ефективності запровадження електронного кримінального провадження в Україні є: по-перше, розробка та законодавче закріплення поняття, етапів впровадження, алгоритму роботи електронного кримінального провадження; по-друге, подальше удосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України, що регулюють правові відносини, пов'язані із запровадженням електронного кримінального провадження; по-третє, подальше удосконалення функціоналу Єдиного реєстру досудових розслідувань, Автоматизованої системи документообігу суду, Єдиного державного реєстру судових рішень, автоматизованих інформаційних пошукових систем органів досудового розслідування; по-четверте, здійснення професійної підготовки і перепідготовки відповідних працівників, які здійснюють електронне кримінальне провадження; по-п'яте, розробка системи інформаційної безпеки і кібербезпеки електронного кримінального провадження тощо.

Висновки. Діджиталізація – це сучасний тренд розвитку і послідовного покращення усіх сфер суспільної діяльності. Ефективність впровадження електронних інструментів залежить від багатьох чинників, що потребують науково-експертного обговорення та формування відповідної концепції розвитку. Застосування інструментів цифровізації дозволяє : адаптувати певні правові інститути до вимог сьогодення, наприклад, завдяки спрощеному доступу до відповідних органів, до баз даних, обробки великих обсягів інформації тощо; підвищити рівень якості та прозорості процесу реалізації відповідних повноважень державними органами; зменшити вартість державного сервісу і зниження видатків на здійснення досудового розслідування та інші позитивні моменти. Слід зазначити, що поступова цифровізації кримінального провадження, державного сервісу та інших сфер життя дозволяє перевести е-урядування, електронне правосуддя, на якісно новий рівень із урахуванням міжнародних стандартів.

Література:

1. Рабчинская Л. Что улучшилось в центрах предоставления административных услуг. URL : <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/02/24/7325177/> (дата звернення: 20.07. 2022).
2. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: затверджена Указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 20.07.2022).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.07.2022).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 01.06.2021 р. № 1498-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text>(дата звернення: 20.07.2022).
5. Дядюра І. Електронна ліцензійно-дозвільна система. Що це і навіщо потрібна? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dozvoli-pripisi-yak-ob-yednati-v-odnu-sistemu-i-sprostiti-jih-otrimannya-dovidki-onlayn-50125895.htm>(дата звернення: 20.07.2022).
6. Про затвердження Переліку інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних, розпорядником якої є Міністерство юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 28 березня 2016 року № 897/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Mus26483?an=1> (дата звернення: 20.07.2022).
7. Запустили оновлений портал відкритих даних Data.gov.ua. URL: <https://pressclub.te.ua/novyny/zapustili-onovleniy-portal-vidkriti/>. (дата звернення: 21.07.2022).

References:

1. Rabchinskaya, L. (2022). Chto uluchshilos' v centrakh predostavleniya administrativnyh uslug. [What has improved in the centers for the provision of administrative services]. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2022/02/24/7325177/> [in Ukrainian].
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy Stratehiiia rozvytku systemy pravosuiddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky [Decree of the President of Ukraine « Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021–2023»]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal procedure code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo zaprovadzhennia informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy dosudovoho rozsliduvannia» [The Law of Ukraine « On amendments to the criminal procedure code of ukraine regarding the introduction of the information and telecommunication system of pretrial investigation»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text> [in Ukrainian].
5. Diadyura, I. Elektronna litsenziino-dozvilna systema. Shcho tse i navishcho potrebna?rainy «Pro elektronni komunikatsii» [Dyadyura I. Electronic license and permit system. What is it and why is it needed?]. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dozvoli-pripisi-yak-ob-yednati-v-odnu-sistemu-i-sprostiti-jih-otrimannya-dovidki-onlayn-50125895.htm> [in Ukrainian].
6. Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Pereliku informatsii, shcho pidliahaie opryliudnenniu u formi vidkrytykh danykh, rozporiadnykom yakoi ye Ministerstvo yustytysii Ukrainy» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine «On approval of the List of information subject to publication in the form of open data, which is managed by the Ministry of Justice of Ukraine»]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/Mus26483?an=1>[in Ukrainian].
7. Zapustyly onovleniy portal vidkrytykh danykh Data.gov.ua [The updated open data portal Data.gov.ua was launched]. Retrieved from <https://pressclub.te.ua/novyny/zapustili-onovleniy-portal-vidkriti/>) [in Ukrainian].

УДК 343.163

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-23-35](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-23-35)

Дервянко Наталія Зеновіївна доктор філософії в галузі права, завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, вул. Степана Дем'янчука, 4, м. Рівне, 33027, тел.: (097) 172-61-04, <https://orcid.org/0000-0002-4749-6782>

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Анотація. У статті досліджено юридичні гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги. Охарактеризовано підходи до розуміння терміна «гарантія» в юридичній літературі. Визначено, що гарантії поділяються на загальні (поширюються на будь-які права і свободи) і спеціальні (стосуються окремих прав і свобод). Досліджено, що конституційне право на отримання професійної правничої допомоги має багатоаспектний характер, яке складається з комплексу механізмів його реалізації, що забезпечує реалізацію інших конституційних гарантій. Досліджено, що конституційне право на отримання професійної правничої допомоги виступає в якості спеціально-юридичної гарантії, що забезпечує реалізацію прав, свобод, законних інтересів особистості, сприяє приведення в дію інших правових гарантій їх здійснення, охорони, захисту (судової, адміністративної, контрольної, наглядової і іншої діяльності відповідних органів) і як засіб, забезпечує доступ особи до них. Визначено, що юридичні гарантії – це складний комплекс механізмів, що утворюється із сукупності нормативно закріплених засобів, способів, що забезпечують належні умови захисту прав і свобод людини та громадянина від протиправних посягань та їх відновлення в разі порушення. З'ясовано, що нормативно-правові гарантії забезпечення реалізації права на професійну правничу допомогу поділяються на: конституційні і галузеві, матеріальні та процесуальні, крім того, структурно до них входять ще юридичні обов'язки та юридична відповідальність. Здійснено висновок, що юридичні гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги – це встановлений на законодавчому рівні комплекс нормативних, економіко-соціальних та політичних механізмів, за допомогою яких у державі створюються належні умови для забезпечення реалізації конституційного права людини і громадянина на отримання професійної правничої допомоги.

Ключові слова: юридичні гарантії, правова допомога, безоплатна правова допомога, права людини, правосуддя.

Natalia Derevyanko Zenoviyivna Doctor of philosophy in the field of law, head of the department of criminal law and administrative law, Academician Stepan Demyanchuk International University of Economics and Humanities, Stepana Demianchuk St., 4, Rivne, 33027, tel.: (097) 172-61-04, <https://orcid.org/0000-0002-4749-6782>

LEGAL GUARANTEES FOR ENSURING THE IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO RECEIVE PROFESSIONAL LEGAL ASSISTANCE

Abstract. The article examines the legal guarantees of ensuring the realization of the right to receive professional legal assistance. Approaches to understanding the term «guarantee» in legal literature are characterized. It was determined that guarantees are divided into general (applying to any rights and freedoms) and special (applying to individual rights and freedoms). It has been studied that the constitutional right to receive professional legal assistance has a multifaceted nature, which consists of a complex of mechanisms for its implementation, which ensures the implementation of other constitutional guarantees. It has been studied that the constitutional right to receive professional legal assistance acts as a special legal guarantee that ensures the realization of the rights, freedoms, and legitimate interests of the individual, promotes the implementation of other legal guarantees for their implementation, protection, protection (judicial, administrative, control, supervisory and other activities of the relevant bodies) and as a means, ensures the access of a person to them. It was determined that legal guarantees are a complex set of mechanisms, which is formed from a set of normatively established means, methods that ensure proper conditions for the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen from illegal encroachments and their restoration in case of violation. It has been found that the normative and legal guarantees of ensuring the realization of the right to professional legal assistance are divided into: constitutional and branch, material and procedural, in addition, structurally they also include legal obligations and legal responsibility. It was concluded that the legal guarantees of ensuring the realization of the right to receive professional legal assistance are a complex of normative, economic, social and political mechanisms established at the legislative level, with the help of which the appropriate conditions are created in the state to ensure the realization of the constitutional right of a person and a citizen to receive professional legal assistance help

Keywords: legal guarantees, legal aid, free legal aid, human rights, justice.

Постановка проблеми. Механізм реалізації прав і свобод людини покликаний гарантувати фактичну реалізацію прав і свобод, попереджувати їх порушення і сприяти їх поновленню. Одне з основних місць в ньому займають гарантії, під якими розуміють умови і засоби, що забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод людини. Обов'язок держави – створення правових гарантій для реалізації людьми своїх законних інтересів і цілей [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження юридичних гарантій забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги були предметом дослідження вчених-правознавців, а саме: О. А. Банчука, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяк, Т. В. Варфоломеевої, О. Г. Гамалій, М. С. Демкової, І. Б. Коліушка, А. М. Колодій, А. Т. Комзюк, В. С. Личко В. І. Форманюк, Ю. С. Шемшученко, Ю. Т. Шрамко та інших.

Метою статті є дослідження юридичних гарантій забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі не існує єдиного підходу до розуміння терміна «гарантія». Звідси, через неоднозначність тлумачення терміна «гарантія», виникають розбіжності у його розумінні на науково-доктринальному рівні. Так, в юридичній літературі зустрічаються різні ознаки, які покладаються в основу поняття гарантій. Науковці визначають гарантію як «умови», «засоби», «фактори», «заходи», «обов'язки держави», «механізм» тощо. Гарантія вельми об'ємне соціально-політичне та юридичне явище, яке використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, політологічної, економічної та інших наук [9, с. 79-80]. Тлумачний словник української мови визначає поняття «гарантія» як поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [2, с. 29]. Тобто за допомогою гарантій держава створює всі умови для того, щоб людина могла користуватися своїми правами та свободами [9, с. 79-80;15].

Гарантії прийнято поділяти на загальні (поширюються на будь-які права і свободи) і спеціальні (стосуються окремих прав і свобод). Система загальних гарантій включає: а) інституційні гарантії, пов'язані з функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону і захист порушених прав; б) процесуальні гарантії, які реалізуються при здійсненні правосуддя, передусім у межах кримінального процесу; в) матеріальні гарантії у вигляді права особи на компенсацію збитків, спричинених порушенням її прав [1;12].

В. Новіков, В. Боровікова в системі гарантій виокремили гарантії, які спрямовані на створення умов сприятливої обстановки для користування основними правами і свободами, виконання обов'язків і гарантії, які виступають як способи, прийоми і методи охорони та забезпечення прав і

свобод. В свою чергу, до сприятливих умов, що сприяють реалізації прав і свобод людини, автори відносять: рівень розвитку демократії, політичний режим, економічний потенціал суспільства, ступінь розвиненості законодавства, рівень правосвідомості, культури, точність механізму попередження порушень прав, їх повне і швидке поновлення. Враховуючи вище зазначене приходять до висновку, що механізм реалізації прав і свобод складається із двох підсистем, що взаємодіють і взаємодоповнюють один одного: підсистема забезпечення реалізації прав і свобод – створює умови, що дозволяють без перешкод користуватися правами і свободами (юридичні, організаційні, правові гарантії, правовий режим, охорона і захист, державний контроль); підсистема дій людини з користування благами, правами і свободами (активні правомірні дії людини) [11].

Право на професійну правничу допомогу з однієї сторони входить у систему юридичних гарантій, а з іншої є основоположним правом людини та іманентною складовою права на справедливий суд, що підпадає під юрисдикцію принципу верховенства права (ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Гарантування цього права є позитивним зобов'язанням держави [3].

В юридичній літературі зарубіжних авторів [18] професійна правова допомога пов'язується із гарантією доступу до правосуддя. Хоча і не виключають, що вона актуальна не тільки в рамках доступу до правосуддя але і при у вирішенні інших важливих проблем, таких як: утримання під вартою та сімейні проблеми (розлучення або домашнє насильство), проблеми споживачів, біженців та ті, що пов'язані із імміграцією, зайнятості, боргами, заподіяння тілесних ушкоджень, житлові питання або питання соціального забезпечення тощо.

Професійна правнича допомога як у кримінальному, так і некримінальному аспектах повинна бути забезпечена відповідними гарантіями її надання та бути ефективною незалежно від того, кому вона надається – фізичній чи юридичній особі, юридичній особі приватного або публічного права. На підставі такого підходу можна стверджувати про дотримання вимог таких складових верховенства права, як доступ до правосуддя і заборона дискримінації та рівність перед законом. Як вже нами зазначалось, право на професійну правничу допомогу належить до конституційних гарантій прав і свобод людини та конституційних гарантій здійснення правосуддя. Невипадково О. Дроздов вказав, що з усіх видів юридичної допомоги саме допомога адвоката регулюється конституційними нормами та нормами міжнародного права, а право на інші види правової допомоги закріплене на рівні законодавства [3].

Таким чином, конституційне право на отримання професійної правничої допомоги кореспондується відповідний обов'язок держави у вигляді системи юридичних гарантій.

Конституційне право на отримання професійної правничої допомоги має багатоаспектний характер, яке складається з комплексу механізмів його реалізації, що забезпечують реалізацію інших конституційних гарантій таких як:

- конституційна гарантія забезпечення захисту громадян України, які перебувають за її межами (ч.2 ст. 25 Конституції України), розуміючи під предметом такого права надання консульськими установами професійної правничої допомоги громадянам України в різних життєвих ситуаціях за межами України;

- конституційна гарантія захисту та надання допомоги іноземцям та особам без громадянства (ст. 26 Конституції України), розуміючи під предметом такого права надання професійної правничої допомоги в різних життєвих обставин іноземцям та особам без громадянства на тих самих умовах, що і громадянам України, а в разі необхідності і надання притулку. Наприклад, Особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», мають право на безоплатну вторинну правову допомогу – складення позовної заяви та інших процесуальних документів, захист та представництво інтересів у суді. Така допомога надається з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання. З 1 липня 2015 року по 31 серпня 2020 року за вторинною правовою допомогою звернулися 1409 осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5];

- конституційна гарантія захисту трудових прав (ч.5 ст. 43 Конституції України), розуміючи під предметом такого захисту надання професійної правничої допомоги через створенні в Україні профспілкові комітети, центри зайнятості населення тощо). Дана форма забезпечення надання професійної правничої допомоги в країнах-членах ЄС використовується як альтернативна допомога перед тим, як держава повинна підключитися до надання правової допомоги за держані кошти. Наприклад, договір про співпрацю підписали і Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Івано-Франківській області та обласний центр зайнятості. Об'єднання зусиль вказаних органів відбулося з метою удосконалення інформаційно-консультаційної та профорієнтаційної роботи з населенням. Сторони домовились проводити спільні заходи, у т.ч. в онлайн-форматі, для реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та розширення можливостей доступу до безоплатної правової допомоги громадянам, зокрема особам, які звертаються до служби зайнятості [5];

- конституційна гарантія права кожної людини і громадянина на судовий захист його прав і свобод (ч.2 ст. 8; ч. 1, 2, 3 ст. 55 Конституції України), розуміючи під предметом визначеного права професійну правничу допомогу, яка надається судом при здійсненні ним своєї діяльності у формі захисту та відновленні прав і свобод людини і громадянина). Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (1966 р.) встановлено, що держава повинна гарантувати кожному, чий права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право має встановлюватися судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави (ст.2) [3];

- конституційна гарантія права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна якщо національні механізми захисту були використанні (ч. 4 ст. 55 Конституції України), розуміючи під предметом такого права забезпечення реалізації надання професійної правничої допомоги під час звернення до Європейського суду з прав людини чи інших міжнародних організацій та установ;

- комплекс конституційних механізмів захисту людини і громадянина у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 63, ч. 3 ст. 131-2 Конституції України), розуміючи під вказаними механізмами встановленні в законодавстві процесуальні вимоги (забезпечення в разі необхідності підозрюваному чи обвинуваченому безкоштовного захисника, представництво в суді і таке ін.). Верховенство права не може існувати без незалежної і професійної судової системи, а остання не може функціонувати без організованої та незалежної адвокатури, яка повинна сумлінно і професійно ставитися до справи. Така теза підтверджується як низкою міжнародних документів, так і законодавством країн ЄС [3]. Адвокатська діяльність в конституційно-правовому значенні характеризується як здійснювана на професійній основі кваліфікована юридична допомога, яка виявляється спеціально уповноваженими на те особами, які отримали 1) статус адвоката в відповідно до правових вимог і правовими обмеженнями, що перешкоджають отриманню статусу адвоката і 2) право здійснення діяльності в складі однієї з форм адвокатських утворень, які передбачені чинним законодавством. Разом з тим дані ознаки, покликані підвищити якість і ефективність конституційно гарантованою юридичної допомоги саме як професійної і кваліфікованої, що прямо закріплено в законодавстві України (у вузькому сенсі), обмежують можливість особи на отримання юридичної допомоги від будь-якого суб'єкта на свій розсуд (в широкому сенсі слова);

- конституційні гарантії захисту прав потерпілих від правопорушень та злочинів (ч. 1 ст. 19; ст. 27-29; ч.5 ст. 55; 56 Конституції України), предметом

визначених конституційних гарантій виступає професійна правнича допомога потерпілим, яка надається державою безкоштовно в разі необхідності. Наприклад, важливим кроком на шляху до захисту прав потерпілих від домашнього насильства стало підписання договору про співпрацю між Регіональним центром з надання БВПД у Дніпропетровській області та благодійним фондом «За дітей». Відтепер громадяни, яким довелося стикнутися з домашнім насиллям і які звернулись за допомогою до БФ «За дітей», мають можливість отримати адвоката за кошт держави. «Налагодження системного перенаправлення між всіма надавачами правової допомоги сприяє розширенню доступу людей до правосуддя», – упевнена директор Регіонального центру з надання БВПД Людмила Яцуба. Благодійна організація також займається захистом прав дітей – однієї з пріоритетних категорій у системі БПД. Адже лише за минулий рік було зареєстровано майже 2,5 тисячі звернень неповнолітніх за правовою допомогою від держави [5].

Таким чином, конституційне право на отримання професійної правничої допомоги виступає в якості спеціально-юридичної гарантії, що забезпечує реалізацію прав, свобод, законних інтересів особистості, сприяє приведення в дію інших правових гарантій їх здійснення, охорони, захисту (судової, адміністративної, контрольної, наглядової і іншої діяльності відповідних органів) і як засіб, забезпечує доступ особи до них.

Далі нам необхідно проаналізувати юридичні гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні.

Якщо говорити про юридичні гарантії, то власне юридичними гарантіями ті чи інші «засоби й способи» стають лише через юридичну форму, через їхнє закріплення в нормах права. Сам термін «юридичні гарантії» вказує на їхню нормативно-правову основу [8] (юридичні гарантії – це законодавчо (в тому числі в конституції) закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [2]).

С. Шило вважає за доцільне виділити у структурі юридичних гарантій законності два елементи: правові норми й діяльність суб'єктів. Так, норма права встановлює для суб'єкта правовідносин конкретні обов'язки, виконання яких (тобто діяльність цього суб'єкта) забезпечуватиме реалізацію прав іншого суб'єкта. Закон же виступає юридичною підставою правової діяльності, а юридична діяльність є засобом виконання закону [17, с. 290;15].

Отже, юридичні гарантії це складний комплекс механізмів, що утворюється із сукупності нормативно закріплених засобів, способів, що забезпечують належні умови захисту прав і свобод людини та громадянина від протиправних посягань та їх відновлення в разі порушення.

Як нами вже зазначалось вище, юридичні гарантії відносяться до спеціальних гарантій за допомогою яких можлива практична реалізація права на отримання професійної правничої допомоги, які можна класифікувати на нормативно-правові та інституційно-організаційні гарантії.

Нормативно-правові гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги, в залежності від виду нормативно-правового акту в якому вони закріплені є конституційними та галузевими. Щодо конституційної гарантії, то як вже вказувалося, частина 2 статті 59 Конституції України заклала основу для забезпечення реалізації вказаного права нормами інших галузей.

В свою чергу галузеві гарантії (адміністративні, адміністративно-процесуальні, кримінальні, кримінально-процесуальні тощо) деталізують забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги, наприклад визначаючи фундаментальний порядок на отримання безоплатної правової допомоги (Закон України «Про безоплатну правову допомогу»), визначають адміністративно-правовий статус органів та посадових осіб, що забезпечують надання правової допомоги (Положення про Координаційний центр з надання правової допомоги, Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги).

І хоча нормативно-правові гарантії закріпили право на правову допомогу, Конституція України поклала на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте, як зазначив КСУ, не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [14].

Гарантії матеріального характеру відображені в матеріальних нормах права, це так звані декларативні норми, що закріплюють принципи правового статусу, правосуб'єктність. Правові обмеження як елемент (наслідок) юридичної відповідальності можна розглядати і як самостійний та ефективний засіб правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Адже шляхом застосування спеціальних нормативно-правових обмежень створюються умови, які спонукають конкретних осіб до неухильного виконання конституційних обов'язків. Крім того, виконання юридичних обов'язків може забезпечуватись шляхом заохочення, матеріального стимулювання тощо [10].

Юридичний обов'язок у сфері конституційного права на професійну правничу допомогу можна визначити, як встановлену законодавством обов'язкову поведінку суб'єктів забезпечення вказаного права, спрямовану на реалізацію рівного доступу до кваліфікованої правової допомоги.

Так, наприклад, Координаційний центр забезпечує: впровадження сучасних інформаційних технологій у сфері надання безоплатної правової допомоги; проведення наукових досліджень і прикладних розробок, зокрема підготовку оглядів законодавства України та іноземних держав з питань надання правової допомоги та практики його застосування, словників, довідників, збірок, науково-практичних коментарів, методичних рекомендацій та посібників; заснування друкованих засобів масової інформації, видання та розповсюдження книг, іншої друкованої продукції, у тому числі на платній основі, виготовлення та розміщення соціальної реклами, виготовлення, тиражування і розповсюдження відео- та аудіо продукції тощо [13].

Важливим елементом нормативно-правових гарантій забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги є юридична відповідальність. Так, Законом України «Про безоплатну правову допомогу» встановлено, що особи, які порушили законодавство про безоплатну правову допомогу несуть юридичну відповідальність (ст. 32), а дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду звернень про надання безоплатної правової допомоги, надання неякісної правової допомоги можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду та в адміністративному порядку (ст. 31) [4].

Таким чином, нормативно-правові гарантії забезпечення реалізації права на професійну правничу допомогу поділяються на: конституційні і галузеві, матеріальні та процесуальні, крім того структурно до них входять ще юридичні обов'язки та юридична відповідальність.

Поряд з нормативно-правовими гарантіями, які містять Конституція і закони України, надзвичайно важливу роль відіграють також інституційно-організаційні гарантії [10] Інституційно-організаційні гарантії – це передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні інституції, на які покладаються відповідні функції і яким надаються певні повноваження щодо організації і здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту свободи людини і громадянина [16].

Основними інституційними гарантами забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги, за Конституцією України, є:

- Верховна Рада України, яка виключно законами України визначає права і свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадян (ст. 92);
- Президент України (ст. 102);
- Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. Зокрема, Кабінет Міністрів України вживає заходи щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина (ст. 116);
- Місцеві державні адміністрації, які на відповідній території забезпечують додержання прав і свобод громадян (ст. 119);

- Суди, які захищають права і свободи людини й громадянина (ст. 53);
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 55);
- Прокуратура, яка здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом (ст. 121);
- Органи місцевого самоврядування (ст. 143);
- Адвокатура, яка діє для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (ст. 59);
- Політичні партії і громадські організації, які здійснюють і захищають права й свободи громадян, що об'єднуються у них (ст. 36);
- Міжнародні судові установи та відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55) [6;10].

Висновки. Таким чином, здійснивши аналіз юридичних гарантій забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги можна зробити наступні висновки:

- конституційне право на отримання професійної правничої допомоги має багатоаспектний характер яке складається з комплексу механізмів його реалізації, що забезпечують реалізацію інших конституційних гарантій;
- юридичні гарантії це складний комплекс механізмів, що утворюється із сукупності нормативно закріплених засобів, способів, що забезпечують належні умови захисту прав і свобод людини та громадянина від протиправних посягань та їх відновлення в разі порушення;
- юридичні гарантії відносяться до спеціальних гарантій за допомогою яких можлива практична реалізація права на отримання професійної правничої допомоги, які можна класифікувати на нормативно-правові та інституційно-організаційні гарантії;
- нормативно-правові гарантії забезпечення реалізації права на професійну правничу допомогу поділяються на: конституційні і галузеві, матеріальні та процесуальні, крім того структурно до них входять ще юридичні обов'язки та юридична відповідальність;
- інституційно-організаційні гарантії права на отримання професійної правничої допомоги полягають у діяльності гарантів забезпечення належних умов для реалізації вказаного права в межах та у спосіб визначених законодавством.

Юридичні гарантії забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги – це встановлений на законодавчому рівні комплекс нормативних, економіко-соціальних та політичних механізмів, за допомогою яких у державі створюються належні умови для забезпечення реалізації конституційного права людини і громадянина на отримання професійної правничої допомоги. А створення ефективної системи

юридичних гарантій (нормативно-правових та інституційно-організаційних) забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні можливо лише шляхом гармонізації вказаних складових у напрямку сталого та інклюзивного розвитку.

Література:

1. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Випуск 22. 2011. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3235/1/Bogacheva_56.pdf.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Дроздов О. Монополія кваліфікації. *Національна Асоціація Адвокатів України*. 2019. URL: <https://unba.org.ua/publications/4752-monopoliya-kvalifikacii.html>.
4. Про безоплатну правову допомогу : Закон. України від 2.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
5. Інформаційний дайджест системи БПД. Міністерство юстиції України. Жовтень 2020 року.
6. Конституція України. *Відомості. Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. 141 с.
7. Копейчиков В. В. Реализация прав граждан в условиях развитого социализма. М., 1983. 264 с.
8. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29(1). С. 27-32.
9. Кулініч О. О. Гарантії конституційного права на освіту: поняття та ознаки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2014. № 1. С. 78-84.
10. Національний механізм захисту прав та свобод людини. *Гарантії прав та свобод людини*. UA Pravo.com. 2020. URL: http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4222&id_book=4221&id_parent=4221&id_vid_res=17
11. Новіков В. В., Боровікова В. С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. №3. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsv/nvsv_03_2018/07.pdf
12. Право Европейского Союза : учеб. для вузов / под ред. С. Ю. Кашкина. М. : Изд-во Юрайт: Высшее образование, 2010. С. 460-469.
13. Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2012 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#n17>
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>
15. Сорока Л. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика. Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 366 с.
16. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підруч. / До 20-ї річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 615 с.

17. Шило С. М. Поняття та зміст правових гарантій законності в сфері адміністративної діяльності міліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 283-292.

18. Barendrecht, Maurits, Laura Kistemaker, Henk Jan Scholten, Ruby Schrader, Marzena Wrzesinska *Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice? Ministerie van Veiligheid en Justitie*. 2014. URL: <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>

References:

1. Bohachova L. L. Yurydychni harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v yevropeiskomu ta natsionalnomu pravi [Legal guarantees of human and citizen rights and freedoms in European and national law]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannya*. Vypusk 22. 2011. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3235/1/Bogacheva_56.pdf. [in Ukrainian].

2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Ukl. i holov. red. V. T. Busel. K.: VTF «Perun», 2001. 1440 s. [in Ukrainian].

3. Drozdov O. Monopoliia kvalifikatsii [Monopoly of qualifications]. *Natsionalna Asotsiatsiia Advokativ Ukrainy*. 2019. Retrieved from <https://unba.org.ua/publications/4752-monopoliya-kvalifikacii.html>. [in Ukrainian].

4. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu : Zakon. Ukrainy vid 2.06.2011 № 3460-VI [On free legal aid: Law. of Ukraine dated June 2, 2011 No. 3460-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>. [in Ukrainian].

5. Informatsiyni daidzhest systemy BPD. Ministerstvo yustytzii Ukrainy [Information digest of the BPD system. Ministry of Justice of Ukraine]. Zhovten 2020 roku. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti. Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. 141 s. [in Ukrainian].

7. Kopechykov V. V. Realyzatsiia prav hrazhdan v usloviakh razvytoho sotsyalizma [Realization of the rights of citizens in the conditions of developed socialism]. M., 1983. 264 s. [in Russian].

8. Kuzmenko Ya. P. Zahalna kharakterystyka yurydychnykh harantii prava liudyny na zhyttia [General characteristics of legal guarantees of the human right to life]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii : Pravo. 2014. Vyp. 29(1). S. 27-32. [in Ukrainian].

9. Kulinich O. O. Harantii konstytutsiinoho prava na osvitu: poniattia ta oznaky [Guarantees of the constitutional right to education: concepts and signs]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2014. № 1. S. 78-84. [in Ukrainian].

10. Natsionalnyi mekhanizm zakhystu prav ta svobod liudyny [National mechanism for the protection of human rights and freedoms]. *Harantii prav ta svobod liudyny. UA Pravo.com*. 2020. Retrieved from http://www.uapravo.com/hro/text.php?lan=rus&id=4222&id_book=4221&id_parent=4221&id_vid_res=17 [in Ukrainian].

11. Novikov V. V., Borovikova V. S. Pro mekhanizm realizatsii prav i svobod liudyny [About the mechanism of realization of human rights and freedoms]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. 2018. №3. Retrieved from https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsv/nvsv_03_2018/07.pdf [in Ukrainian].

12. Pravo Evropeiskoho Soiuzu : ucheb. dlia vuzov [Law of the European Union: textbook. for universities]/ pod red. S. Yu. Kashkina. M. : Yzd-vo Yurait: Vysshee obrazovanye, 2010. S. 460-469. [in Russian].

13. Pro utvorennia Koordynatsiinoho tsentru z nadannia pravovoi dopomohy ta likvidatsiiu Tsentru pravovoi reformy i zakonoproiektnykh robit pry Ministerstvi yustytzii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 chervnia 2012 r. № 504 [On the formation of the Coordination Center for the provision of legal assistance and the liquidation of the Center for Legal Reform and Law Drafting under the Ministry of Justice: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 6, 2012 No. 504.]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2012-%D0%BF#n17> [in Ukrainian].

14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Holovania Ihoria Volodymyrovycha shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen statti 59 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro pravo na pravovu dopomohu) vid 30 veresnia 2009 roku № 23-рп/2009 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of citizen Golovan Ihor Volodymyrovych regarding the official interpretation of the provisions of Article 59 of the Constitution of Ukraine (case on the right to legal aid) dated September 30, 2009 No. 23-рп/2009]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> [in Ukrainian].

15. Soroka L. V. Administratyvno-pravovyi mekhanizm realizatsii kosmichnoi doktryny Ukrainy: teoriia i praktyka [The administrative and legal mechanism for the implementation of the space doctrine of Ukraine: theory and practice]. Kyiv: FOP Chalchynska N. V., 2020. 366 s. [in Ukrainian].

16. Fedorenko V. L. Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruch. / Do 20-yi richnytsi Konstytutsii Ukrainy ta 25-oi richnytsi nezalezhnosti Ukrainy [Constitutional law of Ukraine: textbook. / To the 20th anniversary of the Constitution of Ukraine and the 25th anniversary of Ukraine's independence]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 2016. 615 s. [in Ukrainian].

17. Shylo S. M. Poniattia ta zmist pravovykh harantii zakonnosti v sferi administratyvnoi diialnosti militsii [The concept and content of legal guarantees of legality in the sphere of administrative activities of the police]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*. 2013. Vyp. 4. S. 283-292. [in Ukrainian].

18. Barendrecht, Maurits, Laura Kistemaker, Henk Jan Scholten, Ruby Schrader, Marzena Wrzesinska Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice? Ministerie van Veiligheid en Justitie. 2014. Retrieved from <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>

СЕРІЯ «Економіка»

УДК: 339.138

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-36-48](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-36-48)

Березюк Віталій Олегович аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, вул. Тираспільська, 47, м. Київ, 03136, тел.: (096) 213-99-28, <https://orcid.org/0000-0002-9746-7656>

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ КАНЦЕЛЯРСЬКИХ ТОВАРІВ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ЙОГО ОПТОВОГО СЕГМЕНТУ

Анотація. Оптимально реалізовані маркетингові дослідження та аналітика товарних ринків дозволяють суттєво знизити ризики підприємницької діяльності, особливо в кризові періоди функціонування економіки. Розуміння ключових трендів розвитку, основних складових товарних та споживчих сегментів, співвідношення конкурентних сил дозволяє бізнес-організаціям формулювати та приймати оптимальні управлінські рішення задля подальшого розвитку. Маркетингова діяльність, в тому числі функціонування маркетингових аналітичних систем, є важливим інструментом в досягненні стратегічних, тактичних та оперативних цілей бізнес-організацій. В умовах кризових явищ, саме чітке розуміння реалій маркетингового середовища дозволяє реалізувати ефективну господарську діяльність.

У статті досліджено поточний стан ринку канцелярських товарів в Україні. Досліджено основні підходи до виокремлення напрямків торгівлі канцелярської продукцією. Визначені та узагальнені тенденції його розвитку в періоді 2016-2021 років. Пояснено вплив даних тенденцій на обсяги продажів в оптовому та роздрібному сегментах ринку. Досліджено динаміку роздрібною торгівлі та аналітичні дані про місткість ринку канцелярії в цілому. Проведено сегментацію ринку за товарною ознакою. Здійснено сегментацію споживачів на ринку канцелярських товарів. Виявлені ключові фактори формування попиту та особливості товарного пропонування на ринку. Проаналізовано конкуренцію серед ключових оптових продавців на ринку. Досліджено обсяги імпорتنих операцій на ринку за останні роки. Виявлені проблеми в аспектах зовнішньої торгівлі канцелярською продукцією. На підставі офіційної державної та експертної інформації надано власну прогнозу оцінку обсягам продажів на оптовому сегменті

канцелярських товарів за 2021 рік, а також визначено загальну динаміку розвитку ринку на найближчі роки за умови стабілізації економіки.

Ключові слова: канцелярські товари, маркетингові дослідження, торгівля, оптова торгівля, місткість ринку, динаміка

Berezyuk Vitaliy Olehovych Phd student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Tiraspilska St., 47, Kyiv, 03136, tel.: (096) 213-99-28, <https://orcid.org/0000-0002-9746-7656>

ANALYSIS OF THE DOMESTIC STAFF OF THE STATIONERY AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF ITS WHOLESALE SEGMENT

Abstract. Optimally implemented marketing research and analysis of commodity markets can significantly reduce the risks of entrepreneurial activity, especially in times of crisis in the economy. Understanding of key development trends, the main components of product and consumer segments, the ratio of competitive forces allows business organizations to formulate and make optimal management decisions for further development. Marketing activities, including the functioning of marketing analytical systems, are an important tool in achieving strategic, tactical and operational goals of business organizations. In the conditions of crisis phenomena, the clearest understanding of realities of the marketing environment allows to realize effective economic activity.

The article examines the current state of the stationery market in Ukraine. The main approaches to the selection of areas of trade in stationery have been studied. The tendencies of its development in the period of 2016-2021 are defined and generalized. The influence of these trends on sales volumes in the wholesale and retail market segments is explained. The dynamics of retail trade and analytical data on the capacity of the office market as a whole are studied. Market segmentation by product was carried out. Consumer segmentation in the stationery market has been carried out. The key factors of demand formation and features of commodity supply in the market are revealed. Competition among key wholesalers in the market is analyzed. The volumes of import operations on the market for the last years are investigated. Problems in aspects of foreign trade in stationery have been identified. On the basis of official state and expert information, an estimate of sales volumes in the wholesale segment of stationery for 2021 is provided, as well as the general dynamics of market development for the coming years, provided the economy stabilizes.

Keywords: stationery, marketing research, trade, wholesale, market capacity, dynamics

Постановка проблеми. Останні дослідження проблематики розвитку ринку канцелярських товарів в Україні показують, що ринок досяг певного рівня насичення та має сумнівні перспективи подальшого розвитку. В той же час, вітчизняне виробництво концентрується виключно в сегменті паперових та суміжних з ними виробів. В інших сегментах реальне виробництво за останні роки зведено практично до нуля. В такій ситуації, насичення ринку забезпечується імпортною продукцією, що переважно поставляється з країн Азії, зокрема, Китаю. Через недосконалість законодавства в сфері зовнішньоторговельної діяльності на вітчизняному ринку поширення набули так звані “сірі” моделі постачання, що характеризуються поставками контрафакту, який характеризується низьким рівнем якості. Близько 80% товарних категорій перебувають під митними обмеженнями, що додатково сприяє розвитку тіньового ринку, що в свою чергу, ускладнює визначення реальної місткості ринку. Інша суттєва проблема ринку – це тяжіння ринку до монополізації, коли найбільші контрагенти контролюють суттєву величину імпортних потоків та задають правила гри на ринку в цілому. Однак, найбільшою проблемою розвитку ринку є загальні тенденції розвитку економічного середовища. Тренд “paper less” призводить до суттєвого зниження попиту на паперову продукцію ринку, а тренд на цифровізацію суспільства знижує попит на всі без винятку продукти галузі. Пандемія та пов’язані з нею карантинні обмеження лише посилили вплив даних факторів. Період окупності бізнесу зростає, посилюється цінова конкуренція, що вимагає пошуку більш ефективних маркетингових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та особливостей розвитку ринку знаходиться в полі досліджень відносно вузького кола науковців. Так, можна відмітити доробки В. В. Добровольського і Н.І. Логвиненко [1], що присвячені дослідженню товарної структури ринку та співвідношення імпортованої та вітчизняної продукції на ринку. Також в статті виявлені ключові тенденції розвитку ринку. Стаття С. О. Полковниченко та Н. О. Гавриш присвячена виявленню тенденцій в товарних та споживчих сегментах ринку, а також аналізу динаміки оптової та роздрібної торгівлі в періоді 2015-2019 років [2].

У роботі О.І. Чайкової та Т.А. Полякової [3] аналізується вплив промислових підприємств на розвиток ринку канцелярії на зовнішньому та внутрішньому ринку. Г.Д. Кобищан, Ю.О. Басова та Л.М. Губа у своїй праці проводять напрямки розвитку вітчизняного сегменту ринку та проводять аналіз ключових торговельних марок за ціновими рівнями та іншими якісними аспектами [4].

В сучасних наукових дослідженнях часто використовуються складові та умови здійснення прогнозів на товарному ринку з застосуванням економетричних моделей та часових рядів зокрема. Автори визначають

особливості прогнозування для різних категорій товарів. Зазначається, що споживання товарів тривалого користування залежить не тільки від доходу та цін, а і від запасів та часового фактору. Для товарів короткострокового споживання вирішальне значення мають сезонні коливання та належність товару до певної категорії необхідності [5].

Мета статті - виявлення ключових особливостей розвитку ринку канцелярських товарів в Україні та визначення загальної динаміки його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняний ринок канцелярських товарів можна вважати відносно молодим. Лише з 2000 року даний ринок умовно відмежувався від ринку господарських товарів та почав досліджуватися як самостійний сегмент. В фахових виданнях його також називають ринком товарів для школи та офісу, враховуючи, що майже 40% контрагентів включають у своє товарне пропонування також продукцію інших товарних категорій. Також відзначимо, що ділові аксесуари, приладдя для письма, щоденники та інші товари активно реалізуються на рекламному та сувенірному ринку.

Проведемо товарну класифікацію основної продукції на ринку:

- товари з паперу: форматний офісний папір, папір для факсів та касових апаратів, фотопапір, щоденники, планінги, блокноти, зошити, папір для нотаток тощо;
- приладдя для зберігання, систематизації та архівації документації: папки (реєстратори, швидкозшивачі, папки на гумках, з файлами, або роздільниками, конверти), файли, архівні бокси, архівні коробки;
- приладдя для робочого місця: настільні підкладки та набори, лоти для паперів (вертикальні, горизонтальні, підвісні), кошики для паперів;
- інструменти письма: ручки (кулькові, ролери, капілярні, чорнильні), олівці (механічні, чорнографітні), маркери (текстові, перманентні, для дошок тощо);
- дрібна офісна техніка: степлери, дираколи, антистеплери;
- дрібна канцелярія: гумки, точила, лінійки, скріпки, бокси для скріпок, кнопки, гумки для грошей, коректори, ножі, ножиці, клей, скотч тощо;
- офісна техніка: калькулятори, біндери, ламінатори, різачки, лічильники, детектори валют тощо;
- витратні матеріали: картриджі, матеріали для плетіння, ламінування тощо;
- штемпельна продукція: штампи, датери, нумератори, подушки штемпельні, оснащення для печаток, футляри для оснащення, штемпельні фарби;
- обладнання для презентацій: демосистеми (настільні, підлогові, настінні, підвісні), дошки, фліпчарти, аксесуари для дошок тощо.

В згрупованому вигляді структуру продажів на ринку в 2020 році наведено на рис. 1.

Рис. 1. Товарна сегментація ринку канцелярських товарів 2020 рік, %
Джерело: розроблено автором з використанням [6]

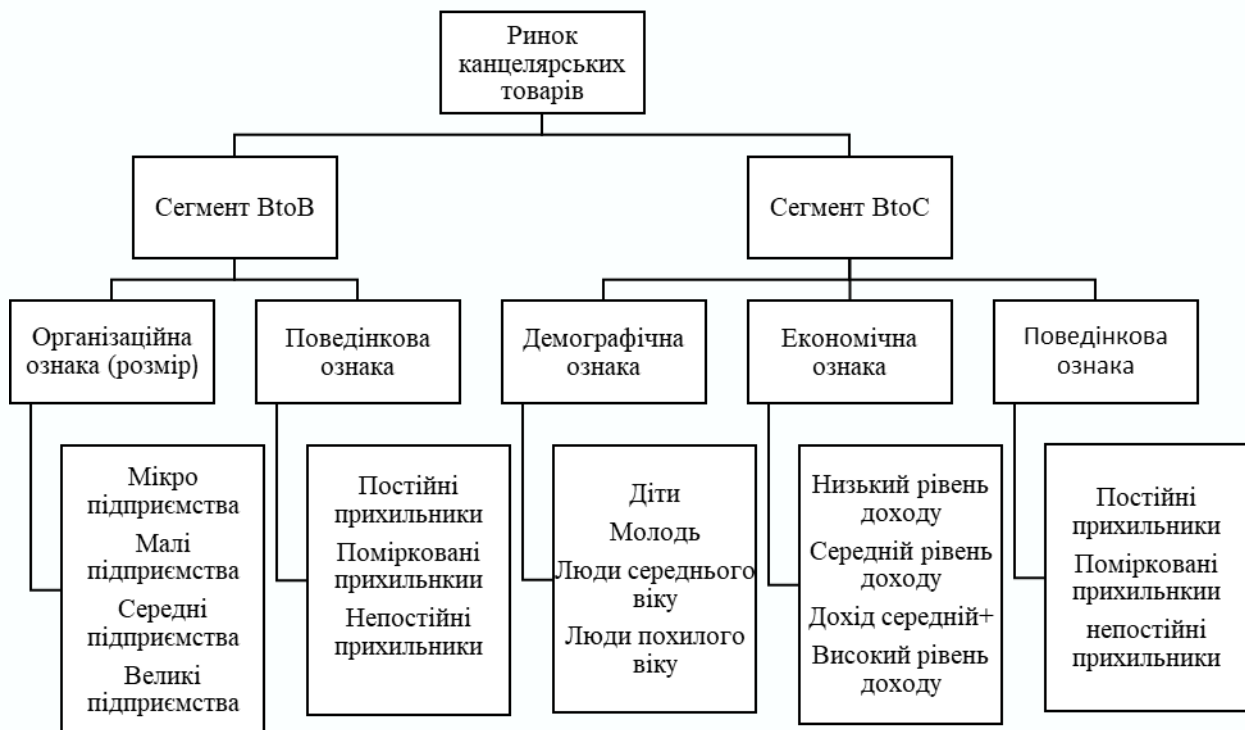
З позиції товарної структури доцільно відмітити її склад. Вироби з паперу займають найбільш значущу частину ринку (32%) канцелярського приладдя, що майже в два рази перевищує частку сегмента письмового приладдя (17%). Вітчизняні виробники працюють на ринку канцелярського приладдя, але більше виробляють папки, пластикові вироби, приналежності для письмового столу. Частка ринку вітчизняного виробництва інших товарних категорій практично мінімальна. Сегмент інструментів для письма практично на 99% це продукція імпортного походження. В більшості випадків, умовні “виробники” наносять власне маркування та видають продукцію як товари вітчизняного виробництва, хоча обробка імпортних поставок є мінімальною. Часто з України експортується продукція імпортних виробників після нанесення рекламних логотипів.

З позиції споживчих аспектів, як і раніше, ринок канцтоварів зберігає поділ на два сектори: товари для діловодства і освіти. Обидва сегмента користуються стабільним попитом, але більшість продавців і виробників канцелярської продукції націлені на підвищення продажів в секторі товарів для діловодства. Причина в тому, що сектор товарів для освіти має сильну залежність від демографічних тенденцій. Відштовхуючись від цього, можна припустити, що продажі товарів для освіти будуть падати, особливо в умовах кризових явищ, що спричинені пандемією. Згідно зі статистикою, за повних

25 років населення України скоротилося приблизно на 8 млн осіб, при цьому кількість дітей знизилася майже вдвічі. Чисельність дітей станом на кінець 2021 року становила близько 7,6 млн.

На скорочення кількості жителів країни також вплинула анексія Криму та теракти на Донбасі. З урахуванням вітчизняних реалій 2022 року, можна впевнено говорити про те, що загальна кількість потенційних споживачів за підсумками року буде ще нижчою. Відзначимо, що державна аналітика ринку не враховує статистику тимчасово окупованих територій. Варто також відзначити, що число жінок значно перевищує кількість чоловіків.

Загальна сегментація споживачів на ринку наведена на рис. 2.

Рис. 2. Узагальнена сегментація споживачів канцелярських товарів
Джерело: розроблено автором самостійно

Завдяки уразливості сектора товарів для освіти, основні надії покладаються на сегмент товарів для діловодства. Виробництвом та продажем такої продукції зараз займаються не тільки спеціалізовані компанії, але також багато маркетингових агентств. Попит на товари для діловодства пов'язаний з добробутом бізнесу. В той же час, тренди на зменшення рівня використання паперових виробів (paper less) та цифровізація бізнесу також дозволяють стверджувати про низький потенціал ринку [9]. До чинників, що впливають на пропозицію канцелярських товарів, зараховуємо: ціни на

ресурси; рівень конкуренції; розмір мита та інших податків; рівень технологій виробництва та постачання продукції.

Варто відзначити, що експерти оцінюють частку реалізації канцелярських товарів для юридичних осіб через такий канал збуту, як компанії з корпоративного обслуговування офісів, приблизно в 70% від обсягів загальної реалізації даної продукції для офісів на внутрішньому ринку.

Місткість ринку канцелярських товарів в обласних центрах значно більша, ніж в інших містах і селах України. Зокрема, на місто Київ припадає близько 30% оптового та роздрібного товарообігу [7]. Сезонність продажів канцелярських товарів припадає на осінні та зимові місяці, тоді як влітку ринок демонструє помітний спад. У другій половині серпня починається значне поживлення на ринку канцелярських товарів. А у вересні-лютому продається на 35-50% більше ніж у березні - липні.

Визначальним фактором при виборі канцелярських товарів вітчизняними споживачами продовжує залишатися їх вартість. Нижчі ціни на продукцію визначають їх домінування на внутрішньому ринку. У тому числі в рамках однієї торгової марки покупці стали переходити на більш бюджетні варіанти.

Останнім часом споживачі стали звертати увагу на інші фактори, які роблять для нього товар більш привабливим. У країнах ЄС, наприклад, в результаті проведених досліджень встановили, що покупці готові платити в середньому на 10% більше за екологічно безпечний товар. Цілком логічним було б припустити, що при рівних цінових і якісних умовах «екологічний» товар і у нас купувався би краще [9].

Канцелярські товари є найбільш рентабельними у виробників трендових речей. Такими є, наприклад, еко-товари, тобто ті, які випущені з вторсировини - це паперова продукція і оболонка для ручок. В Україні на таку продукцію припадає 2-3% всього ринку канцтоварів, тоді як у Німеччині - 15%. Варто зазначити, що еко-канцтовари дорожче «традиційних» канцтоварів. Тому за них готові заплатити переважно великі міжнародні та вітчизняні компанії, які позиціонують себе як соціально відповідальні. На них і припадає основна частка продажів еко-товарів [8].

Переваги покупців у цьому сегменті збігаються з орієнтирами на інших ринках. Користувачі товарів для діловодства висловлюють запит на унікальність і оригінальність. Для школярів характерно слідування за модою. Як в секторі товарів для діловодства, так і в секторі товарів для освіти, розростається тренд на престижність продукції. Поки кількість споживачів з таким запитом не дуже великий, але його чисельність повільно зростає [7].

Ринок канцтоварів в Україні високо конкурентний і низькомаржинальний. Однак, це якщо говорити про роздрібну торгівлю. На

рівні великих оптових дистриб'юторів продукції, рентабельність суттєво підвищується, а ще більш суттєво зростає концентрація ринкової влади.

На ринку України важко знайти компанію, яку на 100% можна назвати вітчизняним виробником. У переважній більшості випадків великі компанії є, як виробниками, так і імпортерами канцтоварів. І навіть в рамках однієї торгової марки частина асортименту вироблена на вітчизняних виробничих потужностях, а частина замовлена за кордоном, але під тією ж торговою маркою, що і вітчизняні канцтовари.

Практично єдиним українським виробником повного товарного асортименту канцелярії є компанія ТОВ «Завод полімерних виробів Фарутті». Але їй належить дуже невелика частина ринку. ТОВ «Завод полімерних виробів Фарутті» - виробник промо-ручок (пластикових кулькових ручок, призначених під нанесення рекламної інформації). Починаючи з 2010 року, Фарутті займається виробництвом власних ручок під брендування в будь-якому кольорі.

Багато компаній, які постачають на ринок великі партії продукції спеціалізуються виключно на оптовій торгівлі.

Так, Група компаній «Папірус» працює на канцелярському ринку України з 1996 року. Спеціалізується на виробництві, імпорті, експорті, оптовій та роздрібній торгівлі канцелярськими товарами, товарами для офісу, товарами для школи та творчості, діловими подарунками та аксесуарами, рекламно-сувенірною продукцією. ТОВ «Папірус» – лідер на ринку канцелярських товарів.

Компанія ТОВ «Віват» займається імпортом, обробкою, оптовими продажами канцелярської та текстильної продукції. Компанії вже 25 років. ТОВ «Віват» ексклюзивний представник в Україні KOH-I-NOOR, Brunnen, KUM. ТОВ «Віват» - офіційний представник Centropen, edding, Unimax, ГАММА. Є і 4 власні торгові марки: Kite, GoPack, Axent, Delta by Axent.

Компанія ТОВ «Імпорт-Офіс Україна» - підприємство з найбільш динамічним розвитком, основним напрямком діяльності якої є оптові поставки канцелярських товарів і товарів для офісу. На сьогоднішній день компанія є одним з лідерів ринку в цілому, має широку і ефективну мережу дистрибуції, через яку здійснює поставки товарів в усі регіони країни, а також є постачальником канцелярських товарів в основні мережеві роздрібні структури. Підприємство – лідер оптової дистрибуції на ринку, незначною мірою випереджаючи ТОВ «Папірус». Компанія має перелік власних брендів - BUROMAX, ZiBi і NAVARRO. В бренд-портфелі компанії знаходяться також такі світові бренди як: DONAU (Швейцарія), FELLOWES (США), UNI (Японія), PANTA PLAST (Польща), GRANIT (Польща), MILAN (Іспанія), FACTIS (Іспанія), TECNOCOMPASS (Італія), REGAL (Тайвань), BESTAR (Тайвань), PROSPER ART (Гонконг).

Переходячи до дослідження кількісних показників ринку, доцільно розглянути показники обсягів оптових продажів, роздрібної торгівлі та місткості ринку (табл. 1).

Зазначимо, що через відсутність офіційних статистичних даних, оцінка місткості ринку перебуває в широкому діапазоні від 250 до 350 млн. дол. Аналітичні агентства дають різну оцінку місткості ринку, оскільки велика частина знаходиться в зоні тіньової економіки та не піддається обліку. Роздрібний товарообіг за період 2015-2020 років зріс на 832,2 тис. грн. або на 63,6%. Суттєвий ріст відбувся в другій половині 2020 року, коли збутові мережі активно розпродавали товарні запаси для уникнення затоварювання в умовах планового локдауну на початку 2021 року.

Таблиця 1.

Основні показники продажів канцелярських товарів

Рік	Оптовий товарообіг канцелярський товарів, млн. грн.	Роздрібний товарообіг канцелярських товарів, млн. грн.	Місткість ринку*, млн. грн.
2015	1175,8	1309,3	5457,2
2016	1698,7	1431,9	6166
2017	2119,5	1405,7	6782,6
2018	2875,5	1706,2	7800
2019	3374,2	1750,2	8680
2020	3207,4	2141,5	7812

*аналітична оцінка агентства Синергія [6]

Джерело: побудовано автором за даними [7]

За даними офіційної статистики нами сформовано аналітичну таблицю даних часового ряду (таблиця 2) та його середніх показників (таблиця 3).

Таблиця 2.

Основні показники динаміки оптових продажів на ринку канцелярських товарів

Рік	Оптовий товарообіг канцелярськими товарами, млн. грн.	Показники динаміки					
		Абсолютний приріст, млн. грн.		Темп приросту, %		Абсолютне значення 1% приросту, млрд. грн.	
		Л	Б	Л	Б	Л	Б
2015	1175,8	-	-	-	-	-	-
2016	1698,7	522,9	522,9	44,472	44,472	11,758	11,758
2017	2119,5	420,8	943,7	24,772	80,260	16,987	11,758
2018	2875,5	756	1699,7	35,669	144,557	21,195	11,758
2019	3374,2	498,7	2198,4	17,343	186,971	28,755	11,758
2020	3207,4	-166,816	2031,584	-4,944	172,783	33,742	11,758

Джерело: обчислено автором самостійно за даними [7]

Таблиця 3.

Середні показники ряду динаміки

Показник	Значення	Одиниця виміру
Середній рівень ряду	2408,514	млн. грн.
Середній абсолютний приріст	507,9	млн. грн.
Середній коефіцієнт зростання	1,222	коэф.
Середній темп приросту	22,226	%

Джерело: обчислено автором самостійно за даними [7]

Всього оптовий товарообіг за період 2015-2020 років зріс на 2031,584 млн. грн. або на 172,783% (в 2,728 рази). Абсолютне значення 1% приросту за період становило 11,758 млн. грн. Найбільше зростання відбулося в 2016 році – на 44,472% або на 522,9 млн. грн. Це пояснюється відновленням показників торгівлі після суттєвого падіння в 2014-2015 роках (втрата частини територій, падіння рівня доходів). В 2020 році зменшення оптового товарообігу склало 166,816 млн. грн. або 4,94%. Абсолютне значення 1% зменшення становило 33,742 млн. грн.

Середній темп росту за період склав 1,222, тобто, щорічно обсяги підвищувалися в середньому на 22,2%. Середній абсолютний приріст склав 507,9 млн. грн., тобто обсяги росли приблизно на півмільйона гривень кожного року в середньому. Середній рівень ряду становить 2408,514 млн. грн. Середні коефіцієнти динаміки дозволяють робити найпростіші прогнози динамічного ряду за 2021 рік. За середнім абсолютним приростом прогноз 3715,28 млн. грн., а за середнім коефіцієнтом зростання 3920,26 млн. грн. Такі показники цілком ймовірні, враховуючи доволі сприятливу економічну ситуацію в Україні в 2021 році. Остаточний висновок про точність прогнозів можна буде сказати після оновлення інформації від державної служби статистики України.

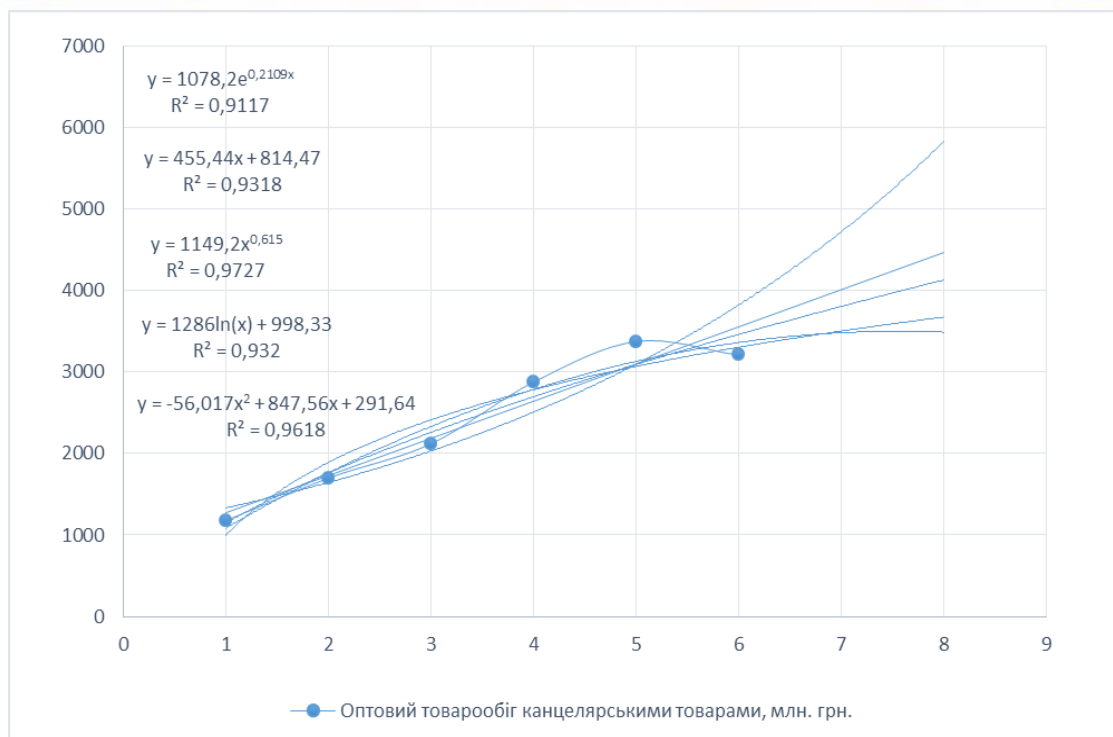
Основним методом прогнозування часового ряду в даному дослідженні є прогноз на основі рівняння регресії, де фактор часу виступає у вигляді незалежної змінної X , а регресант Y є значенням оптових продажів канцелярських товарів. За даними Державної служби статистики побудовано тренди різних типів (рисунок 3 та таблиця 4).

Таблиця 4.

Середні показники ряду динаміки

Показники якості побудованих трендів		
Модель	Коефіцієнт детермінації	Рівняння тренду
Лінійна	0,9318	$y = 455,44x + 814,47$
Поліноміальна	0,9618	$y = -56,017x^2 + 847,56x + 291,64$
Експоненційна	0,9117	$y = 1078,2e^{0,2109x}$
Степенева	0,9727	$y = 1149,2x^{0,615}$
Логарифмічна	0,932	$y = 1286\ln(x) + 998,33$

Джерело: обчислено автором самостійно

Рис. 3. Лінійні та нелінійні тренди зміни оптового товарообігу
Джерело: побудовано автором самостійно

Серед побудованих регресійних залежностей всі мають високі коефіцієнти детермінації. За показником F-критерію, всі моделі є статистично значущими. Оцінка за t-критерієм дозволяє зробити висновок про те, що фактор часу (X) є статистично чинником впливу на обсяги оптових продажів.

Серед побудованих моделей можна виділити поліноміальну (квадратичну) модель з коефіцієнтом детермінації в 0,9618 та степеневу з коефіцієнтом 0,9727. Такі показники свідчать, що моделі пояснюють відповідно по 96,18% та 97,27% факторів впливу на оптовий товарообіг. В той же час, степенева модель не відображає реальної ринкової динаміки, а прогноз за її специфікацією є вкрай оптимістичним. Саме тому, для оцінки обсягів оптової торгівлі канцелярськими товарами на 2021-2022 роки доцільно використовувати поліноміальну економетричну модель часового ряду. За її специфікацією, оцінка обсягів продажу за 2021 рік складає 3479,73 млн. грн., а за 2022 рік прогнозується на рівні 3487,03 млн. грн. Звісно, через війну та пов'язану з нею економічну кризу, значення буде суттєво меншим, однак, саме даний обсяг продажів можна вважати реалістичним прогнозом за умов стабілізації економіки.

Висновки. Ринок канцелярських товарів в 2020 остаточно перейшов у стадію стагнації. Окремі товарні та споживчі сегменти мають стабільну динаміку розвитку, однак, основні категорії вже знаходяться у стадії

насичення. Найбільший негативний вплив мають фактори зменшення кількості народжуваності, тенденції по зменшенню рівня використання паперу, розвиток цифровізації [10; 11]. Особливістю ринку є також те, що він має суміжні сегменти з ринком книжок, сувенірів тощо. Також характерною рисою є переважаючі “сірих” моделей імпорту, що наряду з існуванням неофіційної торгівлі ускладнює обрахунок його загальної місткості. В сегменті оптової торгівлі мають місце поступові процеси концентрації ринкової влади, а нові гравці на ринку практично не з’являються через низьку маржинальність продажів.

Однак, канцтовари все ж можуть бути прибутковими для невеликих компаній, які будуть спеціалізуватися на продажі трендових речей. Такими є, наприклад, еко-товари, тобто ті, які випущені з вторсировини - це паперова продукція і оболонка для ручок. Загалом же ринок очікувано має розвиватися, однак, темпи його розвитку в середньому по сегментах не будуть перевищувати 5-10% до року. Звісно, виключно за умов стабільної економічної та політичної ситуації в Україні.

Подальші дослідження канцелярського ринку можуть стосуватися використання різних інструментів для короткострокового прогнозування часового ряду, а також виявлення нових істотних факторів розвитку ринку для побудови багатфакторних моделей залежностей.

Література:

1. Добровольський В. В. Оцінка сучасного розвитку ринку канцелярських товарів в Україні / В. В. Добровольський, Н. І. Логвиненко // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. - 2018. - № 14. - С. 69-72.
2. Полковниченко С. О. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку канцелярських товарів [Електронний ресурс] / С. О. Полковниченко, Н. О. Гавриш // Ефективна економіка - 2021. - № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8902>
3. Chaikova, O.I. and Poliakova, T.A. (2013), “Analysis of the stationery market in Ukraine”. Visnyk NTU “KhPI”. Seria: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva, vol. 69 (1042), pp. 146-150.
4. Kobyshchan, H.D., Basova, Yu.O. and Huba, L.M. (2020), “Trends in the current stationery market”, Merezhevyi biznes: stanovlennia, problemy, innovatsii: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii [Network business: formation, problems, innovations: materials of the X International scientific-practical Internet conference], Poltava: PUET, Ukraine, pp. 25-29.
5. Голованова М., Лебедченко В. Використання економічних та математичних моделей для визначення місткості ринку [Електронний ресурс] / М. Голованова, В. Лебедченко // Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. – 2018. – Т. 3, № 4. – Режим доступу: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/dtssi_2018_1_10.pdf
6. Сайт агентства “Синергія: Консалтингова компанія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infokluch.com.ua/ua/article/kants/kanc/>

7. Сайт Державної служби статистики України: статистичні дані. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Сайт АСД: Агентства стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.net.ua/2019/01/28/shkolnye-kanctovary-v-2019-i-posle-stanut-glavnym-lokomotivom-rynka.html/>

9. Сайт Трейдмастер груп: Консалтингова компанія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trademaster.ua/articles/312517/>

10. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchukova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

11. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

References:

1. Dobrovolskyi V. V., & Lohvynenko N. I. (2018). Otsinka suchasnoho rozvytku rynku kantseliarskykh tovariv v Ukraini [Assessment of the current development of the stationery market in Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia - Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 14, 69-72 [in Ukrainian]

2. Polkovnychenko S. O., & Havrysh N. O. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku vitchyznianoho rynku kantseliarskykh tovariv [Current trends in the domestic stationery market development]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8902> [in Ukrainian]

3. Chaikova, O.I. & Poliakova, T.A. (2013), “Analysis of the stationery market in Ukraine”. Visnyk NTU “KhPI”. Seriya: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva, vol. 69 (1042), pp. 146-150.

4. Kobyschan, H.D., & Basova, Yu.O. and Huba, L.M. (2020), “Trends in the current stationery market”, *Merezhevyi biznes: stanovlennia, problemy, innovatsii: materialy Kh Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Network business: formation, problems, innovations: materials of the X International scientific-practical Internet conference], Poltava: PUET, Ukraine, pp. 25-29.

5. M. Golovanova, V. Lebedchenko (2018), *Vykorystannia ekonomichnykh ta matematychnykh modelei dlia vyznachennia mistkosti rynku* [Using the economic and mathematical models for determining the market capacity]. *Suchasnyi stan naukovykh doslidzhen ta tekhnolohii v promyslovosti - The current state of research and technology in industry*, 1 (3). Retrieved from http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/dtssi_2018_1_10.pdf [in Ukrainian]

6. Sait ahentstva “Synerhiia: Konsaltnhova kompaniia” [Synergy: Consulting Company website]. infokluch.com.ua. Retrieved from <http://infokluch.com.ua/ua/article/kants/kanc/> [in Ukrainian]

7. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy: statystychni dani [Synergy: Consulting Company website]. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua/). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]

8. Sait ASD: Ahentstva stratehichnykh doslidzhen [ASD website: Strategic Research Agencies]. sd.net.ua. Retrieved from <http://sd.net.ua/2019/01/28/shkolnye-kanctovary-v-2019-i-posle-stanut-glavnym-lokomotivom-rynka.html/> [in Ukrainian]

9. Sait Treidmaster hrup: Konsaltnhova kompaniia [Trademaster Group website: Consulting company]. trademaster.ua. Retrieved from <https://trademaster.ua/articles/312517/> [in Ukrainian]

10. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchukova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

11. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

УДК 339.92

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-49-63](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-49-63)

Іванієнко Віктор Васильович кандидат економічних наук, професор – кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, проспект Науки, 9А, м. Харків, 61166, тел.: (050) 831-58-33, <https://orcid.org/0000-0002-7982-455X>

Ковальчук Кристина Вадимівна аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, проспект Науки, 9А, м. Харків, 61166, тел.: (093) 760-44-75, <https://orcid.org/0000-0001-5767-774X>

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА ПОЗИЦІОНУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО БРЕНДУ

Анотація. Створення конкурентоспроможного бренду – це одна з найважливіших сторін маркетингової діяльності, що пов'язана з розробкою продукту, виводом його на ринок, створенням обличчя компанії та забезпеченням перспектив її зростання. У статті визначено зміст таких основних категорій брендингу, як позиціонування та образ бренду. Авторами наведені основні ознаки позиціонування бренду та визначена основна мета стратегії позиціонування конкурентоспроможного бренду на міжнародних ринках. Прикладну значимість має класифікація найбільш важливих конкурентних аспектів формування цінності бренду. За окремими характеристиками систематизовано стратегії ведення бренду у міжнародному ринковому середовищі. За результатами аналізу вітчизняних та глобальних брендів зроблено висновок, що їх відмінності визначені інноваційно-технологічним аспектом та соціальною відповідальністю розвитку компаній. Визначено, що важливою складовою у формуванні конкурентоспроможності бренду мають корпоративна культура та якість корпоративного управління. У формуванні конкурентоспроможного бренду займає важливе місце, те, як засновники та творці бренду його позиціонують та пропонують вихід на ринки, як на вітчизняні та міжнародні. Для якісного просування бренду на ринок потрібно звертати увагу на багато аспектів, котрі допомагають бренду зарекомендувати себе серед інших та займати гарні враження у споживачів. Ці та багато позицій займають місце у враженні клієнта і якщо ці враження залишаються позитивними клієнт завжди хоче повернутися до обраного товару. Для просування бренду та привернення уваги творці розробляють різноманітні нововведення, акції, інновації, яскраві банери, рекламу в

інтернеті. Для створення нового бренду необхідно продумати концепцію бренду, його характер, цінову політику, цільову аудиторію, знайти якісного постачальника сировини, створити якісний маркетинговий портфель, розробити якісну та чітку кольорову гамму для логотипу.

Ключові слова: бренд, формування бренду, стратегія, позиціонування, перспективи зростання, споживчі очікування, конкурентоспроможність, брендинг.

Ivanienko Viktor Vasylovych Candidate of Economic Sciences, Professor - Department of International Economic Relations, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznetsia, Nauki Ave., 9A, Kharkiv, 61166, tel.: (050) 831-58-33, <https://orcid.org/0000-0002-7982-455X>

Kovalchuk Krystyna Vadymivna Graduate student of the Department of International Economic Relations, Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznetsia, Nauki Ave., 9A, Kharkiv, 61166, tel.: (093) 760-44-75, <https://orcid.org/0000-0001-5767-774X>

STRATEGIC APPROACHES TO THE FORMATION AND POSITIONING OF A COMPETITIVE BRAND

Abstract. Creation of a competitive brand is one of the most important aspects of marketing activities associated with the development of the product, its introduction into the market, creation of the company's image and ensuring the company's growth prospects. This article identifies the meaning of such basic branding categories as positioning and brand image. The authors listed the main features of brand positioning and recognized the main goal of the strategy of positioning a competitive brand in international markets. Applied relevance is the classification of the most important competitive aspects of the formation of brand value. The brand management strategy in the international market environment is systematized according to specific characteristics. As a result of the analysis of domestic and global brands, it was concluded that their differences are determined by the innovative and technological aspect and social responsibility of the companies' development. It was found that an important component in the formation of brand competitiveness has a corporate culture and the quality of corporate governance. In the formation of a competitive brand takes an important place, the way the owners and creators of the brand position it and offer entry into markets, both domestic and international. For quality brand marketing it is necessary to pay attention to many aspects that help the brand to establish itself among others and take a good impression among customers. These and many other positions are very popular with the consumer and if they remain positive the

consumer will always want to return to the product. To promote the brand and commitment to attention creators develop various innovations, promotions, innovations, striking banners, advertising on the Internet. To create a new brand it is necessary to think over the brand concept, its character, price policy, target audience, find a quality supplier of the product, create a quality marketing portfolio, develop a quality and clear colour scheme for the logo.

Keywords: brand, brand formation, strategy, positioning, growth prospects, consumer expectations, competitiveness, branding.

Постановка проблеми. Створення та розвиток бренду є дуже складним та трудомістким процесом, тому що зараз вже існує багато створених та розроблених конкурентних брендів та конкурентних стратегій їх ведення в складному середовищі міжнародних ринків. Тому до створення та позиціонування бренду потрібно підходити з усією повнотою розуміння усіх складних процесів вирішення цього завдання. На основі використання нових знань за цією проблемою, нових ідей завжди є можливість створити унікальний, неповторний бренд та привернути увагу до нього споживачів. Створення конкурентоспроможного бренду це одна з найважливіших сторін маркетингової діяльності, що пов'язана з розробкою продукту, виводом його на ринок, створенням обличчя компанії та перспектив її зростання. Тобто в залежності від позиції підприємства на ринку, його масштабів можна стверджувати про зростання або зниження конкурентоспроможності бренду.

Конкурентний аспект дослідження бренду фокусує увагу дослідника на оцінюванні параметрів, що описують його складові, мету запровадження, конкурентоспроможні переваги над однотипними вже існуючими брендами. Сучасний брендинг є однією з форм реакції економічних суб'єктів на різноманітність практично однакових товарів на ринках, що вимагає протиставлення індивідуальності. Брендинг є діяльністю, спрямованою на створення довгострокових споживчих переваг, які включають також активні способи просування та позиціонування певного товару, так званим «марочним принципом» управління маркетингом у компаніях-виробниках. Через брендинг формується нова форма взаємозв'язків виробників і споживачів, коли переваги конкурентних товарів переходять до емоційної сфери споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Формуванню та позиціонуванню конкурентоспроможного бренду присвячено багато праць як вітчизняних так і зарубіжних авторів.* Найбільш змістовно ця проблема розглянута Д. Аакером [1], С. Анхолтом [3], С. М. Девісом [4], П. Дойллем [5], К. Келлером [8], Капферером Ж.Н., [7], Ж. Ламбенем [10], Дж. Траутом, [14]. Вітчизняними вченими, що адаптували теорію формування та позиціонування бренду до нових умов розвитку міжнародних ринків та

світового середовища, є такі відомі дослідники, як Зозульов О. В. [6], Отенко І. П., [11] Птащенко О.В. [13] та багато інших.

Однак окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого розглядання. Це перш за все – визначення окремих процесів формування та позиціонування бренду в контексті забезпечення обґрунтованості та повноти їх розуміння за змістом та прикладних аспектів їх впровадження в управлінську практику менеджменту підприємства.

Метою статті є визначення змісту основних категорій брендингу та систематизація основних ознак позиціонування бренду, конкурентних аспектів формування цінності бренду, стратегій ведення бренду в міжнародному ринковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки бренди-конкуренти, які вже існують на ринку вже багато часу та зарекомендували себе у пам'яті споживачів, то позиціонування – це знаходження місця для образу даного бренда серед образів виробників-конкурентів, що вже посіли своє місце у свідомості споживачів та зайняли свою нішу на ринку. Поняття образу бренду охоплює ті атрибути і психологічні характеристики, які дозволять привернути увагу та заробити довіру споживачів. Таким чином, товар закріплюється в розумі, сприйнятті та пам'яті клієнта. Позиція бренду – це те місце, яке він займає у свідомості представників цільової аудиторії по відношенню до конкурентів. Позиціонування бренду ґрунтується на тих атрибутах бренда, які вирізняють його серед аналогічних товарів чи послуг на ринку. Позиціонування бренду - це управління думкою споживача стосовно місця (позиції) даного бренда серед множини різних марок цієї чи суміжної групи товарів. Для успішного позиціонування бренду важливо враховувати усі фактори та аспекти цього процесу [2].

Позиціонування бренду – це розробка того, що пропонує бренд та його образ, фактори, які спрямовані на формування або закріплення конкурентної позиції бренду на конкретному ринку. Позиція бренду повинна бути чітко сформульованою і стійкою. Головна ціль позиціонування – закріпити позицію серед конкурентів, і зміцнити своє прибуття на ринку. Позиціонування сприяє розвитку та створення комплексу просування компанії, який дає компанії значну різницю від конкурентів, розуміння потреб покупців, а також показує ініціативи, цінності та культурний розвиток організації [12].

Кожній компанії, яка заходить на ринок необхідна чітка стратегія позиціонування. Це корисно і для співробітників фірми, для кожного співробітника. Стратегія позиціонування – це обов'язкова місія, і якщо кожний спеціаліст знаходиться на своєму місці, то цей співробітник розуміє, в чому саме ціль та завдання бренду і як краще налагодити зв'язок з клієнтами, що краще їм запропонувати, як та чим зацікавити цільову аудиторію.

Чим вужча займана брендом ніша на ринку, тим простіше спланувати стратегію розвитку бренду та як залучити споживачів. Наприклад, є різноманітне рідкісне обладнання на світових ринках, однак на території України воно відсутнє. Якщо фірма розпочне займатися тим, що зможе поставляти необхідну техніку та обладнання на Україну, то швидше за все, клієнти такої фірми цінують якість, але не хочуть переплачувати за техніку. Тому постачальники обладнання вибирають цінове позиціонування по споживачу.

На відміну від обладнання, мінеральну воду, певні продукти харчування вживають практично всі українці. В цьому випадку складно позиціонувати бренд по споживачеві, і воду та їжу позиціонують по застосуванню або вигоді: мінералка для тих, хто займається спортом або для тих, хто хоче стати здоровішими; продукти харчування більшість позиціонує, як без хімічних добавок та вирощені на вітчизняній землі [9].

Позиціонування та якісна рекламна кампанія допомагають підкреслити індивідуальність та неповторність бренду. Ф. Котлер виділяє такі ознаки позиціонування бренду, які наведені у табл. 1:

Таблиця 1

Ознаки позиціонування бренду*

Назва характеристики	Сутність
1. Значущість	Цей критерій позиціонування описується такими характеристиками: товар, який має відмінність від конкурентів та має найбільшу привабливість для найбільшої кількості цільових споживачів;
2. Неповторність	Ця стратегія встановлюється за атрибутами, які ще не були використані конкурентами;
3. Перевага	Позиціонування за атрибутом перевага над іншими засобами позиціонування;
4. Перевага першого ходу	Характеристика, котра на даний час не відтворена конкурентами;
5. Прийнятність	платоспроможний покупець, який здатний заплатити за послугу чи товар;
6. Позиціонування за особливостями товару	Конкурентоспроможний товар, який вийшов тільки що на ринок, який відрізняється від конкурентів та який може стати на один ряд із брендами, які себе уже зарекомендували раніше;
7. Позиціонування за вигодою	Цей спосіб позиціонується не на товарі, а на тих можливостях, що можуть відкритися перед покупцем, наприклад економія часу;
8. Позиціонування за використанням товару	Акцент робиться не на основній можливості використання, а на тому, що предмет можна використовувати в іншій сфері;
9. Позиціонування за користувачем	Увага загострюється на користувачах, котрі можуть використовувати той, чи інший предмет по своєму призначенню;

10. Цінове позиціонування	Можна зробити таким чином, що запропонувати звичайний продукт не дуже високої якості за великою ціною, граючи на його належності до престижного класу товарів;
11. Позиціонування за показниками якості	Компанії цього сегменту роблять акцент на тому, що продукт їх виробництва ніколи не ламається, та завжди знаходиться попереду в технічній та практичній частині;

*складено авторами з використанням [9].

Отже можна зробити висновок на що акцентується увага покупця при виборі товарів. Покупцем перш за все звертається увага на такі критерії як співвідношення критерію «ціна-якість». Це базується на тому, що товар може мати високу ціну, яка компенсується високою якістю. Також клієнти орієнтуються при виборі товару на низькі ціни для товарів масового призначення. Цими товарами орієнтовно користуються покупці звичайного класу населення з невисоким рівнем покупної спроможності.

Коли йдеться мова про стратегії позиціонування бренда, маються на увазі маркетингові стратегії позиціонування товару або послуги на ринку, але сам процес позиціонування містить у собі маніпулювання свідомістю споживачів, тобто більше уваги приділяється атрибутам, зовнішньому виду, якості бренда та їхнім психологічним властивостям.

Основна мета стратегії позиціонування – сформувати прихильність та увагу споживача до товару шляхом визначення позитивних відмінностей цього товару від товарів конкурентів. Рациональне позиціонування бренду – складний і трудомісткий процес, у результаті якого визначаються основні ознаки та підходи, що відрізняють товар від аналогів. У процесі позиціонування приймається ряд стратегічних та тактичних управлінських рішень, які визначають виведення бренда на ринок: вибір у товарній категорії; рішення конкурентної поведінки; рішення пріоритетної моделі позиціонування; рішення щодо критеріїв позиціонування; формування концепції позиціонування; рішення по стратегії позиціонування. Стратегії позиціонування бренду наведено на рис. 1.

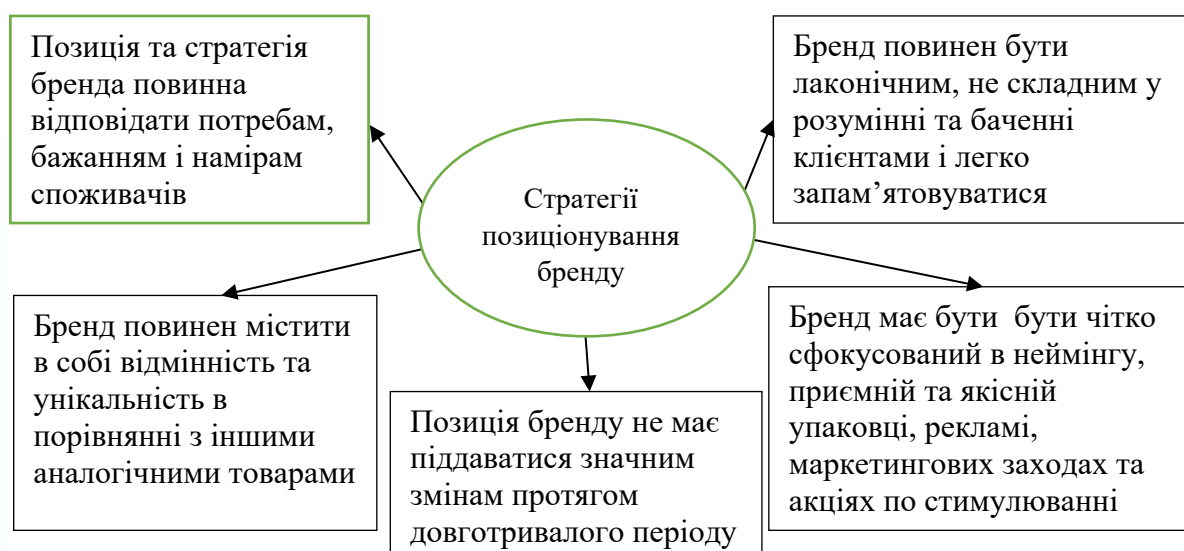

Рис. 1. Стратегії позиціонування бренду
*складено авторами з використанням [2].

Дуже важлива складова конкурентоспроможного бренду це цінність бренду, у якому полягає ряд критеріїв, необхідних для створення якісного бренду. Цінність бренду це характер бренду та його життєва позиція на ринку, основна задача якого є надання йому неповторності, значущості та його відмінності від інших, а також створення постійного зв'язку з цільовою аудиторією. Найбільш важливі конкурентні аспекти формування цінності бренду наведено у табл. 2

Таблиця 2

Аспекти формування цінності бренду*

Назва критеріїв	Аспекти цінності бренду
1. Короткий девіз	Створюючи бренд, творець обов'язково повинен придумати короткий, лаконічний та значущий девіз бренду
2. Розробка логотипу	Логотип повинен розкрити сутність та показати зв'язок та значущість бренду.
3. Послідовність у кольорі та чіткий почерк	Колір та почерк логотипу – це візитна картка бренду, на це також звертається увага покупців при виборі товару. Якщо у логотипа надмірно яскравий колір та незрозумілий почерк це приведе до незрозумілості у клієнта, що хоче показати цим бренд.
4. Становлення та історія бренду	У кожного бренду є своя історія, про це обов'язково потрібно розповісти клієнтам, це може дуже привернути увагу.
5. Корпоративна культура	У кожній компанії існує власна корпоративна культура, це пов'язано з мотивацією у співробітників та направленість на клієнтоорієнтованість у бренду. Кожен клієнт побачивши роботу зсередини, може звернути увагу на корпоративну культуру і це більше приверне його увагу до бренду.

*складено авторами з використанням [15].

Відповідаючи за турботу про здоров'я та добре самопочуття покупців творці брендів завжди створюють якісь новинки не стоячи на одному місці заради клієнтів. Одні, наприклад, прибирають цукор у продукції та додають більш корисні інгредієнти за покликанням для більш здорового способу життя, інші підвищують екологічність завдяки інноваційним продуктам та упаковці і тим самим залучаючи клієнтів.

Бренди, які надають на ринки корисні послуги та продукти, які відрізняються від інших, завжди будуть попереду, та будуть створювати конкуренцію та досягати конкурентну перевагу серед інших брендів. Бренди всіх категорій висловлюють свою зору на сталий розвиток і, що важливіше, бренди роблять дії щодо просування сталого розвитку, особливо в категоріях, де продукт чи упаковка можуть допомогти знизити негативний вплив на навколишнє середовище. Цей виклик дає автомобільним брендам можливість диференціюватися та затвердити лідерство. Завдяки технологіям автовиробники сьогодні випускають більш безпечні, високопродуктивні автомобілі, оснащені можливостями підключення електронних систем для користування та меншої забрудненості повітря, які покращують враження водія з інформаційним середовищем та різноманітними встановленими механізмами для розваг. Більшість брендів пропонують ці переваги у позашляховиках. Через ці досягнення бренди надто близько підійшли до однакового дизайну.

В місцях сільської місцевості наявність автомобілю має більше значення для пересування, ніж у великих та малих містах, де багато людей, та дуже завантажені дороги. Якщо у містах знизиться кількість автомобілів, буде менше трафіку та буде більш екологічна атмосфера. Але проблема полягає не лише у поділі на сільські та міські райони. Баланс між автомобілем та іншими видами транспорту у різних містах світу різний. Згідно з даними дослідження Mobility Futures компанії Kantar, ситуація залишається мінливою – близько чверті міських жителів кажуть, що вони готові змінити спосіб пересування [16]. На даний час світові проблеми спричинені політичними розбіжностями, геополітичною напруженістю, загрозою зміни клімату та пандемією Covid-19. З кожним часом труднощі тільки збільшуються, та все це лише поширює проблеми щодо інститутів, які займаються цими проблемами. Не ігноруючи або мінімізуючи складні реалії, бренди можуть нагадувати людям про щоденні радощі, які роблять проблеми гідними вирішення, а життя – гідного рівня.

У кожного бренду обов'язково повинна бути мета, яка чітко та актуально сформована. Першим етапом позиціонування бренду є вибір відповідної стратегії. Від цього залежить конкурентоспроможність бренду і наявність лояльних споживачів, що базується на стратегії ведення бренду у міжнародному ринковому середовищі (див. табл. 3).

Таблиця 3

Стратегії ведення бренду в міжнародному ринковому середовищі*

Назва стратегії	Характеристика стратегії
1. Конкурентне позиціонування	В основі такої стратегії стоїть позиціонування таким чином, як протиставлення бренду-конкуренту, у якого планується забрати частку клієнтів. Така стратегія використовується проти позицій лідерів ринку. Конкурентне позиціонування враховує слабкі сторони лідируючої компанії та будується на незадоволених бажаннях споживачів.
2. Позиціонування категорії	Маркетингова кампанія акцентується на просуванні бренда як лідера в конкретній товарній категорії. Ця стратегія особливо вигідно використовується при створенні нового ринку.
3. Позиціонування по споживачу	Створення позиціонування бренду по споживачеві розглядається в в тому випадку, якщо рекламна кампанія бренду акцентує увагу на конкретній цільовій аудиторії. Ця стратегія також підходить для невеликих компаній, які випускають товар зі специфічними властивостями, використовуючи фрази «створений для ...», «для тих, хто ...».
4. Позиціонування по вигоді	Цей вид позиціонування бренду може будуватися як на емоційних (бажання виділитися, стати краще, самоствердитися), так і на раціональних (бути здоровіше, убезпечити себе, заощадити) вигодах.
5. Менше за меншу вартість	Підходить для людей, які не хочуть переплачувати за те, без чого вони можуть обійтися.
6. Позиціонування застосування	Товар бренду прив'язується до певної ситуації споживання. Таким чином, споживач буде купувати саме цей товар в необхідній ситуації. Чим більше унікальна ситуація, тим більш вузький ринок, що дозволяє швидко зайняти лідируючі позиції.
7. Позиціонування по атрибуту	Така стратегія використовує відмінні характеристики бренду і є найбільш поширеною. Позиціонування акцентується не на відмінностях від конкурентів, а на унікальних властивостях товару, які роблять його особливим.
8. Позиціонування престижу	Таке позиціонування підходить для компаній, які випускають товари класу люкс або преміальної якості. Це не обмежується лише коштовностями і дорогими автомобілями, а також може поширюватися на продукти харчування і товари повсякденного попиту.

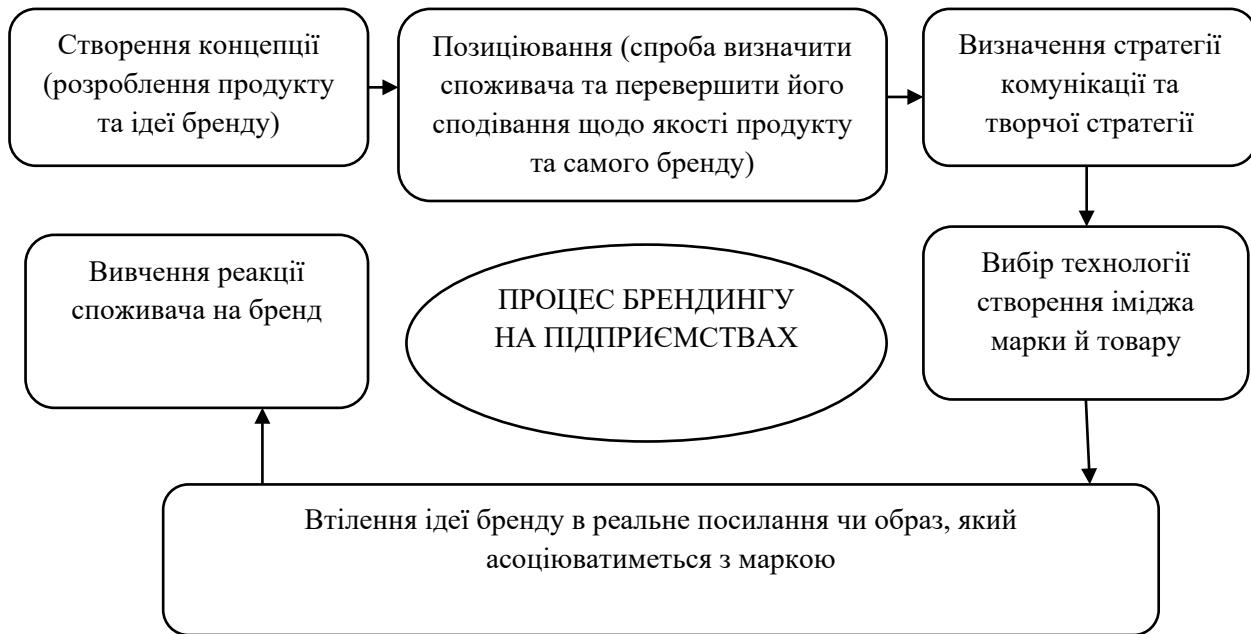
* складено на основі [9]

До вибору мети бренду кожен творець повинен підходити із знанням ринку, знанням бажань клієнтів. Мета бренду є основним чинником існування бренду на ринку. З цієї причини так багато брендів заявляють про свою мету та індивідуальність на ринку. Завжди важко зробити мету актуальною та чіткою, якщо мета бренду пов'язана зі стійкістю або соціальним впливом. Тут потрібно вирішити, де саме бренд має корисну та впливову позицію. Творець бренду та його команда повинна проаналізувати усі недоліки, слабкі та сильні сторони бренду перед тим, як випустити товар на ринок аби розуміти на якій позиції та у якій ніші буде знаходитись бренд.

Засновник бренду повинен займатися тим, що впроваджувати ті цілі, які найбільше актуальні та заслуговують на повну довіру до бренду від покупців. Розробники бренду повинні втілювати правильність у брендах з метою того, щоб додавати користь у життя людей, обмежувати негативний вплив на довкілля, поважати працівників та клієнтів. Покупці все частіше чекають від брендів чітку позицію та впевненість у брендові і з більшою ймовірністю підтримуватимуть бренди, які відповідають їхнім цінностям. Займати позицію на ринку та серед конкурентів – це прорахований ризик, який потребує певної усвідомленої сміливості щоб переконатися, що позиція та подача товару сподобається більшій кількості покупців, чим відштовхне. Також розробнику необхідно вирішити не лише те, що бренд означає сьогодні, а й у майбутньому, та визначити майбутню цільову аудиторію. Одним із показників успіху бренду є слідування за ним. Якщо бренд успішно поставив відмітку, пов'язану із соціальними змінами, можна очікувати, що інші також будуть брати цей приклад. Такий успіх може вплинути на всю конкретну категорію брендів, а це важливий результат. Наявність впливу на бренд – це окремий, але пов'язаний з ним результат, який не гарантований та вимагає від бренду заявляти про себе та постійно оновлювати своє лідерство.

Брендинг являється однією із найважливіших складових маркетингу, а також створення й просування торгових марок для формування довгострокової переваги. За допомогою маркетингових і рекламних технологій брендинг бореться не просто за споживача, а за його емоції, за його прихильність до товару, за його душу й лояльність. Завдяки правильному брендингу, споживач, в остаточному підсумку, вибере саме Ваш товар з маси аналогічних. Етапи процесу брендингу на підприємствах різної форми власності наведено на рис. 2.

Рис. 2. Етапи процесу брендингу на підприємствах (складено авторами за результатами аналізу джерел за обраною тематикою дослідження)

Маркетингове позиціонування бренду зараз відіграє дуже важливу роль у виході бренду на ринки не тільки місцевого масштабу, а й глобального. Зараз усі прихильники тих чи інших брендів очікують від компаній зрушень, чогось нового, що може перевершити очікувань серед шанувальників.

Ера маркетингу розпочалася ще у часи промисловою революції та розвивалася на повній швидкості до перших десятиліть 20 століття. На той час споживачі майже не користувалися матеріальним достатком, тому основною метою маркетингу було познайомити людей із товарами. Методом рекламного позиціонування на продаж виставлялись найкращі речі та продукти, які покращували та збагачували життя людей. Ключовою фігурою цієї доби був Альберт Ласкер, генеральний директор компанії Lord & Thomas, одного з провідних рекламних агентств на той час. Ласкер винайшов професію копірайтера, для якої він сформулював строгу посадову інструкцію. Копірайтери мали писати рекламу, яка розповідала про продукт. Творча філософія Ласкера була названа "випереджальним твердженням". Ера продуктів та реклами стала жертвою свого власного успіху. У міру того, як матеріальний достаток ставав все більш поширеним і люди все більше звикали до процвітаючого життя, наповненого товарами, реклама, яка розповідала про товари, стала менш цікавою та менш переконливою для споживачів.

Зростання індивідуальності та самореалізації споживачів в період середини та кінця шістдесятих років вимагала від брендів не тільки

постачати та виставляти на продаж якісніші товари. Епоха особистості відсунула на другий план продукт і розробники брендів зосереджувалися на людських потребах та орієнтувалися на купівельну спроможність клієнтів [16]. Маркетингова стратегія та реклама меншою мірою цікавилася тим, чим ви володієте, а більшою мірою – що це покупець, ким він хоче бути і ким він може стати за допомогою правильно обраного бренду. Купівельна спроможність клієнтів стала шляхом до більшої самореалізації покупця, більш культурному збагаченню, самовдосконаленню та самовираженню покупців. Із цього виникла творча революція в рекламі.

Епоха особистості продовжується до по цей день. За цей час зросла кількість, рекламних агентств, з'явилися цифрові агентства, інтернет. Ці події стали важливими у світі реклами та позиціонування, але ці події не змінили суть маркетингу. В останній час творці брендів не стоять на одному місці, кожен бренд включає в себе розвиток нових технологій. Бренди постачають не тільки цікавий та гарний продукт, а вони працюють на розвиток та реалізацію особистості та сприяють на покращення суспільства. У дослідженні 2019 року групи Kantar Global MONITOR, 66 відсотків споживачів у 20 країнах погодилися з тим, що для брендів важливо бути "прихильними до того, щоб зробити суспільство кращим" [16].

Відтепер бренди мають приносити користь суспільству, а не лише людині. Хоча вибудувати етику суспільного бренду буде важко, для засновників це не обійдеться без труднощів. У гонитві за важко досяжними суспільними досягненнями та побажаннями бренди не повинні ні знижувати ефективність, ні ставити під загрозу зароблену репутацію. Однак, хоч би якими були труднощі, бренди повинні відповідати новим очікуванням суспільності. Будуючи домінуючий акцент у маркетингу, громадська ера відкриває нові можливості для підвищення цінності та зростання конкурентоспроможності бренду.

Висновки. В теперішній час досить мало товарів мають унікальні характеристики, завдяки яким вони здатні перевершити товари конкурентів. У боротьбі за споживачів перемагають ті товари, до яких існує прихильне емоційне ставлення. В свою чергу стали позитивні емоції та лояльне ставлення споживачів можна сформувати тільки до брендovаних продуктів, які мають певний рівень свідомості. Сильний бренд є найціннішим активом компанії, інструментом формування довгострокових конкурентних переваг підприємства. Наявність бренду означає, що навіть при наближено рівних споживчих і інших властивостях товар більше купуватимуть. Бренд є засобом вирізнення товару або групи товарів, що дозволяє власнику досягти бажаних позицій на ринку.

Позиціонування конкурентоспроможного бренду є важливим аспектом маркетингової діяльності компаній. Воно дає змогу бренду та творцєві

бренду не стояти на одному місці, а йти вперед до назначеної мети та виходити на більш глобальні ринки, додаючи конкуренцію іншим брендам.

Проаналізувавши позиції глобальних брендів можна звернути увагу, на те, що зростають інноваційно-технологічні характеристики бренду, які забезпечує конкурентоздатність бренду. Відмінності вітчизняних та глобальних брендів визначені інноваційно-технологічним аспектом та соціальною відповідальністю розвитку компаній.

Аналіз результатів позиціонування вітчизняних брендів свідчить про необхідність фокусування зусиль компаній на активізацію пошуку та використання нових технік виходу їх продуктів на міжнародні ринки. З таких позицій важливе місце відводиться аналізу досвіду передових практик компаній, що створили міжнародний та глобальний бренд.

Важливою складовою у формуванні конкурентоспроможності бренду мають стратегія формування та позиціонування брендів, а також корпоративна культура та якість корпоративного управління.

Напрямами подальшого розвитку проблеми є дослідження механізмів формування та позиціонування брендів.

Література:

1. Аакер Д. Маркетинговые исследования. – СПб.: Изд-во Питер, 2004. – 848 с.
2. Вісім переможних стратегій позиціонування бренду <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/8-vyiygryshnyih-strategyi-pozitsionirovaniya-brenda.html>
3. Брендинг: дорога к мировому рынку / Симон Анхолт ; [пер. с англ. Ю. В. Алабина]. - М. : КУДИЦ-ОБРАЗ, 2004. - 270 с.
4. Девис С. М. Управление Активами торговой марки / С. М. Девис – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
5. Дойль П. Маркетинг, ориентированный на стоимость. – СПб.: Питер, 2001. – 480 с.
6. Зозульов О. В. Ринкове позиціонування : з чого починається створення успішних брендів / О. В. Зозульов, Н. Л. Писаренко. - Київ : Знання-Прес, 2004. - 199 с. : табл.; 20 см.;
7. Капферер Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Жан-Ноэль Капферер ; [под общ. ред. В. Н. Домнина; пер. с англ. Е. В. Виноградовой]. – М.: Вершина, 2007. – 448 с.
8. Келлер К. Стратегический бренд-менеджмент: создание, оценка и управление марочным капиталом / 2-е издание, пер. с англ. - М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. - 704 с.
9. Котлер Ф. Основы маркетинга Краткий курс Пер с англ — М Издательский дом "Вильямс", 2007 — 656 с
10. Ламбен Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. Стратегический операционный маркетинг. - СПб., Питер 2007. - 407 с
11. Отенко І. П. Методологічні основи дослідження міжнародного маркетингу високих технологій/ І.П. Отенко, О.В. Птащенко// Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки». Київ: КНУТД, 2019. № 3 (135). С. 27-37
12. Петрик О. О. Формування стратегії конкурентного позиціонування підприємства на зарубіжному ринку [текст] : автореф. дипл. роботи. – К., 2016. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://management.fmm.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/avtoref_Petryr_2016.pdf.

13. Птащенко О. В. Міжнародний маркетинг високих технологій: теорія і практика; монографія / О. В. Птащенко. – Х. : ТОВ «Майдан», 2018. – 388 с. (Укр. Мов.)
14. Траут, Джек; Райс Эл, Позиционирование. Битва за умы; СПб: Питер - 2016. - 320 с.
15. Цінності і місія вашого бренду. Розкажіть світу про них! <https://art-light.com.ua/ru/articles/marketing/tsinnosti-ta-misiya-vashoho-brendu>
16. Global Discover the Kantar BrandZ // Most Valuable Global Brands. URL: <https://www.kantar.com/campaigns/brandz/global>

References:

1. Aaker, D. (2004). *Marketingovyie issledovaniia [Marketing studies]*. – SPb.: Izd-vo Piter [in Russian].
2. Visim peremozhnykh strategii pozicionuvannja brendu [Eight winning strategies of brand positioning]. *koloro.ua* Retrieved from <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/8-vyiygryshnyih-strategii-pozitsionirovaniya-brenda.html> [in Ukrainian].
3. Simon Anholt (2004). *Branding: doroga k mirovomu rynku [Branding: the road to the world market]*. - M. : KUDIC-OBRAZ [in Russian].
4. Devis, S. M. (2001). *Upravlenie Aktivami torgovoj marki [Management of brand assets]*. SPb.: Piter [in Russian].
5. Dojl', P. (2001). *Marketing, orientirovannyj na stoimost [Cost-oriented marketing]*. SPb.: Piter [in Russian].
6. Zozul'ov, O. V. (2004). *Rinkove pozicionuvannja : z chogo pochinaet'sja stvorennja uspishnih brendiv [Market positioning: what starts the creation of successful brands]*. Kiïv : Znannja-Pres [in Ukrainian].
7. Kapferer, Zh.-N. (2007). *Brend navsegda: sozdanie, razvitie, pidderzhka cennosti brenda [Brand forever: creation, development, maintenance of brand value]*. M.: Vershina [in Russian].
8. Keller, K. (2005). *Strategicheskij brend-menedzhment: sozdanie, oценка i upravlenie marochnym kapitalom [Strategic brand management: creation, evaluation and management of branded capital]*. (vol. 1-2). M.: Izdatel'skij dom "Vil'jams" [in Russian].
9. Kotler, F. (2007). *Osnovy marketinga [Fundamentals of marketing]*. M: Izdatel'skij dom "Vil'jame" [in Russian].
10. Lamben, Zh. (2007). *Menedzhment, orientirovannyj na rynek. Strategicheskij operacionnyj marketing [Management, oriented to the market. Strategic operational marketing]*. SPb., Piter [in Russian].
11. Otenko, I. P. (2019). Metodologichni osnovi doslidzhennja mizhnarodnogo marketingu visokih tehnologij [Methodological basis of the research of international marketing of high technologies]. *Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu tehnologij ta dizajnu. Serija «Ekonomichni nauki» - Bulletin of Kyiv National University of Technology and Design. Series "Economic Sciences"*, 3 (135), 27-37 [in Ukrainian].
12. Petrik, O. O. (2016). *Formuvannja strategii konkurentnogo pozicijuvannja pidpriemstva na zarubizhnomu rinku [Formation of the strategy of competitive positioning of the enterprise on the foreign market]*. K. [in Ukrainian].
13. Ptashhenko, O. V. (2018). *Mizhnarodnij marketing visokih tehnologij: teorija i praktika; monografija [International marketing of high technologies: theory and practice]*. H. : TOV «Majdan» [in Ukrainian].
14. Traut, Dzhek, Rajs Jel (2016). *Pozicionirovanie. Bitva za umy [Positioning. Battle for minds]*. SPb: Piter [in Russian].

15. Cinnosti i misiia vashogo brendu. Rozkazhit' svitu pro nih! [Values and mission of your brand. Tell the world about them!]. *art-light.com.ua* Retrieved from <https://art-light.com.ua/ru/articles/marketing/tsinnosti-ta-misiya-vashoho-brendu> [in Ukrainian].

16. Global Discover the Kantar BrandZ // Most Valuable Global Brands. URL: <https://www.kantar.com/campaigns/brandz/global> [in English].

УДК 330.332.01

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-64-74](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-64-74)

Кондрат Ірина Юріївна кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79013, тел.: (032) 258-21-93, <https://orcid.org/0000-0001-7401-3128>

Шах Олена Михайлівна студент, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, 79000, тел.: (032) 258-21-93, <https://orcid.org/0000-0002-1619-3041>

СУЧАСНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПОРТФЕЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначення сутність портфельних інвестицій і їхні переваги для пересічного інвестора. Аналіз співвідношення прямих і портфельних інвестицій в Україні протягом 2013-2021 рр. показав постійне перевищення прямих над портфельними, проте під час криз вплив портфельних інвестицій був меншим за вплив прямих. Динаміка сальдо портфельних інвестицій була нестабільною, значення цього показника переважно негативне. Встановлено, що протягом усього аналізованого періоду Україна була нетто-реципієнтом портфельних інвестицій, що зазвичай характерно для держав, які розвиваються. Проте, аналіз даних Світового Банку показав, що не існує залежності між ступенем розвитку економіки й статусом держави як нетто-інвестора (наприклад, США є найбільшим у світі нетто-реципієнтом інвестицій). Досліджено, що динаміка портфельних іноземних інвестицій чітко відповідає кризам економіки: у 2014 р. і 2020 р. відбувався вплив інвестицій; вплив у 2014 р. з початком воєнних дій був втричі більшим за вплив 2020 р., який зумовлений згортанням економічної активності через пандемію. Структура портфельних інвестицій в Україні протягом аналізованого періоду характеризується значним дисбалансом: більше 80% усіх портфельних інвестицій займають боргові цінні папери у формі державних облігацій. Основними вкладниками є комерційні банки, НБУ, нерезиденти та пересічні українці. Привабливість цього фінансового інструмента зумовлена його високою дохідністю та відносною безризиковістю. Однак, через широкомасштабну війну в Україні уряд змушений відстрочити платежі за єврооблігаціями на 24 місяці. Досліджено, що високою популярністю серед населення користуються традиційні фінансові інструменти, як депозитні вклади, незважаючи на їхню низьку дохідність. Підкреслено підвищення інтересу вітчизняних

портфельних інвесторів до іноземних цінних паперів і протилежну тенденцію відносно акцій вітчизняних емітентів. Розглянуто альтернативні фінансові інструменти портфельного інвестування: дорогоцінні метали, біржові фонди, витвори мистецтва, марки. Відзначено, що, незважаючи на значну волатильність, значна частка українців володіє криптоактивами.

Ключові слова: портфельне інвестування, іноземні інвестиції, боргові цінні папери, альтернативні фінансові інструменти, дохідність, ризиковість.

Kondrat Iryna Yuriivna PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, S. Bandery St., 12, Lviv, 79013, tel.: (032) 258-21-93, <https://orcid.org/0000-0001-7401-3128>

Shakh Olena Mykhailivna Student Lviv Polytechnic National University, S. Bandery St., 12, Lviv, 79013, tel.: (032) 258-21-93, <https://orcid.org/0000-0002-1619-3041>

MODERN FINANCIAL INSTRUMENTS OF PORTFOLIO INVESTMENT IN UKRAINE

Abstract. The article defines the essence of portfolio investments and their advantages for the average investor. Analysis of the ratio of direct and portfolio investments in Ukraine during 2013-2021 showed a constant excess of direct over portfolio investments. However, during crises, the outflow of portfolio investments was smaller than the outflow of direct investments. The dynamics of the balance of portfolio investments was unstable, the value of this indicator is mostly negative. It was established that throughout the analyzed period, Ukraine was a net recipient of portfolio investments, which is usually characteristic of developing countries. However, analysis of World Bank data showed that there is no dependence between the level of economic development and the status of the state as a net investor (for example, the USA is the largest net recipient of investments in the world). It has been studied that the dynamics of portfolio foreign investments clearly correspond to the economic crises: In 2014 and 2020, investment outflow took place; the outflow in 2014, with the start of military actions, was three times higher than the outflow in 2020, which was caused by the curbs of economic activity due to a pandemic. The structure of portfolio investments in Ukraine during the analyzed period is characterized by a significant imbalance: more than 80% of all portfolio investments occupy debt securities in the form of government bonds. The main contributors are commercial banks, NBU, non-residents and ordinary Ukrainians. The attractiveness of this financial instrument is due to its high profitability and relative risk-free. Due to a large-scale war in Ukraine, the government is forced to delay payments on Eurobonds for 24 months. It has been

investigated that traditional financial instruments, such as deposits, are used as a popular tool among the population, despite their low income. The increase of the interest of domestic portfolio investors to foreign securities and the opposite tendency toward shares of domestic issuers was underlined. Alternative financial instruments of portfolio investment are considered: precious metals, exchange traded funds, art works, stamps. It is noted that despite considerable volatility, many Ukrainians own crypto assets.

Keywords: portfolio investment, foreign investments, debt securities, alternative financial instruments, income, risk.

Постановка проблеми. Вплив інвестицій на економіку країн у сучасних умовах є визначальним, адже чимало зусиль теоретиків і практиків спрямовані на збільшення кількості іноземних вкладників, прагнучи активізувати діяльність внутрішнього фондового ринку. У сучасному світі вплив портфельних інвестицій важливий для розвитку економіки України, проте науковці частіше приділяють більшу увагу саме прямим інвестиціям на противагу портфельним. Така позиція підкріплена значною кількістю теоретичних та емпіричних досліджень, які доводять позитивний вплив прямого іноземного інвестування на економічне зростання в Україні [1, 2]. Однак, існує й протилежна точка зору, яка констатує слабкий негативний вплив прямих іноземних інвестицій на ВВП [3]. Зараз портфельне інвестування стало доступним широкому загалу, тому актуальним є питання формування ефективного портфеля фінансових інструментів та раціонального управління ним. Саме тому ця проблематика є вкрай важливою та потребує детального аналізу.

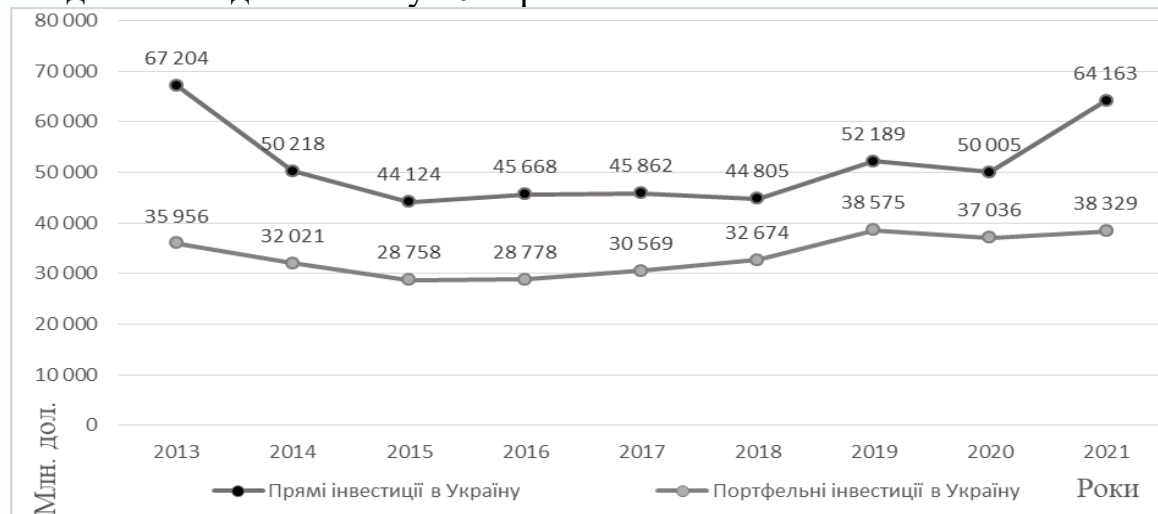
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку інвестиційної діяльності, зокрема портфельних вкладень, активно привертає увагу науковців. Уже з середини 20 століття як вітчизняні, так і зарубіжні економісти, порушували тему портфельних інвестицій у своїх працях. Кожен з них прагнув дати своє формулювання терміну «портфельні вкладення» та сформував основні критерії, за якими можна визначати ефективність портфеля фінансових інструментів. Серед українських вчених необхідно відзначити роботи Дзюби П. [4], який детально висвітлював поняття портфельних інвестицій, класифікував їх, встановив різноманітні варіанти залучення іноземних вкладень і визначив основні відмінності від прямих інвестицій. Автор акцентує увагу на теорії портфеля, яку вважає основоположною для пояснення процесів портфельного інвестування [5]. Проблематику залучення іноземних портфельних інвестицій в Україну розглядає Задоя А. [6, 7]. Йосипенко О. [8], Пономарьова О. [9] оцінили інвестиційну діяльність у цілому та дослідили взаємозв'язок прямих та портфельних вкладень. Проте глибшого дослідження потребує розвиток

портфельного інвестування в Україні, у тому числі іноземного, оскільки в сучасних умовах війни, розгортання інфляційних процесів, потреби фінансування воєнних витрат і бюджетного дефіциту, які постійно зростають, пошук фінансових інструментів для залучення ресурсів є критичним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження сутності портфельних інвестицій, динаміки та структури портфельного інвестування в Україні протягом 2013-2021 рр., аналіз фінансових інструментів для портфельного інвестування в сучасних умовах.

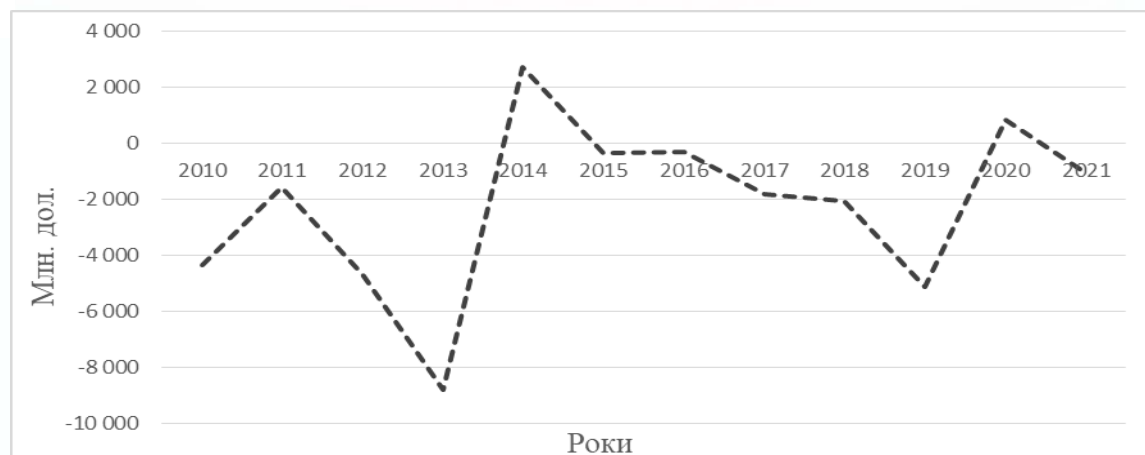
Виклад основного матеріалу. МВФ визначає портфельні інвестиції як транскордонні операції та позиції, пов'язані з борговими або пайовими цінними паперами, крім тих, що включені до прямих інвестицій або резервних активів [10]. Вони охоплюють (але не обмежуються) цінні папери, які продаються на організованих або інших фінансових ринках. Для портфельного інвестування характерні переважно анонімні відносини між емітентами та власниками, висока ліквідність інструментів. Такі інвестиції забезпечують захист від інфляції, певну дохідність за обраного рівня ризику, не потребують великих фінансових ресурсів, тобто доступні різним верствам населення, збалансовуючи при цьому бажані прибутки із можливими ризиками.

Прямі інвестиції перевищують портфельні протягом усього періоду незалежності України. З 2000р. до 2011 р. прямі вкладення приблизно в 1,5 рази перевищували портфельні, відбувалося зростання запозичень. Як бачимо з рис. 1, у зв'язку з анексією Криму та початком воєнних дій на сході в 2014 р. розпочалась економічна криза, наслідком якої став вплив усіх інвестицій, проте вплив портфельних інвестицій був повільнішим, ніж прямих. Коли почалось зростання, то портфельні інвестиції зростали швидшими темпами. Наприклад, у 2018 р. обсяги прямих інвестицій тільки на 1,3% перевищували портфельні. З 2016 р. спостерігаємо повільне відновлення та нарощування боргових залучень, падіння у 2020 р. через пандемію й відновлення у 2021 р.

Рис. 1. Динаміка прямих і портфельних інвестицій в Україну за 2013-2021рр.
Джерело: складено авторами за даними [11].

Розглянемо зміни сальдо портфельних інвестицій за 2010-2021 рр. (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка сальдо портфельних інвестицій за 2010-2021 рр.
Джерело: складено авторами за даними [11].

З рис. 2 спостерігаємо дуже різку зміну динаміки досліджуваного показника протягом обраного періоду. Це обумовлено кризовими явищами в країні та впливом раніше зроблених вкладень.

Зазвичай, держави з розвиненими національними економіками, які мають значний ВВП, виступають експортерами інвестицій, а держави, які розвиваються, є їх реципієнтами. Ті, що вкладають більше коштів у зарубіжні цінні папери – це нетто-інвестори, а ті, що продають за кордон свої – нетто-реципієнти. Розглянемо динаміку чистих портфельних інвестицій за 2018-2020 рр. 10 держав за спадання обсягу ВВП, розрахованого за паритетом купівельної спроможності (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка чистих портфельних інвестицій
країн-лідерів за обсягами ВВП протягом 2018-2020 рр.**

№	Держава	ВВП (млрд дол. США за паритетом купівельної спроможності, 2020)	Чисті портфельні інвестиції (млн. дол. США)		
			2018	2019	2020
1	США	20936	32186	-190638	-490127
2	Китай	14722	-106873	-57947	-87329
3	Японія	5064	92911	86642	34411
4	Німеччина	3806	180412	81205	56782
5	Велика Британія	2707	-362080	44242	-11185
6	Індія	2622	9597	-24284	-15111
7	Франція	2 603	18859	-75815	-38801
8	Італія	1886	156015	-59055	121351
9	Канада	1643	3092	-1553	-66308
10	Південна Корея	1630	47420	42377	41744

Джерело: складено авторами за даними [12].

З таблиці 1 бачимо, що серед розвинених країн є як інвестори, так і реципієнти. Найбільшим світовим реципієнтом портфельних інвестицій є США. За аналізований період вихідні інвестиції були більшими за вхідні тільки один раз, у 2009 р. Перевищення залучених інвестицій над наданими за останні 10 років становить близько 9 трильйонів доларів [6], тобто економіка США у значній мірі побудована за рахунок запозичених коштів. Те саме стосується Канади, Великої Британії, Франції, Китаю, Індії та інших. Позитивне сальдо портфельних вкладень мають Німеччина, Японія, Італія, Південної Кореї, які мають високі показники ВВП на душу населення й розміщують капітал за кордоном, наприклад, у боргові цінні папери.

Україна є нетто-реципієнтом портфельних інвестицій протягом усієї незалежності, адже навіть у найсприятливіші роки вкладення з України не перевищували 200 млн дол., за 2020 р. портфельні інвестиції в Україну перевищують їх потік з України близько у 250 разів [7]. Проаналізуємо структуру портфельних іноземних інвестицій в Україну за 2010-2021 рр. за даними рис. 3 та 4.

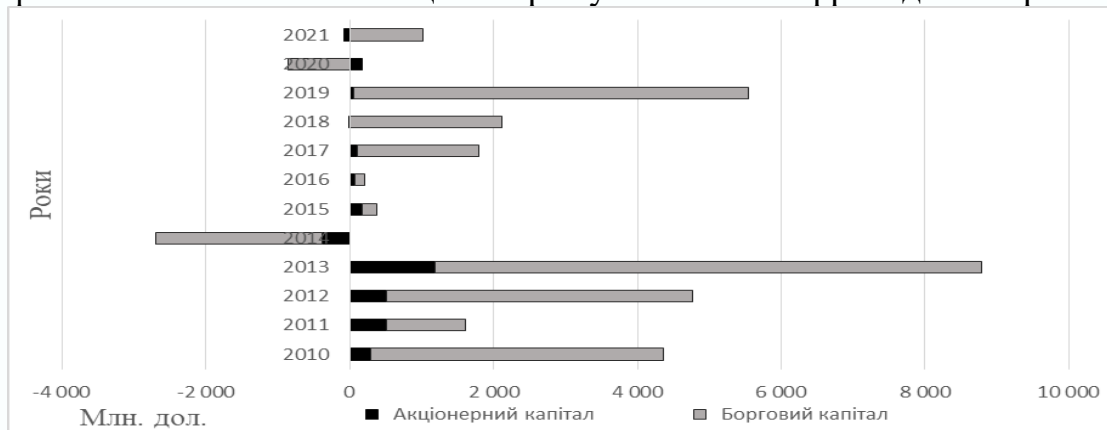

Рис. 3. Портфельні іноземні інвестиції в Україну за інструментами за 2010-2021 рр. Джерело: складено авторами за даними [11].

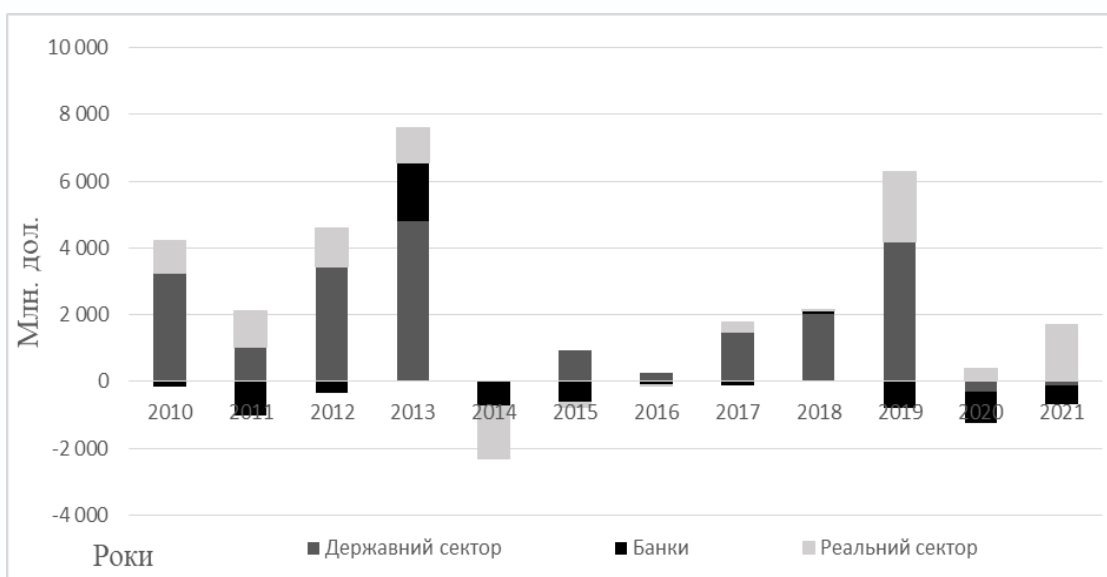
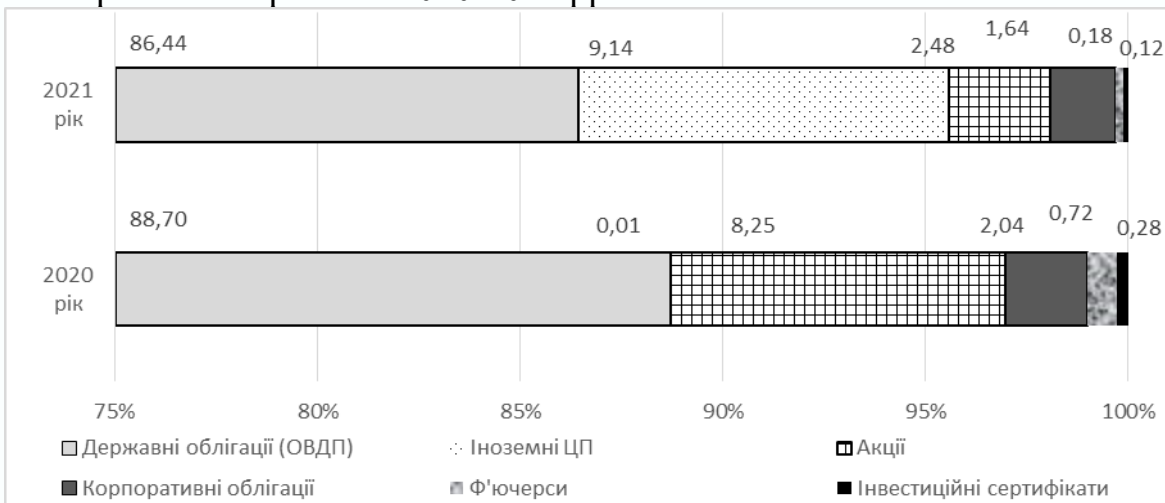

Рис. 4. Портфельні іноземні інвестиції в Україну за секторами за 2010-2021 рр. Джерело: складено авторами за даними [11].

Отже, портфельні іноземні інвестиції надходять в Україну переважно у формі боргового капіталу; акцій вітчизняних компаній іноземні інвестори майже не купували. Інвестування в державні цінні папери істотно переважає протягом 2010-2019 рр., що зумовлено їхньою високою доходністю. Рівень доходності єврооблігацій, які обертаються на Франкфуртській біржі, становить 7,75%, тоді як облігацій США - 1,5%, Канади - 2,25%, Австралії - 2,75% [7]. З 2020 року реальний сектор займає конкурентну позицію.

Структура українських інвестицій має значний дисбаланс, оскільки боргові цінні папери займають більше 80% усього обсягу портфельних вкладень, що зумовлює зростання внутрішнього та зовнішнього боргу. За останні роки суттєво зріс попит на облігації внутрішньої державної позики з боку іноземних та вітчизняних інвесторів. Протягом 2021 р. фізичні особи збільшили інвестиції в ОВДП майже вдвічі (з 11,2 млрд. грн. до 25 млрд. грн.), що зумовлено низькими ставками за депозитами, високою доходністю, хоча ці папери не позбавлені валютного ризику [13]. Значний портфель ОВДП був у банків – близько 540 млрд. грн., НБУ – 312 млрд. грн., нерезидентів – 90 млрд. грн. За 18 днів січня 2022 р. нерезиденти скоротили портфель гривневих ОВДП на 6,2 млрд. грн. шляхом продажу паперів на вторинному ринку [13]. Зважаючи на повномасштабну війну проти України, уряд відстрочив платежі за єврооблігаціями на 24 місяці.

Наступним після ОВДП за популярністю серед вітчизняних інвесторів є банківські депозити, хоч вони мають утричі меншу доходність. Низька фінансова обізнаність населення зумовлює зростаючу динаміку депозитів за останні роки (депозитні портфелі у гривні збільшилися на 37% за останні роки [14]. Фондові інструменти займають незначне місце серед інвестиційних пріоритетів в Україні. На рис. 5 наведено структуру торгів на ПрАТ «Українська біржа» за 2020-2021 рр.

Рис. 5. Динаміка структури торгів на ПрАТ "Українська біржа" за 2020-2021 рр.

Джерело: складено авторами за даними [15].

У структурі торгів за 2021 р. частка корпоративних облігацій зменшилась на 0,4%, хоч вони є більш дохідними, ніж ОВДП, і менш ризиковими, аніж акції. Серед провідних операторів ринку облігацій можна виокремити ТОВ «ЕСКА Капітал» з дохідністю 15% річних, АТ «Таскомбанк» 16,5% річних, облігації ТОВ «Кардсервіс» та ТОВ «Кредитсервіс» [15]. Також відбулось зменшення обсягу торгів із ф'ючерсними контрактами, акціями та інвестиційними сертифікатами. Лідерами обігу на ринку пайових цінних паперів залишаються ПАТ «Укрнафта», АТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Центренерго». Індекс українських акцій (Індекс UX) за 2021 р. збільшився на 7,49% з 1617,08 до 1738,24 пунктів. Оскільки зростала дохідність українського агросектору, було створено інвестиційний фонд - Перший Український Аграрний Фонд (ПУАФ), який виплатив у грудні 2021 р. перші дивіденди у розмірі 13 млн. грн. або ж 392 грн. за один інвестиційний сертифікат [14]. Відзначимо позитивну динаміку вкладень у іноземні цінні папери, які зросли на 9,14%.

Зазвичай, у період кризи чи невизначеності інвестори вкладають гроші в дорогоцінні метали. Серед нестандартних інвестиційних рішень є вкладення в антикваріат, музичні твори, колекційні алкогольні напої. Ще одним зовсім активом для інвестицій є марки. Наприклад, АТ «Укрпошта» випустила першу військову марку, яку почали продавати за завищеними цінами (від 1500\$ до 2000\$ за 6 марок). Невідомо, скільки така інвестиція буде коштувати за кілька місяців і чи одержить продавець дохід. На початку 2022 р. близько 12% населення здійснювали вкладення у реальний сектор економіки.

Схильні до ризику інвестори інвестують у криптовалютні активи (Bitcoin, Ethereum, Polkadot, Cardano). Протягом 2020-2021 рр. ціна Bitcoin зросла у 6 разів, а потім зменшилась у 2 рази; з початку 2022 р. зменшилася на 19%. У зв'язку із підвищенням облікової ставки в США з метою боротьби з інфляцією відбулась значна зміна вартості американського долара, що вплинуло на курс основної віртуальної валюти світу. Отже, такий вид вкладень не можна віднести до високодохідних у 2022 р., проте майже 13% українців (близько 5,5 млн людей) у 2021 р. володіли такими інвестиціями [14].

Однією із найпопулярніших інвестиційних тенденцій за останні два десятиліття стали біржові фонди (ETF). У 2021 р. в ці фонди вкладено близько 10 трильйонів доларів, досягнуто історичних максимумів для швидкозростаючого класу активів. ETF поєднують різноманітні види цінних паперів одного типу. Такі інвестиції мають ряд важливих переваг для пересічних інвесторів. Найпопулярнішими є ETF-фонди SPDR S&P 500 ETF і Invesco QQQ Trust. Важливою перевагою є низькі трансакційні витрати. Наприклад, середньозважений коефіцієнт витрат ETF становив 0,18% у 2020 р. Це значення знижується протягом останнього десятиліття [16]. Великої

популярності зараз набувають інвестиції в сфері біотехнологій, блокчейну, космічну галузь та «зелену енергетику», дохідність яких на 2021 р. коливалась близько 77% [14].

Висновки. Портфельне інвестування дає можливість пересічному інвестору забезпечити своє фінансове майбутнє, збалансовуючи дохідність і ризик. Портфельні інвестиції вимагають розумного підходу до формування й управління диверсифікованим портфелем фінансових інструментів. Протягом останнього часу збільшилася кількість фінансових інструментів для портфельного інвестування, різних за дохідністю й ризиковістю. Проте традиційно вкладення здійснювалися в ОВДП, депозити, акції іноземних емітентів.

Аналіз динаміки і структури портфельних інвестицій за останні десять років свідчить, що зберігається тенденція значного перевищення обсягів прямих інвестицій над портфельними. Україна виступає нетто-реципієнтом портфельних інвестицій, що характерно для країн, які розвиваються. Проте аналіз даних Світового Банку засвідчив, що серед найбільш розвинених країн є як інвестори, так і реципієнти інвестицій. США є найбільшим реципієнтом інвестицій у світі. Тобто не існує залежності обсягу портфельних інвестицій від рівня розвитку економіки держави. Для структури портфельних інвестицій в Україні характерних значний дисбаланс протягом усього проаналізованого періоду. Більше 80% усіх портфельних інвестицій було вкладено в боргові цінні папери, що спричинило значні обсяги внутрішнього й зовнішнього боргу. В умовах війни держава й емітенти корпоративних облігацій мають вкрай обмежені джерела фінансування, що зумовлює необхідність реструктуризації боргових зобов'язань.

Література:

1. Кондрат І.Ю. Вплив прямих іноземних інвестицій та інфляції на економічне зростання в Україні [Електронний ресурс] / І.Ю. Кондрат, І.А. Антошук // Наука і техніка сьогодні. Серія «Економіка». – 2022. -№5. – С. 87-97. - Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/1595/1593>.

2. Довгенко Я. Оцінка та моделювання залежності прямих іноземних інвестицій від макроекономічних чинників [Електронний ресурс] / Я. Довгенко // Економіка та суспільство. - Вип. 29 (липень). – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-1>.

3. Tkalenko S., Derii Zh., Butenko H., Makedon G., & Semchenko-Kovalchuk O. (2022). Foreign direct investment and economic growth in the post-covid-19 period: A causality analysis for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(44), 357–366. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.44.2022.3665>.

4. Дзюба, П. В. Концептуальна структура теорії портфеля як парадигмальна основа сучасної теорії міжнародного портфельного інвестування / П. В. Дзюба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. - Вип. 15. – С. 100-106.

5. Дзюба, П. В. Концепція ефективного портфеля: ретроспективний аналіз формування основ теорії міжнародного портфельного інвестування / П. В. Дзюба // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2017. - Вип. 5. – С. 13-19.

6. Задоя, А. О. Портфельні інвестиції в Україну: шанси чи загрози? [Електронний ресурс] / А.О. Задоя // Академічний огляд. – 2019. - №. 2. – С. 81-92. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2019_2_9.

7. Задоя, О. А. Тенденції розвитку портфельних іноземних інвестицій в Україні [Електронний ресурс] / А.О. Задоя, В.С. Фоменко // Європейський вектор економічного розвитку. - 2021. - №1(30). – С. 44-53. - Режим доступу: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/6.pdf>.

8. Йосипенко, О. А. Аналіз ринку прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій в Україні / О.А. Йосипенко // Економіка. Фінанси. Право. – 2017. – Вип. 2. – С. 7-14.

9. Пономарьова, О.Б. Портфельне інвестування на фінансовому ринку / О.Б. Пономарьова, В.В.Сатаєв, С.О.Соколов // Економічні студії. – 2017. - Вип. 1. – С. 80-82.

10. Balance of payments and international investment position manual. — Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2009. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>.

11. Офіційний сайт Національного банку України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.

12. World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://databank.worldbank.org/indicator>.

13. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://minfin.com.ua>.

14. 11 найкращих інвестицій у 2022 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://investing-network.com/uk/blog/best-investments/#9>.

15. Офіційний сайт ПАТ «Українська біржа». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ux.ua/>.

16. What are ETFs? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bankrate.com/investing/what-are-etfs/>.

References:

1. Kondrat I.Yu. & I.A. Antoshuk V.P. (2022). Vplyv pryamy`x inozemny`x investy`cij ta inflyaciyi na ekonomichne zrostannya v Ukraini [The impact of foreign direct investment and inflation on economic growth in Ukraine]. *Nauka i tehnika s`ogodni. Seriya «Ekonomika»*. - *Science and technology today. Series Economics*, 5, 87-97. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/1595/1593> [in Ukrainian].

2. Dovhenko, Ya. (2021). Otsinka ta modeliuvannya zalezhnosti priamykh inozemnykh investytsii vid makroekonomichnykh chynnykiv [Estimation and modeling of dependence of foreign direct investment on macroeconomic factors]. *Ekonomika ta Suspilstvo - Economics and society*, 29, 75-84. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-1> [in Ukrainian].

3. Tkalenko С., Derii Ж., Butenko Н., Makedon Г., & Semchenko-Kovalchuk О. (2022). Foreign direct investment and economic growth in the post-covid-19 period: A causality analysis for Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(44), 357–366. Retrieved from: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3665> [in English].

4. Dziuba P.V. (2017) Kontseptualna struktura teorii portfelia yak paradyhmalna osnova suchasnoi teorii mizhnarodnoho portfelnoho investuvannia [The conceptual structure of the portfolio theory as a paradigmatic basis of the modern theory of international portfolio investment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy. Vyp. 15 (1)*. 100–106 [in Ukrainian].

5. Dziuba P.V. (2017) Kontseptsiiia efektyvnoho portfelia: retrospektyvnyi analiz formuvannia osnov teorii mizhnarodnoho portfelnoho investuvannia [The concept of an effective portfolio: a retrospective analysis of the formation of the foundations of the theory of international portfolio investment]. *Visnyk Odeskho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika. - Herald Odessa National University. Series: Economy. T. 22, Vyp. 5*. 13–19 [in Ukrainian].

6. Zadoia A. O. (2019) Portfelni investytsii v Ukrainu: shansy chy zahrozy? [Portfolio investments in Ukraine: chances or threats?]. *Akademichnyi ohliad. - Academic review*, 2. 81-92. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2019_2_9 [in Ukrainian].
7. Zadoia, O. A., & Fomenko, V. S. (2021). Tendentsii rozvytku portfelnykh inozemnykh investytsii v Ukraini [Trends in the development of portfolio foreign investments in Ukraine] [in Ukrainian]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku. European vector of economic development*. №1(30). 44-53. Retrieved from: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2021/1/6.pdf> [in Ukrainian].
8. Yosypenko, O. A. (2017). Analiz rynku priamykh inozemnykh investytsii ta portfelnykh investytsii v Ukraini [Market analysis of foreign direct investments and portfolio investments in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo. - Economy. Finances. Right*. 2 (1), 7-14 [in Ukrainian].
9. Ponomarova, O. B., Sataiev, V. V., & Sokolov, S. O. (2017). Postflelne investuvannia na finansovomu rynku Ukrainy [Portfolio investment in the financial market]. *Ekonomichni studi - Economic studies*. 1, 80-82 [in Ukrainian].
10. Balance of payments and international investment position manual. (2009) — Washington, D.C.: International Monetary Fund, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>. [in English].
11. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> [in Ukrainian].
12. World Bank. *worldbank.org*. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/indicator> [in English].
13. Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. *minfin.com.ua*. Retrieved from: <https://minfin.com.ua> [in Ukrainian].
14. 11 naikrashchykh investytsii u 2022 rotsi [11 best investments in 2022]. Retrieved from: <https://investing-network.com/uk/blog/best-investments/#9> [in Ukrainian].
15. Ofitsiynyi sait PAT «Ukrainska birzha» [Official site of Ukrainian exchange]. *ux.ua*. Retrieved from: <http://ux.ua> [in Ukrainian].
16. What are ETFs? Retrieved from: <https://www.bankrate.com/investing/what-are-etfs> [in English].

УДК 336.76:338.43

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-75-84](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-75-84)

Косінський Петро Миколайович доктор філософії, старший викладач кафедри економіки, Луцький національний технічний університет, вул. Львівська, 75, м. Луцьк, 43018, <https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Враховуючи сучасний стан економіки нашої держави, як необхідна умова соціально-економічного розвитку, особливої актуальності набуває соціальна орієнтація й трансформація національної економічної системи. Сьогодні, питання соціалізації національної економіки є мало вивченим і в нашій державі сприймається цей процес, як ряд короткострокових соціальних заходів, а найгостріші проблеми отримують лише формальний підхід.

Соціальна економіка відіграє важливу роль у економічному зростанні та забезпеченні суспільного добробуту про, що свідчить досвід багатьох європейських держав, де вже давно потреби суспільства (соціальна вигода) в пріоритеті перед економічною вигодою.

Уданій статті досліджено функції соціальної економіки в умовах сучасності й обумовлено важливість впровадження соціальних принципів в економіку держави та необхідності відповідних соціальних трансформацій.

Автор дійшов висновку, що соціальна економіка здійснює функції, як суто соціального, так суто й економічного характеру, реалізація яких зумовлює появу спільних функцій соціально-економічного характеру.

Таким чином, виявлено такі функції соціальної економіки, як: соціальна капіталізація, налагодження соціального діалогу, посилення соціальної відповідальності індивідів й суспільства, соціальне забезпечення, розвиток форм суспільного поділу праці, прискорення економічного розвитку, прогресивний розвиток виробничої та невиробничої сфер, посилення соціальної відповідальності бізнесу, прозорість господарських процесів, екологічна продуктивність, соціальне партнерство, модернізація і трансформація наявних соціально-економічних систем, соціально-економічна стандартизація, урбанізація та «справедливість» розподілу фінансових ресурсів між елементами соціально-економічної системи.

В результаті було сформовано висновки про необхідність впровадження засад соціальної економіки в нашій державі, адже це допоможе вирішити ряд важливих соціально-економічних проблем та

приведе до збалансованого розвитку сформованих в ній систем.

Ключові слова: соціально-економічна сфера, соціально-економічний розвиток, соціальна економіка, соціалізація економіки, функції соціальної економіки.

Kosinskyi Petro Mykolayovych Philosophy Doctor, senior lecturer at the Department of Economics, Lutsk National Technical University, Lviv St.,75, Lutsk, 43018, <https://orcid.org/0000-0002-3254-2379>

FUNCTIONS OF THE SOCIAL ECONOMY IN THE PROCESS OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. Given the current state of the economy of our state, as a necessary condition for socio-economic development, the social orientation and transformation of the national economic system becomes especially relevant. Today, the issue of socialization of the national economy is little studied and in our country this process is perceived as a series of short-term social measures, and the most acute problems receive only a formal approach.

The social economy plays an important role in economic growth and social welfare, as evidenced by the experience of many European countries, where the needs of society (social benefit) have long been a priority over economic benefit.

This article examines the functions of the social economy in modern conditions and discusses the importance of introducing social principles into the state economy and the need for appropriate social transformations.

The author came to the conclusion that the social economy performs functions of both purely social and purely economic nature, the implementation of which leads to the emergence of common functions of socio-economic nature.

Thus, such functions of the social economy as: social capitalization, social dialogue, strengthening the social responsibility of individuals and society, social security, the development of forms of social division of labor, accelerating economic development, progressive development of productive and non-productive spheres, strengthening corporate social responsibility, transparency of economic processes, environmental productivity, social partnership, modernization and transformation of existing socio-economic systems, socio-economic standardization, urbanization and "fairness" of the distribution of financial resources between elements of the socio-economic system.

As a result, conclusions were drawn about the need to implement the principles of social economy in our country, because it will help solve a number of important socio-economic problems and lead to a balanced development of the systems formed in it.

Keywords: socio-economic sphere, socio-economic development, social economy, socialization of economy, functions of social economy

Постановка проблеми. Сьогодні, система економічного розвитку в нашій державі потребує серйозних інституційних змін та набуває все більшої

актуальності її переорієнтації на соціальні принципи, що допоможе у вирішенні багатьох важливих проблем соціально-економічного характеру, особливо тих, що впродовж останніх років лише загострюються.

Зазначимо, що однією із пріоритетних умов для соціалізації економіки в нашій державі, виступає імплементація європейського законодавства в Україні, а також впровадження засад концепції сталого розвитку.

Зауважимо, питання соціалізації національної економічної системи є мало вивченим, а деякі показники соціально-економічного розвитку, зокрема такі, як рівень безробіття, добробуту суспільства, майнові диференціації, розбіжності інтересів економічних суб'єктів та різних верств населення, рівень середньої заробітної плати, свідчать про неефективність соціальної політики держави та необхідність вдосконалення економічної парадигми, що формувалась роками.

І хоч в Україні спостерігаються тенденції стосовно впровадження соціальних принципів у розвиток національного господарства, однак погодимось із твердженням О.П. Попадинець, що «часто соціалізація економіки в нашій державі сприймається як ряд короткострокових соціальних заходів, а найгостріші проблеми отримують лише формальний підхід» [1].

Вважаємо, що питання соціалізації економіки набуває особливої актуальності, хоч цей процес є затяжним й довготривалим, адже це призведе до кардинальних змін у переліку усталених суспільних цінностей, що допоможуть суттєво налагодити взаємозв'язки в системі людина – суспільство – суб'єкт підприємництва – держава, а також забезпечуватиме виконання важливих соціально-економічних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку соціально-орієнтованої економіки викладено у працях низки вітчизняних вчених, зокрема С.Ю. Гончарової, Л.В. Стрижеус, А.О. Тендюк, А.О. Москвіної, О.П. Попадинець.

Про особливу роль та значення соціальної економіки у забезпеченні добробуту суспільства й економічного зростання зазначали такі дослідники, як І.В. Жеребило, К.М. Ніколаєць, В.В. Утвенко, С.І. Пирожков та інші.

Мета статті – дослідження функцій соціальної економіки в умовах сучасності задля підтвердження важливості впровадження соціальних принципів в економіку держави та необхідності відповідних (соціальних) трансформацій.

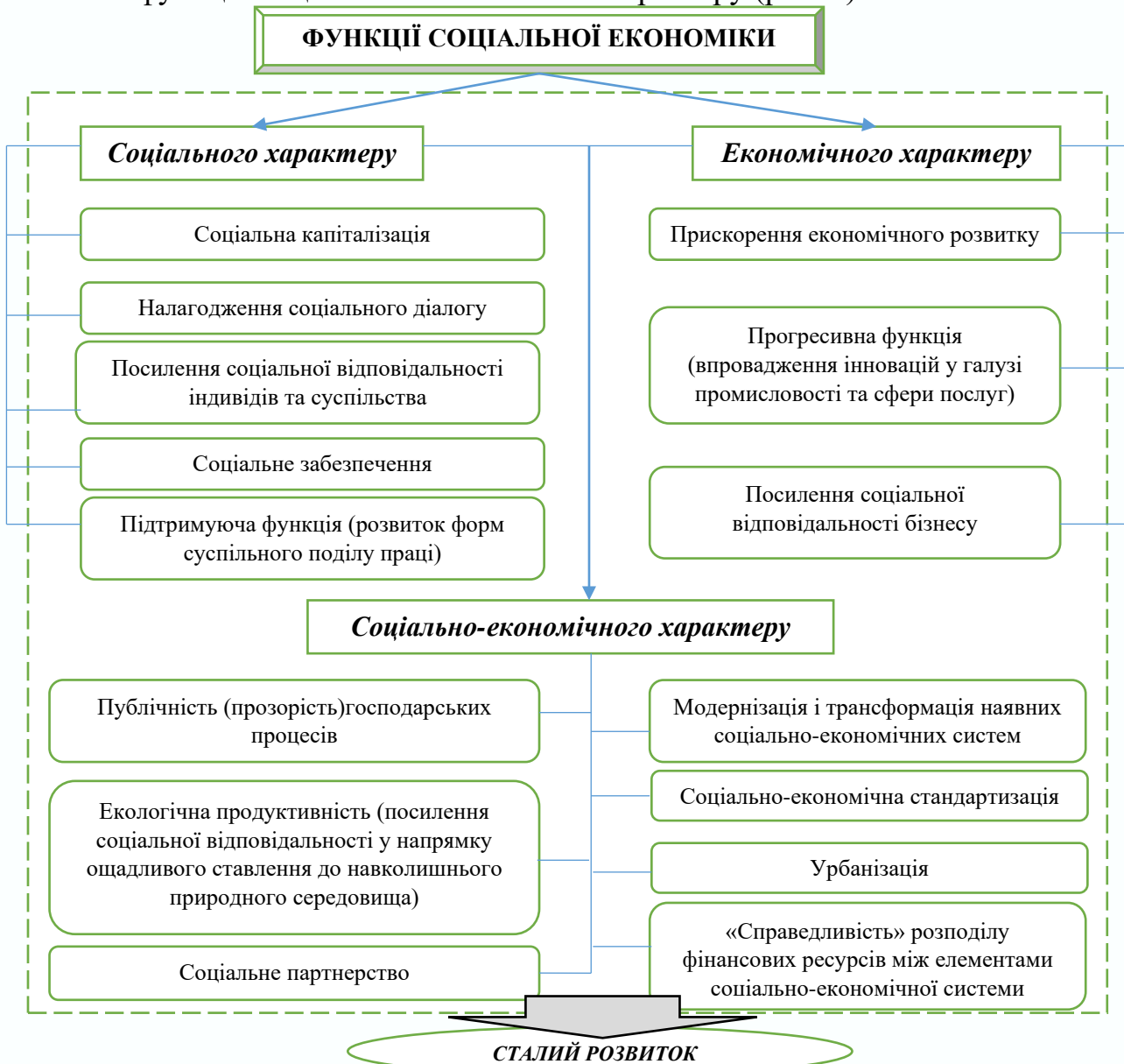
Виклад основного матеріалу. Під функціями соціальної економіки вітчизняні дослідники розуміють «зумовлені його природою і цільовим призначенням напрями впливу на суспільство, спрямовані на забезпечення, функціонування та розвиток виробництва, розподіл, обмін та споживання з метою досягнення соціальної ефективності» [2].

Безумовно, соціальна економіка відіграє важливу роль у економічному зростанні та забезпеченні суспільного добробуту про, що свідчить досвід багатьох європейських держав, де вже давно потреби суспільства (соціальна вигода) в пріоритеті перед економічною вигодою. В таких державах розвиток соціальної сфери сприяє зростанню ефективності економічної сфери, при чому дає помітний не лише соціально-економічний, а й екологічний ефект.

Вже із самого трактування терміна «соціальна економіка» можна зрозуміти її мету та значення.

Аналізу наукових джерел [2–4], дав нам змогу розуміти під соціальною економікою «систему, сформовану на принципах соціальної відповідальності й соціальної справедливості, що дозволяє задовільнити у рівній (більш менш рівній) мірі дотичні (перехресні) потреби населення, держави й бізнесу, а також забезпечити збалансований розвиток наявних соціо-еколого-економічних систем в процесах (умовах) глобалізації та цифровізації» [5].

Поглибившись у дослідження ролі й значення соціальної економіки, дійшли висновку, що вона здійснює функції, як суто соціального, так суто й економічного характеру, здійснення (реалізація) яких зумовлює появу спільних функцій соціально-економічного характеру (рис. 1).

Рис. 1. Функції соціальної економіки

Розглянемо детальніше функції соціальної економіки, що відображені на рис. 1.

Функція соціальної капіталізації полягає матеріальному вираженню вроджених та набутих людських навичок й вмінь. Мається на увазі те, що фізичні, інтелектуальні, творчі й інші здібності (вміння) людини та результати її діяльності повинні оцінюватись належним чином, а в процесі економічного розвитку (зростання) держави, їх вартість повинна лише зростати, що, в свою чергу, дозволить накопичити вагомий соціальний капітал й в перспективі використати його для подальшого економічного розвитку (зростання). Тобто, можна стверджувати, що без вагомих фінансових вкладень в розвиток соціальної сфери, очікувати на стрімкий та ефективний розвиток держави, її регіонів та місцевих територіальних громад не варто.

Функція налагодження соціального діалогу є досить важливою у соціально-економічних процесах та полягає у досягненні компромісу між роботодавцями, працівниками та органами влади, що, в свою чергу, сприяє поліпшенню рівня соціально-економічного становища в державі, свідченням чого є позитивні результати зарубіжних країн у веденні соціального діалогу в процесі соціально-трудових відносин та його ефективність [6].

Функція посилення соціальної відповідальності індивідів та суспільства передбачає вирішення наявних соціальних проблем, які виникають внаслідок діяльності суспільства чи окремих його представників, а також зниження «бар'єрів» між різними соціальними верствами населення, посилення взаємозв'язку між ними з метою досягнення глобальних соціальних цілей.

У соціальній економіці, функція соціального забезпечення – полягає у «матеріальному забезпеченні населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві та ін.), встановлені соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.» [7] тощо

Підтримуюча функція соціальної економіки передбачає підтримку і розвиток форми суспільного розподілу праці, що досягається за рахунок відтворення трудових ресурсів, розподілу робочих місць та перерозподілу кадрів. Реалізація цієї функції потребує гнучких механізмів розподілу та перерозподілу кадрів, забезпечення їхньої мобільності [8].

Функція прискореного розвитку соціальної економіки втілюється шляхом інтенсивного використання основних та додаткових інструментів зовнішнього впливу на людей з метою заохочення їх до праці (підвищення кількісних і якісних показників). Зацікавленість працівників до стрімкої трудової активності зорієнтоване на їх інтерес до економічного зростання, використання наявного ресурсного потенціалу задля підвищення рівня добробуту суспільства.

На думку вчених, «соціальна економіка заохочує людей і суспільство

використовувати ресурси для задоволення своїх потреб, освітніх змін та економічного розвитку, заохочення мислення та інновацій, в яких можуть люди та суспільство колективно задовільнити свої мінімальні потреби шляхом відповідної роботи у виробництві продуктів знань» [9].

Прогресивна функція соціальної економіки спрямована на модернізацію форм та організації виробництва, а також заохочувальних формацій, з метою забезпечення прогресивних змін задля переходу від індустріального суспільства до «інноваційного».

Досвід провідних країн світу свідчить про те, що впровадження інновацій в національну економіку й, відповідно, створення національної інноваційної системи, підвищує їх конкуретоспроможність та дозволяє займати лідируючі позиції на міжнародних ринках наукомісткої (інноваційної) продукції [7].

Таким чином, на прогресивний розвиток соціально-економічних систем впливатиме ставлення їх суб'єктів до впровадження інновацій у виробничий, науково-освітній та інші суспільні процеси й ознаки їх ініціативності.

Функція посилення соціальної відповідальності бізнесу характеризується тим, що сфера бізнесу (підприємства промисловості та сфери послуг) відповідає за свій вплив на навколишнє середовище, відповідає за задоволення всіх потреб учасників економічних відносин, а також бере участь у вирішенні певних соціальних проблем, які якимсь чином впливають на нього [10].

Публічність (прозорість) господарських процесів, як функція соціальної економіки полягає у формуванні «відкритої» системи соціально-економічних відносин, що дозволяє оцінити реальний стан явищ й процесів, що протікають в соціальній та фінансово-економічній сферах, з метою підвищення ефективності моніторингу факторів впливу на них, що дозволить максимально об'єктивно задовільнити потреби суспільства за рахунок економічного зростання.

Як стверджує І.В. Жеребило «на даний час існує суспільний запит на перерозподіл фінансових зобов'язань щодо надання суспільних послуг і забезпечення населення суспільними благами частково на користь суспільних і приватних фінансів та оптимізацію функцій публічних фінансів у напрямі посилення й реалізації завдань щодо спрямування та координації таких зобов'язань, що веде до зростання ролі суспільного сектору» [11].

Екологічна продуктивність, як функція соціальної економіки проявляється у поєднання спільних інтересів бізнесу (збільшення прибутків й зменшення витрат) та суспільства (поліпшенні умов та середовища свого проживання, продовженні тривалості життя, зменшенні рівня захворюваності, споживанні «екологічно чистих» й корисних продуктах (послугах), досягненні максимальної єдності із природою тощо), що

сприяють швидшому покращенню стану сформованих екосистем.

«Діяльність, яку проводять організації соціальної економіки, може покращити їхню реакцію потребам громади, їх постійній взаємодії з середовищем, в якому вони працюють і їхні зв'язки з місцевою територією, що перешкоджає їх переміщенню» [12].

Соціально-економічний розвиток впливає на «підвищення ефективності повторного використання, відновлення та валоризації культурної спадщини/ ландшафтів та перетворення культурного надбання на місце, що трактується як жива екосистема, якою потрібно керувати як живим організмом» [13].

На думку вчених, роль соціального партнерства полягає у «забезпеченні політичної стабільності, побудові системи, де соціальне підприємство стане невід'ємною складовою відносин різноманітних соціальних с'єуб'єктів, груп та спільнот, а також основою взаємодії публічного, комерційний та громадянського некомерційного сектору, результатом чого у суспільстві буде здійснення інтересів більшості за одночасного дотримання інтересів меншості, при цьому кожен учасник нестиме спільну відповідальність за прийняті рішення» [14].

Модернізація і трансформація наявних соціо-еколого-економічних систем, як функція соціальної економіки передбачає різносторонні зміни (реформації) у даних системах відповідно до принципів концепції сталого розвитку та цифрової економіки та ін. Така модернізація може призвести до неоднозначних позитивних чи негативних наслідків, тому в процесі реформації соціальної й економічної сфер важливо передбачати всі можливі ризики та бути готовим для вирішення ряду непередбачуваних проблем.

Дана функція соціальної економіки полягає у переході національної економіки на якісно новий рівень розвитку, який першочерговим завданням ставить задоволення соціально-екологічних потреб суспільства, а не отримання комерційної вигоди та підвищення ролі соціальної відповідальності у взаємозв'язках людина – суспільство – бізнес-структури – держава.

Функція соціально-економічної стандартизації передбачає розробку й впровадження нових «соціально орієнтованих» стандартів у галузях промисловості та зміни у функціонуванні, а також структурі сформованих соціально-економічних систем в умовах поширення глобалізаційних й цифрових процесів.

Урбанізація, як функція соціальної економіки зводиться до того, що в процесі «позитивних» економічних трансформацій має підвищитись добробут і фінансова спроможність соціальних верств населення, що вплине на здатність всіх членів суспільства забезпечити себе житлом й сприятиме, таким чином, розбудові наявних та створенню нових міст, що, в свою чергу,

приведе до збільшення задоволення потреб соціуму у фінансово-економічному, культурно-освітньому, духовному житті тощо.

Функція «справедливості» розподілу фінансово-економічних ресурсів між різними елементами соціально-економічної системи – передбачає моніторинг й контроль за «справедливим» використанням фінансових ресурсів, накопичених у фондах соціального призначення, для реалізації поставлених соціально-економічних цілей та завдань. Дана функція зорієнтована на подолання соціальної нерівності та посилення взаємозв'язків у суспільстві [15; 16].

Висновки. Соціальна трансформація національної системи економіки є обов'язковою умовою соціально-економічного зростання на шляху переходу до сталого розвитку. Досвід провідних країн світу свідчить, що соціальна орієнтація економіки, надання пріоритету суспільній вигоді над економічною, в кінцевому результаті призводить до зростання, посилення й розвитку взаємозв'язків між елементами соціальної, економічної та екологічної сфер. Враховуючи функції, які виконує соціальна економіка, впровадження її засад в нашій державі допоможе вирішити ряд важливих соціально-економічних проблем, назрілих впродовж останніх років, та призведе до збалансованого розвитку сформованих в ній соціо-еколого-економічних систем.

Література:

1. Попадинець О. В. Соціалізація економіки як нова парадигма економічної теорії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. Вип. 49. С. 228–231.
2. Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б., Аграмакова Н. В. Соціальна економіка: сутність, принципи, функції та основні орієнтири для України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 21–26.
3. Стрижеус Л. В., Тендюк А. О. Напрями регіональної політики забезпечення соціальної орієнтації економіки. *Економічні науки. Серія : Регіональна економіка*. 2016. № 13. С. 358–367.
4. Москвіна А. О. Соціальна орієнтація ринкової економіки України як фактор підвищення національної конкурентоспроможності. *Комунальне господарство міст. Серія : Економічні науки*. 2019. № 7. С. 75–83.
5. Косінський П.М. Соціалізація національної економічної системи, як умова забезпечення сталого розвитку держави. *Економіка в умовах війни: втрати, адаптація, відновлення... : матеріали коуглого столу*, м. Луцьк, 20 травня 2022 р. Луцьк, 2022. С. 53–55.
6. Косінський П. М., Кирилюк Б. В. Соціальний діалог як інструмент вирішення конфліктних ситуацій в процесі соціально-трудових відносин. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Луцьк, 17 груд. 2021 р. Луцьк, 2021. С. 250–251.
7. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 248 с.
8. Герасимчук А. А., Палеха Ю. І., Шиян О. М. Соціологія : навчальний посібник. Київ: Вид-во Європейського університету, 2004. 246 с.
9. Choong K. K., Leung P. W. A Critical Review of the Precursors of the Knowledge Economy and Their Contemporary Research: Implications for the Computerized New Economy. *Journal of the Knowledge Economy volume*. 2022. 13. P. 1573–1610.

10. Косінський П. М., Купрійчик М. В. Підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу в регіоні (на прикладі компанії Modern-Ехро). *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, м. Луцьк, 17 груд. 2021 р., Луцьк, 2021. С. 116–118.

11. Жеребило І. В. Публічні фінанси та їхня роль у забезпеченні соціальної сфери економіки країни: теоретичний аспект. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 1. С. 98–106.

12. Pérez-González M. d. C., Valiente-Palma L. Cooperative Societies and Sustainability: A Spatial Analysis of Andalusia as a Tool for Implementing Territorial Development Policies, Strategies and Initiatives. *Sustainability*. 2021. 13 (2). 609 p.

13. Fusco Girard, L.; Vecco, M. The “Intrinsic Value” of Cultural Heritage as Driver for Circular Human-Centered Adaptive Reuse. *Sustainability*. 2021, 13, 3231. <https://doi.org/10.3390/su13063231>.

14. Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / редкол.: С. І. Пирожков та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 336 с.

15. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

16. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchykova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

References:

1. Popadynets, O.V. (2015). Sotsializatsiia ekonomiky yak nova paradyhma ekonomichnoi teorii [Socialization of the economy as a new paradigm of economic theory]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Transport Economics and Industry*, 49, 228–231. [in Ukrainian].

2. Honcharova, S.Yu., & Honcharov, A.B., & Ahramakova, N.V. (2018). Sotsialna ekonomika: sutnist, pryntsypy, funktsii ta osnovni oryentyry dlia Ukrainy [Social economy: essence, principles, functions and main guidelines for Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 21–26. [in Ukrainian].

3. Stryzheus, L.V., & Tendiuk, A.O. (2016). Napriamy rehionalnoi polityky zabezpechennia sotsialnoi oriyentatsii ekonomiky [Directions of regional policy to ensure the social orientation of the economy]. *Ekonomichni nauky. Seriya : Rehionalna ekonomika – Economic sciences. Series: Regional Economy*, 13, 358–367. [in Ukrainian].

4. Moskvina, A.O. (2019). Sotsialna oriyentatsiia rynkovoï ekonomiky Ukrainy yak faktor pidvyshchennia natsionalnoi konkurentospromozhnosti [Social orientation of the market economy of Ukraine as a factor in increasing national competitiveness]. *Komunalne hospodarstvo mist. Seriya : Ekonomichni nauky – Municipal utilities. Series: Economic Sciences*, 7, 75–83. [in Ukrainian].

5. Kosinskyi, P.M. (2022). Sotsializatsiia natsionalnoi ekonomichnoi systemy, yak umova zabezpechennia staloho rozvytku derzhavy [Socialization of the national economic system as a condition for ensuring sustainable development of the state]. *Ekonomika v umovakh viiny: vtraty, adaptatsiia, vidnovlennia... : materialy kouhloho stolu – Economy in the conditions of war: losses, adaptation, restoration... : materials of a round table*. pp. 53–55. Lutsk: LNTU [in Ukrainian].

6. Kosinskyi, P.M., & Kyrlyuk, B.V. (2021). Sotsialnyi dialoh yak instrument vyrishennia konfliktnykh sytuatsii v protsesi sotsialno-trudovykh vidnosyn [Social dialogue as a tool for resolving conflict situations in the process of social and labor relations]. *Aktualni problemy upravlinnia sotsialno-*

ekonomichnymy systemamy: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. – Actual problems of management of social and economic systems: materials VII International. scientific-practical Internet conference. pp. 250–251. Lutsk: LNTU [in Ukrainian].

7. Utvenko, V.V. (2018). *Systema sotsialnoho zabezpechennia ta sotsialnoi pidtrymky [System of social security and social support]*. Kyiv : DP «Vyd. dim «Personal» [in Ukrainian].

8. Herasymchuk, A.A., Palekha, Yu.I., Shyian, O.M. *Sotsiologhiia [Sociology]*. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu [in Ukrainian].

9. Choong, K.K., & Leung, P.W. (2022). A Critical Review of the Precursors of the Knowledge Economy and Their Contemporary Research: Implications for the Computerized New Economy. *Journal of the Knowledge Economy volume, 13*, 1573–1610 [in English].

10. Kosinskyi, P.M., Kupriichyk, M.V. (2021). Pidvyshchennia rivnia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v rehioni (na prykladi kompanii Modern-Expo) [Increasing the level of social responsibility of business in the region (on the example of Modern-Expo)]. *Aktualni problemy upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy systemamy: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. – Actual problems of management of social and economic systems: materials VII International. scientific-practical Internet conference.* pp. 116–118. Lutsk: LNTU [in Ukrainian].

11. Zherebylo, I.V. (2019). Publichni finansy ta yikhnia rol u zabezpechenni sotsialnoi sfery ekonomiky krainy: teoretychnyi aspekt [Public finances and their role in ensuring the social sphere of the country's economy: theoretical aspect]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy – Bulletin of the University of Banking, 1*, 98–106 [in Ukrainian].

12. Pérez-González, M. d. C., & Valiente-Palma, L. (2021). Cooperative Societies and Sustainability: A Spatial Analysis of Andalusia as a Tool for Implementing Territorial Development Policies, Strategies and Initiatives. *Sustainability, 13* (2), 609 [in English].

13. Fusco Girard, L.; & Vecco, M. (2021)/ The “Intrinsic Value” of Cultural Heritage as Driver for Circular Human-Centered Adaptive Reuse. *Sustainability, 13*, 3231. <https://doi.org/10.3390/su13063231> [in English].

14. Pyrozhkov, S.I. (Eds.). (2017). *Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva: natsionalna dopovid [Ukraine: the way to the consolidation of society: a national report]*. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

15. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

16. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchukova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

УДК 338.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-85-97](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-85-97)

Чиж Людмила Петрівна кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри Економіка і фінанси, Одеський національний морський університет, вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, тел.: (098) 796-94-46, <https://orcid.org/0000-0002-8067-2346>

Хотєєва Наталія Віталіївна кандидат економічних наук, доцент, Одеський національний морський університет, вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, тел.: (097) 558-43-71, <https://orcid.org/0000-002-3858-6540>

УДОСКОНАЕННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Проблеми діагностики фінансової стійкості вітчизняних підприємств в складних умовах, коли підприємці відчувають весь тягар воєнного стану, є актуальною, тому що її вирішення буде сприяти пошуку внутрішніх резервів їх виживання. Дослідження процесу забезпечення фінансової стійкості підприємства потребує комплексного підходу до вивчення, розробки теоретичних засад управління ним як сукупності методологічних положень, які нині недостатньо глибоко вивчені, тому що сучасність постійно вносить зміни в інтерпретування системи показників фінансової стійкості.

В цій роботі узагальнено більшість, наявних в зарубіжних та вітчизняних наукових дослідженнях, понять «фінансова стійкість», зроблено висновок, що фінансова стійкість є комплексною, багатофакторною економічною категорією. Враховуючи багатогранний характер фінансової стійкості, окрема зміна в неї не може бути «помічена» будь-яким одним кількісним показником. Отже, дослідження фінансової стійкості підприємства з позицій системного підходу дозволяє визначити її як стан, що формується сукупністю ресурсів, які використовуються в виробництві.

Приділено увага основним факторам впливу на досліджуваний показник. При цьому вся їх різноманітність згруповано на екзогенні (економічні, ринкові) та ендогенні (операційні, інвестиційні, фінансові). Підкреслюється, що підприємці мають звертати увагу, в першу чергу на ендогенні фактори, тому що екзогенні фактори в даний час впливають, нажаль, тільки негативно, тому всі сили підприємців спрямовані на їх подолання.

Спираючись на вищевикладене, в статті запропонована система показників діагностики фінансової стійкості підприємства, яка базується на

адаптації збалансованої системи показників, яка широко використовується закордонними фахівцями, до умов комплексної оцінки використання всіх ресурсів підприємства. Ця система параметрів може скласти основу розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості.

Ключові слова: діагностика, фінансова стійкість, комплексний підхід, екзогенні, ендогенні фактори, збалансована система показників.

Chizh Lyudmila Petrivna PhD in Economic sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Finance, Odesa National Maritime University, Mechnikova St., 34, Odessa, 65029, tel.: (098)796-94-46, <https://orcid.org/0000-0002-8067-2346>

Khotyeyeva Natalia Vitaliivna PhD in Economics, Associate Professor Department of Economic and Finance, Odesa National Marine University, Mechnikova St., 34, Odessa, 65029 tel.: (097) 558-43-71, <https://orcid.org/0000-0002-3858-6540>

THE IMPROVEMENT OF COMPREHENSIVE DIAGNOSIS INDICATORS SYSTEM OF THE ENTERPRISE'S FINANCIAL STABILITY

Abstract. The diagnosis difficulty of the of domestic enterprises financial stability in difficult conditions is highly relevant, especially in the times when the entrepreneurs are experiencing the full severity of war environment, the subject matter investigation will contribute to the identification of internal reserves for their survival.

The investigation of enterprise financial stability procurement requests an integrated study approach, development of the theoretical foundations of its management as a set of methodological provisions that are currently not well understood. The lack of clarity is due to constant interpretation change of the financial stability indicators' system.

This paper summarizes most of the concepts of "financial sustainability" available in foreign and domestic scientific research, and concludes that financial sustainability is a complex, multifactorial economic category.

Given the multifaceted nature of financial stability, a single change in it cannot be seen by any one quantitative indicator. Therefore, the study of the financial stability of an enterprise from the standpoint of a systematic approach allows us to define it as a state formed by a set of resources that are used in production.

Attention is paid to the main influence factors on the studied indicator. At the same time, all their diversity is grouped into exogenous (economic, market) and endogenous (operational, investment, financial). It is emphasized that entrepreneurs should pay attention, first of all, to endogenous factors, because exogenous factors currently influence, unfortunately, only negatively, so all the forces of entrepreneurs are aimed at overcoming them.

Based on the foregoing, the article proposes a system of indicators for financial stability diagnosis of an enterprise, based on the adaptation of a balanced scorecard, widely used by foreign specialists, to the conditions of a comprehensive assessment of the use of all enterprise resources. This system of parameters can form the basis for calculating the integral indicator of financial stability.

Keywords: diagnostics, financial stability, integrated approach, exogenous, endogenous factors, balanced scorecard.

Постановка проблеми. Певного періоду часу в багатьох секторах української економіки не спостерігалось високого рівня конкуренції. Рентабельність продажів була високою і стратегічні завдання більшості підприємств прямували на збільшення масштабу бізнесу, тому на цьому етапі не було потреби замислюватися про ефективність внутрішніх бізнес-процесів. В даний час, коли в українській економіці спостерігається різкий спад, викликаний пандемією та російською агресією, період швидкого зростання для більшості компаній закінчився, почався процес злиття, гостро стоїть проблема виживання, тому ефективність внутрішніх бізнес-процесів набуває першочергового значення практично для будь-якої компанії. Важливу роль у досягненні операційної ефективності відіграє система управління фінансами, що ефективно діє, яка дозволяє швидко отримувати достовірну інформацію про всі аспекти діяльності підприємства, вести моніторинг відповідності результатів її діяльності тактичним і стратегічним цілям, а також всебічно аналізувати проблеми, що виникають, і шукати найкращі варіанти їх вирішення.

Такі системи повинні в режимі реального часу (або наближатися до такого) відображати стан справ на підприємстві за найважливішими показниками діяльності як окремих підрозділів, так і компанії загалом. Серед ключових показників діяльності варто виділити показники фінансової стійкості суб'єктів господарювання, як стратегічного фактору фінансової безпеки їх діяльності, зростання ділової активності та інвестиційної привабливості.

Управління фінансової стійкістю підприємства належить до найбільш важливих економічних проблем у сучасних умовах, оскільки недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності підприємства та відсутності в нього коштів для розвитку виробництва, а надмірна перешкоджатиме розвитку, обтяжуючи витрати підприємства зайвими запасами та резервами. Крім того, неплатоспроможність одного підприємства може спричинити ланцюгову реакцію всіх контрагентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах глобалізації економічного простору проблема управління фінансовою стійкістю не залишилася поза увагою зарубіжних вчених та практиків. Так, науковцями К. Друрі, Дж.Ф. Маршалла, В.К. Бансала, Г. Шиназі, Т. Падо-Шіюпа було

досліджено теоретико-методологічні особливості фінансової стабільності та її основних функцій з точки зору внутрішніх та зовнішніх користувачів фінансових аспектів діяльності компаній.

Заслуговує на інтерес пропозиції деяких дослідників, які розглядають фінансову стабільність через призму нестабільності [1, 2].

Питанням теоретичних засад та адаптації світового досвіду оцінки фінансового стану вітчизняних підприємств в цілому і, в тому числі, фінансової стійкості, одними з перших, присвятили свої праці Л.Д.Білик, О.І.Барановський, А.Д.Бутко, О.Д.Василик, О.І.Гадзевич, А.І.Даниленко, Т.М.Ковальчук, Л.А.Лахтіонова, О.Г.Мендрул, В.О.Мец, А.М.Поддєрьогін, В.В.Сопко, О.О.Терещенко, М. Г.Чумаченко, А.В.Чупіс, С.І.Шкарабан, М. І.Яцків та ін. В подальшому свій погляд на розв'язування цієї проблеми розкрили Н.Ю. Захарова, О. А. Коваль, Ловінська, І. Г. Пиріг, С.О., Войтович Ю.В., Савченко М. В., Ткаленко Я. М., Шкуренко О. В. та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, сучасність вносить свої корективи не стільки до вже розроблених методик розрахунку, скільки інтерпретування системи показників фінансової стійкості. Пандемія, військові дії росії в Україні, нажаль, потребують внесення змін в пошук резервів (перед усім, внутрішніх) недопущення або подолання кризових явищ і забезпечення стійкого розвитку вітчизняних підприємств за рахунок ефективного використання фінансових ресурсів.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання статті, які полягають в узагальненні більшості наявних в зарубіжних та вітчизняних наукових дослідженнях поняття «фінансова стійкість», вивчення основних факторів впливу на фінансову стійкість, розробці структурно-логічної схеми комплексної діагностики ключових показників, які надають можуть складати основу розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації економічного простору вирішення проблеми забезпечення високої результативності функціонування підприємства наполегливо потребує вдосконалення концепції управління його фінансовою стійкістю, яка безпосередньо впливає на таке управління. Складність процесу забезпечення фінансової стійкості зумовлює складність та неоднозначність трактування поняття «фінансова стійкість».

Аналіз досвіду різних учених дає змогу узагальнити п'ять основних напрямів визначення поняття «фінансова стійкість»: (рис. 1).

Таким чином, фінансова стійкість є комплексною, багатофакторною економічною категорією, тому фінансова система підприємства може вважатися стійкою, якщо вона:

1) забезпечує ефективний розподіл економічних ресурсів між підрозділами підприємства і в часі;

2) дозволяє оцінювати, котирувати та розподіляти зовнішні та внутрішні фінансові ризики та здійснювати управління ними;

3) зберігає здатність виконувати свої виробничі функції і зобов'язання навіть перед зовнішніми потрясіннями або при посиленні диспропорцій.

Враховуючи багатогранний характер поняття «фінансова стійкість», окрема зміна в неї не може бути «помічена» будь-яким одним кількісним показником. «Ефект доміно» та стохастична залежність між взаємопов'язаними елементами фінансової системи ускладнюють розпізнавання та прогнозування фінансових криз. Таким чином, для оцінки фінансової стабільності потрібен системний підхід.

Дослідження фінансової стійкості підприємства з позицій системного підходу дозволяє визначити її як стан, що формується сукупністю фінансових ресурсів різних рівнів виробництва, що враховує їх складні комбінації на певному рівні, необхідні та достатні для отримання доходів від приросту капіталу підприємства.

Підходи щодо визначення поняття «фінансова стійкість»

1 - й підхід:

фінансова стійкість розглядається як загальна характеристика фінансового стану підприємства;

2 - й підхід:

як ступінь залежності підприємства від залучених джерел фінансування;

3 - й підхід:

фінансова стійкість розглядається як стан підприємства, при якому за рахунок власного капіталу покриваються засоби, що вкладені в постійні активи, коли підприємством не допускається неоправдана заборгованість та воно спроможне вчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями;

4 - й підхід:

фінансова стійкість – результат діяльності підприємства, при якому підприємство має нерозподілений прибуток;

5 - й підхід:

фінансова стійкість – стан фінансових ресурсів підприємства, результативність їх розміщення при якому забезпечується розвиток виробництва тих чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку та активів при збереженні кредитно- та платоспроможності.

Джерело: власна розробка авторів на основі [3, 4, 5, 6].

При управлінні фінансовою стійкістю підприємства необхідне раціональне поєднання інтересів різноманітних економічних суб'єктів з якими досліджуване підприємство вступає во взаємодію на ринку (постачальники виробничих ресурсів, кредитно-банківські організації, держава, покупці виробів або послуг).

Сукупність параметрів фінансової стійкості охоплює безліч змінних, що піддаються спостереженню та вимірюванню, які можуть використовуватися для кількісного визначення ефективності функціонування фінансової системи. У той же час, необхідно розуміти, що більшість власників, керівників підприємства, в першу чергу, звертають увагу на підтримку ділового іміджу, забезпечення стабільності цін або своєчасності розрахунків за фінансовими операціями, що опосередковано впливають на фінансову стійкість, але цього недостатньо.

Динаміка розвитку зовнішнього та внутрішнього середовища бізнесу обумовлює трансформацію факторів фінансової стійкості підприємства та характеризує їх показники (рис. 2).

Виходячи з цього, система управління фінансової стійкістю підприємства має передбачати:

- побудову системи управління фінансовою стійкістю підприємства, яка, є підсистемою фінансового управління підприємства;
- елементи, що відповідають управлінню змінами зовнішніх та внутрішніх факторів, їх впливу на отримані результати;
- варіантність ключових факторів, що впливають на фінансову стійкість підприємства;
- збалансованість результатів за термінами розміщення та залучення фінансових ресурсів;
- різноманіття джерел фінансування підприємства;
- інформаційну невизначеність.

Вважаємо, що системний підхід для оцінки рівня фінансової стійкості підприємства має опиратися на систему збалансованих показників (СЗП), яка поєднує у собі оцінку характеристику діяльності досвідчених і зацікавлених учасників процесу створення вартості з фінансовими перспективами як короткострокових проектів, так і успішної довготривалої діяльності в умовах жорстокої конкуренції [9, 10].

Таким чином, головне, що дає СЗП це комплексна оцінка діяльності підприємства, яка трансформує стратегію забезпечення фінансової стійкості підприємства у систему взаємозв'язаних показників.

Характеристика категорії «збалансована система показників» може бути наведена наступним чином:

Збалансованість:

- взаємозв'язок стратегічного та тактичного рівнів управління;

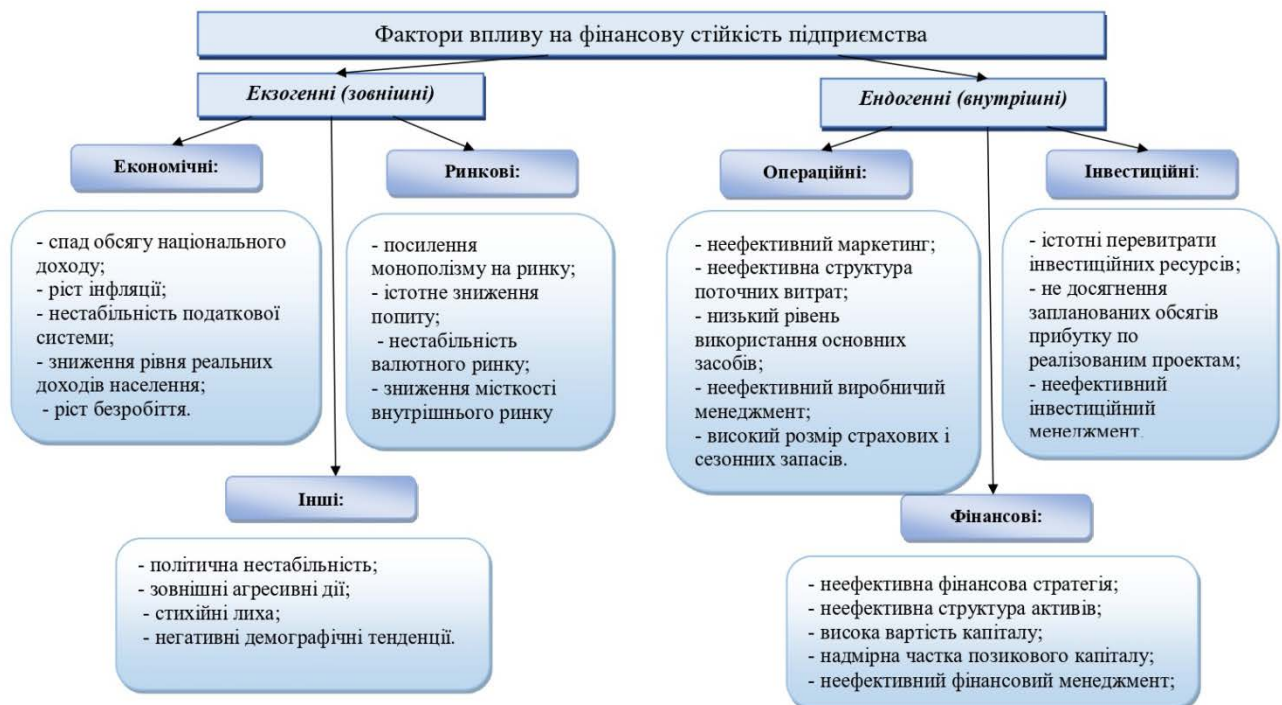
- однакова важливість фінансових та нефінансових показників;
- взаємозв'язок між окремими підсистемами та компонентами;
- «баланс» між внутрішніми та зовнішніми аспектами діяльності об'єкту управління.

Система:

- сукупність елементів, які знаходяться в певних відносинах один з одним та із зовнішнім середовищем;
- множинність елементів, які знаходяться у взаємовідносинах та створюють певну цілісність;
- сукупність взаємозв'язаних та взаємодіючих елементів.

Показники:

- кількісні і/або якісні вимірники, які характеризують стан об'єкту управління;
- вимірники, які характеризують стратегічні цілі, ключові фактори та конкретні дії;
- числові дані,

Рис. 2. Фактори впливу на фінансову стійкість підприємства

Джерело: власна розробка автора на основі [5, 8].

Традиційна структура збалансованої системи показників, яка розроблена Д. Нортоном та Р. Капланом [9], передбачає наявність чотирьох складових, а саме фінансової, клієнтської, внутрішніх бізнес-процесів та кадрової (табл. 1).

Таблиця 1

Традиційна структура системи збалансованих показників

Назва складової частини	Характеристика складової частини
Фінанси	Характеризує фінансові результати, що досягнуті підприємством шляхом задоволення потреб клієнтів за рахунок реалізації бізнес-процесів за наявного рівня кваліфікації працівників, а також його фінансову стабільність.
Клієнти	Містить характеристику основних клієнтів, способів задоволення підприємством їх потреб, ступенів лояльності та задоволеності клієнтів, його ринкової частки.
Внутрішні бізнес-процеси	Характеризує бізнес-процеси підприємства, ефективність їх організації. Визначає, які ключові процеси підприємства потребують удосконалення.
Навчання та розвиток	Характеризує відповідність компетентності працівників поставленим цілям, здатність забезпечувати стійкі результати діяльності в майбутньому, систему підвищення кваліфікації та її ефективність.

Джерело: [10]

Але крім збалансованої системи показників за Р. Капланом і Д. Нортоном, існують й інші моделі, в основу яких покладена система вимірників, що характеризують різні аспекти діяльності та отримані результати, що відрізняються один від одного, в першу чергу, структурою (складом підсистем), набором показників кожної підсистеми [10].

Але незважаючи на відмінності, між ними є тотожні параметри, вивчення яких дозволило узагальнити їх в чотири блоки:

- показники фінансової стійкості;
- показники ефективності системи управління.
- показники ділової активності;
- показники ефективності мотивації персоналу.

При адаптуванні СЗП до умов функціонування підприємств в сучасних умовах необхідно керуватимуся наступними принципами:

- принцип узгодженості показників, який інтегрує чотири складові збалансованої системи показників: традиційні фінансові параметри й фактори прямого та непрямого впливу, ефективність роботи з клієнтами, оптимальність внутрішніх бізнес-процесів і загальну компетентність персоналу у своїй галузі;

принцип доступності вихідної інформації, який передбачає легкість отримання доступу до фінансової та іншої звітності;

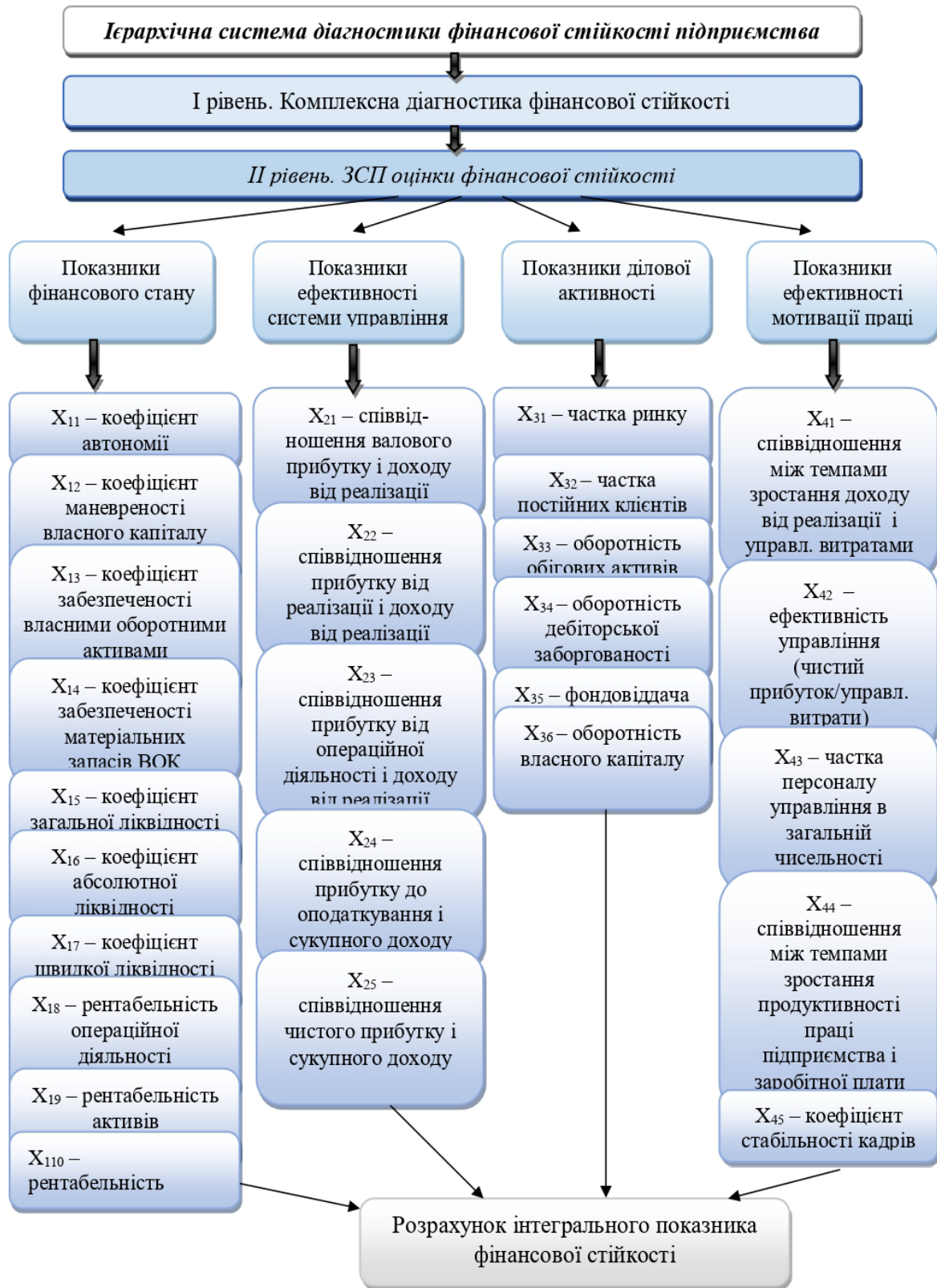
- принцип адаптивності, який характеризується гнучкою зміною, швидким пристосовуванням до цілей, що обновляються, і завданнями підприємства, змінами у зовнішньому економічному середовищі, у внутрішніх умовах своєї власної діяльності;

- принцип ефективності – це результативність процесу, що визначається як відношення результату до витрат, які обумовили його одержання;

- принцип гнучкості, який характеризується мобільністю системи, її здатністю швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища [10].

Для сучасних керівників сьогодні критичними є такі чинники: необхідність сприймати великі обсяги інформації, в той же час, не маючи достатніх даних, необхідних для прийняття рішення, а також обмежений час, необхідний для прийняття рішення. Тому ми виходили з того, що ефективна система діагностики фінансової стійкості повинна включати невелику кількість показників, що найбільш повно відображають найважливіші аспекти діяльності підприємства, забезпечувати легкий розрахунок та інтерпретацію.

Графічне зображення ієрархічної системи показників комплексної діагностики фінансової стійкості має вигляд, який представлено на рис.3.

Рис. 3. Система показників комплексної діагностики фінансової стійкості підприємства

Джерело: власна розробка авторів

Для агрегування всіх показників фінансової стійкості необхідно скористатися інтегральним критерієм, як єдиним кількісним показником, що дозволить визначити недоліки в роботі фінансової системи і запропонувати напрями її поліпшення і буде служити основою прогнозування ефективного функціонування підприємства у динамічній перспективі [11; 12]. Слід зазначити, що інтегральна оцінка є також ефективним механізмом порівняння фінансово-господарської діяльності окремих підприємств-конкурентів.

Висновки. Діагностика фінансової стійкості – необхідна і досить складна творча робота, що вимагає знання методик зовнішнього та внутрішнього аналізу, оперативних та поглиблених досліджень, вміння відібрати з безлічі безсистемно пропонованих необхідний мінімум показників, надати їм системного звучання, правильно оцінити динамічні зміни, робити факторний аналіз та т. п.

Отже, подальші дослідження будуть спрямовані на розробку методики розрахунку і інтерпретації інтегрального показника рівня фінансової стійкості підприємства, який може застосовуватися також як узагальнюючий показник ефективності діяльності підприємства. Але при цьому, треба звертати увагу та враховувати галузеві особливості окремих галузей національної економіки.

Література:

1. Beaver W. H. Financial ratios as predictors of failures. *Journal of Accounting Research. Empirical Research in Accounting, Selected Studies*. 1966. Vol. 4. p. 71–111. URL: <https://www.jstor.org/stable/2490171> (дата звернення 28.06.2022).
2. Robert N. Holt. *Understanding corporate finance*. Charlottesville: Virginia, Ivy Learning Systems. 1986, 91 p. URL: <https://ivysoftware.com/products/understanding-corporate-finance-graduate/> (дата звернення 28.06.2022).
3. Чепка В. В. Матяш О. К. Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. 2017. № 12. С. 649- 655
4. Коваль О. А., Літус П. Р. Управління фінансовою стійкістю підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8402> (дата звернення: 28.06.2022).
5. Савченко М. В., Шкуренко О. В. Фінансова стійкість як передумова розвитку міжнародного бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 96-104. URL: www.business-inform.net
6. Захарова Н. Ю. Підходи до формування й оцінки фінансової стійкості підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. №10. С. 307–315. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-307-315>
7. Ловінська І. Г. Фінансова стійкість організацій як індикатор економічного потенціалу. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 1. С. 252–259. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/7120/Lovinska.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Пиріг С. О., Войтович Ю. В. Фінансова стійкість в системі оцінки фінансового стану підприємства. *Детермінанти та імперативи розвитку фінансової архітектури України: Матеріали Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. 22 квітня 2021 р. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2021. С. 40-43.*

9. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию; пер. с англ.; 2-е изд., испр. и доп. Олимп-Бизнес, 2004. 320 с.

10. Довбня С.Б., Дрофа Є.А. Еволюція і напрями розвитку системи збалансованих показників: *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету серія Економіка і менеджмент*. 2018. С. 4-9. URL: <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/34-2018/3.pdf>

11. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchykova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

12. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

References :

1. Beaver W. H. Financial ratios as predictors of failures. *Journal of Accounting Research. Empirical Research in Accounting, Selected Studies*. 1966. Vol. 4. p. 71–111. URL: <https://www.jstor.org/stable/2490171> [in English].

2. Robert N. Holt. *Understanding corporate finance*. Charlottesville: Virginia, Ivy Learning Systems. 1986, 91 p. URL: <https://ivysoftware.com/products/understanding-corporate-finance-graduate/> [in English].

3. Chepka, V. V. Matjash, O. K. (2017). Finansova stijkist' pidpriemstva: sutnist' ta faktori vplivu [Financial stability of the enterprise: essence and influencing factors]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 12, 649- 655 [in Ukrainian].

4. Koval', O. A., Litus, P. R. (2020). Upravlinnja finansovoju stijkistju pidpriemstva [Management of the financial stability of the enterprise]. *Efektivna ekonomika. - Efficient economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8402> [in Ukrainian].

5. Savchenko, M. V., Shkurenko, O. V. (2019). Finansova stijkist' jak peredumova rozvitku mizhnarodnogo biznesu [Financial stability as a prerequisite for the development of international business]. *Biznes Inform - Business Inform*, 10, 96-104. Retrieved from www.business-inform.net [in Ukrainian].

6. Zaharova, N. Ju. (2020). Pidhodi do formuvannja j ocinki finansovoï stijkosti pidpriemstva [Approaches to the formation and assessment of the financial stability of the enterprise]. *Biznes Inform - Business Inform*, 10, 307–315. Retrieved from <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-10-307-315> [in Ukrainian].

7. Lovins'ka, I. G. (2014). Finansova stijkist' organizacij jak indikator ekonomichnogo potencialu [Financial stability of organizations as an indicator of economic potential]. *Finansi, oblik i audit - Finance, accounting and auditing*, 1, 252–259. Retrieved from <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/7120/Lovinska.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

8. Pirig, S. O., Vojtovich, Ju. V. (2021). Finansova stijkist' v sistemi ocinki finansovogo stanu pidpriemstva [Financial stability in the system of assessing the financial state of the enterprise.]. *Proceedings from: Mizhnarodna naukovopraktychna internet. konferentsiia «Determinanti ta imperativi rozvitku finansovoï arhitekturi Ukraïni» – The International Scientific and Practical Internet Conference «Determinants and imperatives of the development of the financial architecture of Ukraine»*. (pp. 40-43). Luc'k: IVV Luc'kogo NTU [in Ukrainian].

9. Kaplan, R., Norton, D. (2004). Sbalansirovannaja sistema pokazatelei. Ot strategii k deïstviju [Balanced system of indicators. From strategy to action]. *Olimp-Biznes* [in Russian].

10. Dovbnja, S.B., Drofa, Є.А. (2018). Evoljucija i naprjami rozvitku sistemi zbalansovanih pokaznikov [Evolution and directions of development of the system of balanced indicators]. *Naukovij visnik Mizhnarodnogo гуманітарного університету серія Економіка і менеджмент - Scientific*

bulletin of the International Humanitarian University series Economy and management, 4-9. Retrieved from <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/34-2018/3.pdf> [in Ukrainian].

11. GRAPH THEORY IN THE SPATIAL ANALYSIS OF SOCIAL SYSTEMS: METHODOLOGICAL TECHNIQUES OF REGULARITIES SEARCHING I. Pylypenko, D. Malchykova, Vashchenko O., D. Gryniuk, L. Lozova <https://www.proquest.com/docview/2676611661?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

12. ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE STUDY OF THE COMPETITIVENESS OF THE REGION Hryniuk D. Yu., Hryniuk T. A. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/59/1157/2531-1> DOI: 10.30525/978-9934-588-61-7-21

СЕРІЯ « Педагогіка »

УДК 378:37.011.3-051]373.2.015.31:172.15

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-98-112](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-98-112)

Matishak Marianna Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Docent of Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk, 76000, tel.: (096) 712-45-68, <https://orcid.org/0000-0001-9235-9835>

Marchii-Dmytrash Tamara Mykhailivna Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Docent of Department of Theory and Methods of Preschool and Special Education of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivsk, 76000, tel.: (097) 763-57-67, <https://orcid.org/0000-0001-8438-9735>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE EDUCATORS' TRAINING FOR THE NATIONAL- PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOL AGE CHILDREN

Abstract. The psychological and pedagogical conditions of preschool educational institutions future teachers' training for the national-patriotical education of preschoolers in the context of updating the modern educational system are substantiated in the article. In connection with the fact that the forming of the national-patriotic culture of the individual begins from preschool age under the influence of various factors, the requirements for the quality of professional training of future educators, which are called to carry out this process purposefully, are increasing. Therefore, during studies in institutions of higher education, it is necessary to form the readiness of future teachers for national-patriotic upbringing of preschoolers.

Methodological approaches (axiological, person-oriented, competence, activity) have been identified, the implementation of which in the process of professional training ensures the forming of motivational-value attitudes of future educators towards the national-patriotic education of children and the teaching profession in general, the establishment of value guidelines, focus on the forming of the personal patriotic culture of students, which is the basis for the successful development of the national-patriotic culture of pupils, development of

professional competence of future educators and improvement of forms, methods and receptions of national-patriotic education of preschoolers during classroom work and in the process of passing various types of practices.

After mastering the program of national-patriotic education by preschool age children, its result is the forming of their national-patriotic culture, as a set of knowledge, abilities, skills, motives, emotions and experience of national-patriotic feelings and appropriate behavior. National-patriotic culture combines spiritual values of the Ukrainian people (love for parents, family, Ukrainian people, respect for history and national culture, etc.), knowledge of national symbols, history, folk art and culture, native land, understanding of one's own ethnicity, and as well as appropriate personal behavior, respect for other nationalities.

Based on the generalization of scientific and practical experience, the psychological and pedagogical conditions of national-patriotic education of preschoolers are concretized: modeling of the educational process in institutions of higher education on the basis of personally oriented, axiological, competence and activity approaches; relying on the principles of national orientation, self-activity and self-regulation, multiculturalism, social conformity, historical and social memory, intergenerational continuity, humanization of the educational process, cultural conformity, which future specialists will implement in their own educational and professional activities; supplementing the content of educational disciplines in order to familiarize students with the purpose, tasks, directions of educational work in the specified sphere, familiarization with the age and individual characteristics of children, as well as with the technology of creating an appropriate educational environment; enrichment of pedagogical practice programs.

Keywords: institution of higher education, professional training, teacher of preschool age children, preschool education, national-patriotic upbringing, preschool educational institution, patriotic culture.

Матішак Маріанна Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, тел.: (096) 712-45-68, <https://orcid.org/0000-0001-9235-9835>

Марчій-Дмитраш Тамара Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, тел.: (097) 763-57-67, <https://orcid.org/0000-0001-8438-9735>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті обґрунтовано психолого-педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до національно-патріотичного виховання дошкільників в контексті оновлення сучасної системи освіти. У зв'язку з тим, що формування національно-патріотичної культури особистості починається вже з дошкільного віку під впливом різних чинників, зростають вимоги до якості професійної підготовки майбутніх вихователів, які покликані здійснювати цей процес цілеспрямовано. Отож, під час навчання у закладах вищої освіти необхідно формувати готовність майбутніх вихователів до національно-патріотичного виховання дошкільників.

Визначено методологічні підходи (аксіологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний), реалізація яких у процесі професійної підготовки забезпечує формування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх вихователів до національно-патріотичного виховання дітей і до педагогічної професії загалом, утвердження ціннісних орієнтирів, орієнтацію на формування особистісної патріотичної культури студентів, яка є підґрунтям для успішного розвитку національно-патріотичної культури вихованців, розвиток професійної компетентності майбутніх вихователів, удосконалення форм, методів і прийомів національно-патріотичного виховання дошкільників під час аудиторної роботи та у процесі проходження різних видів практик.

Після засвоєння програми національно-патріотичного виховання дітьми дошкільного віку її результатом є сформованість їх національно-патріотичної культури, як сукупність знань, умінь, навичок, мотивів, емоцій і переживань національно-патріотичних почуттів та відповідної поведінки. Національно-патріотична культура поєднує духовні цінності українського народу (любов до батьків, родини, українського народу, повага до історії та національної культури тощо), знання про національні символи, історію, народне мистецтво і культуру, рідний край, розуміння своєї власної етнічної приналежності, а також відповідну поведінку особистості, повагу до інших національностей.

На основі узагальнення наукового і практичного досвіду конкретизовано психолого-педагогічні умови національно-патріотичного виховання дошкільників: моделювання освітнього процесу в закладах вищої освіти на засадах особистісно орієнтованого, аксіологічного, компетентнісного та діяльнісного підходів; опертя на принципи національної спрямованості, самоактивності і саморегуляції, полікультурності, соціальної

відповідності, історичної та соціальної пам'яті, міжпоколінної наступності, гуманізації виховного процесу, культуровідповідності, які майбутні фахівці будуть реалізовувати у власній освітньо-професійній діяльності; доповнення змісту навчальних дисциплін задля ознайомлення студентів з метою, завданнями, напрямками виховної роботи в означеній сфері, ознайомлення з віковими та індивідуальними особливостями дітей, а також технологією створення відповідного освітнього середовища; збагачення програм педагогічної практики.

Ключові слова: заклад вищої освіти, професійна підготовка, вихователь дітей дошкільного віку, дошкільна освіта, національно-патріотичне виховання, заклад дошкільної освіти, патріотична культура.

Formulation of the problem. In modern society, a person with a complete inner world, self-confident, active and purposeful, highly educated and cultured is in demand. The basis for the forming of such a personality are the understanding of one's own roots, respect for the culture, traditions and customs of one's people, readiness to protect the interests of the nation, the ability to be tolerant and respectful of the culture and national achievements of other peoples. The combination of such qualities is represented in the concept of "patriotism". The forming of the national-patriotic culture of the individual begins from preschool age under the influence of various factors, the leading among them is the role of parents and educators. Accordingly, the requirements for the quality of professional training of future educators, who are called to carry out this process purposefully, are increasing. Therefore, during studies in institutions of higher education, it is necessary to form the readiness of future teachers for national-patriotic education of preschoolers.

The relevance of the problem of national-patriotic education of children and youth is declared in normative and legal documents, such as: the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "About education", Concepts of national-patriotic education in the educational system of Ukraine, Strategies of national-patriotic education and others. In the Law of Ukraine "About Preschool Education", the Basic Component of Preschool Education it is concretized the goals and objectives aimed at patriotic education of preschool age children. Accordingly, the problems of national-patriotic education of preschoolers are also presented in educational programs, namely: "Ukrainian preschool", "Sunflower", "Child", "Confident start", "Ukraine – my Motherland" and others.

Analysis of recent research and publications. National-patriotic education of children and youth has always attracted the attention of researchers. In Ukrainian pedagogics, the importance of patriotic education was revealed in the ideas of I.Franko, T.Shevchenko, H.Skovoroda, Lesia Ukrainka, as well as S.Rusova, V.Sukhomlynskyi, K.Ushynskyi and others. In the modern theory and

practice of preschool education, there is also considerable attention to the problem of professional training of future educators in general, and to various aspects of patriotic education of preschool children, in particular, by I. Bekh, N.Gavrysh, A. Grygoruk, K. Krutiy, M. Mashovets, M.Oliynyk, T. Ponimanska and others. Peculiarities of future educators' training for patriotic upbringing of children are presented in the studies of A. Bogush, T.Filimonova, A. Kurchatova, V. Kuz, N. Lysenko, N.Rogalska, L. Savchenko, M.Stelmakhovych, B. Stuparyk and others.

The purpose of the article is to investigate and substantiate the psychological and pedagogical conditions of future educators' training for the national-patriotic upbringing of preschoolers in the context of updating the modern educational system.

Presentation of the main research material. The results of the analysis of scientific-pedagogical surveys proved that the future teachers' training for patriotic education of preschoolers is an actual and practically significant problem. Separate issues of the raised problem are presented in a number of modern scientific studies. Investigating the historical and pedagogical aspects of the raised problem, L. Savchenko interprets the preparation of future teachers for patriotic education of preschoolers as "theoretical, practical and moral training of the future teacher for the forming patriotic consciousness of pupils, the integral forming of the educator's personality, his competencies and personal traits that ensure a stable civic position and patriotic beliefs" [1, P.8].

A detailed analysis of the professional and personal development of the future teachers of their patriotic education was carried out by N. Rogalska. The researcher notes that thanks to purposeful activities, patriotic consciousness, beliefs, and worldview are formed in students. They acquire the listed qualities as a result of formed social maturity, public activity, the ability to show themselves in a dignified and responsible manner in the conditions of future professional activity [2, P.85]. In T. Filimonova's research, the main components and criteria for the readiness of future preschool teachers for the national-patriotic education of children were established, such as: cognitive (normative-legal, special-theoretical and special-technological criteria); motivational-emotional (personal-value, sensory-emotional and motivational-orientational criteria); activity-behavioral components (practical-transformative, activity-educational, evaluative-regulatory criteria) [3, P. 229].

In general, the content of national-patriotic education, according to scientists, should be based on practical activities and be carried out in stages:

- informative (enrichment of knowledge for awareness of patriotic values and ideals of the Ukrainian people, mentality, ethno-psychological features);
- organizational (direct organizing of the educational process with the aim of mastering scientific facts, concepts, theory about nature and society, norms of

behavior, social relations, customs, traditions; forming of the national worldview of the personality);

- stimulating (development of the desire for self-improvement and self-education of education seekers, the forming of patriotic beliefs, practical skills and the ability to realize patriotic qualities and feelings in activities);

- evaluative (determining and evaluating the level of patriotic upbringing of education seekers in accordance with the developed criteria and indicators).

The listed stages ensure the integrity, systematicity, and complexity of the process of national-patriotic education of children and youth, are relevant at different levels of education, and can be implemented already from preschool childhood, taking into account the age characteristics of preschoolers.

One of the important factors in the implementation of national-patriotic education of preschoolers is the forming of patriotic consciousness and corresponding personal beliefs in future educators, in other words, the educator himself must be patriot. At the same time, in the process of professional training, getters of higher education in the specialty 012 "Preschool education" should know the essences of key concepts ("patriotism", "patriotic culture", "national-patriotic education", etc.), be able to analyze public requests and be guided by the provisions of regulatory and legal documentation, to master the basic forms, methods and means of implementing patriotic education of children in practical pedagogical activities, to take into account the age and individual psychological and pedagogical features of preschoolers.

In scientific and methodical literature, patriotism is interpreted as: civic and moral feeling; willingness to serve the Motherland; social moral and political principle; socio-psychological property; value system. At the same time, the concept "Motherland" is considered both in wide and a narrow (local) sense, and the object of patriotism can be either a single Motherland for all peoples or a "small Homeland". Therefore, the subjects of patriotism are both an individual and a group of people united by territorial, professional or other characteristics. In a broad sense, the subjects of patriotism are ethnic groups, nations, and the people of a separate country [1, P.8].

L. Savchenko offers her own definition of the concept of "patriotic education" and believes that it is "a generalized concept that covers various spheres of organized and purposeful influence on the individual by social and educational institutions with the aim of creating conditions for him that will contribute to the development of such an integrative quality, as patriotism" [1, P.8]. The directions of patriotic education are spiritual-moral, historical-local lore, civic-patriotic, social-patriotic, military-patriotic, heroic-patriotic, sports-patriotic, etc.

Let's consider in more detail the theoretical aspects of professional training of future educators for the implementation of national-patriotic education of preschool age children. The basis of such training is a number of methodological

approaches, namely: axiological, person-oriented, competence-based, activity-based, etc.

Important for successful training of future educators for the implementation of national-patriotic education of preschoolers is abundance of special principles. L.Savchenko gives a detailed list of them, in particular, national orientation, self-activity and self-regulation, multiculturalism, social conformity, historical and social memory, intergenerational succession, humanization of the educational process, cultural conformity [1, P.9]. We consider it expedient to implement the listed principles both in working with students to deepen their national and patriotic self-awareness, and during educational activities with children in the institutions of preschool education. At the same time, it is necessary to model the process of professional training of future teachers according to the principles of the humanistic paradigm of education. In this context, in our opinion, the educational principles identified by T. Filimonova are relevant, namely:

- the principle of humanization is oriented towards respect for the personality, her dignity, understanding of requests, interests, trust in her;
- the principle of personalization ensures partnership relations between teachers and students, communication based on respect for all participants of the educational process;
- the principle of individualization is focused on taking into account the levels of physical, mental, social, spiritual, and intellectual development of future educators, stimulating activity, revealing the creative individuality of everyone in the educational process;
- the principle of professional competence provides ensuring holistic and systematic training of education seekers for future professional activities, high-quality theoretical training, enrichment of practical abilities and skills, stimulating of professionally significant needs and motives of future teachers;
- the principle of optimization contributes to the achievement of the set goals, is implemented through the modeling of an educational environment conducive to the acquisition of knowledge, abilities and skills for the implementation of national-patriotic education of children [3, P.226-227].

We should also note that in the process of professional training of future educators, democratic principles and values of civil society should be guided, education seekers should be formed "tolerance and lenience, respect for other individuals, responsibility for actions before the law, self-sacrifice; to form a culture of social relations" [4, P.26].

The content of future educators' training for the national-patriotic education of preschool age children should include familiarizing of students with the purpose, tasks, directions, forms, methods and techniques of educational work and with the age and individual characteristics of children, as well as the technology of creating an appropriate ethnological environment.

The goal of national-patriotic education, as stated in the Concept of national-patriotic education of Ukraine, is "becoming a self-sufficient citizen-patriot of Ukraine, a humanist and a democrat, ready to fulfill civic and constitutional duties, to inherit the spiritual and cultural heritage of the Ukrainian people, achieving a high culture of relationships" [5]. The achievement of the set goal is carried out gradually in all links of education, starting with preschool educational institutions. Analysis of scientific and methodical literature [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8], theories and practices of preschool education allowed us to formulate the main tasks of national-patriotic education of preschool age children, namely:

- forming of children's love for their homeland, hometown (village);
- children's assimilation of spiritual and moral values during educational activities in preschool;
- forming of respect and recognition of the value of the cultural heritage of one's own people;
- education of love and respect for the national characteristics of one's people;
- fostering a tolerant attitude towards representatives of other nationalities, peers, adults;
- promoting the acquisition of patriotic experience by children and youth on the basis of readiness to participate in state-building processes, the ability to determine the forms and methods of their participation in the life of civil society, to communicate with social institutions, authorities, the ability to comply with laws and protect human rights, the readiness to take responsibility, the ability to resolve conflicts in accordance with democratic principles;
- confirmation of humanistic morality as the basic foundation of civil society;
- cultivation of the best features of the Ukrainian mentality (hard work, freedom, justice, kindness, honesty, careful attitude to nature);
- forming of speech culture;
- encouraging a growing personality to actively oppose Ukrainianophobia, immorality, separatism, chauvinism, fascism.

The listed tasks are determined by the age-specific features of the organizing of national-patriotic education of preschoolers. As we know, in the period of preschool childhood, a rapid development of the child's physical and mental qualities is observed. In this regard, O. Kononko notes that childhood is a unique age segment of life, during which a child, with the help of an adult, through its own activity, discovers itself as a biopsychological reality [9, P.12]. T. Filimonova points that during this period the foundations of the forming of spirituality, feelings, perception of the world, awareness of one's "I" are laid [10, P.165]. Thus, the foundations for the forming of personality are laid, the child's primary worldviews are formed.

The results of the analysis of scientific literature and methodical manuals [6; 7; 9; 11] testified that the most favorable period for the beginning of purposeful national-patriotic upbringing of children is middle preschool age. The authors of the program "My Motherland - Ukraine" emphasize that at this period "... the child's interest in the surrounding world is intensified... Children of the fifth year of life begin to form feelings that express their attitude to people and phenomena of the surrounding reality, to relationships between people, to surrounding objects, their own impressions are formed, as a result of which the baby determines what he likes. Children easily perceive and learn carols, greetings, *gaivkas*, freckles, as well as folk moving games, dances, etc." [6, P.14].

There are conditions for familiarizing children with phenomena, events, and objects that are inaccessible for direct perception at the moment. It is also noted in scientific and methodological sources that "the process of expanding ideas about the environment, developing imagination and memory, activating the mental activity of children contributes to the mastery of elementary skills of thinking operations, which enables children to assimilate more complex information" [7, P. 188]. The experience of teachers proves that a child should be under the constant influence of the material and spiritual culture of its people. This is necessary primarily for the fullest disclosure of the child's natural inclinations and the development of its abilities. In the context of the raised problem, it is advisable to acquaint 5-6-year-old children with the history of their native people, samples of folk art, features of folk trades and crafts, architectural monuments, etc.

According to scientists, in older preschool children "it is possible to lay the foundations of a nationally conscious citizen, a patriot, that is, a person who has personal qualities and character traits, a worldview and way of thinking, feelings, actions and behavior aimed at the self-development of a democratic civil society in Ukraine" [10, P. 165]. Future educators should use as much as possible the age-based capabilities of preschoolers and adapt educational influences to the individual personal characteristics of children.

Patriotism as a moral quality has an integral meaning. In view of this, in pedagogical work, it is necessary to combine familiarization of children with the phenomena of social life, ethnology, art tools, practical activities (art work, observation, games, creative activities, etc.), national and state holidays. On the basis of the above, the directions of patriotic education are: forming of ideas about family, genus and pedigree; local history; familiarization with the phenomena of social life; forming of knowledge about the history of the state, state symbols; familiarization with the traditions and culture of one's people; forming of knowledge about humanity [11, P.83].

The result of national-patriotic education of older preschool age children is the forming of their national-patriotic culture, as a set of knowledge, abilities, skills, motives, emotions and children's experience of national-patriotic feelings

and appropriate behavior. The concept of "national-patriotic culture" combines spiritual values of patriotism (love for parents, family, Ukrainian people, respect for history and national culture, etc.), knowledge of national symbols, history, folk art and culture, native land, understanding of one's own ethnicity, as well as appropriate behavior and attitude (to relatives, people, culture, etc.), respect for other nationalities.

The positions of the activity approach in the professional training of future educators are realized in the process of assimilation of practical skills and abilities by students, mastering the methods and techniques of national-patriotic education. Specially organized classes enriched with various means of folk art are important. It is advisable to use the four-component structure of the classes, developed by K. Krutii. This approach is also proposed by the authors of the partial program "Ukraine - my Motherland". The manual recommends structuring of classes according to the following components: 1) encouraging children to perceive relevant cognitive information; 2) presentation of new cognitive material, demonstration and showing of vivid examples from the life of the Ukrainian people or the state; 3) reproduction in practical actions of the received information; 4) summary of everything the children have learned, settings for further activities [6; 12].

T. Ponimanska singles out traditional methods and forms of organizing patriotic education, namely: excursions through the streets of the native city, to historical monuments, places of interest; teacher's stories; conversations with interesting people; summarizing conversations; consideration of illustrative materials; reading and staging works of fiction; inviting family members to kindergarten; joint educational activities with families (Family Day, Grandmother's Day, etc.); meetings with parents outside the institutions of preschool education, at the place of work, etc. [11, P. 85].

It is also advisable to use the methods of national and patriotic education proposed by the authors of the program "Ukraine – my Motherland", namely: organized observation of the surrounding reality in combination with reading works of art, listening to music, drawing, viewing reproductions of paintings; systematic excursions to the most outstanding places of the native land, visits to museums, exhibition halls; an interview using methodological techniques (questions, comparisons, individual tasks, reference to children's experiences); direct participation of children in environmental improvement and nature protection; involvement of children in participation in folk traditional holidays; usage of folklore in all its genres (fairy tales, riddles, proverbs, sayings, myths, legends), folk songs (lullabies, folk songs, dances, round dances); familiarization of children with folk decorative and applied art, everyday life, clothes [6, P. 18-19].

A holistic approach to the process of national-patriotic education involves the creation of an appropriate environment. It is expedient to familiarize future

educators with the peculiarities of arrangement in group rooms of national centers, which must be filled with state and folk symbols, charms, dolls in folk clothes, children's folk musical instruments, samples of dishes and other objects with elements of decorative art. The usage of elements of museum pedagogics, which "creates conditions for personal immersion in a specially organized object-spatial environment" [13, P.98], is relevant. M. Yepikhina and N. Kurylo propose to organize "mini-museums", which they understand as "a special developmental space, created with the aim of involving the child in the world of art, expanding its cultural and national outlook, forming life competence" [13, P.98]. In this aspect, it is advisable to prepare future educators for organizing national corners in the group room with ethno-tools, namely: the corner of the book can be supplemented with literature with examples of children's folklore; game corner may be full with folk toys from different regions of Ukraine and folk musical instruments, etc. It is important that the objects of the national corner change considering the situation according to the season and the rituals associated with it. Also it is important to design it aesthetically. Changes in the objects of the national corner may be related to the cognitive theme of the week in ethnology. In the senior preschool age according to the program, it is necessary to allocate regional features of national towels, ware, clothes, footwear, art, to acquaint with national craftsmen of the region (it is considered in [14, P. 107-108]).

In the context of future teachers' training for national-patriotic education of preschoolers, it is appropriate to note that family upbringing has a significant influence on the forming of national-patriotic culture, since the family itself is the center of trust, mutual understanding, mutual assistance, etc. In the family, the forming of the national-patriotic culture is carried out by means of the native language, the authority of the father, mother, grandfather and grandmother, lullaby, family customs, traditions along the lines of national and Christian holidays. It is necessary to create conditions for students to master the skills of cooperation with parents of preschoolers, to acquaint them with the basic forms and methods of working with parents, psychological and pedagogical conditions for successful communication.

The creativity of the educator, his ability to fantasize, make non-standard decisions in solving professional tasks is of great importance for the effectiveness of the educational process in general. In the context of patriotic education of preschoolers, it is advisable to introduce musical accompaniment of patriotic content, multimedia tools, listening and viewing of which worsen the mood, raise the patriotic spirit, emotionality and joy, awaken the abilities and talents of preschool age children.

The national-patriotic upbringing of children is based on the integration into the educational process of institutions of preschool education traditional approaches and innovative forms and methods of learning, relevant for the modern

education system, adapted to the demands of modern society. Therefore, future educators should master innovative technologies and forms of work adapted to the age and individual characteristics of preschool age children, namely: workshops, children's digests, national-patriotic, military-sports curling, training classes on the development of international tolerance of children, cultural projects, interactive multimedia studios, ethnographic flights, etc. The listed forms of educational activity should be carried out in cooperation with parents and public organizations.

The educational environment in a modern institution of higher education combines a set of favorable conditions that stimulate the motivation for patriotic activities of students who are simultaneously participants, initiators, organizers and propagandists of patriotism.

Therefore, educational work in institutions of higher education should be carried out in the following directions: determination of priority aspects of work on national-patriotic education at the current stage, enrichment of the content of patriotic education; development of forms and methods of education based on new information technologies; strengthening the civic-patriotic orientation in the programs of the disciplines of the cycles of general and professional training, as well as selective educational components, the need to use innovative forms of pedagogical influence.

Summarizing the above mentioned, we believe that the training of future teachers for the national-patriotic education of preschoolers should be based on *psychological and pedagogical conditions*, namely:

- modeling of the educational environment in institutions of higher education on the basis of personally oriented, axiological, competence and activity approaches;

- relying on the principles of national orientation, self-activity and self-regulation, multiculturalism, social conformity, historical and social memory, intergenerational continuity, humanization of the educational process, cultural conformity, which future specialists will implement in their own educational and professional activities;

- supplementing the content of educational disciplines in order to familiarize students with the purpose, tasks, directions of educational work in the specified direction, familiarization with the age and individual characteristics of children, as well as the technology of creating an appropriate educational environment;

- enrichment of pedagogical practice programs with the aim of mastering the forms, methods and techniques of national-patriotic education of preschool children by future educators, as well as the introduction of traditional and innovative educational technologies.

Conclusions and prospects for further research. Therefore, the problem of national-patriotic upbringing of children and youth is relevant and practically significant. The key to the success of this process is purposeful educational work

with children from preschool age. The main tasks of patriotic education of preschool children are implemented in the forming of love and respect for the native land, national characteristics, cultural heritage, assimilation of spiritual and moral values, tolerance in relation to other people. Therefore, we believe that the content of the professional training of future teachers should include a national-patriotic component that will influence both the forming of students' patriotic self-awareness (personal aspect) and will contribute to the forming of their readiness for national-patriotic education of preschoolers (professional aspect).

We see the prospects for further research in the identification of the ways of patriotic self-awareness forming of future teachers of institutions of preschool education in the process of their professional training.

References:

1. Savchenko, L.L. (2018). Pidhotovka maibutnioho vykhovatel'ia do patriotychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku v Ukraini (1985 – 2012 rr.) [Training of the future teacher for patriotic upbringing of preschool age children in Ukraine (1985 - 2012)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Drohobych [in Ukrainian].
2. Rogalska, N.V. (2013). Profesiine ta osobystisne stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity v aspekti yikhnoho patriotychnoho vykhovannia [Professional and personal development of future preschool education specialists in the aspect of their patriotic upbringing]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 23 (276), 83-87 [in Ukrainian].
3. Filimonova T.V. (2018). Formuvannia hotovnosti maybutnioho vykhovatel'ia do patriotychnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku: pedahohichna model [Forming of the future educator's readiness for patriotic education of older preschool children: a pedagogical model]. *Osvitolohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 3-4 (22-23), 222-233 [in Ukrainian].
4. Matvieieva, N.G., & Matishak, M.V. (2021). Formuvannia demokratychnykh tsinnosti maibutnikh pedahohiv: praktyko-oriientovanyi pidkhid [Forming of democratic values of future teachers: a practice-oriented approach]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni i metodychni aspekty – Teacher's professionalism: theoretical and methodical aspects*, 14. Part 2, 24-34 [in Ukrainian].
5. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy [The concept of national-patriotic upbringing in the educational system of Ukraine]. (n.d.). *mon.gov.ua*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> [in Ukrainian].
6. Kaplunovska, O.M., Kychata, I.I., & Palets, Yu.M. (2016). *Ukrayina – moia Batkivshchyna : partialna prohrama natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Ukraine is my Motherland : a partial program of national-patriotic education of preschool children]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
7. Bilan, O. I., Vozna, L. M., Maksymenko, O. L., Ovcharenko, L. R., Ruhanska, L. S., & Samsin, V. R. (2012). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrayinske doshkillia»* [Preschool Child Development Program "Ukrainian Preschool"]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
8. Kononko, O.L., Matviienko, S.I., Pykhtina, N.P., Anishchuk, A.M., Bobro, L.V., & Lisovets, O.V. (2020). *Sotsialno-moralne vykhovannia: doslidno-tekhnologichni aspekty* [Social and moral education: research and technological aspects]. Nizhyn: NSU named after M. Gogol [in Ukrainian].
9. Kononko, O.L. (2002). Stratehichna meta vykhovannia – zhyttieva kompetentnist dytyny [The strategic goal of education is the life competence of the child]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 5, 11-13 [in Ukrainian].

10. Filimonova, T.V. (2020). Patriotyczne wykhovannia ditei starshoho doshkilnogo viku [Patriotic education of older preschool age children]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Pedahohika – Current issues of humanitarian sciences. Pedagogy*, 27(5), 163-167 [in Ukrainian].
11. Ponimanska, T.I. (2006). *Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
12. Krutii, K.L. Model organizatsii zaniattia z ditmy doshkilnogo viku [The model of classes organizing with children of preschool age]. (n.d.). *ukrdeti.com*. Retrieved from <http://ukrdeti.com/model-organizaci%d1%97-zanyattya-z-ditmi-doshkilnogo-viku> [in Ukrainian].
13. Yepikhina, M.A., & Kurylo N.O. (2017). Formuvannia osnov patriotychnoho vykhovannia doshkilnykiv zasobamy narodoznavstva [Forming of the foundations of patriotic education of preschoolers by means of ethnology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedahohika. Sotsialna robota» – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*, 1 (40), 96–100 [in Ukrainian].
14. Marchii-Dmytrash, T. M. (2022). Organizing of educational space of institutions of preschool education: subject and ethnological environment. *Moderní aspekty vědy: XX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. str. 624. S. 102-127.*

Література:

1. Савченко Л.Л. Підготовка майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1985 – 2012 рр.) : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2018. 23 с.
2. Рогальська Н. В. Професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців дошкільної освіти в аспекті їхнього патріотичного виховання. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*. №23 (276). Черкаси, 2013. С.83-87.
3. Філімонова Т. В. Формування готовності майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку: педагогічна модель. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3-4 (22-23). С. 222-233.
4. Матвеева Н. Г., Матішак М. В. Формування демократичних цінностей майбутніх педагогів: практико-орієнтований підхід. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Випуск 14. Частина 2. Слов'янськ, 2021. С.24-34.
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>.
6. Каплуновська О.М., Кичата І.І., Палець Ю. М. Україна – моя Батьківщина : парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 264 с.
8. Соціально-моральне виховання: дослідно-технологічні аспекти: навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спец. / укл.: О.Л. Кононко, С.І. Матвієнко, Н.П. Пихтіна, А.М. Аніщук, Л.В. Бобро, О.В. Лісовець; за заг. ред. О.Л. Кононко. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя. 2020. С. 249-310.
9. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С.11-13.
10. Філімонова Т.В. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. Вип 27, том 5, 2020. С.163-167.

11. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

12. Крутій К.Л. Модель організації заняття з дітьми дошкільного віку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdeti.com/model-organizaci%d1%97-zanyattya-z-ditmi-doshkilnogo-viku>.

13. Єпіхіна М.А., Курило Н. О. Формування основ патріотичного виховання дошкільників засобами народознавства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 96–100.

14. Marchii-Dmytrash T. M. Organizing of educational space of institutions of preschool education: subject and ethnological environment. *Moderní aspekty vědy: XX. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 624. S. 102-127.*

УДК 159.942.5 : 37

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-113-127](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-113-127)

Кацера Оксана Костянтинівна здобувач ступеня PhD, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, тел.: (099) 613-12-16, <https://orcid.org/0000-0002-5347-5996>

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ ПСИХОЛОГО-КОМПЕНСАТОРНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИКЛАДАЧІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

Анотація. У статті здійснено структурно-системний аналіз критеріїв, показників і рівнів сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті. Визначено понятійно-категоріальний апарат дослідження через формулювання термінів «критерії», «показники», «рівні», «післядипломна освіта». Сформульовано дефініцію поняття «психолого-компенсаторні компетентності викладачів», які нами розглядаються як інтегроване усукупнення, сформоване на основі професійної психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, з ментально-духовним осягненням суспільного досвіду; комплекс залучених і об'єднаних ефективних технологій для унеможливлення емоційно ускладнених та напружених стосунків під час педагогічної взаємодії, профілактики професійного вигорання та застосування здоров'язбережувальних методів впливу на організм, спрямованих на регуляцію емоційного і психофізичного стану. Проаналізовано й визначено основні критерії: аксіолого-мотиваційний (професійно-психологічне самовизначення викладача, умотивованість до фахового становлення і зростання, наявність сформованості духовних, етико-естетичних, пізнавальних потреб та інтересів, а також вольових якостей; усвідомлення потреби у високому рівневі психолого-компенсаторних компетентностей за реформування вітчизняної освітньої системи та наявних соціальних викликів), когнітивно-рефлексивний (засвоєння викладачами професійно-спрямованих психолого-педагогічних, управлінських, навчально- й науково-методичних, аналітико-статистичних, науково-дослідницьких, здоров'язберігаючих компетентностей; сформованість якостей мислення; володіння пізнавальними процесами). Окрім того, визначено практично-діяльнісний (здатність викладачів використовувати професійно орієнтовані важливі знання під час вирішення фахових завдань для планування, організації та здійснення успішної діяльності, сформованістю фахових умінь) та антиципатійно-особистісний (індивідуальний стиль діяльності викладача, дозволяє досягти однаково ефективної діяльності при різному рівневі розвитку професійно важливих якостей завдяки гармонії його особистісної і професійної

зрілості, фаховому самоформуванню, етико-естетичному розвитку). Установлено їхні показники та виділено рівні: низький (репродуктивний), середній (продуктивний) і творчий (продуктивно-креативний).

Ключові слова: викладач, психолого-компенсаторні компетентності, післядипломна освіта, критерії, показники, рівні.

Katsero Oksana Kostyantynivna PhD Student, National Pedagogical Dragomanov University, 9, Pyrohova St., Kyiv, 01601, tel.: (099) 613-12-16, <https://orcid.org/0000-0002-5347-5996>

DIAGNOSTICS OF FORMATION OF PSYCHOLOGICAL- COMPENSATORY COMPETENCES TEACHERS IN POSTGRADUATE EDUCATION

Abstract. In the article structural-system analysis of criteria, indicators and levels of formation of psychological-compensatory competence of teachers in post-graduate education was carried out. The conceptual-categorical apparatus of research is defined due to the terms of «criteria», «indicators», «levels», «postgraduate education». The definition of the concept «teachers' psychological-compensatory competence», which we consider as an integrated elimination, formed on the basis of professional psychological-pedagogical education and self-education, with mental-spiritual understanding of social experience, was formed; complex of involved and united effective technologies to prevent emotionally complicated and tense relations during pedagogical interaction, prevention of professional burnout and application of health-saving methods of influence on the organism, directed on regulation of emotional and psychophysical condition. Main criteria are analyzed and determined: axiological-motivational (teachers' professional-psychological self-identification, motivation to professional formation and growth, presence of spiritual, ethical-esthetic, cognitive needs and interests, as well as strong-willed qualities; realization of the need for high level psychological-compensatory competence for reforming national educational system and existing social challenges), cognitive-reflective (mastering by teachers of professional-directed psychological-pedagogical, managerial, educational and scientific-methodical, analytical-statistical, scientific-research, health saving; formation of thinking qualities; possession of cognitive processes). Besides, practical-activity (teachers' ability to use professionally oriented important knowledge during solving of professional tasks for planning, organization and realization of successful activity, formation of professional skills) and anticypatitic-personal (individual style of teacher's activity allows to achieve equal effective activity at different development level of professionally important qualities due to harmony of his personal and professional maturity, professional self-formation, ethic and esthetic development). Their indicators

have been set and the levels have been distinguished: low (reproductive), medium (productive) and creative (productive-creative).

Keywords: teacher, psychological-compensatory competences, postgraduate education, criteria, indicators, levels.

Постановка проблеми. Сьогодні перед викладачами ставить чимало соціальних викликів – таких явищ і процесів, котрі впливають на життя певних спільнот, соціальних груп, сфер життєдіяльності людини чи українського суспільства загалом. З-поміж низки викликів для учасників освітнього процесу доцільно назвати соціальні й морально-ціннісні, зумовлені пандемією COVID-19: неготовність більшості закладів освіти до миттєвої організації та провадження дистанційного навчання; неспроможність служб надати вчасно необхідну методичну, технічну, технологічну допомогу; відсутність належного матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу в його учасників; соціальна несправедливість у доступі до навчально-пізнавальної діяльності. Серед проблем, що стосувалися безпосередньо викладачів, варто назвати неспроможність організувати професійне спілкування та ефективну колективну роботу в умовах дистанційного навчання на платформах Skype, Zoom, Google Meet тощо; утруднений доступ до гаджетів, якісного інтернет-сполучення, відсутність удома обладнаного місця для роботи. Значне місце відведено гендерному виміру: дітям, кухні і гаджетам з онлайн-сполученням, тобто побуту як реальності, у якій опинилася велика кількість викладачок-жінок під час карантину.

Сучасна воєнна реальність в Україні призвела до нових соціальних викликів, до яких віднесено безпекові питання: багато учасників освітнього процесу лишилися без навчальних приміщень, обладнання, доступу до інтернету тощо; соціоемоційна підтримка та її уведення як обов'язкового елемента в академічному викладанні (створення оптимальних умов швидкої та безболісної адаптації здобувачів освіти до навчання в нових умовах з урахуванням індивідуальних особливостей і можливостей); діагностика психічного стану, рівня знань, умінь, навичок, компетенцій, підтримка в контексті організації самонавчання через реалізацію концепції освіти впродовж життя; громадський сектор і педагоги в Україні: наскільки швидко освітяни відреагували, як уже за кілька тижнів повномасштабної війни з'явилася низка проєктів у сфері освіти; проблема з педагогами: підтримка психічного і фізичного здоров'я, їхня здатність самоорганізуватися, мобілізуватися на навчання в домашніх умовах, вимушеній еміграції, сховищах тощо.

Означене вище актуалізує питання професійного вигорання та діагностики сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть питання формування компетентності викладачів активно вивчалися

українськими науковцями. Так, О. Гура аналізує теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратур [2], Н. Литвинова, О. Петрикей та Л. Гриценко – критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців [3]. Н. Несторук висвітлила психолого-педагогічні вимоги до науково-педагогічних працівників ЗВО [4]. Об'єктом дослідження О. Полуніної стала психологічна компетентність викладача вищого педагогічного навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів [5]. Сукупність критеріїв та показників готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти за її компонентами представлено О. Пономаренко [6]. Р. Чубук охарактеризовано критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних педагогів [10].

Попри такий розлогий аналіз недостатньо дослідженими залишилися проблеми діагностики сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті.

Мета статті – структурно-системний аналіз критеріїв, показників і рівнів сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації мети розкриємо понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Для подальшого аналізу необхідним вважаємо тлумачення терміна «*психолого-компенсаторна компетентність викладачів у післядипломній освіті*». На нашу думку, це інтегроване усукупнення, сформоване на основі професійної психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, з ментально-духовним осягненням суспільного досвіду, є власним життєвим надбанням у взаєминах із оточенням; комплекс залучених і об'єднаних ефективних технологій для унеможливлення емоційно ускладнених та напружених відносин під час педагогічної взаємодії, профілактики професійного вигорання та застосування здоров'язбережувальних методів впливу на організм, спрямованих на регуляцію власного емоційного і психофізичного стану, а також здобувачів освіти, колег, громадськості тощо.

Як відомо, важливим складником освіти дорослих є *післядипломна*, здобуття якої пов'язане з набуттям нових та вдосконаленням раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду. Післядипломна освіта складається зі спеціалізації (профільної спеціалізованої підготовки для набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки з особливостями в межах спеціальності; перепідготовки, спрямованої на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями); підвищенням кваліфікації – набуттям особою нових та/або вдосконаленням раніше набутих компетентностей у межах фахової діяльності або галузі знань; стажування –

набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань [9].

Нами здійснено аналіз лексикографічних праць щодо тлумачення терміна «критерії». Репрезентуємо його результати. Так, словник-довідник з професійної педагогіки термін «*критерій*» тлумачить у ролі мірила, на основі якого здійснюється оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [19, с. 262]. Великий тлумачний словник української мови визначає значення цього слова як підстава для оцінювання, визначення або класифікація чогось [1, с. 588]. Науковець О. Пономаренко концепт «критерій» ототожнює зі стійкою та постійною ознакою (індикатором) для оцінювання стану готовності майбутнього магістра психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти та вважає критерій різноаспектним і комплексним конструктом, що включає в себе відповідні якісні й кількісні показники як міра його формування [6, с. 100].

У нашому дослідженні критерії сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті ототожнимо із результатами навчання з визначення, проектування, характеристики та вимірювання, які викладач спроможний розкрити й продемонструвати завдяки навчанню за освітньо-професійною програмою підвищення кваліфікації із психологічних дисциплін чи перепідготовки в умовах післядипломної освіти.

У тлумачному словнику української мови поняття «*показник*» визначається як ознака чого-небудь, доказ, ознака чого-небудь, свідчення; певні дані за результатами роботи, процесу; дані про досягнення в чому-небудь [9, с. 199]. Великий тлумачний словник сучасної української мови значення цього слова, окрім подібної до попередньої дефініції, ще й дає таке тлумачення: явище або подія, на підставі яких можна зробити висновки про перебіг будь-якого процесу; кількісна характеристика властивостей предмета, явища, процесу тощо [1, с. 1024]. О. Пономаренко також стверджує, що показниками відповідного критерію досліджуваного можуть слугувати певне явище, досягнення або їхня кількість. Водночас критерій та його показники є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, отже, вибір певного критерію готовності значною мірою детермінує систему його показників, а включення певного показника до відповідного критерію залежить від того, наскільки повно й об'єктивно цей показник характеризує визначений критерій [6, с. 100–101].

Значення слова «рівень» тлумачний словник української мови визначає як «ступінь, що характеризує якість, висоту, величину розвитку чогось» [9, с. 230]. У великому тлумачному словнику сучасної української мови значення вищеназваного слова розглядається як «міра величини, розвитку, значущості чогось; ступінь якості, досягнутий у чому-небудь; ступінь чиєїсь освіти, культури, підготовки відповідно до чого-небудь» [1, с. 1223].

У межах означеного дослідження розпочнемо аналіз критеріїв сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті. Науковцями до розроблення критеріїв висувається комплекс вимог щодо об'єктивності відображення даних, характерних для досліджуваного предмета; сталості ознак предмета дослідження; узгодженості з освітнім процесом; зручності і простоти під час використання.

Дефінітивний аналіз визначення дослідниками критеріїв формування компетентності викладачів дозволив зробити висновок про їхню розлогу представленість з огляду на приналежність педагогічної до соціономічних видів людської діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення критеріїв формування компетентності викладачів

<i>Визначення</i>	<i>Автор, джерело</i>
<p>Критерій сформованості психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зовнішні (динаміка рівня усвідомлення концептів психолого-педагогічної компетентності, що знаходить своє відображення в результативності і продуктивності самоорганізації особистості, успішності засвоєння професійних педагогічних і психологічних знань, умінь та навичок); – внутрішні (динаміка рівня розвитку професійних якостей, особистісної готовності до майбутньої професійної педагогічної діяльності: рефлексивності особистості, її професійної самосвідомості, гармонічності, самоактуалізації, прагнення до повної і вільної реалізації особистістю власних можливостей, творчого потенціалу тощо). 	О. Гура [2, с. 489–410].
<p>Критерій сформованості професійної психологічної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ціннісно-мотиваційний; – інноваційно-когнітивний; – операційно-діяльнісний; – комунікативний. 	Н. Литвинова, О. Петрикей, Л. Гриценко [3, с. 144].
<p>Критерій розвитку ключових компетентностей у дорослому віці:</p> <ul style="list-style-type: none"> – інформаційно-рефлексивний; – мотиваційно-ціннісний; – когнітивно-діяльнісний. 	В. Помилуйко [5, с. 252].
<p>Критерій готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – когнітивний; – операціональний; – аксіологічний. 	О. Пономаренко [6, с. 102].
<p>Критерій професійної компетентності соціальних педагогів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – когнітивний; – діяльнісний; – особистісний. 	Р. Чубук [10, с. 276–286].

Дослідження українських науковців та власна професійна діяльність уможливили виділення критеріїв сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті, до яких нами було віднесено:

- аксіолого-мотиваційний;
- когнітивно-рефлексивний;
- практично-діяльнісний;
- антиципатійно-особистісний.

Як зазначалося нами раніше, складники діагностичного інструментарію: критерій і показник – тісно взаємопов'язані, оскільки від науково обґрунтованого вибору критерію значною мірою залежить правильність вибору системи показників, що зі свого боку підтверджує залежність якості показника від його здатності до повної й об'єктивної характеристики прийнятого критерію. Тож у нашому дослідженні показник виступатиме ступенем прояву критерію, відповідно до якого визначатимемо його сформованість. Виділимо головні показники запропонованих критеріїв та визначимо рівні. Зважаючи на вище означений аналіз, нами виділено три рівні сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті: низький (репродуктивний), середній (продуктивний) і творчий (продуктивно-креативний), а також представлено критеріальну базу їхньої оцінки.

Аксіолого-мотиваційний критерій передбачає професійно-психологічне самовизначення викладача, його умотивованість до фахового становлення і зростання, наявність сформованості духовних, етико-естетичних, пізнавальних потреб та інтересів, а також вольових якостей; усвідомлення потреби у високому рівневі психолого-компенсаторних компетентностей як актуальних на сучасному етапі реформування вітчизняної освітньої системи та наявних соціальних викликів; спрямованості на креативність у фаховій діяльності, цілісності потреб, установок, ціннісних ставлень до себе; зростаючий інтерес до оновлення різних аспектів професійної підготовки/перепідготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації, що відповідають сучасним вимогам глобалізації, інтеграційних процесів та неоднорідності нинішнього суспільства.

Показниками аксіолого-мотиваційного критерію сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів визначено знання цінностей освіти як системи значень, принципів, норм, канонів, ідеалів для взаємодії в освітній сфері і формування компоненту взаємин у структурі особистості викладача; наявність фахової спрямованості на професійну діяльність; мотивацію до фахової підготовки, перепідготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації, зокрема і з навчальних психологічних дисциплін; розуміння суспільної значущості науково-педагогічної діяльності в умовах соціальних викликів, її взаємозв'язку з усвідомленням відповідності особистісних андрагогічних якостей; стійкість у протидії професійному

вигоранню та стресам; використання засобів і сучасних здоров'язбережувальних технологій діяльності та реалізації потреби стимулювання викладачів до розвитку стресостійкості.

Низький рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за мотиваційно-аксіологічним критерієм характеризується недостатністю або й відсутністю фахової спрямованості викладачів на науково-педагогічну діяльність, нерозумінням значення педагогічної професії та неусвідомленням її суспільної значущості; небажанням саморозвитку, індиферентним ставленням та низькою вмотивованістю до фахового становлення і зростання, нестійким інтересом до оновлення різних аспектів професійної підготовки, перепідготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації, зокрема і з навчальних психологічних дисциплін; невиявленими бажаннями використовувати сучасні здоров'язбережувальні технології, методи, засоби для запобігання професійному вигоранню.

Середній рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за мотиваційно-аксіологічним критерієм характеризується вираженою професійною спрямованістю на науково-педагогічну діяльність; ситуативним розумінням значення професії у сучасному суспільстві, посередньою мотивацією до фахової підготовки, перепідготовки, перенавчання та підвищення кваліфікації, зокрема і з навчальних психологічних дисциплін; періодичним інтересом до засвоєння, оновлення, поглиблення знань та формування вмінь, навичок і компетентності щодо фахової діяльності; епізодичним інтересом і вираженими потребами щодо самовдосконалення у діяльності щодо формування стійкості у протидії професійному вигоранню та стресам; позитивною мотивацією до використання засобів і сучасних здоров'язбережувальних технологій діяльності та потребою стимулювання розвитку у викладачів стресостійкості.

Творчий рівень готовності сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за мотиваційно-аксіологічним критерієм характеризується стійкою професійною спрямованістю до якісної науково-педагогічної діяльності, повноцінним усвідомленням безпеки життєдіяльності окремої людини; поглибленим розумінням суспільної значущості науково-педагогічної діяльності в умовах соціальних викликів; наявністю ціннісних особистих якостей, єдністю орієнтацій у здійсненні професійної діяльності, стійкою зацікавленістю та прагненням фахового самовдосконалення в діяльності щодо формування стійкості у протидії професійному вигоранню та стресам; високою позитивною мотивацією та розвинутими бажаннями до творчого використання засобів і сучасних здоров'язбережувальних технологій; високий рівень стресостійкості

Когнітивно-рефлексивний критерій передбачає засвоєння викладачами професійно-спрямованих психолого-педагогічних, управлінських, навчально- й

науково-методичних, аналітико-статистичних, науково-дослідницьких, здоров'язберігаючих компетентностей; сформованість якостей мислення (гнучкості, швидкості, глибини, самостійності); вільне володіння пізнавальними процесами (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, систематизації, класифікації); прояв креативності в інтелектуальній професійній діяльності; пізнавально-позитивне ставлення до суб'єктів освітнього процесу, соціуму в цілому; ціннісні інформаційно-знаннєві орієнтації, позитивна світоглядна самореалізація за допомогою фахової самоорганізації з мінімальним впливом зовнішніх освітніх чинників за умови застосування андрагогічної компетентності, стресостійкості та емоційного інтелекту.

До показників когнітивно-рефлексивного критерію сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів віднесено рівень фундаментальних і прикладних знань професійно-спрямованих психолого-педагогічних дисциплін; відображення, аналіз та перетворення інтелектуальної, особистісної, професійно-предметної й комунікативної сфер діяльності та детермінація її ефективності; орієнтування у складних, неочікуваних, нестандартних (стресових) педагогічних ситуаціях; оперування змістом, принципами і формами фахової діяльності з питань управління безпечним освітнім процесом; засвоєння здоров'язбережувальних технологій та систематичне оновлення інноваційних форм і методів їхнього застосування в реальній науково-педагогічній діяльності.

Низький рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за когнітивно-рефлексивним критерієм характеризується фрагментарністю професійно-спрямованих психолого-педагогічних знань щодо особливостей використання методів і засобів проведення діяльності, спрямованої на зміцнення духовного і фізичного здоров'я, розвиток морально-вольових та інтелектуальних здібностей; діяльність у межах інструкцій, правил, нормативів, слабе орієнтування у складних, неочікуваних і нестандартних педагогічних ситуаціях, недостатня розвиненість здатності до прогнозування, відсутність систематичних уявлень про зміст, принципи і форми діяльності з організації та здійснення освітнього процесу. Нечіткий вияв гносеологічної фахової активності, часткова обізнаність методологічного і теоретичного характеру, володіння деякими методичними і технологічними знаннями. Труднощі у продукуванні власних знань; брак загальної і спеціальної ерудиції у професійному спілкуванні, фрагментарне засвоєння та застосування здоров'язбережувальних технологій, відсутність систематичного оновлення інноваційних форм і методів їхнього застосування в реальній науково-педагогічній діяльності.

Середній рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за когнітивно-рефлексивним критерієм характеризується наявністю фундаментальних і прикладних знань із професійно-

спрямованих психолого-педагогічних дисциплін щодо особливостей використання методів і засобів проведення діяльності зі зміцнення духовного і фізичного здоров'я, розвитку морально-вольових та інтелектуальних здібностей. Викладачі достатньо обізнані зі змістом, принципами і формами професійної діяльності з питань управління безпечним освітнім процесом, усвідомлюють цінності власної фахової діяльності, її важливість як для закладу освіти, так і для соціуму, демонструють достатній рівень обізнаності в теоретичних, методологічних і методичних питаннях, усвідомлено сприймають інформацію та вміло оперують науковим тезаурусом. Їхні ціннісні інформаційно-знаннєві орієнтації сприяють набуттю нових знань щодо науково-педагогічної діяльності. Викладачі здатні застосовувати здоров'язбережувальні технології щодо власного та здоров'я здобувачів освіти, систематично оновлювати інноваційні форми і методи застосування в реальній науково-педагогічній діяльності, продукувати власні судження та інтерпретувати знання в у складних, неочікуваних, нестандартних (стресових) педагогічних ситуаціях.

Творчий рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за когнітивно-рефлексивним критерієм характеризується наявністю впорядкованої системи професійно-спрямованих психолого-педагогічних, фундаментальних і прикладних знань, умінь, навичок, постійно вираженою здатністю успішно й творчо вирішувати завдання управління безпечним освітнім процесом, пропонувати власні способи вирішення складних, неочікуваних, нестандартних (стресових) педагогічних ситуацій, що вирізняються оригінальністю та креативністю; високо розвинутою здатністю до прогнозування, пошуку нових методик, засобів, прийомів, способів управління власним емоційним станом та оточення; стійкою орієнтацією на цінності професійної діяльності. Викладач демонструє глибину і усвідомленість фахових теоретико-практичних знань, стійкість і розуміння необхідності надання якісних послуг здобувачам освіти. Наявна стійка потреба в оволодінні новими знаннями, уміннями, компетентностями з галузей знань на основі міждисциплінарності для задоволення вимог споживачів, замовників освітніх послуг, створення власних здоров'язбережувальних технологій та систематичне оновлення інноваційних форм і методів їхнього застосування в реальній науково-педагогічній діяльності.

Практично-діяльнісний критерій характеризується здатністю викладачів використовувати професійно орієнтовані знання під час виконання посадових обов'язків для планування, організації та здійснення успішної науково-педагогічної діяльності, сформованістю фахових умінь (соціально-психологічних, інформаційно-технологічних, організаційно-управлінських, комунікативних, правових); оволодінням методами, засобами, сучасними технологіями і досвідом самостійного безконфліктного розв'язання професійних завдань; умінням здійснювати відбір та ефективно використовувати прийоми,

стратегії під час провадження безпечного освітнього процесу, наявністю уміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів професійної діяльності з точки зору підтримки й відтворення частково втрачених або раніше не отриманих знань про особливості психічного і фізичного здоров'я. Він включає вміння самостійно визначати направленість фахової самоосвіти, планувати програму професійного самовдосконалення, критичне мислення, навички систематизації, оцінки й реалізації власної персонал-технології та вироблення індивідуального стилю професійної діяльності для забезпечення компенсаторної функції у підготовці педагогів, зокрема і старшого віку, щодо знань із психології.

Показниками практично-діяльнісного критерію сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів є рівень використання професійно орієнтованих знань у процесі вирішення фахових завдань для планування, організації та здійснення успішної безпечної науково-педагогічної діяльності; застосування сучасних освітніх технологій і досвіду безконфліктного самостійного розв'язання практичних професійних завдань; зреалізованість фахової самоосвіти через професійну підготовку, перепідготовку, перенавчання та підвищення кваліфікації для зниження рівня професійного вигорання; використання методів, засобів, технологій корекції професійного вигорання; задоволеність професійною науково-педагогічною діяльністю; оптимальні стратегії копінг-поведінки; підвищення емоційної стабільності в стресогенних ситуаціях.

Низький рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за практично-діяльним критерієм характеризується недостатністю професійно орієнтованих умінь та навичок щодо планування, організації та здійснення безпечної науково-педагогічної діяльності. Викладачі не здатні ефективно використати сучасні технології для здійснення безпечного освітнього процесу, відчувають труднощі в застосуванні знань, умінь, навичок і компетентностей під час вирішення проблемних (конфліктних) питань. Інтуїтивно намагаються виробити власний стиль роботи, неусвідомлено здійснюють вибір курсів підвищення кваліфікації. Недостатньо вимогливі до себе, не проявляють ініціативи в спілкуванні, не завжди здатні прийняти самостійне рішення у важких ситуаціях; не застосовують методи, засоби, технології корекції професійного вигорання.

Середній рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за практично-діяльним критерієм характеризується вираженими професійно орієнтованими вміннями та навичками щодо планування, організації та здійснення безпечної науково-педагогічної діяльності. Викладачі репрезентують сформовані фахові вміння (соціально-психологічні, інформаційно-технологічні, організаційно-управлінські, комунікативні, правові). У власному професійному вдосконаленні займають

активну позицію, отримують задоволення від саморозвитку, мають установку на оволодіння новими знаннями, вміннями, навичками, компетентностями для зниження рівня (корекції) професійного вигорання через усвідомлений вибір можливостей формальної та неформальної освіти в умовах післядипломної освіти. Наявні більшість потрібних організаторських умінь і способів їхньої творчої реалізації, проявляється ініціатива у спілкуванні. Викладачі формують неповторний власний стиль роботи, задоволені професійною науково-педагогічною діяльністю; працюють над підвищенням емоційної стабільності в стресогенних ситуаціях.

Творчий рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за практично-діяльним критерієм характеризується стійко вираженими професійно важливими вміннями та навичками щодо планування, організації та здійснення безпечної науково-педагогічної діяльності. Викладачі демонструють глибоке володіння методами, засобами, сучасними технологіями і досвідом самостійного безконфліктного розв'язання професійних педагогічних завдань. Їм властиве вміння здійснювати відбір та результативно послуговуватися прийомами, стратегіями під час професійної діяльності, усвідомлено та творчо використовувати набуті знання під час самостійного безконфліктного вирішення поставлених завдань. Викладачі володіють вмінням здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів професійної діяльності, забезпечуючи зниження рівня (корекцію) професійного вигорання, активні у професійному самовдосконаленні та самоосвіті, творчо мислять. Відчувають потребу в комунікативній і організаторській діяльності й активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у важких педагогічних ситуаціях, ініціативні, воліють у складній нестандартній ситуації приймати самостійні обґрунтовані рішення. Максимально спрямовують зусилля на формування власної персонал-технології, творче здійснення можливостей підтримання психічного і фізичного здоров'я власного й оточення, реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії в умовах післядипломної освіти.

Антиципатійно-особистісний критерій дає можливість розглянути й оцінити індивідуальний стиль діяльності викладача, дозволяє досягти однаково ефективної діяльності при різному рівневі розвитку професійно важливих якостей через гармонію його особистісної і професійної зрілості, фахове самоформування, етико-естетичний розвиток, асертивність, енергійність і життєстійкість, рефлексію щодо глибинного самопізнання своїх внутрішніх психічних станів та актів, творення власного життя та вдосконалення існуючого світу. Антиципатійно-особистісний стиль діяльності викладача є можливим і доцільним за умови знання та врахування індивідуальних відмінностей людини і розвитку недостатньо сформованих якостей особистості; усвідомлення власної унікальності та духовної, психоемоційної неповторності; віра в можливість досягнення ідеалу.

До показників антиципатійно-особистісного критерію сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів входить психічна саморегуляція поведінки і діяльності; індивідуально-психологічні особливості (темперамент, характер, соціальний тип, інтелект, інтереси, потреби); готовність до життєвої стійкості за несприятливих подій повсякчасся; чітке планування власних дій і вчинків відповідно до сформованої мети (цілепокладання) та можливого її коригування; програмування поведінки та діяльності з подолання кризових ситуацій у роботі; професійна самоактуалізація й позитивне самоставлення; застосування механізмів рефлексії, екзистенції та перфекціонізму.

Низький рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за антиципатійно-особистісним критерієм характеризується слабкою психічною саморегуляцією, недостатніми знаннями індивідуально-психологічних особливостей власних та здобувачів освіти, частковим розвитком професійно важливих якостей і здібностей, неусвідомленими знаннями, аналітичними вміннями й навичками; відсутністю готовності до життєвої стійкості за несприятливих подій повсякчасся; нездатністю програмувати поведінку та діяльність з подолання кризових ситуацій у роботі.

Середній рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за антиципатійно-особистісним критерієм характеризується розвитком таких індивідуальних якостей, як асертивність, енергійність і життєстійкість, рефлексивність, етико-естетична компетентність, розвинена психічна саморегуляція поведінки і діяльності. Викладачам властиві фахово значущі якості і здібності, стійко виражена готовність до життєвої стійкості за несприятливих подій повсякчасся. Розвивається персоналізовано-особистісний стиль діяльності, що є результатом професійної діяльності та усвідомленого вибору курсів підвищення кваліфікації щодо набуття компетенцій із застосування механізмів рефлексії, екзистенції та перфекціонізму в умовах післядипломної освіти.

Творчий рівень сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів за антиципатійно-особистісним критерієм характеризується високим рівнем розвитку таких індивідуальних якостей, як асертивність, енергійність і стресостійкість, рефлексивність, етико-естетичної компетентності, важливих під час програмування поведінки та діяльності з подолання кризових ситуацій у процесі здійснення професійної науково-педагогічної діяльності. Викладачі володіють персоналізовано-особистісним стилем діяльності із трансформованими власними знаннями індивідуально-психологічних особливостей та врахуванням індивідуальних відмінностей здобувачів освіти, розвитком недостатньо сформованих якостей особистості. Мають ціннісне уявлення про процес управління колективом здобувачів освіти

різних категорій, усвідомлюють роль рефлексивного управління у творчому вирішенні професійних завдань. Педагогічна діяльність викладачів пов'язана з їхньою індивідуальною концепцією життєвого успіху, переконанням у правильності здійснення фахового вибору, можливості кар'єрного зростання, підвищенням соціального статусу й професіоналізму в умовах післядипломної освіти із застосуванням механізмів рефлексії, екзистенції та перфекціонізму.

Висновки. Отже, нами визначено та проаналізовано основні критерії сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті: аксіолого-мотиваційний, когнітивно-рефлексивний, конструктивно-діяльнісний, антиципатійно-особистісний. Розроблено показники критеріїв та схарактеризовано рівні сформованості психолого-компенсаторних компетентностей викладачів у післядипломній освіті для усвідомлення необхідності й важливості безперервної освіти й самотворення, спрямованих на регуляцію власного емоційного і психофізичного стану, а також здобувачів освіти, колег, громадськості тощо.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і головний ред. В. Бусол. Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
2. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : дис... д-ра пед. наук. Запоріжжя. 2008. 752 с.
3. Литвинова Н. В., Петрикей О. О., Гриценко Л. Г. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 2. С. 143–147.
4. Несторук Н. А. Аспекти реалій сьогодення: психолого-педагогічні вимоги до науково-педагогічних працівників ЗВО. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75 (т. 2.) С. 142–145.
5. Помилуйко В. Ю. Психологія розвитку ключових компетентностей у дорослому віці: дис. ... докт. психолог. наук. Київ, 2020. 541 с.
6. Пономаренко О. В. Сукупність критеріїв та показників готовності майбутніх магістрів психології до професійної діяльності в умовах неформальної освіти за її компонентами. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24. Т. 2. С. 99–104.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
8. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
9. Тлумачний словник української мови / відп. ред. Д. Г. Гринчишин. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ, 1999. 302 с.
10. Чубук Р. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних педагогів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. 2008. Вип. 11. С. 253–263.

References:

1. Busol, V. (2001) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpin: VTF Perun [in Ukrainian].

2. Hura, O. I. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia psykholoho-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoho navchalnogo zakladu v umovakh mahistratury [Theoretical-Methodological Foundations for Forming Psychological-Pedagogical Competence of the Lecturer of Higher Educational Institution under Conditions of Master Courses]. Doctor's thesis. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Lytvynova, N. V., Petrykei, O. O., & Hrytsenk, L. H. (2019). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv [Criteria, indicators and levels of professional competence of future professionals]. *Innovatsiina pedahohika*, 12 (2), 143–14. [in Ukrainian].
4. Nestoruk, N. A. (2021). Aspekty realii sohodennia: psykholoho-pedahohichni vymohy do naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO [Aspects of today's realities: psychological and pedagogical requirements for scientific and pedagogical workers of higher education institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 75 (t. 2.), 142–145 [in Ukrainian].
5. Pomyliuko, V. Yu. (2020). Psykholohiia rozvytku kliuchovykh kompetentnosti u dorosloму vitsi [Psychology of development of key competences in adulthood.]. Doctor's thesis. Kyiv: NPU imeni M.P.Drahomanova [in Ukrainian].
6. Ponomarenko, O. V. (2020). Sukupnist kryteriiv ta pokaznykiv hotovnosti maibutnikh mahistriv psykholohii do profesiinoi diialnosti v umovakh neformalnoi osvity za yii komponentamy [Set of the criteria and readiness indexes of future psychology masters for professional activity in conditions of informal education based on its components]. *Innovatsiina pedahohika*, 24 (2), 99–104.
7. Pro osvitu [About education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
8. Honcharenko, S. et al. (2000). Profesiina osvita [Professional education]. Kyiv : Vyshcha shkola [in Ukrainian].
9. Hrynchyshyn, D. H. (1999). Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
10. Chubuk, R. (2008). Kryterii, pokaznyky ta rivni profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pedahohiv [Criteria, indicators and levels of professional competence of social teachers.]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia i pedahohika»*, 11, 253–263 [in Ukrainian].

УДК 354:328.185

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-128-141](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-128-141)

Кривонос Олександр Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-4211-6541>

Кривонос Мирослава Петрівна асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0001-7563-2692>

Яценко Олександр Сергійович асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0001-8270-9934>

Яценко Оксана Іванівна асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0003-4983-2775>

Торгонська Анастасія Олегівна магістрант, Житомирський державний університет імені Івана Франка, вул. Бердичівська, 40, м. Житомир, 10008, тел.: (0412) 43-14-17

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРОФІЛЬНИХ КЛАСІВ

Анотація. В статті здійснено аналіз понять цифрова грамотність і цифрові компетентності, на основі цього аналізу розглянуто особливості розвитку цифрових компетентностей в учнів профільних класів. Розглянуто закордонний та вітчизняний досвід з формування та визначення рівнів володіння цифровими компетентностями. Детально описано структуру Digital Competence (DigComp 2.0). Проаналізовано Digital Quotient. Розглянуто Проєкт «Опису цифрової компетентності педагогічного працівника». Здійснено детальний аналіз Рамки цифрової компетентності, що була запропонована Міністерством цифрової трансформації України. Представлена Рамка містить 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей та

детальний опис 6 рівнів володіння цифровими навичками. Під вимірами розуміють набір властивостей і характеристик, які дозволяють у повній мірі описати змістовні особливості контенту певних компетентностей, а також необхідний мінімум теоретичних знань, умінь і практичних навичок залежно від прогнозованого рівня щодо їх можливого використання. Значна увага приділена електронному ресурсу «Цифрограм». Висвітлено особливості застосування зазначеного ресурсу для визначення рівнів володіння цифровими компетентностями учнів профільних класів. Зроблено висновок, що рамка цифрової компетентності від Міністерства цифрової трансформації України є вдалим інструментом з детальним описом сфер і рівнів знань для дорослих та представників певних професій, проте має певні особливості щодо використання в шкільних закладах, тому запропонований варіант створення такого тесту вчителем власноруч, за допомогою загальновідомих інструментів Google Forms та MS Excel, в перспективі така ідея може стати основою для більш ґрунтовного дослідження з визначенням списку запитань, що відповідатимуть рівню вікового розвитку

Ключові слова: цифрова грамотність, цифрові компетентності, рівні володіння цифровими компетентностями

Kryvonos Oleksandr Mykolaiovych Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent Department of Computer Science and Information Technology (Zhytomyr Ivan Franko State University), Velyka Berdychivska St., 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-4211-6541>

Kryvonos Myroslava Petrivna Assistant Department of Computer Science and Information Technology (Zhytomyr Ivan Franko State University), Velyka Berdychivska St., 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0001-7563-2692>

Yatsenko Oleksandr Serhiiiovych Assistant Department of Computer Science and Information Technology (Zhytomyr Ivan Franko State University), Velyka Berdychivska St., 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0001-8270-9934>

Yatsenko Oksana Ivanivna Assistant Department of Computer Science and Information Technology (Zhytomyr Ivan Franko State University), Velyka Berdychivska St., 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0003-4983-2775>

Torhonska Anastasiia Olehivna Graduate student, Zhytomyr Ivan Franko State University, Velyka Berdychivska St., 40, Zhytomyr, 10008, tel.: (0412) 43-14-17

SHAPING THE DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN CORE CLASSES

Abstract. The article analyzes the concept of "digital literacy", digital competence based on this analysis, the features of the digital competence development in the students of core classes. Foreign and domestic experience in the formation and determination of the digital competence levels is considered. The structure of Digital Competence (DigComp 2.0) is described in detail. Digital Quotient is analyzed. A draft of the digital competence description for pedagogical worker is considered. The Digital Competence Framework' detailed analysis proposed by the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is conducted. The presented framework contains 4 dimensions, 6 spheres, 30 competences, and 6 levels of digital skills. The dimensions are understood as a set of properties and characteristics that allow to fully describe the content features of certain competences, as well as the required minimum of theoretical knowledge of skills and practical skills, depending on the predicted level of their possible use. Authors' significant attention in this article is paid to the electronic resource "Digitalgrams". The using features of this resource for determining the digital competencies levels of students in the core classes are reflected. It was determined that the digital competence framework from the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is a successful tool with a detailed description of the areas and levels of knowledge for adults and representatives of certain professions, but has certain features for use in schools. So the option of creating such a test is possible by the teacher himself, using well-known tools Google Forms and Excel, in the future. This idea can be the basis for a more thorough study with the definition of a list of questions, corresponding to the growth level.

Keywords: digital literacy, digital competencies, digital competencies levels

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація змінює повсякденне життя людей, професійні відносини та є однією з причин трансформації економічної та освітньої галузей. Все більше урядових послуг та основних запитів громадян задовольняються через цифрові технології (додаток Дія, Приват24, Поліклініка без черг, Proizd, Concert.ua тощо).

Відповідно до результатів досліджень, що були проведені Міністерством цифрової трансформації України, зазначимо що 37,9% мешканців нашої держави мають цифрові навички на низькому рівні, а у 15,1% вони взагалі відсутні [1]. Отже, 53% населення нашої держави за методикою оцінки цифрових навичок, яку пропонує Європейська комісія, знаходяться нижче позначки «середній рівень».

Зважаючи на це, система освіти повинна забезпечити підготовку громадянина, який має належний рівень сформованості цифрової

компетентності (digital competence) та цифрової грамотності (digital literacy) і значну роль в цій підготовці належить закладам загальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент, здобувачі освіти перебувають у суспільстві, в якому доступ до цифрових технологій є нормою – вони виростили в епоху гаджетів, і багато з них вже не уявляють життя без соціальних мереж та вільного доступу до інформації. Вони бажають мобільності, можуть одночасно працювати з кількома джерелами інформації, у них є потреба отримувати та споживати інформацію в новому форматі. Нові інформаційні технології сучасні діти, у більшості випадків, опановують самостійно – це не контрольований процес, який можна порівняти з методом «проб та помилок». Так як опанування нових технологій не виходить за межі інтересів чи конкретних потреб, то отримані знання є незначними та хаотичними. Тому виникає низка проблем та небезпек – в деяких дослідженнях навіть висувається гіпотеза про «ілюзорність компетентності» та припускається, що постійна та різнопланова пошукова активність в інтернеті створює в учня хибне відчуття, що він може й знає все. І це відчуття, включене в його модель цифрової компетентності та, можливо, ґрунтується на суб'єктивному «цифровому розриві»: уявлення про те, що він знає і вміє більше, ніж дорослі, і не менш ніж друзі, регулює його подальшу онлайн діяльність.

Мета статті – розкрити поняття цифрових компетентностей на основі аналізу наукової літератури, розглянути особливості розвитку цифрових компетентностей в учнів профільних класів.

Виклад основного матеріалу. Коло термінів і понять галузі ІКТ, що стосуються освіти, є досить широким: цифрова компетентність, цифрова грамотність, інформаційна компетентність, ІКТ-компетентність, ІК-компетентність, медіаграмотність та ін. Термін «цифрова компетентність» вперше був вжитий П. Глістером у 1997 році в контексті здатності до критичного мислення, а не навичок ІТ. За роки досліджень визначення еволюціонувало. Деякі автори підкреслюють, що цифрова грамотність є результатом багатозарової та складної інтеграції можливостей, навичок та знань. Наприклад, Х. М. Перес-Торнеро стверджує: «Цифрова грамотність об'єднує технічні аспекти, інтелектуальні компетентності, а також компетентності, пов'язані з відповідальним громадянством. Усі вони дозволяють людям повністю розвиватися в інформаційному суспільстві».

Значна кількість авторів зміщують акцент на критичному розумінні медіа та їх соціальних, економічних і культурних наслідків – медіаграмотності. Медіаграмотність – рівень медіакультури, що стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію [2]. Крім теоретичної рефлексії цих авторів,

важливо також згадати роботи, проведені деякими організаціями щодо концепцій ІКТ-грамотності та інформаційної грамотності. За останні роки концепція ІКТ-грамотності змінилася у бік більш рефлексивних, а не технічних підходів до ІКТ, як впливало з групи ІКТ-грамотності, запропонованої у 2002 році ETS (Служба освітнього тестування). У ETS Panel концепція ІКТ-грамотності вказує на здатність використовувати комунікацію про технології та інструменти для доступу, керування, інтеграції, оцінки та створення інформації, щоб мати можливість успішно інтегрувати її у повсякденне життя. На основі цієї моделі дослідницька група PISA розробила інструмент оцінки ІКТ. Цей інструмент, включає в себе різні розділи: базові технічні навички, короткі сценарії (робота з основними функціями електронної пошти), веб-пошук (здатність вибирати та оцінювати Інтернет-дослідження) та завдання симуляції (складніша область, що стосується з розумінням експериментальних моделей).

Паралельно розвиваються дослідження інформаційної грамотності. Так у 2000 році Асоціація бібліотек коледжів та наукових бібліотек (ACRL) просувала нові стандарти визначення інформаційної грамотності, де інформаційна грамотність визначалась як здатність визначати характер та обсяг необхідної інформації та критично оцінювати інформацію.

Незважаючи на використання в наукових дослідженнях різних термінів, усі автори погоджуються з тим, що цифрова компетентність є складним поняттям. Цифрова грамотність чи компетентність не є результатом простих елементарних умінь чи інструментальних знань, а, скоріше, складною інтеграцією когнітивних процесів та вимірів, а також методологічної та етичної обізнаності.

В своєму дослідженні, щоб відповідати Європейській рекомендації, а також зважаючи на те, що термін «компетентність» швидко поширюється в науковій та методичній літературі, ми будемо використовувати термін «цифрова компетентність». Концепція цифрової компетентності, є багатовимірною:

- вона передбачає інтеграцію між здібностями та навичками когнітивного, реляційного та соціального характеру;
- її не можна повністю визначити кількісно за допомогою одиничних тестів; деякі аспекти цієї компетентності важко оцінити, принаймні в короткостроковій перспективі, і вони можуть залишатися прихованими, вимагаючи більше часу та дуже диференційованих контекстів, перш ніж впливати на поверхню;
- взаємопов'язана: вона не залежить від ключових компетентностей, з якими перетинається (наприклад, читання, розв'язування проблем, обчислення, логічні навички, навички висновку та метакогнітивні навички);
- чутлива до соціально-культурного контексту: було б нерозумно думати про унікальну модель цифрової грамотності, актуальну в усі часи та в будь-якому контексті та соціумі;

- роль цифрової грамотності частково зміниться відповідно до різних освітніх потреб (базова підготовка, професійна підготовка, навчання протягом усього життя, спеціалізоване навчання).

Просте, але вичерпне визначення для нашої роботи таке: цифрова компетентність полягає в тому, щоб адаптовано досліджувати нові технологічні ситуації та зустрівшись з ними, аналізувати, відбирати й критично оцінювати дані та інформацію, використовувати технологічний потенціал для виявлення та вирішення проблем та створювати спільні знання, одночасно сприяючи усвідомленню власних обов'язків та взаємоповаги. Здатність легко адаптуватись до нових умов є критерієм, що все більше характеризує типові вимоги сучасного суспільства: на будь-якому робочому місці працівникам часто доводиться використовувати нові інструменти та програми як для роботи так і для міжособистісного спілкування. Отже, здатність адаптувати свої власні знання до невідомої технології є, на даний час, досить актуальною, але мало розвивається в процесі навчання як в загальноосвітній школі так і в закладах вищої освіти, де, навпаки, переважає тенденція до перевірки запам'ятовування та відтворення вже здобутих знань.

«Цифрова» грамотність (або «цифрова» компетентність) окреслена ЄС однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності особи в соціумі. 2016 року ЄС презентував вдосконалений фреймворк Digital Competence (DigComp 2.0) 23, що складається з п'яти базових блоків компетентностей та 21 компетентності, що до них входить.

За аналогією з IQ (Intelligence Quotient) або EQ (Emotional Quotient), що використовуються для оцінювання рівня загального та емоційного інтелекту, навички щодо цифрових технологій – це DQ (Digital Quotient), тобто «цифровий інтелект». Замість того, щоб визначити його як загальноприйнятну форму інтелекту, DQ можна розуміти більшою мірою відповідно до теорії множинного інтелекту Гарднера, – це «мета-інтелект, що складається з багатьох проявів інтелекту» [3].

Digital Quotient складається з трьох рівнів:

Рівень 1. Цифрове громадянство: здатність використовувати цифрові технології безпечним, відповідальним та етичним способом.

Рівень 2. Цифрова творчість: здатність стати складовою цифрової екосистеми та генерувати нові знання, технології та контент для втілення задумів у життя.

Рівень 3. Цифрова конкурентоспроможність: здатність вирішувати глобальні завдання та створювати нові можливості у цифровій економіці, стимулюючи підприємництво, робочі місця, зростання та вплив.

Крім того, DQ пропонує вісім ключових компетентностей цифрового громадянства для дітей [4,5]:

- ідентифікація цифрового громадянина,
- управління екранним часом;
- управління цифровим слідом;
- управління кіберзалякуванням;
- цифрова емпатія;
- управління конфіденційністю;
- критичне мислення;
- управління кібербезпекою.

Було висловлено припущення, що учні та молодь мають бути озброєні цими компетентностями, заснованими на універсальних моральних цінностях, щоб бути хорошими цифровими громадянами і «допомогти їм робити усвідомлений вибір та безпечно орієнтуватися у цифровому світі». [5]

Ефективність концепції цифрового громадянства DQ була досліджена та розроблена в ході розробки DQworld.net [6], цифрової медіа-платформи, яка спрямована на навчання та оцінку рівня компетентності дітей у галузі цифрового громадянства, моральних якостей та критичного мислення, та була удостоєна двох премій ЮНЕСКО .

Структура DQ була розроблена Інститутом DQ та схвалена OECD Education 2030 та Асоціацією стандартів IEEE у вересні 2018 року. Стверджується, що структура DQ охоплює необхідні знання, навички, відносини та цінності окремих осіб, які необхідні для того, щоб досягти успіху в сучасному цифровому світі і бути впевненим у вирішенні завдань і вимог цифрової епохи, і являє собою сукупність 25 провідних глобальних структур [5]. Вона заснована на концепції навчання ОЕСР «Освіта-2030», щоб створити інструкції для європейських країн з розробки національної освіти та політики у галузі цифрового інтелекту, і його можна адаптувати у міру розвитку технологічного світу. Крім цього, в даний час немає іншої структурної моделі DQ, яка базується на визначенні DQ як здатності людини. Поки що розроблено лише тест на рівень громадянства, відомий як DQWorld.net. Хоча концепцію DQ можна критикувати за те, що вона насправді не є інтелектуальною, але структура DQ «дуже добре відображає області, що, як можна з упевненістю стверджувати, знаходять своє відображення у шкільних програмах» [6], включаючи області, необхідні як для сьогодення та майбутнього.

Сьогодні, у процесі вдосконалення системи освіти під впливом зовнішніх факторів таких як пандемія Covid-19 та військовий стан, цифрова компетентність є фундаментом для формування та розробки нових освітніх технологій, що здатні змінити традиційні форми навчання та пристосувати їх до нових умов.

В Україні, на виконання Наказу МОН України «Про створення робочої групи з розроблення опису цифрової компетентності педагогічного

працівника» (№ 38 від 15 січня 2019 року), було розроблено Проєкт «Опису цифрової компетентності педагогічного працівника». Розробниками цього Проєкту стали Н. Морзе, О. Базелюк, І. Воротнікова, Н. Дементівська, Т. Нанаєва, О. Пасічник, Л. Чернікова, які є провідними дослідниками у галузі цифрової компетентності в сфері освіти.

Одним з найновіших джерел, що стосується цифрових компетентностей в освіті і науці є Концепція цифрової трансформації на період до 2026 року [7]. Цей документ спрямований на вирішення ряду проблем, серед яких основними є:

- підвищення рівня цифрових компетентностей здобувачів освіти;
- оновлення змісту освіти з навчальних предметів, що відносяться до інформатичної галузі;
- збільшення кількості комп'ютерного обладнання та створення широкосмугового доступу до мережі Інтернет в закладах та установах системи освіти і науки;
- створення якісного цифрового освітнього контенту для здобувачів освіти;
- поширення актуальної та достовірної інформації про здобувачів освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, а також науковців для прийняття управлінських рішень та моніторингу ефективності політик.

Для того, аби відслідковувати прогрес розвитку цифрових компетентностей необхідно зробити початковий аналіз рівня знань та фінальний, після певних дій спрямованих на покращення цих знань, і відповідно до результатів, коригувати методи та способи навчання.

Наразі найбільш повну інформацію щодо цифрових компетентностей громадян України можна знайти в документі «Опис рамки цифрової компетентності» від Міністерства цифрової трансформації України [8]. Рамку розроблено українськими експертами, а за взірць взято відповідну Рамку для громадян ЄС (DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens) та подібні рекомендації у сфері цифрових компетентностей від міжнародних інституцій, які було адаптовано до національних, культурних, освітніх та економічних потреб та особливостей України.

Представлена Рамка містить 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей, а також опис шести рівнів володіння цифровими навичками. Під вимірами розуміють набір властивостей і характеристик, які дозволяють у повній мірі описати змістовні особливості контенту певних компетентностей, а також необхідний мінімум теоретичних знань умінь і практичних навичок залежно від прогнозованого рівня щодо їх можливого використання (рис.1).

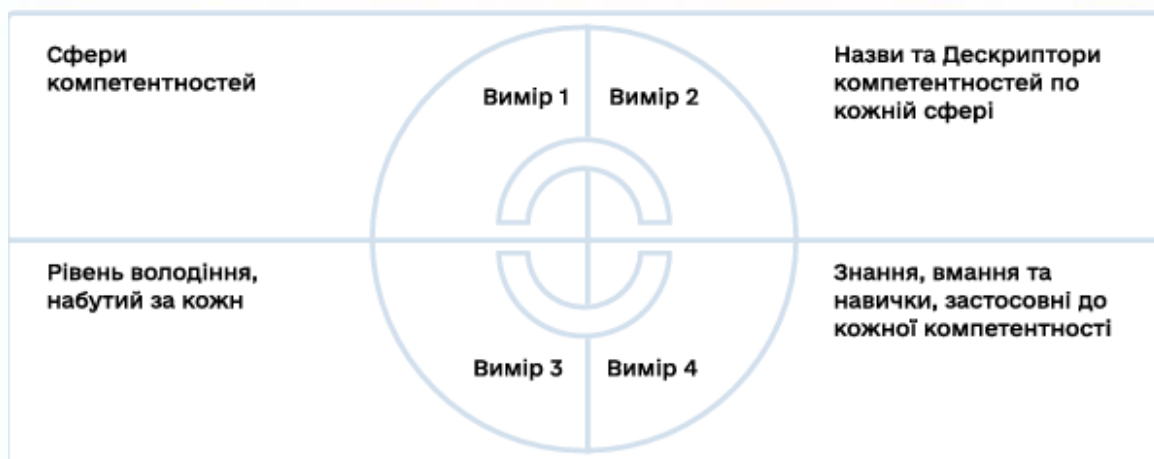

Рис. 1. Опис рамки цифрової компетентності

На основі розробленої Рамки було створено систему тестових завдань. Тестування доступне після авторизації на порталі <https://osvita.dia.gov.ua/> тест тут називається «Цифрограм». Авторизація необхідна для збереження результатів і отримання сертифікату. Після проходження тесту користувач отримує результат у вигляді діаграми (рис. 2.)

Рис. 2. Результат проходження тесту

Крім того надається розгорнутий опис кожної зі сфер де вказано кількість вірних відповідей загалом, рівень знань, а в пункті «Детальніше» можна переглянути результат по кожній компетентності окремо.

Таким чином можна сказати, що «Цифрограм» простий та зрозумілий, автоматизований інструмент, котрий показує рівень розвитку компетентностей, проте він може використовуватися лише серед дорослих громадян та за професійною спрямованістю, оскільки запитання не

розраховані на шкільний вік, та мають певну специфіку. Можливо активне використання цифрових технологій в шкільній освіті через зовнішні обставини, вмотивує розробників додати тестування для визначення рівня сформованості цифрової компетентності школярів.

В даній роботі під поняттям профільних, передбачаються саме профільні класи інформатики, оскільки ця шкільна дисципліна є одним із засобів формування та розвитку не тільки навчальних, а й розвиваючих та розумових здібності здобувача освіти. У процесі поглибленого вивчення інформатики базові завдання курсу суттєво розширюються та доповнюються, що зумовлено необхідністю формування та розвитку в учнів логічних здібностей, підготовки їх до участі в різноманітних змаганнях та наукових конкурсах, формування в школярів стійкої зацікавленості до ІТ-сфери та пов'язаної з нею діяльності, а також підготовки до навчання за відповідною спеціальністю у закладах вищої освіти. Крім того, саме на уроках інформатики учні знаходяться в цифровому просторі, це дозволяє більш впевнено говорити про їх цифрові компетентності та розвивати їх на практиці.

Як було зазначено раніше, «Цифрограм» не може використовуватись для визначення рівня розвитку цифрових компетентностей школярів, тому вчитель стикається з проблемою кількісної оцінки знань. Використавши структуру рамки та методи обрахунки від мінцифри можна створити свій простіший аналог за допомогою поєднання Google Forms та MS Excel.

Для початку диференціюємо школярів на групи, це може бути середня та старша школа, хоча розвиток знань у школярів досить стрімкий, тому доречніше було б зробити навіть на класи. Далі необхідно визначити компетентності та їх рівень у школярів певної групи (класу) відповідно до навчальної програми, після чого можна створювати список запитань з варіантами відповідей. Варто враховувати, що є строге обмеження у часі: тестування повинно вкластися в шкільний урок. Крім того при розробці тестових запитань потрібно зважати і на стійкість уваги школярів, що значною мірою залежить від їх віку. Опитування не повинно бути громіздким, а питання необхідно формулювати чітко та зрозуміло. Після чого переносимо запитання до гугл форми. Для візуалізації результатів використовуємо можливості MS Excel, а саме пелюсткову діаграму, що дозволить наблизитись до вигляду звітної діаграми мінцифри. Найпростіший варіант такої діаграми матиме вигляд як на рис. 3.

Сфери	2022 рік	учень 1
Основи комп'ютерної грамотності	14	
Інформаційна грамотність, вміння працювати з даними	11	
Створення цифрового контенту	9	
Комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві	10	
Безпека в цифровому середовищі	15	
Розв'язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя	12	

Рис. 3. Візуалізація результатів тесту

В першому стовпчику вказано сфери компетентностей, в кожному наступному кількості вірних відповідей учня.

Недоліком такого підходу є його суб'єктивність, та складність обробки даних. Проте забезпечується зберігання даних в одному місці, та доступ до них через певний проміжок часу. Крім того, доклавши певних зусиль в організації таблиці, можливо візуально порівнювати результати після проходження курсу інформатики. Для цього до попередньо описаних даних, додаються результати тестування через певний час. Так візуально можна відслідковувати зміну рівня цифрових компетентностей школяра.

Інтернет – це не тільки хороший інструмент для розвитку, спілкування та пошуку інформації, він несе в собі багато прихованих загроз, особливо для дітей, що мають до нього часто необмежений та безконтрольний доступ з дошкільного віку, але через недостатність знань та досвіду, не можуть розпізнати ці загрози. Як запевняє експерт Школи цифрової безпеки DSS380 Павло Белоусов, «у реальному світі досить просто відрізнити справжнє від несправжнього, а ось у віртуальному – куди складніше. Діпфейки, тролі, боти, фейки – все це впливає на життя, сприйняття і – найголовніше – ухвалення рішень» [9]. Часто навіть фахівці не можуть з'ясувати, де правда, що вже казати про дітей. Тому з ранніх років важливо розвивати в дитини критичне мислення й пояснювати: все, що ти бачиш, чуєш, читаєш – може бути не тим, чим здається. Новітні технології спростили шлях зловмисникам. Наприклад, щоби створити сайт або підробити фотографію, не потрібно мати серйозних ресурсів і великих вмінь. Зараз за наявності інтернету й комп'ютера з будь-якої точки світу будь-хто може бути джерелом загрози. Підробити, обдурити, видати себе за іншого в мережі – дуже просто. Тому необхідно якомога раніше показати дитині допоміжні інструменти для викриття шахраїв та злодіїв. Так, ймовірність того, що вона стане жертвою

маніпуляцій, обману і фотошопу знизиться. Діти швидко вчаться, тож основи взаємодії з технологіями важливо закладати на ранньому етапі. Спершу необхідно пояснити дитині, навіщо ставити унікальний складний пароль на кожний обліковий запис. Так їй буде простіше далі, оскільки кількість її облікових записів лише збільшуватиметься.

Варто також навчити критично мислити й перевіряти інформацію з використанням декількох незалежних джерел. У майбутньому це допоможе дитині приймати зважені рішення та зменшити кількість ситуацій, в які доведеться втручатись. Необхідно пояснити: довіряти всьому, що зустрінеш в інтернеті – не варто. Наголосіть на тому, що дуже часто коментар – це просто набір букв і нічого більше. А лайк, дизлайк та підписку міг зробити бот, а не справжня людина. Ще однією не менш важливою проблемою зі збільшенням часу проведеного в інтернеті став кібербулінг. Універсального захисту від кібербулінгу не існує. Зазвичай це комплекс заходів, та він усе одно не дає можливості повністю убезпечитися. Необхідно сформулювати довіру між учителем та учнем, щодо питань пов'язаних з цифровими технологіями, так діти зможуть уточнювати незрозумілі їм моменти, а вчитель буде відчувати наскільки високий рівень володіння цифровими технологіями.

Оскільки можливості сучасних технологій практично безмежні, потрібно розуміти, що вони можуть працювати як на благо, так і на шкоду. Упродовж останніх десяти років листування, фотографії, комп'ютерні ігри, відео, покупки з офлайну практично повністю перейшли в онлайн. Загрози – разом із ними. Нові й нові галузі ставатимуть цифровими, і до цього потрібно бути готовими. Всі ми помиляємося, це нормально. Проте раніше наслідки помилок були незначними й про них швидко забували. А тепер інтернет пам'ятає все, й видалити звідти вже нічого не вийде. Якісь опубліковані або «злиті» фото, відео, листування, необдумані висловлювання можуть відгукнутися через роки й зіпсувати, наприклад, кар'єру. Адже роботодавці часто дивляться не резюме, а соцмережі.

Навчити всьому неможливо, оскільки світ швидко змінюється, нові технології розвиваються а тому головне – закласти принципи, які допоможуть дитині швидко зорієнтуватися під час появи нового. Правильно сформовані навички допоможуть дітям приймати правильні цифрові рішення, незалежно від місця, часу і платформи.

Висновки. В роботі було проаналізовано значну кількість української та зарубіжної наукової літератури присвяченої інформаційним компетентностям. Визначено, що рамка цифрової компетентності від Міністерства цифрової трансформації України є вдалим інструментом з детальним описом сфер і рівнів знань для дорослих та представників певних професій, проте має певні особливості що до використання в шкільних

зкладах, тому запропонований варіант створення такого тесту вчителем власноруч, за допомогою загальновідомих інструментів Гугл Форми та Ексель, в перспективі така ідея може стати основою для більш ґрунтовного дослідження з визначенням списку запитань, що відповідатимуть рівню вікового розвитку.

Література:

1. Цифрова грамотність населення України 2019 Режим доступу до ресурсу: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf
2. Шейбе, С.; Рогоу, Ф. (2017). Медіаграмотність: Підручник для вчителів / Сінді Шейбе, Фейз Рогоу/ Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: Вільної Преси, Академія Української Преси. с. 22
3. Адамс, Нан Б. (2004). «Цифровий інтелект, сформований технологіями» . Журнал технологічних досліджень . 30 (2): 93–97. ISSN 1071-6084 .
4. DQ Institute (August 2017). "White paper - Digital Intelligence (DQ): A Conceptual Framework & Methodology for Teaching and Measuring Digital Citizenship". *DQ Institute*. Retrieved 27 September 2019. Режим доступу до ресурсу: <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2017/08/DQ-Framework-White-Paper-Ver1-31Aug17.pdf>.
5. WEF, DQ target one million people with digital learning know-how . *The Guardian Nigeria News - Nigeria and World News*. Retrieved 3 October 2019 Режим доступу до ресурсу: <https://guardian.ng/technology/wef-dq-target-one-million-people-with-digital-learning-know-how/>.
6. Chawla, Dalmeet Singh (3 October 2018). "Making children safer online". *Nature*. 562 (7725): S15–S16. doi:10.1038/d41586-018-06848-6 Режим доступу до ресурсу: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-06848-6>
7. Концепція цифрової трансформації освіти і науки: МОН запрошує до громадського обговорення [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaprosnyue-do-gromadskogo-obgovorennya>.
8. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf.
9. Цифрова компетентність для школярів: правила та лайфхак [Електронний ресурс] // Анастасія Пасічна. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/26798/2021-03-07-tsyfrova-kompetentnist-dlya-shkolyariv-pravyta-ta-layfkhaky/>

References:

1. Cifrova gramotnist' naselejnja Ukraini 2019 [Digital literacy of the population of Ukraine 2019]. *osvita.diia.gov.ua* Retrieved from: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/585-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2019_compressed.pdf [in Ukrainian].
2. Shejbe, S. Rogou, F. (2017). *Mediagramotnist' [Media literacy]*. Київ: Vil'noї Presi, Akademija Ukraїns'koї Presi [in Ukrainian].
3. Adams, Nan B. (2004). Cifrovij intelekt, sformovaniy tehnologijami [Digital intelligence shaped by technologies]. *Zhurnal tehnologichnih doslidzhen' - Journal of technological research*, 30 (2), 93–97. [in Ukrainian].
4. DQ Institute (August 2017). "White paper - Digital Intelligence (DQ): A Conceptual Framework & Methodology for Teaching and Measuring Digital Citizenship". *DQ Institute*. Retrieved 27 September 2019. Rezhim dostupu do resursu: <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2017/08/DQ-Framework-White-Paper-Ver1-31Aug17.pdf>. [in English].

5. WEF, DQ target one million people with digital learning know-how . The Guardian Nigeria News - Nigeria and World News. Retrieved 3 October 2019 Rezhim dostupu do resursu: <https://guardian.ng/technology/wef-dq-target-one-million-people-with-digital-learning-know-how/>. [in English].

6. Chawla, Dalmeet Singh (3 October 2018). "Making children safer online". *Nature*. 562 (7725): S15–S16. doi:10.1038/d41586-018-06848-6 Rezhim dostupu do resursu: <https://www.nature.com/articles/d41586-018-06848-6> [in English].

7. Konceptsiya cifrovoi transformacii osviti i nauki: MON zaproshue do gromads'kogo obgovorennja [The concept of digital transformation of education and science: the Ministry of Education and Culture invites public discussion]. *mon.gov.ua* Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennja> [in Ukrainian].

8. Opis ramki cifrovoi kompetentnosti dlja gromadjan Ukraïni [Description of the framework of digital competence for citizens of Ukraine]. *efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj*. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoyi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf [in Ukrainian].

9. Cifrova kompetentnist' dlja shkoljariv: pravila ta lajfhak [Digital competence for schoolchildren: rules and life hacks]. *ms.detector.media* Retrieved from <https://ms.detector.media/media-i-diti/post/26798/2021-03-07-tsyfrova-kompetentnist-dlya-shkolyariv-pravyla-ta-layfkhaky/> [in Ukrainian].

УДК 378.147:373.3

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-142-151](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-142-151)

Лісіна Лариса Олександрівна докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, 69000, вул. Жуковського, 66, тимчасово переміщений до м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-6121-6647>

Веремієнко Вадим Олегович викладач кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-6317-3422>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розкрито ключові особливості підготовки вчителя початкової школи за допомогою інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання. Визначено, що основою підготовки майбутнього вчителя початкової школи є впровадження в навчальний процес засобів, що сприяють розвитку ініціативи та творчих здібностей в організації та проведенні уроків із застосуванням засобів дистанційного навчання, формування вміння творити. З'ясовано, що стрімкий розвиток науки і техніки призводить до швидкого старіння знань, умінь і навичок, набутих під час навчання у ЗВО. Доведено, що процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи доцільно націлити на продовження навчання в майбутньому, щоб швидко орієнтуватися в сучасності, а також розвивати базові та спеціальні знання, уміння та навички. Розкрито сутність дистанційного навчання, під яким розуміють окремий процес набуття здобувачем освіти знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності. Визначено, що інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання – це технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів у сфері освіти, засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, включаючи спеціальне програмне забезпечення та мережу Інтернет. Встановлено, що перевагами дистанційного навчання майбутніх вчителів початкової школи є: актуальність, оскільки дозволяє використання найсучасніших засобів для отримання інформації, ІКТ та можливостей мережі Інтернет; відносно великий обсяг інформації, який можна отримати за короткий час; зручність; індивідуалізація; доступність; гнучкість; відсутність географічних бар'єрів. Доведено, що сучасні навчально-інформаційні

технології, у використанні яких криється важливий навчальний, розвиваючий і виховний потенціал, мають бути невід'ємною частиною без винятку методичної системи навчання в усіх сферах освіти, а особливо у напрямку професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційне навчання, інформаційні технології, вчитель, початкова школа, заклад вищої освіти.

Lisina Larysa Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Berdyansk State Pedagogical University, 66, Zhukovsky St., Temporarily relocated to Zaporizhzhia, 69000, <https://orcid.org/0000-0001-6121-6647>

Veremijenko Vadym Olehovych Lecturer of the Department of Theory of Primary Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova St., Uman, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-6317-3422>

FEATURES OF PRIMARY SCHOOL TEACHER TRAINING USING INFORMATION TECHNOLOGIES IN DISTANCE EDUCATION CONDITIONS

Abstract. The article reveals the key features of primary school teacher training with the help of information technologies in the conditions of distance learning. It was determined that the basis of the training of the future primary school teacher is the introduction into the educational process of means that contribute to the development of initiative and creative abilities in the organization and conduct of lessons with the use of distance learning tools, the formation of the ability to create. It was found that the rapid development of science and technology leads to the rapid aging of knowledge, skills and abilities acquired during studies at higher education institutions. It has been proven that the process of training a future primary school teacher should be aimed at continuing education in the future in order to quickly navigate the modern world, as well as develop basic and special knowledge, skills and abilities. The essence of distance learning is revealed, which is understood as a separate process of acquiring knowledge, abilities, skills, methods of cognitive activity by the student of education. It was determined that information and communication technologies of distance learning are technologies of creation, accumulation, storage and access to web resources in the field of education, means of information and communication communication, including special software and the Internet. It has been established that the advantages of distance learning for future primary school teachers are: relevance, as it allows the use of the most modern means of obtaining information, ICT and Internet

capabilities; a relatively large amount of information that can be obtained in a short time; convenience; individualization; accessibility; flexibility; absence of geographical barriers. It has been proven that modern educational and information technologies, in the use of which there is an important educational, developmental and educational potential, should be an integral part without exception of the methodical system of education in all spheres of education, and especially in the direction of professional training of primary school teachers in conditions of distance learning.

Keywords: distance learning, information technology, teacher, primary school, institution of higher education.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в українській системі освіти за національно-цивілізаційними пріоритетами, формують новий підхід до підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Вчитель є важливою фігурою в освіті, і його рівень професійної підготовки є пріоритетом для успішності школи та ефективності використання нових інформаційних технологій і навчальних матеріалів. Соціальні вимоги до освітніх результатів школярів, різноманітність систем навчання, різноманітність змісту початкової освіти, сучасний стан професійної діяльності вчителя початкової школи, пов'язаної з технічним забезпеченням навчального процесу, виховання школярів, потенціал інформаційних технологій – все це призведе до визначення напрямків оновлення змісту та характеру підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

У сучасних умовах професійна підготовка українських вчителів початкової школи перебуває на етапі інституційних змін, зумовлених реформуванням системи освіти. У сучасній школі потребує роботи творча особистість вчителя із системними знаннями та новими педагогічними навичками, готова до постійного самовдосконалення та саморозвитку. Це є метою персоналізації профільної освіти вчителів початкової школи у майбутньому. При тому основними цілями сучасної професійної освіти є високий ступінь сформованості комплексних навичок, уміння ефективно працювати на рівні світових стандартів, постійне професійне зростання, соціальна та професійна мобільність. З огляду на те, побудова систем дистанційного навчання, використання найсучасніших інформаційних технологій і телекомунікаційних мереж для забезпечення доступу до освітніх ресурсів і створення умов для реалізації громадянами права на освіту сьогодні є важливими засадами підготовки вчителя початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику підготовки вчителів початкової школи в умовах сьогодення досліджують О. Бескорса, Ю. Біляй, Н. Брижак, І. Василиків, І Гайдамашко, О. Довженко, Т. Качак,

Л. Ковтун, Ю. Кулімова, О. Мішкулинець, І. Небитова, Ю. Соколова, О. Шквир, А. Шульга, Н. Яремчук та інші.

Ю. Біляй [1] класифікує інформаційні технології для дистанційного навчання вчителів на: 1) методи навчання «один-на-один» — на цьому рівні здобувачі освіти використовують окремі комп'ютери, не під'єднані до електронної мережі; проводиться індивідуальне навчання; 2) технологія дистанційного навчання – навчання у віртуальному освітньому просторі, де здобувачі освіти знаходяться на великій просторовій відстані один від одного і можуть використовувати електронні мережі для обміну повідомленнями між собою та з викладачами; на основі використання таких прийомів у навчальному процесі забезпечується потужне інформаційне забезпечення діяльності викладача з організації навчального процесу, ефективнішим стає метод навчання, з'являється можливість реалізувати персоналізований підхід до кожного здобувача освіти.

Н. Яремчук [2] наголошує, що трансформація професійної підготовки вчителя початкової школи під впливом дистанційного навчання є інноваційним баченням професійної підготовки, що потребує концептуально-методичного обґрунтування. Така освіта є сучасною, оскільки нове покоління майбутніх вчителів, особистісно сформоване в інформаційно-цифровій реальності, системно та психологічно готове до професійного розвитку за інноваційним підходом – задовольняти освітні потреби, професійні стандарти та можливості в сучасних цифрових викликах.

І. Василиків [3] зауважує, що доцільно використовувати хмарні платформи Google Suite та Microsoft Office 365 протягом усього процесу підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Їх розробники пропонують навчальним закладам безкоштовну підписку. У результаті студенти та викладачі отримують корпоративні облікові записи на цих хмарних платформах. Навчання користуванню цими платформами можна реалізувати в рамках звичайних предметів багатьох професійних тренінгів для майбутніх вчителів початкової школи, таких як операційні системи, комп'ютерні мережі та основи Інтернету.

Н. Брижак та О. Мішкулинець [4] зауважують, що ефективним засобом підвищення рівня професійного саморозвитку вчителя початкової школи є можливість дистанційного навчання. Це гарне поєднання навчання та професійної діяльності. У мережі є ряд освітніх порталів, присвячених курсам дистанційного навчання для працівників навчальних закладів. Інтернет-технології не тільки дають змогу брати участь у різноманітних конкурсах та діагностують власний рівень професійного саморозвитку порівняно з іншими фахівцями, а й сприяють його значному підвищенню. Застосування комп'ютерних технологій забезпечує можливість проведення

постійних консультацій методистів і викладачів вищої освіти та виховання, забезпечуючи ефективність процесу самовдосконалення.

Виходячи із досліджень, здійснених науковцями, доцільно зауважити, що не до кінця є розкритими питання особливостей сучасної підготовки вчителів початкової школи в умовах дистанційного навчання.

Мета статті – розкрити ключові особливості підготовки вчителя початкової школи за допомогою інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні дистанційне навчання є одним із шляхів підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Активне впровадження новітніх технологій, розуміння засобів дистанційного навчання як нових форм навчання та методів навчання, експериментальна перевірка нових технологій дистанційного навчання сприяють розвитку творчої особистості учнів. Основою підготовки майбутнього вчителя початкової школи є впровадження в навчальний процес засобів, що сприяють розвитку ініціативи та творчих здібностей в організації та проведення уроків із застосуванням засобів дистанційного навчання, формування вміння творити.

Використання дистанційних технологій у майбутній професійній підготовці вчителя початкової школи реалізовуватиметься за допомогою запропонованих в освітній програмі напрямків базового циклу. Стрімкий розвиток науки і техніки призводить до швидкого старіння знань, умінь і навичок, набутих під час навчання у ЗВО. Крім того, набуті знання та навички можуть морально застаріти навіть до завершення вищої освіти. Тому слід звернути увагу на необхідність посилення базової підготовки майбутніх вчителів і зосередити увагу на таких підходах до вирішення професійних завдань, які зберігають актуальність у довгостроковій перспективі.

Процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи доцільно націлити на продовження навчання в майбутньому, щоб швидко орієнтуватися в сучасності, а також розвивати базові та спеціальні знання, уміння та навички. Він також має бути спрямований на розвиток особистості у світі інформаційних технологій для підвищення її кваліфікації відповідно до вимог, що постійно змінюються.

Однією з основ сучасного комп'ютеризованого дистанційного навчання є процес адаптації традиційних методів дистанційного навчання до комп'ютерного середовища. З моменту свого виникнення дистанційне навчання було альтернативою традиційним формам навчання. Оскільки примітивний онлайн-світ розвивався паралельно з так званим Web 2.0, конвергенція традиційних комп'ютерно-орієнтованих систем навчання розвивалася органічно. Такі терміни, як «вікі», «блог», «соціальна мережа»,

«подкаст» і «потік», сьогодні самостійно створюють, використовують, поширюють і формують вміст, відновлюючи свою колишню пасивну роль.

Під дистанційним навчанням розуміють окремий процес набуття здобувачем освіти знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності. Це насамперед особливе середовище, яке функціонує на сучасній основі, через опосередковані взаємодії дистантних учасників освітнього процесу на базі психологічної педагогіки та інформаційно-комунікаційних технологій. Метою дистанційного навчання є надання освітніх послуг шляхом використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в освіті за певним освітнім або освітньо-кваліфікаційним рівнем відповідно до державних стандартів освіти [5].

Водночас інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання – це технології створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів (електронних ресурсів) у сфері освіти (програм), засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, включаючи спеціальне програмне забезпечення та Інтернет [5].

Педагогічно збалансоване використання комп'ютерно-орієнтованих систем навчання, що базується на гармонійному поєднанні традиційних і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання порівняно з традиційними, має вагомі переваги та простір. Таке навчання пропонує кілька унікальних можливостей, таких як переміщення класів у часі та гнучкий графік, ширший доступ до матеріалів і більше різноманітності, покращене спілкування та набагато швидший зворотний зв'язок.

Дистанційне навчання є інноваційною формою професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів і має багато переваг, зокрема [6; 7; 8]:

- актуальність (це включає використання найсучасніших засобів для отримання інформації, ІКТ та можливостей Інтернету);

- відносно великий обсяг інформації, який можна отримати за короткий час;

- зручність (усі майбутні вчителі початкової школи матимуть можливість обирати власні ритми та режими отримання знань у комфортних умовах, що позитивно вплине на сам процес навчання);

- індивідуалізація (це дозволяє майбутнім фахівцям пристосовувати навчання до своїх потреб);

- доступність (це включає економію часу та грошей за рахунок використання навчальних засобів і надання безкоштовного доступу до матеріалів);

- гнучкість (передбачає надання можливості викладати матеріали відповідно до рівня підготовки та базових знань студента, створення додаткових сайтів, що містять необхідну інформацію, та сайтів, з якими майбутні вчителі початкової школи зможуть обмінюватися інформацією);

– без географічних бар'єрів можна необмежено спілкуватися з викладачами та студентами по всьому світу.

ЗВО використовують методи дистанційного навчання для системного та дидактичного забезпечення самостійної роботи, контрольних заходів, здійснення навчальних занять при організації навчального процесу всіх форм навчання [5].

Сьогодні одним із найцікавіших напрямків системи освіти є використання інформаційно-комунікаційних технологій та мультимедіа. Ці інструменти мають необмежені освітні ресурси, які активно впливають, збільшують їхній потенціал і розширюють межі в організації навчального процесу. Вони стали невід'ємною частиною навчального процесу, засобом активізації аналітичної діяльності викладачів та здобувачів освіти (наприклад, майбутніх вчителів початкової школи), виявлення методів навчання, розкриття творчого потенціалу, дають змогу стимулювати та розвивати мислення, сприйняття, пам'ять.

Інформаційні технології розвиваються дуже динамічно, і систематичні системи навчання, які використовуються в навчальному процесі, також потребують динамічного розвитку. У такому процесі використовуються служби та сервіси мережі Інтернет (WWW, електронна пошта, пошукові системи, тематичні каталоги, освітні портали, Wiki, блоги), щоб організувати навчання студентів у різноманітних форматах. Перш за все, мережа Інтернет – це сховище величезного масиву різноманітних повідомлень і сервісів, необхідних для пошуку корисної з освітньої точки зору інформації. Мультимедійне програмне забезпечення дозволяє інтегрувати текст, графіку, анімацію, відео та аудіоматеріали. Одночасне використання кількох каналів сприйняття навчального повідомлення дозволяє підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу. Мультимедійне програмне забезпечення дозволяє моделювати появу складних процесів і явищ реального світу, а також візуалізувати абстрактні дані за допомогою динамічних зображень процесів.

Інформаційно-комунікативні технології, які можна використовувати в освіті, включають комп'ютери, комплекти термінального обладнання, локальні комп'ютерні мережі та пристрої введення/виведення інформації, засоби та пристрої для маніпулювання аудіовізуальною інформацією (на основі мультимедійних технологій і систем «віртуальної реальності»), сучасні засоби телекомунікації, системи штучного інтелекту, комп'ютерна графіка, програмування (мови програмування, транслятори, компілятори, операційні системи, пакети загальноосвітніх та навчальних прикладних програм тощо).

Сьогодні існує багато різних типів електронних освітніх платформ, у тому числі платформа LMS (система керування навчанням), платформа CMS (система керування контентом), платформа LCMS (система керування

навчальним контентом) і платформа NGDLE (середовище цифрової освіти наступного покоління). Основними особливостями електронної освітньої платформи, на які слід звернути увагу при виборі, є інтерактивність, яка дозволяє організувати освітню взаємодію в режимі індивідуальної та персональної інформаційної системи, та інтеграція, яка дозволяє додавати нові сервіси. Важливим аспектом є також врахування особливостей предмету освіти, вивчення якої має здійснюватися в дистанційній формі, їх мети, завдань, змісту навчального матеріалу, методів навчання та оцінювання. Тому у сфері професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи важливо враховувати такі аспекти: використання методів активної діяльності; забезпечення ефективної взаємодії; використання гіпертекстових медіа; створення унікальних освітніх ресурсів для подальшого використання в професійній діяльності вчителя [9].

Що стосується підвищення кваліфікації вчителів початкової школи, то відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження змісту дистанційного курсу для підвищення кваліфікації вчителів початкової школи та примірних технічних вимог до нього» [10] зміст дистанційного навчання та його технічні вимоги для вдосконалення знань, вмінь, навичок вчителів початкової школи включають засвоєння вчителями таких тем, Компетентнісний підхід до навчання», «Наскрізнi уміння та їх роль у навчанні учнів», «Конструювання навчальних програм», «Планування освітньої діяльності», «Способи інтеграції освітнього змісту», «Педагогіка партнерства», «Організація навчального діалогу в освітньому процесі», «Виховання лідера у НУШ», «Сучасні технології навчання у початковій школі», «Освітнє середовище класу», «Інклюзивне навчання» та «Оцінювання навчальних досягнень учнів у НУШ».

Висновки. Таким чином, встановлено, що побудова освітнього середовища на основі платформи дистанційного навчання призвела процес професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до конкретних результатів, формування їх професійних здібностей за допомогою цифрових технологій та успішної професійної реалізації. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутнього вчителя дозволяють персоналізувати навчальний процес. Це важливо для виконання одного із завдань вищої освіти – гарантії того, що кожен студент має можливість отримати освіту, яка йому найкраще підходить, та умови, за яких він досягає максимально можливих інтелектуальних і професійних навичок. Сучасні навчально-інформаційні технології, у використанні яких криється важливий навчальний, розвиваючий і виховний потенціал, мають бути невід’ємною частиною без винятку методичної системи навчання в усіх сферах освіти, а особливо у напрямку професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах дистанційного навчання.

Література:

1. Біляй Ю. П. Методична система підготовки майбутніх учителів математики та інформатики до використання технологій дистанційного навчання: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 256 с.
2. Яремчук Н. Дистанційне навчання в системі професійної підготовки вчителів початкової школи: ретроспективний аналіз. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2022. №1(70). С. 112-118.
3. Василиків І. Особливості застосування інформаційних технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Молодь і ринок*. 2018. №10(165). С. 53-56.
4. Брижак Н. Ю., Мішкулинець О. О. Формування основ професійного саморозвитку вчителів початкових класів засобами інформаційних технологій. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: монографія / За заг. ред. акад. Н. Г. Ничкало, акад. І. Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. С. 424-428.*
5. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 №466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
6. Що таке дистанційна освіта: як вона працює? URL: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje>
7. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 №74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Довженко Т. В., Небитова І. А. Дистанційне навчання як інноваційна форма професійної підготовки сучасного вчителя початкових класів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 31 бер. – 2 квіт. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол.: С. Т. Золотухіна та ін.]. Харків: Мітра, 2021. Т. 1. С. 94-97.*
9. Бескорса О. С. Електронна освітня платформа для організації дистанційного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Випуск 30. С. 169-184.
10. Про затвердження змісту дистанційного курсу для підвищення кваліфікації вчителів початкової школи та примірних технічних вимог до нього: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.10.2018 №1093. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1093729-18#Text>

References:

1. Biljaj, Ju. P. (2018). *Metodychna systema pidghotovky majbutnikh uchyteliv matematyky ta informatyky do vykorystannja tekhnologij dystancijnogho navchannja: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 [Methodical system of training future teachers of mathematics and informatics for the use of distance learning technologies: dissertation. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02].* *Nac. ped. un-t im. M. P. Draghomanova. Kyjiv [in Ukrainian].*
2. Jaremchuk, N. (2022). *Dystancijne navchannja v systemi profesijnoji pidghotovky vchyteliv pochatkovoji shkoly: retrospektyvnyj analiz [Distance learning in the system of professional training of primary school teachers: a retrospective analysis].* *Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka – Continuous professional education: theory and practice, 1(70), 112-118 [in Ukrainian].*
3. Vasylykiv, I. (2018). *Osoblyvosti zastosuvannja informacijnykh tekhnologij u pidghotovci majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly [Peculiarities of the use of information technologies in the training of future primary school teachers].* *Molodj i rynek – Youth and the market, 10(165), 53-56 [in Ukrainian].*
4. Bryzhak, N. Ju., Mishkulyncj, O. O. (2020). *Formuvannja osnov profesijnogho samorozvytku vchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy informacijnykh tekhnologij [Formation of the foundations of professional self-development of elementary school teachers by means of*

information technologies]. *Osvita doroslykh: svitovi tendenciji, ukrajinsjki realiji ta perspektyvy: monohrafija – Adult education: world trends, Ukrainian realities and perspectives: monograph. Instytut pedagoghichnoji osvity ta osvity doroslykh imeni I. Zjazjuna NAPN Ukrajinny, Kharkivskijj nacionaljnnyj pedagoghichnyj universytet imeni Gh. S. Skovorody*, 424-428 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro dystancijne navchannja: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrajinny vid 25.04.2013 №466 [On the approval of the Regulation on distance learning: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 25, 2013 №466]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> [in Ukrainian].

6. Shho take dystancijna osvita: jak vona pracuje? [What is distance education: how does it work?] *www.vsemisto.info*. URL: <http://www.vsemisto.info/osvita/2355-sho-take-vysha-osvita-jakvona-prazjuje>

7. Pro Nacionaljnu prohramu informatyzaciji: Zakon Ukrajinny vid 04.02.1998 №74/98-VR [On the National Informatization Program: Law of Ukraine dated February 4, 1998 №74/98-VR]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Dovzhenko, T. V., Nebytova, I. A. (2021). Dystancijne navchannja jak innovacijna forma profesijnoji pidghotovky suchasnogho vchytelja pochatkovykh klasiv [Distance learning as an innovative form of professional training of modern primary school teachers]. *Psychologho-pedagoghichni problemy vyshhoji i serednoji osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teorija i praktyka : materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 31 ber. – 2 kvit. 2021 r. – Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice: materials V International. science and practice conference, Kharkiv, March 31. - April 2 2021, Kharkiv. nac. ped. un-t im. Gh. S. Skovorody. Kharkiv: Mitra, 1, 94-97* [in Ukrainian].

9. Beskorsa, O. S. (2021). Elektronna osvitnja platforma dlja orghanizaciji dystancijnogho navchannja u procesi profesijnoji pidghotovky majbutnikh uchyteliv pochatkovoji shkoly [Electronic educational platform for the organization of distance learning in the process of professional training of future primary school teachers]. *Pedagoghichna osvita: teorija i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 30, 169-184 [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennja zmistu dystancijnogho kursu dlja pidvyshhennja kvalifikaciji vchyteliv pochatkovoji shkoly ta prymirnykh tekhnichnykh vymogh do njogho: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrajinny vid 11.10.2018 №1093 [On approving the content of the distance learning course for improving the qualifications of primary school teachers and the exemplary technical requirements for it: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 11, 2018 №1093]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1093729-18#Text> [in Ukrainian].

УДК 371.388:378.14

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-152-162](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-152-162)

Лунгол Ольга Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності та інформаційної безпеки, Донецький державний університет внутрішніх справ, вулиця Велика Перспективна, 1, Кропивницький, Кіровоградська область, 25000, <https://orcid.org/0000-0001-8128-0072>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Стаття присвячена питанню удосконалення освітнього процесу університетів внутрішніх справ України засобами інформаційних технологій з метою формування у суб'єктів навчання вмінь та навичок необхідних для використання сучасних інформаційних технологій в практичній діяльності фахівця правоохоронної галузі, удосконалення навичок професійної роботи з комп'ютерними пристроями, комп'ютерними мережами та електронними документами, інформаційними системами з використання цифрових технологій у практиці боротьби із злочинністю. Автором проаналізовано зміст навчальних дисциплін, що безпосередньо спрямовані на формування інформаційно-комунікаційної компетентності та запропоновано зміни у робочі програми відповідно до активних реформ у законодавстві, змінах у інформаційно-комунікаційних системах різних органів внаслідок військового стану в Україні. Визначено актуальність впровадження в освітній процес факультативів з кібербезпеки. Проведено аналіз фахових дисциплін з активним використанням цифрових технологій: використання віртуальних тренажерів, програмно-апаратних комплексів, лазерних симуляторів. Важливе місце у професійній підготовці майбутніх фахівців правоохоронної діяльності посідає використання сучасних інтерактивних та інформаційних технологій у фахових дисциплінах, що передбачає активізацію пізнавальної діяльності курсантів та студентів, забезпечення високого рівня професійної компетентності та здатності до професійного розвитку. У подальшому планується детально дослідити можливості застосування в закладах вищої освіти України досвіду розвинутих країн для вдосконалення системи професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони.

Ключові слова: інформаційні технології, засоби навчання, тренажери, програма, навчальний процес, правоохоронна діяльність.

Lunhol Olha Mykolayivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Operational-search Activities and Information Security of Donetsk State University of Internal Affairs, 1 Velyka Perspektivna street, Kropyvnytskyi, Kirovohrad region, 25000, <https://orcid.org/0000-0001-8128-0072>

IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE LAW ENFORCEMENT SPECIALISTS BY MEANS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract. The article is devoted to the issue of improving the educational process of Ukraine's universities of internal affairs by means of information technologies with the aim of forming in the subjects of education the abilities and skills necessary for the use of modern information technologies in the practical activities of law enforcement specialist, improving the skills of professional work with computer devices, computer networks and electronic documents, information systems for the use of digital technologies in the practice of fighting crime. The author analyzed the content of educational disciplines directly aimed at the formation of information and communication competence and proposed changes to work programs in accordance with active reforms in legislation, changes in information and communication systems of various structures due to the military situation in Ukraine. The relevance of the implementation of cyber security electives in the educational process has been determined. The analysis of professional disciplines with the active use of digital technologies was carried out: the use of virtual simulators, software and hardware complexes, laser simulators. An important place in the professional training of future law enforcement specialists is occupied by the use of modern interactive and information technologies in professional disciplines, which involves the activation of the cognitive activity of cadets and students, ensuring a high level of professional competence and the ability for professional development. In the future, it is planned to investigate in detail the possibilities of applying the experience of developed countries in higher education institutions of Ukraine to improve the system of professional training of specialists in the security and defense sector.

Keywords: information technologies, learning tools, simulators, program, educational process, law enforcement activity.

Постановка проблеми. Забезпечення національної безпеки та оборони України є однією із найбільш важливих задач держави [1]. Особливо зараз, у 2022 році, в умовах постійно існуючих та потенційних загроз у сфері кібербезпеки, правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі визначають

важливість інформаційних технологій в правоохоронній діяльності. Це обумовлює необхідність пошуку дієвих механізмів для своєчасного запобігання загроз та їх деструктивних наслідків, а також підтримання такого оборонного потенціалу нашої держави, який гарантуватиме її безпеку та суверенітет [1]. Важливим фактором виступає формування у суб'єктів навчання вмій та навичок необхідних для використання сучасних інформаційних технологій в практичній діяльності фахівця правоохоронної галузі, удосконалення навичок професійної роботи з комп'ютерними пристроями, комп'ютерними мережами, електронними документами, інформаційними системами з використання цифрових технологій у практиці боротьби із злочинністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції засобами інформаційних технологій виступає предметом дослідження багатьох науковців України. Особливості використання інформаційних технологій в правоохоронній діяльності та їх врахування в організації освітнього процесу закладів вищої освіти з метою його покращення розглядали науковці: Г. Артюшин [1], К. Тушко [1], А. Мовчан [2], О. Федоренко [3], А. Шкляр [4], Р. Павленко [5], В. Бондаренко [6], Р. Мішенюк [7], Є. Назимко [8] та ін.

Підтримуємо думку Мовчан А. [2], що створення комплексів для комп'ютерної та аналітичної розвідки й оснащення ними оперативних та інформаційно-аналітичних підрозділів Національної поліції потребує вдосконалення системи підготовки фахівців, які володіють як юридичними, так і спеціальними технічними знаннями у галузі інформаційних технологій. Слід підкреслити, що здатності до інформаційно-аналітичної роботи потрібні не лише працівникам інформаційно-аналітичних підрозділів, а й усім без винятку суб'єктам оперативно-розшукової діяльності, які виконують інформаційно-аналітичну роботу як спеціальну оперативно-розшукову функцію. Водночас Мовчан А. зазначає, що у своїй більшості професійний рівень працівників оперативних підрозділів не відповідає сучасним вимогам, використанню новітніх інформаційних технологій приділяється недостатня увага, це негативно впливає на отримання оперативно-розшукової інформації.

Науковиця Федоренко О. [3] виділяє наступні сучасні тенденції удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції: використання у навчальному процесі інформаційних технологій; застосування мультимедійних засобів навчання; використання інтерактивних методів і форм проведення навчальних занять.

Павленко Р. [5] стверджує, що інформаційні, комунікаційні й аудіовізуальні технології є фундаментом для побудови структури нового освітнього середовища, організації навчального простору нового типу. З

метою вдосконалення освітнього процесу науковець рекомендує створювати ситуаційні центри та використовувати їх під час вивчення спеціальних дисциплін. Ситуаційним центром є своєрідна лабораторія для експертного дослідження імітаційних і модельованих ситуацій, які спеціально створює викладач. На думку дослідника, ситуаційне моделювання надає можливість реалізувати завдання щодо швидкого моніторингу даних, аналізу тенденцій розвитку ситуації, прогнозування та моделювання поведінки на стратегічному й оперативному рівнях.

Мета статті. Проаналізувавши роботи вище зазначених науковців, на основі власного науково-педагогічного досвіду та зважаючи на стрімкий розвиток й впровадження в усі сфери нашого життя цифрових технологій, вважаємо актуальним питання удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності засобами інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології активно впроваджуються в правоохоронну діяльність. Наприклад, діяльність інспекторів патрульної поліції безпосередньо включає в себе використання цифрових технологій: використання інформаційних технологій при роботі з базами даних під час патрулювання, використання радіозв'язку та відеофіксації в роботі патрульних, ведення службової документації, знайомство із новими положеннями Правил дорожнього руху, оформлення дорожньо-транспортних пригод тощо.

Освітньою програмою «Правоохоронна діяльність (поліцейські)» у Донецькому державному університеті внутрішніх справ передбачено вивчення дисциплін «Інформаційні технології», «Інформаційне забезпечення професійної діяльності», основна мета яких – формування у курсантів знань, умінь і навичок чітко ставити цілі, оцінювати результати виконання завдання, визначати логічні зв'язки між явищами та поняттями, планувати та організовувати виконання поставлених професійних завдань за допомогою інформаційних та технологічних приладів і процесів тощо. В результаті такої організації навчального процесу майбутні правоохоронці формують інформативну складову професійної компетентності, як її важливу й актуальну складову [1].

Здобувачі вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» освітньої програми «Правоохоронна діяльність» ДВНЗ «Ужгородський національний університет» в процесі вивчення дисципліни «Інформаційне право» вивчають основні джерела інформаційного права, інститути інформаційного права, режими доступу до інформації, складові інформаційного суспільства, здобувають навички використовувати для професійної діяльності, наявні та доступні інформаційні бази даних, вчать критично аналізувати інформацію, що міститься в них та оцінювати її.

Дисципліни, що безпосередньо спрямованні на навчання студентів роботі з інформаційними технологіями у правоохоронній діяльності, мають зв'язок із такими предметами, як «Конституційне право», «Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Українська мова професійного спрямування», «Іноземна мова» тощо та є підґрунтям для вивчення дисциплін «Інформаційне забезпечення органів Внутрішніх справ»; «Правова статистика»; «Юридичне документознавство»; «Основи управління в органах Внутрішніх справ»; «Оперативно-розшукова діяльність» та інші.

Розуміючи недостатній обсяг виділених годин та обмежене охоплення тем у вищезазначених дисциплінах з інформаційно-комунікаційних технологій, з метою удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронної діяльності засобами інформаційних технологій, університети внутрішніх справ вводять в освітній процес факультативи. Наприклад, факультативні курси з кібербезпеки практикує Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Актуальність факультативів з кібербезпеки є надзвичайно важливою, оскільки за даними Національної поліції України прослідковується чітка тенденція збільшення кількості кіберзлочинів. Так, якщо у 2015 році вчинено 2900 злочинів, то у 2019 році для порівняння в Україні вчинено понад 4 тисяч кіберзлочинів [11]. Особливо актуальним є питання кібербезпеки в умовах воєнного стану. В Україні кіберполіція стикається з такими злочинами як онлайн-шахрайство, викрадення коштів з банківських карток, з банківських рахунків при використанні клієнтбанків, втручання в електронні обчислювальні машини, отримання доступу до персональних даних тощо [11].

На важливість та необхідність створення факультативів у форматі змішаного навчання з таких предметів, як цифровий маркетинг, кібербезпека, підприємництво і т.д. наголошує Міністерство та комітет цифрової трансформації України, який планує

кардинально «цифровізувати» українську освіту. Для цього у Міністерстві та комітеті цифрової трансформації України розробили 4 головні завдання: 100% електронного документообігу; забезпечення закладів освіти е-підручниками та освітніми онлайн-ресурсами; надання учням та батькам доступ до оцифрованих навчальних планів, матеріалів уроків, а також розкладу та оцінок в е-щоденнику; створення факультативів у форматі змішаного навчання [11].

Інформаційні технології активно впроваджуються у навчання фахових дисциплін. Фахівці в галузі вогневої підготовки зауважують, що надзвичайно потужний навчально-розвивальний вплив чинять вправи з використанням віртуальних тренажерів [6]. Одним із видів тренажерів, який активно застосовують на заняттях із вогневої підготовки майбутніх правоохоронців, є лазерний тир, де передбачено використання як мішеней комп'ютерних ігор зі

спеціально підготовленим сюжетом. Завдяки цьому стрілок може впливати на розвиток інтерактивного сюжету завдяки своїм влучним пострілам. Застосування сучасних інноваційних технологій дає змогу використовувати в освітньому процесі справжню вогнепальну зброю [6].

Наприклад, програмно-апаратний комплекс Інтерактивний лазерний тир «Захиснику Вітчизни», дозволяє викладачу формувати у суб'єктів навчання навички прицільної стрільби з пістолета, гвинтівки та автомата на нерухомих та рухливих мішенях. Інтерактивний лазерний тир «Захиснику Вітчизни» дозволяє програмно налаштувати вибір дистанції, тривалість завдання, обмеження по кількості пострілів, містить курси зі стрілецької зброї для рядового і командного складу МВС України, вправи для стрільби з пістолета та автомата тощо. Конфігураційний файл або спеціальний додаток дозволяє робити користувацькі коригування.

Мішенюк Р. наводить приклад застосування лазерних технологій у вивченні тактичних дисциплін на базі лазерного симулятора двостороннього вогневого контакту типу LaserTag. Науковець зазначає, що використання лазерних технологій в освітньому процесі дозволяє об'єднати розрізнені навчальні дисципліни, де умови стрілецьких вправ пов'язані із обстановкою на заняттях з військової (тактичної) підготовки, тактико-спеціальної підготовки, тактики прикордонної служби, заняттями із захисту від зброї масового ураження, військової топографії, зв'язку та сформувати необхідні знання і уміння для дій як офіцера тактичного рівня [7].

Електронний програмно-апаратний навчально-тренувальний стрілецький комплекс Інтерактивний мультимедійний лазерний тир «Рубін-У» та його модифікації активно використовують навчальні заклади МВС та Національної гвардії (м. Львів, м. Харків, м. Запоріжжя, м. Золочів); військові кафедри (м. Суми, м. Миколаїв); бойові підрозділи Збройних сил України (м. Хмельницький, м. Запоріжжя, м. Житомир); охоронні підрозділи АЕС України; підрозділи позавідомчої охорони Дніпровського каскаду ГЕС (м. Вишгород, м. Запоріжжя); військові лицей (м. Суми, м. Київ); громадські організації (ГО «Центр спеціальної тактичної підготовки Білий вовк» (м. Київ), стрілецький клуб «Полігон» (м. Запоріжжя), Центр навчання «СОТа» (м. Чернігів) та ін. [9]. До переваг «РУБІН-У» можна віднести: високу травмобезпеку, режим економії боєприпасів, універсальність навчання, можливість конструювання навчальних вправ, високу пропускну здатність суб'єктів навчання, різноманіття запрограмованої стрілецької зброї, наявність більш ніж 25 стрілецьких програм та конструкторів, мобільність лазерного тиру.

Використання інформаційних технологій в університетах внутрішніх справ України сприяють активному впровадженню інтерактивних методів навчання (лекція-дискусія, групові діалоги, рольова взаємодія, ситуативне

моделювання, брейн-стор-мінг, диспут, ігри-тренування) з метою формування професійно важливих умінь та навичок, оскільки вони дозволяють моделювати умови майбутньої професійної діяльності [1].

Отже, характерною особливістю використання інформаційних технологій в правоохоронній діяльності є забезпечення організації та активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів поліції, відпрацювання фахових навичок, що поєднує забезпечення зворотного зв'язку, здійснення автоматизованого діагностування, моніторингу, контролю знань, умінь і навичок; інтерактивність (ситуаційні, ділові ігри, тренінгові заняття, практичні завдання, семінарські заняття); оптимізація освітнього процесу шляхом зменшення репродуктивних дій та операцій при викладанні начального матеріалу та насичення інформаційними ресурсами; підвищення інформаційної компетентності як важливої складової професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції [4].

Оптимізація професійної підготовки слідчих, працівників карного розшуку, дільничних інспекторів поліції, психологів, фахівців у сфері протидії кіберзлочинам можлива за умови впровадження сучасних інтерактивних та інформаційних технологій в освітній процес, що передбачають активізацію пізнавальної діяльності курсантів, забезпечення високого рівня професійної компетентності та здатності до професійного розвитку, надаючи навчально-пізнавальній діяльності творчого, дослідницького спрямування [4].

Концепція реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України будується на певних принципах. Одних із визначальних принципів є використання новітніх технологій під час підготовки фахівців правоохоронних органів, беручи до прикладу кращі практики підготовки правоохоронних органів розвинутих країн з використанням новітніх технічних засобів навчання фахівців правоохоронної сфери. Так, Федеральний правоохоронний навчальний центр у Сполучених Штатах Америки, шукає і розвиває альтернативні навчальні технології, особливо комп'ютерні симулятори і моделювання, збільшуючи існуючі методики викладання [10].

Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року також вплинув на необхідність внесення відповідних коректив у навчальні дисципліни, які безпосередньо пов'язані з інформаційними технологіями. Наприклад, у дисципліні «Інформаційне забезпечення професійної діяльності» для курсантів 2 курсу спеціальності «262 Правоохоронна діяльність» та студентів 3 курсу спеціальності 081 «Право» Донецького державного університету внутрішніх справ в темі № 4 «Ризики та загрози в сфері інформаційного забезпечення» додано підтему «Кібербезпека в умовах військового стану» й передбачено розгляд змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності

боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану. В темі № 8 «Інформаційно-аналітичне забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності» додано розгляд інформаційно-аналітичного забезпечення в умовах дії військового стану, а у темі № 5 «Комп'ютерні технології в юридичній діяльності» передбачено вивчення особливостей державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану. Під час навчання дисципліни «Інформаційне забезпечення професійної діяльності» також заплановано знайомство здобувачів освіти із наступними новими нормативно-правовими актами: Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2149-ІХ; Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора: Закон України 2109-ІХ від 03.03.2022; Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України 2110-ІХ від 03.03.2022; Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам: Закон України 2137-ІХ від 15.03.2022; Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України 2178-ІХ від 01.04.2022; Про внесення змін до Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності організації роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг в умовах воєнного стану: Закон України 2240-ІХ від 03.05.2022; Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209; Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263 та ін.

Внаслідок активних реформ у законодавстві, змінах у інформаційно-комунікаційних системах різних органів мають відбуватися відповідні зміни у змісті навчальних дисциплін, що пов'язані із вивченням мережних інформаційних технологій та їх використання в професійній правоохоронній діяльності, програмного забезпечення електронного документообігу, ризиків та загроз у сфері інформаційного забезпечення, комп'ютерних технологій в

юридичній діяльності, інформаційних засобів як джерела інформації щодо обставин злочину, інформаційно-аналітичного забезпечення законотворчої та правозастосовної діяльності, в т.ч. в умовах дії військового стану тощо. Окремо слід робити акцент на вивчення кібербезпеки в умовах військового стану, заважаючи на експоненціальне збільшення кібератак в Україні.

Висновки. Дистанційне навчання та військовий стан прискорили створення та активне впровадження спеціалізованих електронних курсів, електронних баз навчальних матеріалів, віртуальних симуляторів у підготовці майбутніх правоохоронців. Розглянуті сучасні тенденції удосконалення процесу підготовки майбутніх поліцейських до професійної діяльності доцільно враховувати і запроваджувати у навчальний процес вищого навчального закладу правоохоронної галузі. У подальшому планується детально дослідити можливості застосування в закладах вищої освіти України досвіду розвинутих країн для вдосконалення системи професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони.

Література:

1. Артюшин Г., Тушко К. (2020). Сучасні тенденції професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони у країнах, що розвиваються. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки, 21(2), 5-17. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v21i2.417>
2. Мовчан А. (2018). Модель підготовки фахівців у галузі інформаційних технологій для органів національної поліції України. Інформаційні технології і засоби навчання, 66(4), 149–161. <https://doi.org/10.33407/itlt.v66i4.2035>
3. Федоренко О. П. Сучасні тенденції удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції / О. П. Федоренко // Новий Колегіум. - 2016. - № 4. - С. 46-52. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2016_4_10.
4. Шкляр А. (2020). Особливості формування професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції засобами інформаційних та інтерактивних технологій. «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи», 12–13 листопада 2020, № 6. С. 167 – 169.
5. Павленко Р. Інноваційні освітні технології у тактико-спеціальній підготовці співробітників ОВС. Актуальні проблеми вогневої, тактико-спеціальної та професійно-прикладної фізичної підготовки: зб. наук. тр. Міжнар. наук.-метод. конф. (Могильов, 28 лист. 2014 р.). Могильов, 2014. С. 117-120.
6. Бондаренко В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями: монографія. К.: ФОП Кандиба Т. П., 2018. – 524 с.
7. Мішенюк Р., & Ганаба В. (2021). Використання лазерних технологій у вивченні тактичних дисциплін в Національній академії державної прикордонної служби України. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки, 23(4), 264-275. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.599>
8. Koruts, U.Z., Petkov, V.P., Nazymko, E.S., Denysova, T.A., Oliinyk, U.M. Formation of lifelong learning competences in the process of professional training of future lawyers. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 2020, 19(4). Pp. 130–149.

9. Електронний програмно-апаратний навчально-тренувальний стрілецький комплекс Інтерактивний мультимедійний лазерний тир (ІМЛТ) «Рубін-У» та його модифікації. URL: <https://alex-rubin.pro/laser-shooting>.

10. Даниленко О. Б. (2015). Особливості професійної підготовки фахівців правоохоронних органів в навчальних закладах провідних країн НАТО. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_6.

11. Довгань О. (2019). Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест. Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. К., №12 (грудень) . 107 с.

References:

1. Artyushin G., & Tushko K. (2020). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sektoru bezpeky ta oborony u krainakh, shcho rozvyvaiutsia [Modern trends in professional training of security and defense sector specialists in developing countries]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences*, 21(2), 5-17. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v21i2.417> [in Ukrainian].

2. Movchan A. (2018). Model pidhotovky fakhivtsiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii dlia orhaniv natsionalnoi politsii Ukrainy [Model of training specialists in the field of information technologies for the national police of Ukraine]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 66(4), 149–161. Retrieved from: <https://doi.org/10.33407/itlt.v66i4.2035> [in Ukrainian].

3. Fedorenko O. (2016). Suchasni tendentsii udoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnykh ofitseriv politsii [Modern trends in improving the professional training of future police officers]. *Novyi Kolehium – Novy Kolegium*. No. 4. P. 46-52. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2016_4_10. [in Ukrainian].

4. Shklyar A. (2020). Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv politsii zasobamy informatsiinykh ta interaktyvnykh tekhnolohii [Peculiarities of formation of professional competence of future police officers by means of information and interactive technologies]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy – Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects*. No. 6. Pp. 167 – 169. [in Ukrainian].

5. Pavlenko R. (2014). Innovatsiini osvichni tekhnolohii u taktyko-spetsialnii pidhotovtsi spivrobotnykiv OVS [Innovative educational technologies in the tactical and special training of OVD employees]. *Aktualni problemy vohnevoi, taktyko-spetsialnoi ta profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky: zb. nauk. tr. Mizhnar. nauk.-metod. konf. – Actual problems of fire, tactical-special and professional-applied physical training: Sat. science tr. International scientific method conf*. Mogilev, 2014. P. 117–120. [in Ukrainian].

6. V. Bondarenko. (2018). Profesiina pidhotovka pratsivnykiv patrolnoi politsii: zmist i perspektyvni napriamy [Professional training of patrol police officers: content and promising directions: monograph]. Kyiv, Ukraine, FOP Kandyba T.P., 524 p. [in Ukrainian].

7. Mishenyuk R., & Ganaba V. (2021). Vykorystannia lazernykh tekhnolohii u vyvchenni taktychnykh dystsyplin v Natsionalnii akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [The use of laser technologies in the study of tactical disciplines at the National Academy of the State Border Service of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: pedahohichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: pedagogical sciences*, 23(4), 264-275. Retrieved from: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v23i4.599> [in Ukrainian].

8. Koruts, U.Z., Petkov, V.P., Nazymko, E.S., Denysova, T.A., & Oliinyk, U.M. (2020). Formation of lifelong learning competencies in the process of professional training of future lawyers. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(4). pp. 130–149 [in English].

9. Electronic software and hardware educational and training shooting complex Interactive multimedia laser shooting range (IMLT) "Rubin-U" and its modifications. Retrieved from: <https://alex-rubin.pro/laser-shooting>. [in Ukrainian].

10. Danylenko O. (2015). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv pravookhoronnykh orhaniv v navchalnykh zakladakh providnykh krain NATO [Peculiarities of professional training of law enforcement officers in educational institutions of leading NATO countries]. V. 5. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_6/. [in Ukrainian].

11. Dovgan O. (2019). Kiberbezpeka v informatsiinomu suspilstvi: Informatsiino-analitychnyi daidzhest [Cybersecurity in the information society: Informational and analytical digest]. *Naukovo-doslidnyi instytut informatyky i prava NAPrN Ukrainy – Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine*. K., No. 12 (December). 107 p. [in Ukrainian].

УДК 94(81) +246.3:373(477.87)

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-163-172](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-163-172)

Маргітич Катерина Євгенівна кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ф. Ракоці II, 90202, Україна, м. Берегово, площа Кошута, 6, тел.: (099) 413-34-30, <https://orcid.org/0000-0003-4300-5939>

КОНЦЕПЦІЯ ДВОМОВНОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ З ЕТНІЧНО-МІШАНИМ СКЛАДОМ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Унікальність мовної ситуації на Закарпатті, зокрема в освітній сфері, зумовлену історичними процесами на цій території, соціальними, демографічними чинниками, ментальними особливостями населення краю тощо. Використання в навчальному процесі, крім державної, мов найбільш численних національних спільнот регіону має тут свої давні традиції, однак за умов чітко вираженого мультилінгвізму й полікультуралізму послідовне й системне застосування багатомовного підходу в освітньому процесі досі не практикувалося. Освітні заклади Закарпаття, зокрема з мовами навчання національних меншин, апробуючи переважно перехідну й адитивну моделі випровадження багатомовної освіти, мають новий досвід використання в навчальному процесі української мови як державної та мов національних меншин, які для багатьох вихованців є рідними.

Мовна ситуація в Закарпатській області України є унікальною, і це зумовлено значною мірою історичними процесами на цій території, соціальними, демографічними чинниками, ментальними особливостями населення краю тощо. Чимало мешканців Закарпаття можуть активно послуговуватися в побуті, як мінімум, трьома мовами: до прикладу, українською і, залежно від того, хто звертається, російською, угорською, румунською, словацькою тощо. Представники молодших поколінь переважно добре знають також англійську, яка хоч і не є мовою повсякденного спілкування, проте часто використовується під час проведення заходів науково-навчального, культурного, соціального характеру. Цікаво, що за умов такого чітко вираженого і давнього в регіоні мультилінгвізму й полікультуралізму послідовне й системне застосування багатомовного підходу в освітньому процесі не практикувалося.

Тема забезпечення прав національних меншин, яка постійно потребує уваги й делікатності, знову активізувалася після початку російського наступу на Україну.

Мовна ж практика на Закарпатті переважно засвідчує процеси міжетнічного толерування: у повсякденному спілкуванні часто можна стати свідком того, як на підсвідомому рівні співрозмовник намагається відповісти тією мовою, якою до нього звертаються.

Ключові слова: державна мова, концепція, двомовна школа, Закарпаття, мішаний склад населення

Margitych Kateryna Yevhenivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of philology of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Košuta Square, 6, Berehovo, 90202, tel.: (094) 133-430, <https://orcid.org/0000-0003-4300-5939>

THE CONCEPT OF A BILINGUAL SCHOOL FOR THE TRANSCARPATHIAN REGION WITH AN ETHNICALLY MIXED POPULATION

Abstract. The uniqueness of the language situation in Transcarpathia, particularly in the educational sphere, is due to historical processes in this territory, social and demographic factors, mental characteristics of the region's population, etc. The use in the educational process, in addition to the state, of the languages of the most numerous national communities of the region has its own long-standing traditions here, but under the conditions of clearly expressed multilingualism and multiculturalism, the consistent and systematic use of a multilingual approach in the educational process has not yet been practiced. Educational institutions of Transcarpathia, in particular with the languages of instruction of national minorities, testing mainly transitional and additive models of multilingual education, have new experience of using the Ukrainian language as the state language and the languages of national minorities, which are native to many pupils, in the educational process.

The linguistic situation in the Transcarpathian region of Ukraine is unique, and it is determined to a large extent by historical processes in this territory, social and demographic factors, mental characteristics of the region's population, etc. Many residents of Transcarpathia can actively use at least three languages in their daily lives: for example, Ukrainian and, depending on who is asking, Russian, Hungarian, Romanian, Slovak, etc. Representatives of the younger generations also know English well, which, although it is not the language of everyday communication, is often used during scientific, educational, cultural, and social events. It is interesting that under the conditions of such clearly expressed and long-standing multilingualism and multiculturalism in the region, consistent and systematic application of the multilingual approach in the educational process was not practiced.

The topic of ensuring the rights of national minorities, which constantly needs attention and delicacy, became active again after the beginning of the Russian offensive on Ukraine.

Linguistic practice in Transcarpathia mainly testifies to the processes of interethnic tolerance: in everyday communication, one can often witness how on a subconscious level the interlocutor tries to answer in the language in which he is addressed.

Keywords: state language, concept, bilingual school, Transcarpathia, mixed population

Постановка проблеми. Згідно зі статтею 53 Конституції України “громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства” [4]. Практична реалізація цього права визначається як чинною нормативною базою, так і практикою освітянської галузі, яка сформувалася впродовж останніх десятиліть, саме в нас в Закарпатті. У зв’язку з тим, що чинний Закон «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (неофіційно відомий як «Закон Ківалова-Колесніченка») — закон, що при незмінності визнання української мови як державної в Україні, істотно розширював використання регіональних мов, якщо кількість носіїв цих мов не менше 10 % від населення певного регіону, а в окремих випадках й менше 10 % [3]. У (2012) ухвалювався задовго та у 2018 році Конституційний Суд України визнав Закон неконституційним і таким, що втратив чинність. До прийняття Конституції, законодавчими актами вищої нормативної сили, які регулюють мову шкільництва, є стаття 10 Конституції та Рішення Конституційного Суду України, яке її тлумачить. Рішення визначає, що “виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова. У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п’ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватись та вивчатись мови національних меншин” [4].

Україна успадкувала від часів минулого століття систему державних шкіл з певними чітко визначеними основними мовами навчання. Так, навчання в більшості шкіл здійснюється державною українською мовою, і лише викладання іноземних мов здійснюється в цих школах іншими мовами. Водночас існують школи з російською, угорською та румунською

(молдавською) мовами навчання, а також недільні школи, де викладання усіх предметів, окрім української мови й літератури та іноземної мови, здійснюється відповідно словацькою, угорською та румунською мовами. Рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 17 серпня 2000 року був в основному схвалений та направлений для широкого обговорення проект "Концепції 12-річної загальної середньої освіти", який практично закріплює систему, що склалася. У проекті, зокрема, зазначено: "Завершуючи основну школу, учні мають добре володіти українською мовою, рідною мовою у школах національних меншин, на практичному рівні однією іноземною мовою"[4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шлях Закарпаття до Соборної України був складним і довгим. Основи народовецького руху закладалися в першій половині XIX століття зусиллями Василя Довговича і Михайла Лучкая [7, с. 31; 95, с. 11]. Внаслідок революції 1848-1849 років для розвитку культури слов'янських народів, що входили до складу Австрійської монархії, створилися кращі умови. У 50-60-х роках XIX століття поживляються культурні контакти Закарпаття з Галичиною, до краю різними шляхами потрапляють не тільки російські, але й українські книги та періодичні видання, активізується культурно-освітня робота, відкриваються народні школи з «руською» мовою навчання, видаються навчальні підручники. Все це було могутньою перепорою на шляху денационалізації русинів-українців Закарпаття, сприяло формуванню їх національної свідомості, живило надію про воз'єднання із рідним українським народом. Адже ще 1860 року О. Духнович стверджував, що «свої то за горами – не чужі», що «Карпати не розлучат вічно нас» [2, с. 337]. Інший закарпатський будитель О. Павлович у статті «Русь одна», опублікованій у №85 львівської газети «Слово» за 1866 рік, проголосив: «Мы в Угорщине, Галичине, Буковине, Украине и пр. живущие русские принадлежим к одной величайшей семье, которой все члены называют себя русскими» [Цит.: 7, с. 4]. На основі цього висловування дослідник літературного процесу Закарпаття О. Мишанич робить висновок про те, що О. Павлович добре розрізняв тих руських-русинів, що населяли Україну, Прикарпаття і Закарпаття, від росіян «великорусских», хоч і ставився до них з великою симпатією [8, с. 4]. Далі О. Павлович писав: «Врожденное народное чувство побуждает нас в народно-литературных отношениях стремиться к соединению со всеми, называющими себя русскими» [7, с. 4]. З цього приводу О. Мишанич слушно зазначає, що, якщо в ті часи не можна було говорити про політичну і державну єдність, то культивовано інші вияви цієї єдності, насамперед, як висловився О. Павлович, народно-літературні, тобто єдність мовну, літературну, етнографічну, а ці риси і є головними складниками національної ментальності, творять один, всеукраїнський контекст [8, с. 7]. В. Бірчак,

аналізуючи у 1921 році повість А. Кралицького «Князь Лаборець», в якій одним із головних персонажів є Українець, доходить висновку, що «українофільський рух, розбуджений з початком шістдесяти років в Галичині, не був чужий і в Підкарпатській Русі» [5, с. 124].

Отже, закарпатські патріоти-будителі ХІХ ст., хоча й притримувались русофільської орієнтації, але поряд із цим цікавилися й українською культурою, зокрема, й українською мовою та літературою.

Мета статті – звернути увагу на такий важливий аспект, як планування процесу навчання відповідно до сформульованих навчальними закладами мовних цілей та обраними формами впровадження багатомовного навчання, щодо концепції двомовності.

Виклад основного матеріалу. Завдання, яке постає перед сучасною школою - хоча б ознайомлення учнів-українців з мовами та культурами тих, хто живе поряд. Таку систему ледве чи можна визнати адекватною засадам багатокультурної освіти. З одного боку, учні шкіл з українською мовою навчання, навіть розташованих у регіонах зі змішаним складом населення, (Закарпаття) не отримують елементарних знань про мову й культуру меншин (окрім хіба що російської). З іншого боку, учні шкіл з навчанням мовою нацменшини, виявляються недостатньо добре інтегрованими в українське суспільство. Вони часто не отримують достатнього рівня знання державної української мови, залишаються майже необізнаними з українською гуманітарною, природничою та технічною термінологією, що створює труднощі при одержанні вищої освіти, оскільки в ВНЗ, згідно з українським законодавством, викладання повинне здійснюватися державною мовою[9].

Система шкіл і класів з двома мовами навчання, яка почала реально складатися в Закарпатському регіоні з етнічно мішаним складом населення, може мати на практиці декілька модифікацій. Так, українсько-угорських школах (Берегівського, Ужгородського, Мукачівського та Тячівських ОТГ) рідна мова є угорська, румунська та словацька в початкових класах, далі нею викладаються предмети, пов'язані з мовою, культурою, історією угорського, румунського та словацького народу. Мовою викладання інших предметів у цих школах стає рідна материнська мова. Аналогічна система склалася й у польських школах в Україні (за тією відмінністю, що мовою навчання предметів природничо-наукового та гуманітарного циклів тут стає українська, а іноді нею здійснюється навчання і в молодших класах).

У разі затвердження на державному рівні "Концепції громадянського ви-ховання особистості в умовах розвитку української державності", ухваленої в основному Колегією Міністерства освіти й науки України, у практичну площину слід перевести декілька важливих завдань виховання, передбачених Концепцією, а саме: - "...формування інтеркультурного менталітету, сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських

цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій;- вироблення негативного ставлення до будь-яких форм насильства;-активне попередження тенденцій до виявлення деструктивного націоналізму, проявів шовінізму, фашизму, месіанських налаштованостей. ”За таких умов майбутнє в Україні може належати гнучкій системі рідномовної та багатомовної освіти, яка враховуватиме як загальнодержавні критерії доброго оволодіння українською мовою, так і культурні, мовні та історичні особливості окремих регіонів [5]. Саме така система, сприяючи консолідації української політичної нації, водночас задовольнятиме культурні потре-би всіх національних груп - від великих до малочисельних.

Запровадження двомовної школи в Закарпатському регіоні зі змішаним етнічним складом населення покликане реформувати (чи створити наново) систему освіти для меншин, - як для “традиційних”, тобто тих, що здавна й компактно проживають в межах України, зокрема на Закарпатті насамперед угорців, румунів, словаків тощо, так і для “нових меншин” . При цьому йдеться про те, що у вказаному регіоні двомовними стають усі школи, як ті, в яких навчання здійснюється українською мовою, так і ті, де навчання здійснюється мовами національних меншин [6]. Метою є забезпечення для представників меншин “рівних можливостей” (що є основною метою, поставленою мультикультурним підходом), і водночас із цим - виховання взаємного культурного розуміння та толерантності між представниками різних етнічних (мовних, релігійних, культурних) груп українського суспільства, що досягається реформуванням навчальних програм, підручників та методів навчання для всієї системи освіти (а не лише для меншин).

Які типи двомовних шкіл ми бачимо в перспективі:

а) Двомовна школа з навчанням переважно українською мовою

Двомовну школу з навчанням переважно українською мовою пропонується створювати переважно на базі школи з українською мовою навчання в регіонах з етнічно змішаним складом населення. Це в Мукачівському, Ужгородському, Берегівському, Тячівському районах Закарпатської області. У двомовних школах пропонується, починаючи з 5-6 класу, забезпечувати факультатив чи обов’язковий предмет за рахунок шкільного (варіантного) компонента з культури й мови етнічної групи, що компактно проживає на Закарпатті. Пропонується забезпечити учнів на уроках природознавства, краєзнавства, основ здорового способу життя також знанням основних топонімів і термінів мовою цієї групи. Пропонується також включати до навчальних програм з предметів варіантного компоненту згадки про внески представників етнічної групи у різних сферах людської діяльності, про культурні події чи досягнення, пов’язані з цією групою, а викладання всіх гуманітарних дисциплін вести, виходячи з принципів полікультурності.

Водночас пропонується будувати весь навчальний процес на такий спосіб, щоб максимально враховувати особливості культур і ментальностей представників етнічних груп, що проживають у нас на Закарпатті. Завданням є не лише дати всім учням певний рівень знання мови етнічної групи, що проживають у певному регіоні, але й сформувати толерантне (приятне) ставлення представників більшості до представників меншин, до їхньої культури, а представникам меншин полегшити процес усебічної інтеграції в українське суспільство, за умов збереження їхньої культурної самобутності.

б) Двомовна школа з навчанням переважно мовою національної меншини

Двомовну (багатомовну) школу з навчанням переважно мовою національної меншини пропонується створювати переважно на базі школи з навчанням мовою національної меншини в регіонах з етнічно змішаним складом населення. У такій школі пропонується:- починаючи з першого класу приділяти першочергову увагу вихованню в учнів почуття гордості за належність до своєї етнічної групи й водночас – громадянської повновартісності, інтегрованості в українське суспільство, приятні до української мови й культури;- з 1-го класу починати знайомити учнів з українською термінологією(тобто усний курс вивчення державної мови);- з 5-6 класів розпочати, де для цього створено передумови, викладання українською мовою також декількох предметів природничого та гуманітарного циклу (у відповідності до переліку рекомендованого переліку й обраної базової моделі), викладання всіх предметів гуманітарного циклу здійснювати на засадах багатокультурності.

При цьому пропонується для подальшого розуміння дві базові моделі - А та Б:

Модель А. Рекомендується для регіонів з достатньо добрим володінням біль-шістю населення українською мовою (принаймні на пасивному рівні).

Модель Б. Рекомендується для регіонів, де більшість населення не володіє українською мовою на рівні, необхідному для активного спілкування. Пропонується для Моделі А розпочати з 5-6 класів викладання українською мовою важливих термінів математичних дисциплін (як предметів, що потребують найпростішої термінологічної системи) та історії України, з 7 класу також фізики й географії, з 8 класу - також біології, з 9 класу - основ правознавства. На предметах, викладання яких далі здійснюється мовою меншини, запроваджується обов'язкове паралельне ознайомлення учнів з українською термінологією. У старших класах мовою національної меншини далі викладаються рідна мова, література, світова література (якщо цією національною мовою існує достатня кількість якісних перекладів). Викладання інших предметів починає здійснюватися державною мовою (з

обов'язковим паралельним ознайомленням з термінологією мовою національної меншини, а також з проведенням цієї мовою частини учительських пояснень, де того вимагає рівень мовної підготовки учнів). Для Моделі Б пропонується розпочати з 5-6 класів запровадження українською мовою частини пояснень на уроках з математичних дисциплін (як предметів, що потребують найпростішої термінологічної системи), з 7 класу також фізики й географії, з 8 класу - біології, з 9 класу - основ правознавства. В разі потреби ці пояснення дублюються мовою національної меншини. Перехід на викладання вказаних предметів українською мовою здійснюється лише в разі досягнення необхідних передумов оволодіння учнями цієї мовою не раніше 10-11 класів.

Як і за Моделі А, на предметах, викладання яких далі здійснюється мовою меншини, запроваджується обов'язкове паралельне ознайомлення учнів з українською термінологією. Нарешті, модель Б припускає на всіх предметах можливість використання в уроці у поясненнях учителя і у відповідях учнів одночасно двох мов - державної та мови національної меншини.

Нормативне забезпечення двомовної школи.

Пропонована вище концепція двомовної (багатомовної) школи не суперечить чинному українському законодавству, зокрема - статтям 10 та 53 Конституції України та Рішенню Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року, Законом України "Про освіту" та "Про загальну середню освіту". Отже, порядок створення та функціонування двомовних (багатомовних) шкіл має регулюватися Постановою Кабінету Міністрів України [4].

Така постанова повинна:

■ чітко визначити критерії "змішаності" складу населення окремих регіонів (місцевостей), та "базовий" рівень одиниць адміністративного поділу, щодо якого може бути ухвалене рішення про переведення навчання в усіх школах у двомовний режим (видається за доцільне вважати таким рівнем не область чи район, а територіальну громаду міста, селища, села, і при цьому вважати населення етнічно змішаним, якщо питома вага представників меншини перевищує 25%);

■ встановити механізми громадського контролю для того, щоб правом меншини на запровадження багатомовної освіти не могло бути знехтувано (з цієї метою пропонується створити консультативно-дорадчі органи з представників національно-культурних товариств при вказаних органах державної влади і місцевого самоврядування, які б здійснювали громадський контроль за запровадженням багатомовної школи) [3,4].

Практична апробація концепції двомовної школи вимагає:

- затвердження концепції двомовної школи в регіонах зі змішаним складом населення на державному рівні;
  - ухвалення Постанови Кабінету Міністрів про принципи й особливості функціонування такої школи;
  - підготовки нових навчальних програм, методологій і підручників;
- підготовки вчителів, здатних втілювати вказані програми [4].

Пропонується в порядку експерименту в одному чи кількох регіонах із етнічно мішаним населенням - напр., окремих районах Закарпаття, Одещини (Південна Бессарабія), - запровадити на базі окремих шкіл з українською мовою навчання та шкіл з навчанням мовою національної меншини двомовного навчання з викладанням ключових гуманітарних предметів з позицій полікультурності.

Висновки. Наразі школа теж обирає адитивну модель двомовної освіти, щоправда, в дещо в іншому кількісному співвідношенні: частина предметів у базовій і старшій школі тут вивчається румунською мовою (рідною), частина – українською (державною), а тоді відбувається повна імерсія на українську. Упровадження елементів двомовної освіти в рамках експерименту практикують наразі з таких предметів, як історія, математика, географія, «Захист Вітчизни». Активно вивчаючи й залучаючи європейський, та й світовий досвід, українські освітяни впроваджують елементи багатомовної освіти у шкільний навчальний процес. Апробовуючи переважно перехідну та адитивну моделі, заклади освіти, зокрема з мовами навчання національних меншин, покращують рівень викладання української мови як державної й зберігають вивчення предметів рідною, а це засвідчує конкретні поступальні кроки на шляху оптимізації мовної ситуації в освітній галузі України.

Література:

1. Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття. – Київ-Ужгород: Радянська школа, 1988. 168 с
2. Духнович О. Твори: У 4 т. – Т.1. – Братіслава. – Пряшев, 1968. – 537 с.
3. Закон України «Про засади державної мовної політики» — Закон «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI, Київ. <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Конституція України. Стаття 53. «Про національні меншини в Україні» Київ. https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm
5. Маляр Л.В. Розвиток шкільництва та мовно-літературної освіти на Закарпатті у другій половині XIX – на початку XX ст. / Любов Маляр // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Педагогіка. Соціальна робота - 2016. – Випуск 2 (39). – С.129 - 132.
6. Маляр Л.В., Кухта М.І. Розвиток шкільництва та мовно-літературної освіти на Закарпатті в другій половині XIX – першій половині XX ст.: Навчально-методичні матеріали для студентів та аспірантів закладів вищої освіти педагогічних спеціальностей. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 55 с.

7. Мишанич О. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття. Літературно-критичні студії. – Ужгород: Гражда, 1996. – 94 с.
8. Мишанич О. Карпати нас не розлучать. Літературно-критичні статті і дослідження. – Ужгород: Срібна Земля, 1993. – 281 с.
9. Шумицька Г. Упровадження багатомовної освіти в навчальних закладах Закарпатської області: особливості планування процесу навчання і виховання. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 2(44). 2020. – С.397- 402

References:

1. Gomonnai ,V.V. (1988). Narodna osvita Radianskoho Zakarpattia [Public education of Soviet Transcarpathia]. *Kyiv-Uzhhorod: Radianska shkola – Kyiv-Uzhhorod: Soviet School*, 168 [in Ukrainian].
2. Dukhnovych, O. (1968). Tvory: U 4 t. – T.1. [Works: In 4 volumes - Volume 1]. *Bratislava. – Priashev - Bratislava. - Pryashev*, 537 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky» — Zakón «Pro zasady derzhávnoi móvnoi polítyky» № 5029-VI [Law of Ukraine "On the Principles of State Language Policy" — Law "On the Principles of State Language Policy" No. 5029-VI], *Kyiv*. <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy. Stattia 53. «Pro natsionalni menshyny v Ukraini» [Constitution of Ukraine. Article 53. "On National Minorities in Ukraine"] *Kyiv*. https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm [in Ukrainian].
5. Malyar, L.V. (2016). Rozvytok shkilnytstva ta movno-literaturnoi osvity na Zakarpatti u druhii polovyni 19st – na pochatku 20st [The development of schooling and linguistic and literary education in Transcarpathia in the second half of the 19th and early 20th centuries]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho 55 natsionalnoho universytetu: Serii Pedagogika. Sotsialna robota - Scientific Bulletin of Uzhgorod 55 National University: Pedagogical Series. Social work*, 2 (39), 129 – 132 [in Ukrainian].
6. Malyar, L.V., & Kukhta, M.I. (2021). Rozvytok shkilnytstva ta movno-literaturnoi osvity na Zakarpatti v druhii polovyni 19st – pershii polovyni 20st. [Development of schooling and linguistic and literary education in Transcarpathia in the second half of the 19th and the first half of the 20th centuries]. *Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» - Uzhhorod: DVNZ "UzhNU"*, 55 [in Ukrainian].
7. Myshanych, O. (1996). Zahalnoukrainskyi kontekst literatury Zakarpattia [All-Ukrainian context of Transcarpathian literature]. *Uzhhorod: Grazhda - Uzhhorod: Grazhda*, 94 [in Ukrainian].
8. Myshanych, O. (1993). Karpaty nas ne rozluchat [The Carpathians will not separate us]. *Uzhhorod: Sribna Zemlia – Uzhhorod: Silver Earth*, 281 [in Ukrainian].
9. Shumytska, G. (2020). Uprovadzhenia bahatomovnoi osvity v navchalnykh zakladakh Zakarpatskoi oblasti: osoblyvosti planuvannya protsesu navchannia i vykhovannia. [Implementation of multilingual education in educational institutions of the Transcarpathian region: peculiarities of planning the process of education and upbringing]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. - Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(44), 397- 402 [in Ukrainian].

УДК 378:373.3.011.3-051:316.7(477.87):331.543

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-173-186](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-173-186)

Молнар Тетяна Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево, 89600, <https://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

ЗМІСТ ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО КОНСТРУКТУ «ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ЗАКАРПАТТЯ»

Анотація. У статті порушується проблема готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття. Акцентовано увагу на тому, що в складних соціокультурних умовах педагог повинен стати суб'єктом культурно-історичного процесу, розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження і трансляції загальнолюдських цінностей, розбиратися в традиціях, духовних пріоритетах не тільки своєї, а й інших націй, уміти спілкуватися в сучасному світі, оперуючи світовими культурними еталонами й образами.

Представлено результати емпіричного дослідження щодо визначення ознак учителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття з точки зору представників професійної спільноти. За допомогою пакету «Факторний аналіз» програми Statistica 6 з'ясовано факторну структуру найбільш важливих характеристик професійної підготовленості педагога до роботи в міжкультурному просторі за такими компонентами: мотиваційно-аксіологічним, світоглядно-когнітивним, процесуально-діяльним, рефлексивно-творчим. Зокрема, у структурі мотиваційно-аксіологічного компонента виявлено такі фактори: «Особистісно-професійні інструментальні якості й цінності», «Толерантність», «Гнучкість, послідовність і здатність до компромісу»; у структурі світоглядно-когнітивного компонента – фактор «Світоглядна самоідентифікація у майбутній професійній діяльності»; у структурі процесуально-діяльного компонента – фактори «Готовність до набуття професійно значущих знань», «Готовність до самовдосконалення»; у структурі рефлексивно-творчого компонента – фактори «Готовність до

розвитку власних творчих здібностей і рефлексії», «Готовність до формування навичок міжкультурної комунікації у молодших школярів», «Рефлексивна компетентність». Створений конструкт репрезентує готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття.

Ключові слова: готовність, професійна підготовка, міжкультурний простір, вчитель початкової школи.

Tetiana Ivanivna Molnar Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodics of Primary Education, Mukachevo State University, Uzhhorodska St., 26, Mukachevo, 89600, <https://orcid.org/0000-0002-9082-4868>

THE CONTENTS OF THE PROFESSIONAL CONSTRUCT "PREPARATION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER TO WORK IN THE MULTICULTURAL SPACE OF TRANSCARPATHTIA REGION"

Abstract. The article has raised up the problem of the readiness of the future primary school teacher to work with students in the multicultural space of Transcarpathia region. Attention has been focused on the fact that in complex social and cultural conditions, the teacher must become a subject of the cultural-historical process, to understand the patterns of cultural development as a process of creation, preservation and transmission of universal values, to understand the traditions and spiritual priorities not only of his own, but also of other nations, to be able to communicate in the modern world, using global cultural standards and images.

The author of the article has presented the results of an empirical study on determining the characteristics of an elementary school teacher ready to work in the multicultural space of Transcarpathia region from the point of view of representatives of the professional community. With the help of the "Factor analysis" package of the Statistica 6 program, we have clarified the factor structure of the most important characteristics of a teacher's professional preparation for work in a multicultural space according to the following components: motivational and axiological, worldview and cognitive, procedural and active, reflective and creative. In particular, the following factors were identified in the structure of the motivational and axiological component: "Personal and professional instrumental qualities and values", "Tolerance", "Flexibility, consistency and ability to compromise"; in the structure of the worldview-cognitive component - the factor "Worldview self-identification in future professional activity"; in the structure of

the procedural and activity component - the factors "Readiness to acquire professionally significant knowledge", "Readiness to self-improvement"; in the structure of the reflective-creative component - the factors "Readiness to develop one's own creative abilities and reflection", "Readiness to develop intercultural communication skills in younger schoolchildren", "Reflective competence". The created structure has represented the readiness of the future primary school teacher to work in the multicultural space of Transcarpathia region.

Keywords: readiness, professional training, multicultural space, primary school teacher.

Постановка проблеми. Проблема організації соціокультурного життя у міжкультурному просторі є однією з найактуальніших для сучасного вчителя початкової школи. Педагог повинен стати суб'єктом культурно-історичного процесу, розуміти закономірності розвитку культури як процесу створення, збереження і трансляції загальнолюдських цінностей, розбиратися в традиціях, духовних пріоритетах не тільки своєї, а й інших націй, уміти спілкуватися в сучасному світі, оперуючи світовими культурними еталонами й образами. Цей процес пов'язаний з формуванням міжкультурного світогляду, що зумовлює таку організацію професійної діяльності, за якої вчитель має бути відкритим до сприйняття культур інших народів. Національне, при цьому, набуває ознак ґрунтовності, оскільки міжкультурний освітній простір має функціонувати як цілісна система полілогу культур як на загальнодержавному рівні, так і окремих регіонів. Відтак, підготовка вчителя початкової школи, готового до взаємодії з представниками інших культур, обміну культурними цінностями, трансляції смислів культури, є пріоритетним завданням вищої освіти, а його розв'язання сприяє ефективній організації простору міжкультурної взаємодії в Закарпатті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим підґрунтям модернізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями є численні дослідження, у яких розкрито різні аспекти з проблем професійного становлення майбутніх педагогів. Зазначимо проблеми, які досліджували вітчизняні науковці: професійної підготовки вчителя (І. Зязюн [4], Л. Коваль [5] та ін.); професійно-особистісного зростання фахівців (О. Пехота [8], С. Сисоєва [10] та ін.); інновації у процесі підготовки (І. Богданова [3], А. Коломієць [6] та ін.); теоретичні проблеми компетентнісного підходу до навчання (Н. Бібік [2], О. Пометун [9] та ін.); формування міжкультурної компетентності у майбутніх фахівців (О. Байбакова [1], В. Скрипнікова [11] та ін.).

Мета статті – обґрунтувати зміст професіографічного конструкту «Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття».

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням нашого дослідження було визначення і систематизація ознак підготовленості майбутнього вчителя початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, а також їх представлення у формі професіографічного конструкту. Підґрунтям для цього виступили уявлення про структуру професійної підготовленості як сукупності характеристик, інтегрованих у структурні компоненти: мотиваційно-аксіологічний, світоглядно-когнітивний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-творчий [7].

Виконання означеного завдання пов'язане із проведенням емпіричного дослідження. Респондентами виступили працюючі педагоги, керівники ЗЗСО, викладачі ЗВО, загальна кількість яких становила 86 осіб. Результатом опрацювання бланків-анкет стало визначення ознак ідеального вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття з точки зору представників професійної спільноти. Ці ознаки було згруповано в кожному компоненті за рейтингом у порядку зменшення % респондентів, які відзначили характеристику як важливу (повторні ідентичні відгуки не враховувалися).

Опрацювання результатів анкетування за кожним окремим компонентом професійної підготовленості здійснювалось з використанням пакету «Факторний аналіз» програми Statistica 6. Як метод визначення факторів використовувався метод головних компонент (Principal components). Після знаходження простору спільних факторів проводилося обертання факторних навантажень за методом Varimax з метою знаходження максимально зручного для інтерпретації рішення.

Наше звернення до факторного аналізу обумовлено тим, що цей метод дав змогу всебічно та компактно описати характеристики ідеального вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, за рахунок виявлення прихованих факторів, що обумовлюють наявність лінійних статистичних кореляцій між змінними, а також скоротити кількість змінних, необхідних для описання отриманих даних.

Результати описаної процедури для мотиваційно-аксіологічного компонента наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Зміст факторів, що характеризують структуру мотиваційно-аксіологічного компонента професійної підготовки вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

Характеристика	Факторне навантаження		
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
1. Цінності етнічної, мовної, конфесійної приналежності	0,98*	-0,07	0,09
2. Безкомпромісність	0,04	0,08	-0,54
3. Доброта	0,34	0,12	0,00
4. Добросовісність	-0,49	0,06	0,12
5. Мотивація на ціннісні орієнтації	0,80*	-0,06	0,10
6. Честолюбність	0,27	0,01	-0,16
7. Аксіологічні орієнтири на міжкультурну взаємодію	0,96*	-0,08	0,08
8. Гнучкість та здатність до компромісу в міжкультурній взаємодії	-0,05	-0,01	0,95*
9. Моральність	0,38	-0,26	0,05
10. Релігійність	0,07	0,00	-0,57
11. Цінності міжкультурної взаємодії	0,86*	-0,14	-0,21
12. Комунікативна толерантність	0,02	0,92*	0,03
13. Гуманність	0,88*	0,07	-0,12
14. Терпимість до дискомфорту, що створюється представниками інших національностей або етнічних груп	0,06	0,94*	-0,12
15. Толерантність до людей іншої культури або способу мислення	0,06	0,94*	-0,12
16. Повага до людей	0,14	0,27	0,40
17. Цілеспрямованість	0,15	0,02	0,13
18. Перфекціонізм	0,04	-0,26	-0,07
19. Гнучкість моральних установок	0,17	-0,03	-0,20
20. Послідовність у відстоюванні своїх світоглядних позицій	0,15	0,02	0,93*
21. Непідкупність	-0,05	-0,53	0,06
22. Віра в себе	0,66	0,26	-0,36
Науковий світогляд	-0,02	-0,57	0,15
Загальна дисперсія	6,86	4,70	4,70
Удільна вага фактора	0,21	0,19	0,19

* істотно значущі навантаження

На основі матриці, наведеної в таблиці 1, побудовано факторну структуру мотиваційно-аксіологічного компонента підготовки

майбутнього вчителя початкової школи до роботи з молодшими школярами, яка представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Факторна структура мотиваційно-аксіологічного компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

№ фактора	Значущі характеристики, що входять до складу фактора	Удільна вага фактора, %
1	1, 5, 7, 11, 13	21
2	12,14, 15	19
3	8, 20	19
Разом:		59*

* загальна варіабельність вихідних даних складатиме 100%

Як видно з таблиці 2, у структурі мотиваційно-аксіологічного компонента виділяються 3 фактори, що пояснюють 59% загальної дисперсії вибірки.

У I факторі (21% дисперсії вибірки) найбільше факторне навантаження мають такі рівноцінні ознаки: «Цінності етнічної, мовної, конфесійної приналежності», «Мотивація на ціннісні орієнтації», «Аксіологічні орієнтири на міжкультурну взаємодію», «Гуманність». Ці ознаки, по суті, виступають інструментальними цінностями професійної спільноти, які мають прояв під час виконання завдань, що постають перед учителем початкової школи, який працює в міжкультурному просторі Закарпаття. Оскільки визначені характеристики належать до ціннісної сфери вчителя, а їх прояв у професійній діяльності виступає як прояв особистісних якостей фахівця, означимо цей фактор як «Особистісно-професійні інструментальні якості й цінності».

У II факторі (19% загальної дисперсії вибірки) найвища факторна вага в таких рівноцінних показниках, як «Комунікативна толерантність», «Терпимість до дискомфорту, що створюється представниками інших національностей або етнічних груп», а також «Толерантність до людей іншої культури або способу мислення». Означимо цей фактор як «Толерантність».

У III факторі (19% загальної дисперсії) значущими ознаками виступають «Гнучкість та здатність до компромісу в міжкультурній взаємодії», а також «Послідовність у відстоюванні власних світоглядних позицій». Спільним в ознаках, що входять до цього фактора, є те, що вони характеризують особистість учителя початкової школи в аспекті його вірності власним переконанням, а також з точки зору послідовності впровадження особистісних переконань у міжкультурній взаємодії. Виходячи з останнього, означимо цей фактор як «Гнучкість, послідовність і здатність

до компромісу».

Отже, отримані в ході факторного аналізу характеристики мотиваційно-аксіологічного компонента ідеального вчителя початкової школи утворюють структуру, в основі якої лежать три складові (фактори): «Особистісно-професійні інструментальні якості й цінності», «Толерантність», «Гнучкість, послідовність і здатність до компромісу».

Відзначимо, що ознаки вчителя початкової школи, які не створюють значущих кореляційних зв'язків, у подальшому синтезі професіографічного конструкту ми залишили поза увагою.

Факторна структура світоглядно-когнітивного компонента професійної підготовленості майбутніх учителів представлена в таблиці 3 і унаочнена в таблиці 4.

Таблиця 3

Зміст факторів, що характеризують структуру світоглядно-когнітивного компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

Характеристика	Факторне навантаження
	Фактор 1
1. Орієнтація на самореалізацію в міжкультурному просторі Закарпаття	0,86*
2. Упевненість у виборі професії учителя початкової школи	0,61
3. Успішність освітньої діяльності у процесі фахової підготовки	-0,64
4. Бажання реалізуватися в міжкультурній комунікації	-0,51
5. Орієнтація на світоглядні засади в міжкультурному просторі	0,79*
6. Любов до дітей	0,65
Загальна дисперсія	2,13
Удільна вага фактора	0,45

* істотно значущі навантаження

Таблиця 4

Факторна структура світоглядно-когнітивного компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

№ фактора	Значущі характеристики, що входять до складу фактора	Удільна вага фактора, %
1	1,5	45
Разом:		45*

У I факторі (45% дисперсії вибірки) значуще факторне навантаження мають ознаки: «Орієнтація на самореалізацію в міжкультурному просторі Закарпаття», «Орієнтація на світоглядні засади в міжкультурному просторі». Спільним у цих ознаках є запитання про ставлення до себе в цій діяльності. Означимо цей фактор як «Світоглядна самоідентифікація в майбутній професійній діяльності».

Факторна структура процесуально-діяльнісного компонента підготовленості вчителів представлена в таблиці 5 і унаочнена в таблиці 6.

Таблиця 5

Зміст факторів, що характеризують структуру процесуально-діяльнісного компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

Характеристика	Факторне навантаження	
	Фактор 1	Фактор 2
1. Допитливість	-0,17	0,62
2. Культура саморозвитку та самоосвіти	0,97*	0,11
3. Науково-дослідницька культура	0,97*	0,11
4. Послідовність	-0,28	-0,46
5. Інформаційна самостійність	0,30	0,74*
6. Здатність до самоосвітньої діяльності	0,21	0,70*
7. Наполегливість	-0,31	-0,30
Загальна дисперсія	2,21	1,75
Удільна вага фактора	0,32	0,25

* істотно значущі навантаження

Таблиця 6

Факторна структура процесуально-діяльнісного компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

№ фактора	Значущі характеристики, що входять до складу фактора	Удільна вага фактора, %
1	2,3	32
2	5,6	25
Разом:		57*

У I факторі (32% дисперсії вибірки) значуще факторне навантаження

мають характеристики: «Культура саморозвитку та самоосвіти», «Науково-дослідницька культура». Ці ознаки характеризують налаштованість учителя початкової школи на самостійне набуття ним професійних знань відповідно до нагальних потреб роботи з молодшими школярами. Відповідно до сутності цих ознак означимо цей фактор як «Готовність до набуття професійно значущих знань». У II факторі (25% загальної дисперсії вибірки) значуща факторна вага в таких ознаках, як «Інформаційна самостійність», а також «Здатність до самоосвітньої діяльності». Ці ознаки вказують на налаштованість вчителя початкової школи на перманентне самовдосконалення, а також на мобілізацію внутрішніх резервів для цього. Зважаючи на останнє, означимо цей фактор як «Готовність до самовдосконалення».

Факторна структура рефлексивно-творчого компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, представлена в таблиці 7 і унаочнена в таблиці 8.

Таблиця 7

Зміст факторів, що характеризують структуру рефлексивно-творчого компонента професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

Характеристика	Факторне навантаження		
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
1. Уміння з формування креативного мислення	-0,29	-0,34	0,55
2. Знання психології творчості	-0,10	0,90*	0,01
3. Авторитетність	0,62	0,30	-0,17
4. Досвід міжкультурної взаємодії	0,98*	0,09	-0,02
5. Комунікативність	-0,10	0,88*	0,01
6. Готовність до розвитку власних творчих здібностей	0,98*	0,09	-0,02
7. Уміння з формування критичного мислення	0,16	0,50	0,31
8. Переконливість	-0,34	-0,21	-0,26
9. Рефлексивна компетентність	-0,14	0,13	0,83*
10. Готовність до підготовки учнів навчатися в міжкультурному просторі Закарпаття	0,98*	0,09	-0,02
11. Навички з формування міжкультурної комунікації в молодших школярів	-0,10	0,98*	0,01
Загальна дисперсія	3,62	3,49	1,53
Удільна вага фактора	0,30	0,29	0,13

* істотно значущі навантаження

Таблиця 8

Факторна структура рефлексивно-творчого компонента професійної підготовки ідеального вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття

№ фактора	Значущі характеристики, що входять до складу фактора	Удільна вага фактора, %
1	4, 6, 10	30
2	2, 5, 11	29
3	9	13
Разом:		72*

* загальна варіабельність вихідних даних складатиме 100%

Як бачимо з таблиці 8, у структурі рефлексивно-творчого компонента ідеального вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, виділяються 3 фактори, що пояснюють 72% загальної дисперсії вибірки. У I факторі (30% дисперсії вибірки) найбільше факторне навантаження мають такі рівноцінні ознаки: «Досвід міжкультурної взаємодії», «Готовність до розвитку власних творчих здібностей», «Готовність до підготовки учнів навчатися в міжкультурному просторі Закарпаття». Ці ознаки характеризують здатність вчителя початкової школи до ефективного вдосконалення здатностей до рефлексії та творчості, а також до їх реалізації в умовах міжкультурного простору, виходячи із чого означимо цей фактор як «Готовність до розвитку власних творчих здібностей і рефлексії».

У II факторі (29% загальної дисперсії вибірки) найвища факторна вага в таких рівноцінних ознаках, як «Знання психології творчості», «Комунікативність», а також «Навички з формування міжкультурної комунікації в молодших школярів». У цьому факторі поєднуються характеристики, пов'язані із формуванням у молодших школярів навичок комунікації. Означимо цей фактор як «Готовність до формування навичок міжкультурної комунікації в молодших школярів».

У III факторі (13% загальної дисперсії) значущою ознакою є «Рефлексивна компетентність».

Отже, отримані в ході факторного аналізу характеристики рефлексивно-творчого компонента утворюють структуру, в основі якої лежать такі фактори: «Готовність до розвитку власних творчих здібностей і рефлексії», «Готовність до формування навичок міжкультурної комунікації в молодших школярів», «Рефлексивна компетентність».

Проведений факторний аналіз даних анкетування дав змогу отримати впорядковану й обґрунтовану структуру найбільш важливих ознак

професійної підготовленості вчителя початкової школи, готового до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття, яка може виступити підставою для синтезу конструкту «Готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття».

Отже, уточнимо сутність складових професіографічного конструкту і представимо їх у такому розумінні:

– складова «Особистісно-професійні інструментальні якості й цінності» інтегрує інтеріоризовані майбутнім учителем початкової школи інструментальні цінності професійної спільноти, що мають прояв під час виконання ним професійних завдань. Зокрема, це такі ознаки, як цінності етнічної, мовної, конфесійної приналежності, мотивація на ціннісні орієнтації, аксіологічні орієнтири на міжкультурну взаємодію, гуманність;

– ознаки, що входять до складової «Гнучкість, послідовність і здатність до компромісу» (гнучкість та здатність до компромісу в міжкультурній взаємодії, послідовність у відстоюванні своїх світоглядних позицій), характеризують вчителя початкової школи в аспекті його вірності власним переконанням, а також у послідовності реалізації цих переконань у професійній діяльності;

– складова «Толерантність» інтегрує ознаки, пов'язані з прагненням та здатністю до підтримки спільноти з іншими людьми, які відрізняються в деякому відношенні від загальноприйнятих стереотипів або не дотримуються загальноприйнятих поглядів. До складу цього компонента конструкту входять такі характеристики, як комунікативна толерантність, терпимість до дискомфорту, що створюється представниками інших національностей або етнічних груп, толерантність до людей іншої культури або способу мислення;

– складова «Світоглядна самоідентифікація у майбутній професійній діяльності» поєднує ознаки, пов'язані зі ставленням особистості до майбутньої роботи з молодшими школярами. Це такі ознаки, як орієнтація на самореалізацію в міжкультурному просторі Закарпаття вчителя початкової школи, орієнтація на світоглядні засади в міжкультурному просторі;

– до складової «Готовність до набуття професійно значущих знань» залучено ознаки, що характеризують налаштованість учителя початкової школи на самостійне набуття ним професійних знань відповідно до нагальних потреб роботи з молодшими школярами. Цими ознаками виступають: культура саморозвитку та самоосвіти, науково-дослідницька культура;

– складова «Готовність до самовдосконалення» поєднує ознаки, що характеризують вчителя початкової школи в аспекті перманентного самовдосконалення, а також мобілізації ним своїх внутрішніх резервів для цього вдосконалення. Зокрема, до складу компонента входять культура

саморозвитку та самоосвіти, здатність до самоосвітньої діяльності;

– складова «Готовність до розвитку власних творчих здібностей і рефлексії» поєднує ознаки, що характеризують здатність учителя початкової школи до роботи з молодшими школярами. Цими ознаками виступають: досвід міжкультурної взаємодії, готовність до розвитку власних творчих здібностей, готовність до підготовки учнів навчатися в міжкультурному просторі Закарпаття;

– складова «Готовність до формування навичок міжкультурної комунікації у молодших школярів» поєднує ознаки, що характеризують діяльність учителя початкової школи в аспекті вдосконалення навичок міжкультурної комунікації, а також реалізації цих навичок в умовах міжкультурного простору Закарпаття. Зокрема, цими ознаками виступають: знання психології творчості, комунікативність, навички з формування міжкультурної комунікації в молодших школярів;

– складова «Рефлексивна компетентність» інтегрує ознаки, що характеризують учителя початкової школи в аспекті володіння ним прийомами формування базової компетентності, а також інших дій, необхідних для ефективної діяльності в умовах міжкультурної взаємодії. Іншими словами, цей компонент характеризує сформованість рефлексивної компетентності.

Висновки. Таким чином, створений конструкт адекватно репрезентує готовність майбутнього вчителя початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття у формі, прийнятній для визначення відповідних критеріальних показників та створення на їх основі ефективної діагностичної методики.

Література:

1. Байбакова О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США: дис. канд. пед. наук. Ужгород, 2017. 256 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. С. 47–52.
3. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2003. 440 с.
4. Зязюн І. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 2008. 608 с.
5. Коваль Л. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загальнонавчальних технологій: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: АПН України, Інститут педагогіки, 2010. 44 с.
6. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ: АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, 2008. 44 с.

7. Молнар Т. І. Теорія та практика підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття: монографія. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2022. 484 с.

8. Пехота О. М. Індивідуальність учителя: теорія і практика. Миколаїв: Фірма «Іліон», 2009. 272 с.

9. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді закордонних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики*. Київ: К. І. С., 2004. С. 16–25.

10. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: монографія. Хмельницький: ХГПА, 2008. 324 с.

11. Скрипнікова В. О. Розвиток міжкультурної компетентності у психолого-педагогічній теорії і практиці (зарубіжний досвід). *Військова освіта*. 2020. № 2 (42). С. 282–292.

References:

1. Baibakova, O. (2017). Formuvannya mizhkul'turnoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv sotsial'noyi roboty u vyshchikh navchal'nykh zakladakh SSHA [Formation of intercultural competence of future social work specialists in higher educational institutions of the USA]. Candidate's thesis. Uzhgorod [in Ukrainian].

2. Bibik, N.M. (2004). Kompetentnisnyy pidkhid: refleksivnyy analiz zastosuvannya. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy [Competency approach: reflexive analysis of application. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

3. Bohdanova, I. M. (2003). Profesiyno-pedahohichna pidhotovka maybutnikh uchyteliv na osnovi zastosuvannya innovatsiynykh tekhnolohiy [Professional and pedagogical training of future teachers based on the application of innovative technologies]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

4. Zyazyun, I. (2008). Filosofiya pedahohichnoyi diyi [Philosophy of pedagogical action]. Monograph. Cherkasy: Ed. from. Bohdan Khmelnytsky National University [in Ukrainian].

5. Koval, L. V. (2010). Systema profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do zastosuvannya zahal'nonavchal'nykh tekhnolohiy [The system of professional training of future primary school teachers for the use of general educational technologies]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: APN of Ukraine, Institute of Pedagogy [in Ukrainian].

6. Kolomiets, A. M. (2008). Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannya informatsiynoyi kul'tury maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv [Theoretical and methodological foundations of the formation of the information culture of the future primary school teacher]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: APN of Ukraine, Institute of Pedagogical Education and Adult Education [in Ukrainian].

7. Molnar, T. I. (2022). Teoriya ta praktyka pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly do roboty z uchnyamy v mizhkul'turnomu prostori Zakarpattya [Theory and practice of training future primary school teachers to work with students in the intercultural space of Transcarpathia]. Monograph. Zaporizhzhia: LLC "LIPS" LTD [in Ukrainian].

8. Pehota, O. M. (2009). Indyvidual'nist' uchytelya: teoriya i praktyka [Individuality of the teacher: theory and practice]. Mykolaiv: "Ilion" company [in Ukrainian].

9. Pometun, O. I. (2004). Teoriya i praktyka poslidovnoyi realizatsiyi kompetentnisnoho pidkhodu v dosvidi zakordonnykh krayin. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: biblioteka z osvith'oyi polityky [Theory and practice of consistent implementation of the competence approach in the experience of foreign countries. Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: library of educational policy]. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].

10. Sysoeva, S. O. (2008). Osvita ta osobystist' v umovakh postindustrial'noho svitu [Education and personality in the conditions of the post-industrial world]. Monograph. Khmelnytskyi: KhGPA [in Ukrainian].

11. Skrypnikova, V. O. (2020). Rozvytok mizhkul'turnoyi kompetentnosti u psykholoho-pedahohichniy teorii i praktytsi (zarubizhnyy dosvid) [Development of intercultural competence in psychological and pedagogical theory and practice (foreign experience)]. Viys'kova osvita - Military education, 2 (42), 282–292 [in Ukrainian].

УДК 37.013.3:001.895

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-187-195](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-187-195)

Островська Маріанна Ярославівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II, 90202, Україна, м. Берегово, площа Кошута, 6, тел.: (066) 440-19-78, <https://orcid.org/0000-0001-8810-3810>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ ПРОСТОРІ ОСВІТИ

Анотація. Реформа освітньої системи України в напрямку інтеграції в європейський освітній простір передбачає розробку та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій. Рівень реалізації технологічного підходу є одним із найважливіших критеріїв, за яким визначаються конкурентоспроможність та престиж закладу освіти, оскільки освітні технології забезпечують системність, цілеспрямованість, ефективність, результативність його діяльності. Завдяки технологізації освіти підвищується мотивація учасників освітнього процесу до навчання, відстежується зв'язок навчального матеріалу з реальними викликами сьогодення. Різноманітність функцій освітніх технологій пояснюється варіативністю їх структури, складовими якої є, крім традиційних, новітні засоби освітнього процесу, зокрема інтерактивні, інформаційно-комунікаційні технології, а також дистанційні форми організації навчання, які зараз набули особливої популярності в Україні, країнах Європейського Союзу та світі в цілому. Доцільність використання технологічного підходу очевидна. Проте сучасні педагоги досить часто відчують труднощі в його реалізації, що зумовлено декількома причинами. По-перше, у педагогічній науці немає єдиної усталеної думки щодо трактування термінів «метод», «методика», «прийом», «освітня технологія», «педагогічна технологія», що призвело до неоднозначного розуміння педагогічними працівниками сутності технологічного підходу. По-друге, залишаються невирішеними суперечності в обґрунтуванні критеріїв оцінки використання освітніх технологій, оскільки на сьогодні відсутня універсально-ефективна технологія, яка б забезпечувала успішне навчання й виховання всіх без винятку суб'єктів освітнього процесу. Отже, досвід використання технологічного підходу переконує в тому, що якість освітнього процесу залежить передусім від професійної компетентності й майстерності педагога, від здібностей учнів та їх особистісної спрямованості, тобто зазначений процес автоматично не поліпшується від упровадження освітніх технологій. Проте вони є

своєрідним орієнтиром у діяльності педагога, оскільки сприяють удосконаленню його педагогічної майстерності та професійної компетентності.

Ключові слова: інноваційні технології, освітні технології, педагогічна майстерність, педагог.

Ostrovska Marianna Yaroslavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education Ukraine, Koshuta Square, 6, Beregovo, 90202, tel.: (066) 440-1978, <https://orcid.org/0000-0001-8810-3810>

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE MODERN SPACE OF EDUCATION

Abstract. Reform of the educational system of Ukraine in the direction of integration into the European educational space involves the development and implementation of innovative educational systems and technologies. The level of implementation of the technological approach is one of the most important criteria for determining the competitiveness and prestige of the educational institution, as educational technologies provide system, focus, efficiency, effectiveness of its activities. Due to the technologicalization of education, the motivation of participants in the educational process to learn increases, the connection of educational material with the real challenges of today is traced. The diversity of functions of educational technologies is explained by the variability of their structure, which includes, in addition to traditional, the latest tools of the educational process, including interactive, information and communication technologies and distance learning, which are now especially popular in Ukraine, the European Union and the world. in general. The expediency of using a technological approach is obvious. However, modern teachers often have difficulty in its implementation, due to several reasons. First, in pedagogical science there is no single established opinion on the interpretation of the terms "method", "methodology", "reception", "educational technology", "pedagogical technology", which led to ambiguous understanding of the essence of the technological approach. Secondly, the contradictions in the substantiation of the criteria for evaluating the use of educational technologies remain unresolved, as today there is no universally effective technology that would ensure the successful training and education of all, without exception, the subjects of the educational process. Thus, the experience of using the technological approach shows that the quality of the educational process depends primarily on the professional competence and skill of the teacher, the abilities of students and their personal orientation, ie this process

does not automatically improve from the introduction of educational technologies. However, they are a kind of reference point in the activities of the teacher, as they contribute to the improvement of his pedagogical skills and professional competence.

Keywords: innovative technologies, educational technologies, pedagogical skills, teacher.

Постановка проблеми. Сьогодні ключовою позицією в освіті стає не сам факт передачі знань від викладача до студента, а формування такої системи їхньої взаємодії, при якій можливо як створення нових знань, так і формування нових технологій їхнього практичного застосування. Дослідження даної проблеми полягає в тому, що вперше розглянуто підготовку майбутніх учителів до застосування інноваційних технологій як систему взаємодії інформаційно-змістового, операційно-комунікативного та мотиваційно-ціннісного компонентів, обґрунтовано її зміст і структуру, розроблено теоретико-методологічні засади її функціонування. Визначено педагогічні умови функціонування системи підготовки майбутніх учителів до застосування інноваційних технологій, серед яких: створення під час навчання спеціального емоційно-позитивного середовища для зростання інноваційного потенціалу майбутніх вчителів, зокрема їх оволодіння інтерактивною технологією; забезпечення спеціальної підготовки викладачів до проведення інноваційних занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу та керівництва педагогічною практикою студентів; переорієнтація навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін ЗВО на підготовку майбутніх вчителів до застосування технології інноваційного навчання; побудова навчального процесу у ЗВО з різних, насамперед психолого-педагогічних дисциплін з обов'язковим включенням інноваційних технологій навчання та її елементів; створення у ЗВО атмосфери співробітництва як під час занять, так і у спільній позанавчальній діяльності студентів і викладачів. Визначено критерії й апробовано методику діагностування рівнів підготовки студентів до застосування інноваційних технологій, виявлено кумулятивний характер, динаміку, поступовість і поетапність такої підготовки. Проаналізовано зовнішні чинники впливу на функціонування системи підготовки майбутніх учителів до застосування інноваційних технологій, її внутрішні протиріччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження здійснювалося на основі концепції неперервної та цілісної професійної підготовки кадрів у вищих педагогічних закладах освіти (Д.Іщенко, А.Найн, І.Радванський, А.Тихончук, Є.Ткаченко); особистісно-діяльнісного і системного підходу до аналізу педагогічних явищ і процесів (Б.Ананьєв, В.Афанасьєв, С.Архангельська, В.Безпалько, Б.Ломов, К.Платонов); фундаментальних

положень психологічної (Б.Ананьєв, М.Боришевський, Л.Виготський, П.Гальперин, Г.Костюк, Кузьмінський А., А.Леонт'єв, С.Максименко, А.Петровський, С.Рубінштейн, М.Савчин тощо) і педагогічної науки (В.Бахтін, І.Бех, Л.Вяткін, В.Давидов, Л.Занков, В.Сухомлинський, В. Химинець) щодо розвитку особистості.

Мета статті – в умовах глобального світу соціалізація особистості повинна включати володіння новою інформаційною культурою, що забезпечує можливість отримання та обміну інформацією за допомогою сучасних інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Важливим для національної освіти є окреслення перспектив використання навчальних технологій у форматі сучасного освітнього простору будь-яка технологія передбачає мистецтво володіння процесом, певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментарію та алгоритму дій). Поняття технології при цьому відображає спрямованість наукових чи практичних досліджень (у тому числі і педагогічних) на цілеспрямоване вдосконалення діяльності людини, підвищення її результативності, інструментальності, технічності [2].

Методологічний рівень відображає взаємодію і взаємозв'язок наукових підходів до вивчення проблеми, зокрема: системно-структурного, що дає можливість вивчати підготовку майбутніх вчителів до застосування інноваційних технологій з позицій цілісності, взаємозбагачення та взаємозумовленості її структурних складових і компонентів системи такої підготовки; полісуб'єктного, який відображає єдність особистісного та діяльнісного аспектів, що становлять сутність методології сучасної гуманістичної педагогіки і дають змогу розглядати підготовку вчителя до застосування інноваційних технологій як специфічний спосіб професійної самореалізації особистості, певну сукупність психо-рефлексивних та соціально-психологічних особистісних утворень; аксіологічного, що передбачає спрямованість змісту професійної підготовки майбутніх вчителів на формування в них ціннісних орієнтацій, необхідних для педагогічної діяльності, і відповідної спрямованості особистості; культурологічного, який уможлиблює розгляд підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій як інтеграції особистісного, інтелектуального та професійного зростання, елемента професійної культури і передбачає педагогічну підготовку вчителів у своєрідному соціокультурному контексті педагогічного навчального закладу, в єдності розвитку психіки, свідомості та діяльності, що створює умови для відповідного самовизначення і самореалізації особистості [3].

Теоретичний рівень визначає систему вихідних параметрів, дефініцій, теорій, без яких є неможливим розуміння сутності явища, що вивчається,

його функцій та властивостей, і містить розробку, наукове обґрунтування моделі системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій [4].

Практичний рівень передбачає перевірку ефективності креативно-прогностичної моделі як аналогу системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій. Сукупність педагогічних принципів, умов, засобів, форм і методів, передбачених системою, спрямована на актуалізацію соціокультурної, предметно-навчальної та професійно-суб'єктивної сторін підготовки майбутніх вчителів і складається із взаємодоповнюючих, цілеспрямованих та опосередкованих впливів на формування особистості [3].

Методологічною основою дослідження є положення філософської та психолого-педагогічної науки про системну структурну характеристику особистості, багатоаспектну сутність її діяльності; взаємозалежність між розвитком особистості й адаптацією її навчально-пізнавальної діяльності; про людину як суб'єкта діяльності, спілкування і відносин, ідеї та концепції сучасної науки про освіту як процес засвоєння новим поколінням сукупності матеріальних та духовних цінностей людства, специфічний спосіб людської діяльності, важливий засіб цілісного формування особистості та процес творчої самореалізації особистості; про вирішальну роль освіти у перетворенні суспільного життя країни; сутність навчально-виховного процесу як специфічної форми суспільної діяльності; загально-філософські та соціально-педагогічні положення теорії особистості та теорії діяльності; положення вітчизняної педагогічної і психологічної науки стосовно вимог до рівня професійних і морально-психологічних якостей вчителів [4].

Для розв'язання поставлених у статті завдань, перевірки сформульованої гіпотези використовувався комплекс теоретичних і емпіричних методів дослідження:

- теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення) використовувалися з метою вивчення психолого-педагогічної літератури і визначення концептуальних засад дослідження, уточнення сутності й особливостей процесу підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій;
- емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме та непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання, тестування) застосувалися з метою вивчення сформованості готовності майбутніх вчителів до застосування інноваційних технологій;
- педагогічний експеримент використовувався з метою перевірки ефективності системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій;

- методи математичної статистики застосовувались для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між явищами та процесами, що досліджувались [3, с. 55; 4].

Вивчення положень, теоретико-практичних підходів підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних передбачає опрацювання:

- праць вітчизняних, українських та інших науковців світового значення в галузях педагогіки, психології та інших суміжних дисциплін, які дозволять здійснити глибокий і всебічний аналіз проблеми дослідження;
- офіційних нормативно-правових документів і різнопланових матеріалів, які регулюють функціонування, розвиток і реформування педагогічної освіти досліджуваної країни;
- документів, що становлять нормативно-правову базу фахової підготовки педагогічних працівників України;
- інформаційно-аналітичної, навчально-довідкової літератури різнорівневих освітніх закладів (університетів, коледжів, шкіл, докторських шкіл, закладів післядипломної освіти тощо: навчальних планів, програм навчальних курсів, методичних і дидактичних матеріалів, навчально-методичних видань та онлайн забезпечення навчально-виховного процесу підготовки вчителів початкових класів);
- офіційних доповідей і звітів про стан, стандарти, моніторинг якості, тенденції розвитку системи підготовки педагогічних працівників України;
- періодичних, монографічних видань, матеріалів наукових і науково-практичних конференцій, в яких висвітлено проблему фахової підготовки вчителів початкових класів до застосування інноваційних технологій, забезпечення якості освіти, порівняльної педагогіки та ін. [3].

Але сьогодні вже недостатньо закінчити вищий навчальний заклад й фахово працювати, володіючи ІКТ на рівні звичайного користувача. Швидкоплинність оновлення фундаментальних і прикладних наукових знань, як і знань технологічно-виробничого характеру, створює умови, коли, за твердженнями американських фахівців, відбувається швидке «старіння фахових знань», а отже, і зниження компетентності працівника на 50 %, відбувається менше ніж за п'ять років [1, с. 706]. Сьогодні є очевидним, що плідні рішення містяться не у сфері приватних поліпшень і вдосконалення системи освіти, а в галузі кардинальних змін, що дістали назву, — «зміна парадигми освіти». Нова освітня парадигма — це своєрідна стратегія «освіти

для майбутнього» [5, с. 174]. Визнаним у світі інструментом нової освітньої парадигми стала концепція «безперервної освіти», у якій базова освіта не є кінцевою чи завершеною, а слугує лише основою і фундаментом постійного професійного зростання через використання програм додаткової освіти [1, с. 707].

Етап переходу до «суспільства знань» принципово відрізняється від попередніх формацій людського розвитку новою роллю знання та інформації [2].

Саме тому другим ключовим трендом модернізації систем освіти слід визнати перехід до концепції «безперервної освіти протягом життя» (Lifelong Learning), яку ЮНЕСКО визнала основним принципом реформування освітньої галузі. Безперервна освіта як теорія та як практика вже доволі відома в Європі та світі, описана в численних публікаціях, проаналізовані найкращі та невдалі кейс-стаді, навіть існує «Абетка освіти протягом життя»[6].

Таким чином, третім ключовим трендом модернізації систем освіти є індивідуалізація (персоніфікація) здобуття знань, навчального процесу та освітніх технологій.

Інформаційне суспільство, з одного боку, надає можливості отримання значних обсягів інформації без територіальних та часових кордонів – тут і зараз, за кілька митей після того, як відбулася певна подія. Таким чином, доступ до інформації стає повсюдним. Більше того, інформація перетворюється на основне джерело виробництва товарів, послуг та благ. Але, з іншого боку, навіть видатна людина в умовах навали інформації, що динамічно змінюється, виявляється неспроможною оперувати інформаційними потоками, кваліфіковано орієнтуватися в них без допомоги інформаційно-обчислювальних технічних засобів, відповідного програмного забезпечення. Колишній дефіцит масового знання перетворився на дефіцит інформаційно-комп'ютерної компетентності.

Це означає, що кожна людина для успішного власного розвитку потребує вже не стільки знань, як відповідних компетенцій, умінь працювати з комп'ютером та іншими сполученими з ним гаджетами, здатність розбиратися у програмному забезпеченні, працювати з операційними системами, навичок орієнтування в інтернеті, інформаційного пошуку тощо. І все це вже не є окремим освітнім напрямком, предметом, навчальною дисципліною як, скажімо, фізика, хімія, біологія – це перетворюється на освітню інфраструктуру: загальне освітнє середовище, оволодіння яким дає змогу сьогодні успішно вивчати і фізику, і хімію, і біологію. Як справедливо зазначає професор В. Степанов, «становлення інформаційного суспільства актуалізує формування творчої, креативної особистості, здатної приймати рішення на основі суперечливих, різнорідних даних в умовах динамічно змінних обставин. У цих умовах метою освіти стає

не підготовка людини до майбутньої діяльності завдяки здобуттю якнайбільшого обсягу готових, систематизованих дійсних знань, а розвиток особистості, навчання способів здобуття тих, що існують, і генерування нових знань» [5, с. 173]. За визначенням науковців, експертів та дослідників глобального інформаційного простору, провідним трендом сучасності постає завдання оволодіння інформаційно-комп'ютерною грамотністю кожною людиною, що на рівні суспільства та держави перетворюється на завдання модернізації освітніх систем та навчальних закладів шляхом тотальної інформатизації освіти.

Висновки. Сучасний світ стрімко рухається до епохи інформаційного суспільства та «суспільства знань», в якому володіння інформаційними та комп'ютерними технологіями стає головною компетентнісною вимогою до кожної людини на певному етапі її життя. До цього підводить сам стан людського прогресу, коли «протягом кількох останніх десятиліть кардинально змінилася система генерації й передавання знань, а їхній обсяг зріс у багато разів. Нині щорічно оновлюється близько 5 % теоретичних і 20 % професійних знань» [7, с. 706]. Зрозуміло, що таким обсягом інформації, що в геометричній прогресії накопчується на людину, людський мозок вже не здатний оперувати без допомоги комп'ютерно-обчислювальної техніки та інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ). Ці та інші виклики вимагають нового формату освіти, нових освітніх стратегій, які формують спроможність людини бути адекватною і темпам суспільних змін, і діапазону можливостей для власного розвитку. Сьогодні ключовою позицією в освіті стає не сам факт передачі знань від викладача до студента, а формування такої системи їхньої взаємодії, при якій можливо як створення нових знань, так і формування нових технологій їхнього практичного застосування. Ці та інші виклики вимагають нового формату освіти, нових освітніх стратегій, які формують спроможність людини бути адекватною і темпам суспільних змін, і діапазону можливостей для власного розвитку. Таким чином, сучасний педагог має володіти різноманітними освітніми технологіями з метою створення у закладі освіти ефективної та дієвої педагогічної системи, в основі якої лежать специфічні для певного типу освітнього середовища прийоми та технології реалізації освітнього процесу, що концептуально об'єднані пріоритетними освітніми цілями, а також пов'язані між собою завданнями та змістом, формами та методами впровадження інноваційних технологій.

Таким чином, подальший розвиток сучасних систем освіти є неможливим без цілеспрямованого використання інформаційно-комп'ютерних технологій, інтегрування освітнього та інформаційного середовища, виходу навчального процесу у глобальний інформаційний простір.

Література:

1. Беззуб І. Поширення інформаційно-комунікаційних технологій в освіті протягом життя / Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 48. С. 707-726.
2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. – 444 с.
3. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти : монографія / О. А. Комар. – Умань : Софія, 2008. – 332 с.
4. Островська М.Я. «Формування інформаційних-технологічних компетентностей у майбутніх вчителів технологій» / IV Міжнародній науково-практичній конференції: Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретична та практичні аспекти, - Херсон, 2019. – С.214-215
5. Степанов В. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті. / Вісник Харківської державної академії культури. 2010. Вип. 30. С. 173-179
6. Україна медіана : на порозі інформаційної революції : моногр. [Олександр Бухтатий, Олександр Радченко, Гліб Головченко; За науковою редакцією д. держ. упр., проф. Радченка О. В.]. Київ : Видавець СВС Панасенко, 2015. 208 с.
7. Declaration of Principles. Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium. URL: <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>.

References:

1. Bezzub, I. (2017). Poshyrennia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osviti protiahom zhyttia [Spread of information and communication technologies in education during life] / *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. - Scientific works of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi*, 48, 707-726 [in Ukrainian].
2. Efremova, G.L., (2020). Innovatsiini tekhnolohii v suchasnomu osvitnomu prostori [Innovative technologies in the modern educational space] *Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka – Sumy: A. S. Makarenko Publishing House of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko*, 444 [in Ukrainian].
3. Komar, O. A. (2008). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do zastosuvannia interaktyvnykh tekhnolohii: teoretyko-metodychni aspekty [Preparation of future primary school teachers for the use of interactive technologies: theoretical and methodological aspects] *Uman: Sofiia, – Uman: Sofia*, 332 [in Ukrainian].
4. Ostrovska, M.Ya. (2019). Formuvannia informatsiinykh-tekhnolohichnykh kompetentnostei u maibutnikh vchyteliv tekhnolohii [Formation of information-technological competences in future technology teachers] *IV International Scientific and Practical Conference: Problems and trends of the development of the modern economy in the conditions of integration processes: theoretical and practical aspects, - IV Mizhnarodnii naukovo-praktychnii konferentsii: Problemy i tendentsii rozvytku suchasnoi ekonomiky v umovakh intehtratsiinykh protsesiv: teoretychna ta praktychni aspekty*, Kherson - Kherson, 214-215 [in Ukrainian].
5. Stepanov, V. Yu. (2010). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti [Information and communication technologies in modern education]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, 30,173-179 [in Ukrainian].
6. Radchenko, O.V. & Bukhtaty, O.& Radchenko, O.& Golovchenko, H. (2015). Ukraina mediina : na porozii informatsiinoi revoliutsii [Media Ukraine: on the threshold of the information revolution]. *Kyiv : Vydavets SVS Panasenko - Kyiv: SVS Panasenko Publisher*, 208 [in Ukrainian].
7. Declaration of Principles. Building the Information Society: a global challenge in the new Millennium. URL: <http://www.itu.int/wsis/docs/geneva/official/dop.html>

УДК 378.633

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-196-204](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-196-204)

Рудницька Ольга Георгіївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри патології анатомії, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, бульвар Тараса Шевченка, 13, м. Київ, 01601

Кузик Петро Васильович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри патології анатомії, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, бульвар Тараса Шевченка, 13, м. Київ, 01601, <https://orcid.org/0000-0001-9352-4513>

Дзямко Вікторія Йосипівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики та інформатики, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, площа Кошута, 6, м. Берегове, 90201, <https://orcid.org/0000-0001-6627-2015>

ПЕРСПЕКТИВИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розкрито основні аспекти онлайн-навчання в умовах війни. Визначено, що в умовах воєнного стану закладам вищої освіти необхідно якнайшвидше адаптуватися до подій, що відбуваються, щоб виконати свої першочергові обов'язки щодо забезпечення безпеки здобувачів освіти і співробітників під час забезпечення навчального процесу. З'ясовано, що онлайн-навчання – це метод дистанційного навчання з використанням мережі Інтернет та комп'ютерів. Встановлено, що у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, зокрема і на кафедрі патології анатомії здобувачі освіти навчаються онлайн за допомогою платформи дистанційного навчання LIKAR_NMU, яку було розроблено на базі електронної системи дистанційного навчання Мосо. Доведено, що перехід на дистанційну форму навчання потребує наявності необхідного навчально-методичного, дидактичного та технічного забезпечення. Виявлено переваги (високий рівень ефективності через використання інтерактивних інструментів; легкість у відстежуванні прогресу кожного здобувача освіти; можна практично будь-де проводити заняття; на заняття ніхто не запізниться – завдяки мобільній версії та додатку є можливість вчасно приєднатися до заняття) та недоліки (потрібні знання у користуванні платформою для онлайн-навчання; потрібно опанувати прийоми для ефективного проведення занять; до проведення занять необхідно ретельно готуватись; інколи перешкоджають проведенню занять технічні несправності) онлайн-навчання

для викладача. Визначено, що перевагами онлайн-навчання для студента є можливість обирати час та місце проведення занять; легкість у контактуванні із викладачем через пошту, чат, дистанційні платформи; сором'язливі здобувачі освіти на онлайн-заняттях отримують можливість легше навчатись; таке навчання дає можливість здобувачам освіти із обмеженими можливостями навчатись з дому. Доведено, що недоліками онлайн-навчання для студента є брак контакту між здобувачем освіти та викладачем; здобувачу освіти потрібно значно більше часу витратити на те, щоб освоїти матеріали навчальної програми; через зовнішні фактори виникає неможливість чітко зосередитись на навчанні.

Ключові слова: заклад вищої освіти, онлайн-навчання, навчальний процес, вища освіта.

Rudnytska Olga Heorhiyivna Candidate of Medical Sciences, Docent, Docent at the Department of Pathological Anatomy, Bogomolets National Medical University, 13, Tarasa Shevchenko boulevard, 01601

Kuzyk Petro Vasyl'ovych Candidate of Medical Sciences, Docent, Docent at the Department of Pathological Anatomy, Bogomolets National Medical University, 13, Tarasa Shevchenko boulevard, 01601, <https://orcid.org/0000-0001-9352-4513>

Dziamko Victoria Yosypivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Mathematics and Informatics, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, 6, Kosuta Square, Berehovo, 90201, <https://orcid.org/0000-0001-6627-2015>

PROSPECTS OF ONLINE LEARNING IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article reveals the main aspects of online education in the conditions of war. It was determined that in the conditions of martial law, institutions of higher education need to adapt to the events taking place as soon as possible in order to fulfill their primary duties to ensure the safety of students and employees during the educational process. It was found that online learning is a method of distance learning using the Internet and computers. It has been established that at the National Medical University named after O. O. Bogomolets, in particular at the Department of Anatomy Pathology, students study online using the LIKAR_NMU distance learning platform, which was developed on the basis of the Moso electronic distance learning system. It has been proven that the transition to a distance form of education requires the availability of the necessary

educational and methodological, didactic and technical support. Advantages (high level of efficiency due to the use of interactive tools; ease of tracking the progress of each student; classes can be held almost anywhere; no one is late for class - thanks to the mobile version and the application, it is possible to join the class on time) and disadvantages (required knowledge) in using the platform for online learning; you need to master the techniques for effectively conducting classes; you need to prepare carefully before conducting classes; sometimes technical malfunctions prevent the conduct of classes) online training for a teacher. It was determined that the advantages of online education for the student are the ability to choose the time and place of classes; ease of contact with the teacher through mail, chat, remote platforms; shy learners of education get the opportunity to learn more easily in online classes; such training enables students with disabilities to study from home. It has been proven that the disadvantages of online education for the student are the lack of contact between the student and the teacher; the learner needs to spend much more time to master the curriculum materials; external factors make it impossible to focus clearly on learning.

Keywords: institution of higher education, online education, educational process, higher education.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану внесло важливі корективи в усі сфери життя. Безперечно, зміни торкнулися й навчального процесу. На початку війни навіть організувати онлайн-навчання у дистанційному режимі виявилось важко, адже в деяких населених пунктах велися активні бойові дії і навіть не було телефонного зв'язку, не кажучи вже про стабільний зв'язок з мережею Інтернет. Сьогодні, в умовах війни, онлайн-освіта поширена по всій території України. Сучасне дистанційне навчання вимагає від працівників МОН адаптації до нових складних ситуацій.

Своєчасне та швидке впровадження дистанційного навчання в умовах бойових дій максимально захищає працівників вищої освіти та щоденно становить загрозу для життя студентів, викладачів та інших учасників освітнього процесу. Впровадження дистанційного навчання в умовах війни забезпечує здобуття вищої освіти здобувачами освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами становлення онлайн-навчання в умовах війни працюють такі науковці, як Д. Васильєва, І. Діордіца, Т. Корнішева, І. Крамаренко, О. Лучанінова, О. Москалюк, І. Сілютіна, О. Степаненко, Н. Родінова, М. Червоній та інші.

Д. Васильєва [1] дослідила особливості дистанційного навчання математики в умовах війни та дійшла висновку, що питання організації дистанційного навчання математики не є новим для України. У контексті військових дій, які нині тривають на території України зараз існує велика

різниця у здібностях усіх учасників навчального процесу, що зумовлює певні деталі організації дистанційного навчання з математики. Війна відзначила: відсутність дистанційного навчання в окремих сферах; регулярну або постійну відсутність окремих учасників навчального процесу; дуже багато учасників навчального процесу мають технічні проблеми через відсутність або недостатній доступ до гаджетів чи мережі Інтернету; відсутність регулярних матеріалів (друкованих підручників, робочих зошитів, належного канцелярського приладдя тощо); суттєво знижену мотивацію, самоорганізацію та самоефективність усіх учасників навчального процесу; обмежену можливість для викладачів створювати зміст уроку, а для здобувачів освіти – виконувати домашнє завдання; різні умови, в яких перебувають здобувачі освіти; стрес, який негативно впливає на пізнавальний процес і ускладнює процес навчання тощо.

Науковці Н. Родінова, М. Червоній та І. Діордіца [2] виділяють такі проблеми з онлайн-навчання (дистанційного навчання) в умовах війни: труднощі з перевіркою знань; нестабільна мережа Інтернет; відсутність технічного забезпечення студентів; навантаження на навчальні ресурси; дефіцит персоналу; відсутність ресурсів для переходу на дистанційне навчання; психологічну невідповідність до навчання.

О Лучанінова [3] наголошує, що дистанційна освіта під час війни принципово відрізняється від періоду карантину. Це ще один виклик для влади, працівників освіти та самих студентів ЗВО. Тому підготовка до занять повинна містити елементи підтримки, підготовки до негайної стабілізації душевного стану, цікаві форми мотивації, щире спілкування. Потрібно мати на увазі, що студенти з «гарячих регіонів» можуть навчатися в групах або проявляти агресію чи грубість на прохання про діяльність. Для подальшого психологічного супроводу тут важлива робота інституційного психолога.

О. Степаненко, Ю. Шафорост та О. Москалюк [4] наголошують, що у сучасній ситуації для онлайн-освіти настав час встановити стандарти, розробити більш ефективні моделі та освітні інструменти, а також удосконалити та знайти кращі способи отримання студентами інформації. Постійні зміни в освітньому процесі показують, що суспільство, що розвивається, висуває все нові вимоги до процесу навчання. У процесі дистанційного навчання викладачам і здобувачам освіти необхідно адаптуватися до нових ролей. По-перше, викладачі повинні виступати в ролі лідерів, ведучи здобувачів освіти до самостійної діяльності під своїм керівництвом. Викладач-ведучий дає вказівки та відповідає на запитання. У дистанційному навчанні немає атмосфери фізичної близькості між викладачем і здобувачем освіти, тому робота викладача ефективна лише за умови індивідуального навчання та підтримки кожного здобувача освіти.

Отже, здійснений огляд наукових досліджень дозволяє зауважити, що потрібно розкрити проблематику онлайн-навчання в умовах війни, оскільки вона розкрита лише частково.

Мета статті полягає у розкритті основних аспектів онлайн-навчання в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану закладам вищої освіти необхідно якнайшвидше адаптуватися до подій, що відбуваються, щоб виконати свої першочергові обов'язки щодо забезпечення безпеки здобувачів освіти і співробітників під час забезпечення навчального процесу. У цій ситуації роботу всіх фахівців потрібно спочатку координувати дистанційно. Це вимагає використання електроніки не лише для навчання, а й для управління навчальними процесами та забезпечення розповсюдження електронних документів. В умовах війни навчання в стінах ЗВО є небезпечним для життя та здоров'я усіх учасників освітнього процесу, тому навчання потрібно організовувати дистанційно.

Дистанційне навчання під час війни може здійснюватися в кількох режимах (синхронному, асинхронному або бісинхронному). Асинхронний формат дозволяє навчатися у зручний для всіх час, а синхронний відновлює спілкування із здобувачами освіти та викладачами, тим самим, сприяючи стабілізації емоційного стану здобувача освіти. За можливості рекомендується організувати бікеронічне тренування (поєднання синхронного та асинхронного тренувань).

Водночас онлайн-навчання – це метод дистанційного навчання з використанням мережі Інтернет та комп'ютерів. Формат онлайн-класу може бути кращим і, звичайно, більш економічним варіантом для навчання. Викладачі освоюють створення власних курсів, проводять вебінари, діляться досвідом.

Навчання виграють ті ЗВО, де вже було апробовано інтерактивні та інші форми дистанційного навчання. Так, наприклад, у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, зокрема і на кафедрі патології анатомії здобувачі освіти навчаються онлайн за допомогою платформи дистанційного навчання LIKAR_NMU, яку було розроблено на базі електронної системи дистанційного навчання Мосо [5].

LIKAR_NMU – це платформа дистанційного навчання НМУ імені О.О.Богомольця, яка сформована на базі електронної системи дистанційного навчання Мосо. Мосо – це корпоративна версія системи Moodle з відкритим вихідним кодом, яка включає всі функції Moodle, додаючи нові функції, важливі для ЗВО. Зокрема, платформа дистанційного навчання LIKAR_NMU має такі можливості [5].

1) підтримка організаційно-штатної структури університету; робота з ієрархією факультетів, академічних груп; відстеження кадрових змін;

диференціація посад викладачів; можливість налаштовувати різні типи обмежень; співпраця з користувачами різних факультетів;

2) гнучкий і швидкий конструктор звітів: конструктор звітів для проходження курсів, тестів, мультимедійних курсів SCORM тощо; конструктор дозволяє адміністратору індивідуально налаштувати список фільтрів і набір полів (стовпців), які повинні відображатися в звіті; у кожному звіті є понад 30 можливих полів, у тому числі такі популярні поля, як посада (роль), відділ, група, ім'я, результати здачі та дати в різних форматах, а також дати виконання; звіти оптимізовано для швидкого створення навіть із великим обсягом даних;

3) підтримка формату інтерактивних курсів H5P: вбудовані дизайнери та програвачі для інтерактивних курсів H5P, сумісних із мобільними пристроями; це дозволяє авторам курсу легко та швидко створювати понад 49 інтерактивних завдань;

4) блоки домашньої сторінки: анімаційні повзунки для інтерактивних банерів; прописане навчання; голосування;

5) додаткові можливості для розширення інтеграції з ICR: розклад занять для здобувачів освіти і викладачів; наявний журнал оцінювання.

Перехід на дистанційну форму навчання потребує наявності необхідного навчально-методичного, дидактичного та технічного забезпечення. Сучасним студентам-медикам під час навчання необхідно набути не лише багато знань, а й уміння самостійно шукати інформацію та знаходити шляхи вирішення проблем. Іншими словами, потрібно бути ініціативним і незалежним. Тому дуже важливо вміти самостійно вивчати всі види навчального матеріалу, а використовуючи різні електронні технічні засоби, можна покращити візуалізацію процесу навчання та досягти високої якості засвоєння навчального матеріалу. Дистанційне навчання активізує використання сучасних освітніх методик у процесі самостійної роботи та посилює мотиваційний елемент навчання. Більшість сучасних студентів ЗВО мають достатні навички для отримання послуг дистанційного навчання та забезпечені доступом до мережі Інтернет. Медична освіта, заснована на віртуальному та електронному навчанні, включаючи мультимедійні матеріали, є дуже важливою формою надання освіти, прийнятної для студентів-медиків під час війни. Дистанційне навчання в цей складний час позитивно вплинуло на напрямок мотивації студентів, дозволивши ширше персоналізувати навчання та оптимізувати навчальний процес за часовими та організаційними витратами. Студенти мають вільний доступ до баз даних, бібліотечних каталогів та інших ресурсів і підтримують інтерактивність.

У цих ситуаціях студенти мають можливість самостійно вибрати графік роботи з матеріалом і визначити ступінь насиченості часом у межах навчального плану. Кожен студент може за допомогою інформаційних

ресурсів визначити свій режим роботи під час виконання необхідних контрольних завдань за певних заданих умов. Однак за допомогою онлайн-навчання деякі здобувачі освіти можуть неохоче вчитися, навіть якщо вони на занятті. З'ясувалося, що це особливо актуально для студентів, які вимкнули камеру та мікрофон під час заняття. Студенти із вимкненою камерою створювали складну ситуацію для викладача. Викладачі, чиї заняття зазвичай були жвавими та інтерактивними, перетворилися на репетиторів, які розмовляли з порожнім екраном, не знаючи, чи студенти, яких вони навчали, все ще були на зв'язку.

У ході дослідження доцільно розглянути основні переваги та недоліки онлайн-навчання для безпосередніх учасників освітнього процесу, а саме для викладачів та студентів (рис. 1).

**ПЕРЕВАГИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ДЛЯ
ВИКЛАДАЧА:**

- високий рівень ефективності через використання інтерактивних інструментів;
- легкість у відстежуванні прогресу кожного здобувача освіти;
- можна практично будь-де проводити заняття;
- на заняття ніхто не запізниться – завдяки мобільній версії та додатку є можливість вчасно приєднатися до заняття.

**НЕДОЛІКИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ДЛЯ
ВИКЛАДАЧА:**

- потрібні знання у користуванні платформою для онлайн-навчання;
- потрібно опанувати прийоми для ефективного проведення занять;
- до проведення занять необхідно ретельно готуватись;
- інколи перешкоджають проведенню занять технічні несправності.

**ПЕРЕВАГИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ДЛЯ ЗДОБУВАЧА
ОСВІТИ:**

- є можливість обирати час та місце проведення занять;
- легкість у контактуванні із викладачем через пошту, чат, дистанційні платформи;
- сором'язливі здобувачі освіти на онлайн-заняттях отримують можливість легше навчатись;
- таке навчання дає можливість здобувачам освіти із обмеженими можливостями навчатись з дому.

**НЕДОЛІКИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ДЛЯ
ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ:**

- брак контакту між здобувачем освіти та викладачем;
- здобувачу освіти потрібно значно більше часу витратити на те, щоб освоїти матеріали навчальної програми;
- через зовнішні фактори виникає неможливість чітко зосередитись на навчанні.

Рис. 1. Переваги та недоліки онлайн-навчання для викладачів та здобувачів освіти

Джерело: побудовано на основі [6].

Онлайн-навчання в умовах воєнного стану не може проходити так, як це відбувалося під час карантину через коронавірус. Процес розвитку

військових дій в Україні, логіка та потенціал організації навчального процесу та інші чинники, які, здавалося б, другорядні, але безумовно впливають на навчальну взаємодію (наприклад, психологія студентів і викладачів), дозволили узагальнити основні тенденції адаптації онлайн-навчання у ЗВО до умов війни [7]:

1) перевага форм асинхронної взаємодії між викладачами та студентами (основне використання асинхронних платформ Moodle, Google Classroom, Edmodo);

2) запис відео, можливість створення презентації викладачів і групування здобувачів освіти у онлайн-класи, що дозволить їм відвідувати лекції чи семінари у відео форматі;

3) належні терміни проведення занять;

4) можливість працювати над психологічним станом здобувача освіти, застосовувати сучасні методи, використовувати потенціал ІКТ для зняття напруги та стимулювання мотивації;

5) використання творчих завдань, заохочення освітньої та соціальної ініціативи тощо.

Висновки. В Україні онлайн-навчання має свої особливості в умовах війни – це можливість спілкуватися, вчитися один у одного, співпрацювати, цінувати необхідні можливості. Мабуть, у ці дні війни – це навчання людяності, толерантності, життєлюбства, взаємодопомоги заради миру. Дистанційна освіта сьогодні сприяє спокою та готує до іспитів на людяність. Знання та навички здобувача освіти можуть зробити його зрілим і самозабезпеченим, а потенційні метанавички можуть зробити його сильним і адаптованим, тому, що реальне життя спонукає його постійно вчитися застосовувати знання у своїй діяльності.

Література:

1. Васильєва Д. Стан дистанційного навчання під час війни в Україні. Український педагогічний журнал. 2022. № 2. С. 38-47.

2. Родінова Н. Л., Червоній М. В., Діордіца І. М. Особливості дистанційного навчання студентів в умовах воєнного стану. Перспективи та інновації науки. 2022. Випуск 4(9). С. 285-296.

3. Лучанінова О. Дистанційне навчання студентів в умовах війни: латентна сила метанавичок. Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика». 2022. Випуск 13(25). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/460/400>

4. Степаненко О. К., Шафорост Ю. А., Москалюк О. П. Дистанційні платформи для навчання і саморозвитку учнів та студентів під час воєнного стану. Перспективи та інновації науки. 2022. №7(12). С. 417-428.

5. Дистанційне навчання. Національний медичний університет імені О. О. Богомольця. URL: <https://nmuofficial.com/distant-education/>

6. Онлайн-навчання, плюси та мінуси електронної освіти. URL: <https://myownconference.com/blog/uk/onlajn-navchannya-plyusy-ta-minusy/>

7. Крамаренко І. С., Корнішева Т. Л., Сілютіна І. О. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. Перспективи та інновації науки. 2022. № 4(9). С. 192-205.

References:

1. Vasylyjeva, D. (2022). Stan dystancijnogho navchannja pid chas vijny v Ukrajinі [The state of distance education during the war in Ukraine]. *Ukrajinsjkyj pedagoghichnyj zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 38-47 [in Ukrainian].

2. Rodinova, N. L., Chervonij, M. V., Diordica, I. M. (2022). Osoblyvosti dystancijnogho navchannja studentiv v umovakh vojennoho stanu [Peculiarities of distance learning of students under martial law]. *Perspektyvy ta innovaciji nauky – Perspectives and innovations of science*, 4(9), 285-296 [in Ukrainian].

3. Luchaninova, O. (2022). Dystancijne navchannja studentiv v umovakh vijny: latentna syła metanavychok [Distance education of students in conditions of war: the latent power of meta-skills]. *Elektronne naukove fakhove vydannja «Adaptivne upravlinnja: teorija i praktyka» - Electronic scientific publication "Adaptive management: theory and practice"*, 13(25). *amtp.org.ua*. URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/460/400> [in Ukrainian].

4. Stepanenko, O. K., Shaforost, Ju. A., Moskaljuk, O. P. (2022). Dystancijni platformy dlja navchannja i samorozvytku uchniv ta studentiv pid chas vojennoho stanu [Remote platforms for learning and self-development of pupils and students during martial law]. *Perspektyvy ta innovaciji nauky – Perspectives and innovations of science*, 7(12), 417-428 [in Ukrainian].

5. Dystancijne navchannja. Nacionalnyj medychnyj universytet imeni O. O. Boghomolcja [Distance learning. O. O. Bogomolets National Medical University]. *nmuofficial.com*. URL: <https://nmuofficial.com/distant-education/> [in Ukrainian].

6. Onlajn-navchannja, pljusy ta minusy elektronnoji osvity [Online learning, pros and cons of electronic education]. *myownconference.com*. URL: <https://myownconference.com/blog/uk/onlajn-navchannya-plyusy-ta-minusy/> [in Ukrainian].

7. Kramarenko, I. S., Kornisheva, T. L., Siljutina, I. O. (2022). Adaptacija dystancijnogho navchannja u vyshhij shkoli do umov vojennoho stanu [Adaptation of distance learning in higher education to the conditions of martial law]. *Perspektyvy ta innovaciji nauky – Perspectives and innovations of science*, 4(9), 192-205 [in Ukrainian].

УДК 378.147

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-205-219](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-205-219)

Ткаченко Олександр Петрович асистент кафедри клінічної фармакології та клінічної фармації, Національний медичний університет імені О.П. Богомольця, бул. Тараса Шевченка, 13, м. Київ, 01601, тел.: (044) 234-40-62, <https://orcid.org/0000-0003-3354-4509>

Афанасьєва Інна Олександрівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри клінічної фармакології та клінічної фармації, Національний медичний університет імені О.П. Богомольця, бул. Тараса Шевченка, 13, м. Київ, 01601, тел.: (050) 469-68-48, <https://orcid.org/0000-0002-2759-3948>

Абдяхімов Ростислав Адганович асистент кафедри клінічної фармакології та клінічної фармації, Національний медичний університет імені О.П. Богомольця, бул. Тараса Шевченка, 13, м. Київ, 01601, тел.: (097) 788-99-23, <https://orcid.org/0000-0002-5504-3468>

ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МЕДИЦИНИ

Анотація. В статті розглянуто роль інформаційних та цифрових технологій в процесі підготовки майбутніх лікарів в умовах пандемії Covid-19. Автором зроблено висновок за результатами власних спостережень та наукових пошуків про те, що формування високого рівня інформаційної культури майбутніх фахівців є важливим завданням сучасної вищої школи, яке покликано готувати випускників до професійної діяльності в інформаційному суспільстві. Особливе значення така підготовка має для майбутніх медичних працівників, ефективна професійна діяльність яких неможлива без застосування сучасних інформаційних та цифрових технологій. Застосування комп'ютерів в освіті призвело до появи нового покоління інформаційних освітніх технологій, які дозволили підвищити якість навчання майбутніх лікарів. В умовах Covid-19 за актуалізації дистанційного та змішаного навчання викладачі та студенти мають можливості використання електронних освітніх ресурсів та гаджетів, призначених для організації і підтримки комунікацій в мережевій освітній діяльності з метою продуктивної взаємодії. Особливостями формування професійної компетентності майбутніх лікарів у системі вищої медичної освіти за кордоном є унікальна структура освітнього процесу, що спирається

на веб-орієнтоване навчання, залучення можливостей ІКТ та сучасних веб-технологій в навчанні, а також врахування майбутніми фахівцями особливостей цифрового суспільства для виконання професійних обов'язків лікаря в інформаційному суспільстві.

При організації підготовки вітчизняних майбутніх лікарів важливо використовувати сервіси та інструменти веб-технологій, які реалізують принципи доступності, відкритості, інтерактивності, мобільності, адаптивності, кооперації, мультисервісності та масштабованості освітнього процесу.

Поява і розвиток різних медичних інформаційних систем відкриває перед лікарями додаткові можливості у професійній діяльності: зменшення витрат часу на ведення поточної документації, складання звітів, використання механізмів підтримки лікарських рішень; полегшення реалізації стандартних протоколів лікування й обстеження; забезпечення миттєвого доступу до архівних історій хвороби; зменшення витрат часу на контакти з лабораторно-діагностичною службою тощо.

Ключові слова: інформаційні технології; інформаційно-комунікаційна технологія; E-learning; професійна підготовка, цифровізація медицини, майбутні лікарі.

Tkachenko Olexander Petrovich Assistant of the Department of Clinical Pharmacology and clinical pharmacy, Bogomolets National Medical University, Taras Shevchenko Boule., 13, Kyiv, 01601, tel.: (044) 234-40-62, <https://orcid.org/0000-0003-3354-4509>

Afanasyeva Inna Alexandrovna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Clinical Pharmacology and Clinical Pharmacy, Bogomolets National Medical University, Taras Shevchenko Boule., 13, Kyiv, 01601, tel.: (050) 469-68-48, <https://orcid.org/0000-0002-2759-3948>

Abdriakhimov Rostyslav Adhanovych Assistant of the Department of Clinical Pharmacology and clinical pharmacy, Bogomolets National Medical University, Taras Shevchenko Boule., 13, Kyiv, 01601, tel.: (097) 788-99-23, <https://orcid.org/0000-0002-5504-3468>

INFORMATION AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE TRAINING OF FUTURE PHYSICIANS UNDER CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF MEDICINE

Abstract. The author concludes based on the results of his own observations and scientific research that the formation of a high level of Information Culture of

future specialists is an important task of modern higher education, which is designed to prepare graduates for professional activities in the information society. Such training is of particular importance for future medical professionals, whose effective professional activity is impossible without the use of modern information and digital technologies. The use of computers in education has led to the emergence of a new generation of information and educational technologies, which have allowed to improve the quality of training of future physicians. Under the conditions of Covid-19 actualization of distance and blended learning, teachers and students have the opportunity to use electronic educational resources and gadgets designed to organize and support communication in the merged educational activities for productive interaction. The peculiarities of the formation of professional competence of future physicians in the system of higher medical education abroad is an unique structure of the educational process, which is focused on web-based learning, using the capabilities of ICT and modern web technologies in training. Consideration by future practitioners of the peculiarities of the digital society to perform professional duties of a physician in the information society.

When organizing the training of Russian future doctors, it is important to use web technology services and tools that implement the principles of accessibility, openness, interactivity, mobility, adaptability, cooperation, multiservice, scale of the educational process.

The emergence and development of various medical information systems opens up additional opportunities for doctors in their professional activities: reducing the time spent on maintaining current documentation, compiling reports, using mechanisms to support medical decisions; facilitating the implementation of standard treatment and examination protocols; providing instant access to archival medical records; reducing the time spent on contacts with the laboratory and diagnostic service, etc.

Keywords: information technologies; information and communication technology; e-learning; professional training, digitalization of Medicine, future doctors.

Постановка проблеми. В умовах пандемії Covid-19 зростає кількість фізичних і психічних навантажень на майбутніх лікарів, проявляється невпевненість, розгубленість, занепокоєність. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 р. № 1236 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби СОУШ-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03. 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19,

спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» студенти усіх курсів різних факультетів продовжували навчання у весняно-літньому семестрі 2020-2021 навчального року за аудиторною формою з 01 лютого 2021 року відповідно до навчальних планів за змішаною формою навчання.

Відповідно до наказу МОН України «Про організаційні заходи для запобігання поширення коронавірусу COVID-19» від 16.03.2020 № 406, на період карантину організація освітнього процесу здійснюється шляхом використання технологій дистанційного навчання та новітніх освітніх технологій.

Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 22 липня 2020 р. № 641 «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», постанови Головного державного санітарного лікаря № 42 від 30.07.2020 року «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у закладах освіти в період карантину в зв'язку поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» наказу МОН від 16.03.2020 р. № 406 «Про організаційні заходи для запобігання поширенню коронавірусу COVID-19» з метою запобігання ускладненню епідемічної ситуації та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) у 2020-2021 навчальному році, листа Міністерства освіти і науки України від 12.10.2020 р. № 1/9-576 «Щодо тимчасового переходу на дистанційне навчання» та з метою виконання робочих навчальних планів, відпрацювання практичних навичок та компетенцій щодо реалізації внутрішніх систем забезпечення якості навчального процесу».

Розвиток комп'ютерних технологій та цифровізація суспільства, накопичення цифрових ресурсів обумовлюють трансформування всіх видів діяльності в галузі вітчизняної освіти, та зокрема медичної. Сьогодення взаємопов'язано із вмінням майбутніх лікарів здобувати та використовувати інформацію. Інформатизація як соціально-технічний процес відкриває користувачу та майбутньому зокрема лікарю різні шляхи для вирішення потреб та вирішення інформаційних завдань. Використання інформаційних та комунікаційних технологій сприяють вирішенню ряду соціальних питань, зокрема збереження здоров'я людини та її психічного здоров'я зокрема. Так поняття психічного здоров'я, ВООЗ виокремлює ряд компонентів: усвідомлення постійності та ідентичності свого фізичного і психічного; постійність й однаковість переживань в однотипних ситуаціях; критичне ставлення до себе і своєї діяльності; адекватність психічних реакцій впливу середовища; здатність керувати своєю поведінкою відповідно до встановлених норм; планування власної життєдіяльності і реалізація її; здатність змінювати свою поведінку відповідно до зміни життєвих обставин.

У зв'язку з цим значно змінюються запити ринку праці та вимоги до компетенцій фахівців-лікарів.

Актуальною потребою в цифровому суспільстві є Концепції «Навчання протягом усього життя» та стратегія «Навчання впродовж життя» (безперервна

освіту, *lifelong learning*), оскільки в період навчання у ВНЗ студенти набувають необхідні компетентності. В умовах електронного освітнього середовища дана ідея реалізується на базі комунікаційних інформаційних технологій та ресурсів. Наприклад в умовах Covid-19 та змішаного навчання викладачі та студенти використовують можливості електронних освітніх ресурсів, призначених для організації та підтримки комунікацій в мережевий освітньої діяльності, а також продукти освітніх взаємодій, що зберігаються, накопичуються в мережі. Це актуалізує ідеї навчання, що засноване на власному досвіді (*experiential learning*), в умовах електронної освітнього середовища [17].

Застосування комп'ютерів в освіті («E-learning») призвело до появи нового покоління інформаційних освітніх технологій, які дозволили підвищити якість навчання, створити нові засоби виховного впливу, більш ефективно взаємодіяти педагогам і учням з обчислювальною технікою [6]. На думку багатьох фахівців, нові інформаційні освітні технології на основі комп'ютерних засобів дозволяють підвищити ефективність занять на 20-30%. Впровадження комп'ютера в сферу освіти стало початком революційного перетворення традиційних методів і технологій навчання і всієї галузі освіти [7].

Впровадження технологій «e-learning» в освітній процес дозволяє: знизити витрати на проведення навчання (не потребує витрат на оренду приміщень, поїздок до місця навчання, як учнів, так і викладачів тощо); проводити навчання великої кількості осіб; підвищити якість навчання за рахунок застосування Інтернет-ресурсів; індивідуально планувати час і тривалість підготовки до занять; розвиває самостійність студентів; створює можливості для міждисциплінарного обговорення [8]. Однак використання інформаційних технологій (ІТ) в медичній освіті пов'язане з рядом обмежень: навчання майбутнього лікаря відбувається, в основному, у «ліжка хворого»; необхідність комп'ютерної техніки та Інтернет на клінічних базах і у студентів; необхідність наявності в медичному ЗВО фахівців з ІТ-технологій і спеціалізованого відділу щодо впровадження ІТ [9]. Проте, елементи таких технологій актуальні і в медичному ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд педагогічних джерел свідчить про посилення інтересу науковців до проблематики інформатизації медичної освіти і підготовки майбутніх медичних працівників до використання інформаційних технологій у професійній діяльності. Різні аспекти проблеми інформатизації вищої освіти відображені в працях

О. Єршова, М. Лапчика, Е. Кузнєцова, В. Матросова, С. Жданова, М. Жалдака, В. Бізюкова, Ю. Брановського, Я. Ваграменко, А. Гейна, С. Григорьєва та ін. Автори зосереджуються, головним чином, на теоретичних основах застосування медичних інформаційних систем і не достатньо уваги приділяють питанням педагогіки і методики професійної освіти. Різним аспектам підготовки медичних працівників до застосування інформаційних і комунікаційних технологій у професійній діяльності присвячені дисертаційні дослідження А. Алексахіна, Л. Акульшиної, А. Гаврилова, Н. Шиліної та ін. Зокрема, Н. Шиліна у своєму дослідженні пропонує шляхи вдосконалення методичної підготовки студентів з інформатики на основі врахування особливостей діяльності лікаря і розробляє на цій основі методику безперервного навчання інформаційних і комунікаційних технологій у блоці природничо-наукових дисциплін системи вищої медичної освіти [13].

При цьому, ІКТ в професійній підготовці майбутніх лікарів у ЗВО України ще не були об'єктом окремого педагогічного вивчення.

Мета статті - дослідження інформаційних і цифрових технологій в процесі підготовки майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу. Формувати професійну компетентність майбутніх лікарів покликані спеціалізовані медичні ЗВО та навчально-наукові заклади післядипломної освіти, на базах яких здійснюється професійна підготовка лікарів [12]. Першочерговим завданням розвитку, вдосконалення та реформування охорони здоров'я є розробка та впровадження інноваційних підходів, заснованих на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у навчальний процес закладів вищої медичної освіти. Сучасні технології, а також сучасні глобальні освітні процеси в суспільстві стимулюють підготовку висококваліфікованих і конкурентоспроможних лікарів з високим рівнем знань, здатних адаптуватися в мінливому професійному середовищі як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз інформації з даної теми свідчить про значний інтерес українських і зарубіжних вчених до проблеми виникнення і розвитку комп'ютерного навчання [3; 10], методичні та педагогічні проблеми професійної підготовки майбутніх лікарів та використання в цьому процесі нових технологій [14; 15; 18]. Такі технології, зокрема інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та медіа, широко використовуються в системі вищої медичної освіти за кордоном. Яскравим прикладом в цьому напрямку є США, так як в цій країні виникло комп'ютеризоване навчання [4].

Зарубіжний досвід формування професійної компетентності майбутніх лікарів із використанням веб-технологій представлено такими напрямками [18]:

- створення потужних веб-порталів медичних навчальних закладів у мережі медичних установ, лікувальних, лікувально-профілактичних закладів регіону, країни як засобу представлення, аналізу, обробки, доставки великого обсягу необхідної інформації для навчання та практичної діяльності лікарів;
- побудова процесу професійної підготовки майбутніх лікарів як веб-доповненого навчання (web-supplemented learning), що уможливорює збереження принципів, засобів традиційного навчання денної форми у медичному навчальному закладі та модернізацію освітнього процесу з використанням веб-технологій;
- вивчення певних курсів лише в он-лайн режимі за допомогою комп'ютерних планшетів та аналітика навчання, що полягає в дослідженні новітніх технологій, засобів та інструментів навчання з метою модернізації та покращення ефективності освітнього процесу та якості підготовки майбутніх лікарів;
- використання соціальних мереж Facebook і Twitter для впровадження елементів неформального навчання (опис побаченого під час медичної практики за допомогою вікі та віртуальних щоденників);
- впровадження технологій мобільного навчання на базі використання сучасних мобільних пристроїв з операційними системами iOS та Android (мобільне навчання, мобільне викладання, медична практика) та мобільних додатків, які є у відкритому доступі через Google Play, наприклад, MedLab Tutor (інтерпретація результатів медичних аналізів), Indextra (медична література, керівництва, які охоплюють усі клінічні спеціальності, медичні калькулятори типу шкали автоматичної оцінки ризиків, лабораторних показників) тощо;
- розроблення й використання мобільних програмних додатків для користування у галузі охорони здоров'я та професійній підготовці майбутніх лікарів для вивчення аспектів, які не входять до навчальних програм;
- використання платформ VR, віртуальних пацієнтів під час навчання з метою оптимізації процесу підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності та комунікації (інтерактивність процесу навчання та візуальна презентація захворювань і станів, що забезпечується у трьох основних формах: доступна в режимі он-лайн ситуативна задача, VR з імітацією ефекту абсолютної присутності та автоматизований манекен-робот, що має будову та розміри реальної людини);
- використання платформ для масових відкритих он-лайн курсів (Learning management system – LMS) як спеціалізованих інформаційних систем для управління навчанням як на комерційній основі, так і у вільному доступі;

– створення віртуальних «хмар» медичних знань та інформації, доступних студентам-медикам завдяки можливостям сучасних браузерів та веб-інструментів, які передбачають формування в майбутніх лікарів навичок взаємодії з інформацією з метою коректного запиту та отримання достовірних даних;

– створення електронних бібліотек медицини на веб-серверах медичних навчальних закладів;

– активне впровадження телемедицини у процес формування професійної компетентності майбутніх лікарів як сучасного медичного напрямку, що базується на використанні телекомунікацій для обміну медичною інформацією між сімейними лікарями та лікарями вузького профілю з метою підвищення доступності та якості діагностики лікування хворих;

– використання відеозаписів медичних консультацій, які доступні завдяки розміщенню на хмарних ресурсах чи у системі електронного навчання (наприклад, оформлення історії хвороби, заповнення медичної документації, проведення низки маніпуляцій);

– використання «подкастів» як допоміжних матеріалів до дисциплін (звукові медіа-записи з інформацією, аудіолекції, аудіокниги, електронні запитання-відповіді, інтерв'ю тощо);

– використання e-Portfolio (щоденника) у процесі навчання (ведення записів у мережі під час проходження медичних практик, виконання практичних робіт, під час роботи у клініках, заповнення історій хвороб, призначення лікування, електронні консилиуми та записи до нього тощо);

– поєднання фундаментальної підготовки з ІКТ та інтерактивним навчанням, що передбачає рольову взаємодію (студент виступає у ролі сімейного лікаря, здійснює певні дії, ставить діагноз, аналізує свої рішення щодо нього й алгоритму лікування пацієнта, а також несе відповідальність);

– розвиток комунікативних навичок майбутніх лікарів засобами сучасних веб-технологій, як-от форуми, блоги, спілкування за допомогою електронної пошти, месенджерів тощо;

– розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх лікарів як важливої невід'ємної складової професійної компетентності, яка полягає у здатності використовувати ІКТ та можливості веб-технологій у професійній сфері, постійному оновленні та інтеграції знань.

За кордоном у процесі формування професійної компетентності майбутніх лікарів найбільшої популярності набули веб-технології, пов'язані саме з VR.

Наприклад, веб-сайт <https://virtualpatients.eu/> створено з метою представлення інформації про програму eViP (електронні віртуальні

пацієнти) як продукт співробітництва дев'яти європейських університетів та консорціуму MedBiquitous Europe. Цей веб-сервіс є потужним засобом веб-доповненого навчання для підготовки майбутніх лікарів, структурним компонентом кіберпростору вищої медичної освіти, створеним за допомогою сучасних комп'ютерних програм, серверів, соціальних мереж, технологій телемедицини, віртуальних світів та навчальних середовищ [18].

Як бачимо, за кордоном при організації підготовки майбутніх лікарів, спрямованої на формування їхньої професійної компетентності, різнопланово й ефективно використовуються сервіси та інструменти веб-технологій, які реалізують принципи доступності, відкритості, інтерактивності, мобільності, адаптивності, кооперації, мультисервісності, масштабованості освітнього процесу

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив, що веб-технології та оптимальні шляхи їх застосування у системі вищої медичної освіти є стійким об'єктом педагогічних досліджень у всьому світі. І хоча спільних механізмів вирішення цієї науково-педагогічної проблеми не існує, достатня кількість праць свідчить про активний пошук способів, прийомів, методів застосування й упровадження веб-технологій в освітньому процесі медичних ЗВО. Таким чином, характерними особливостями формування професійної компетентності майбутніх лікарів із використанням веб-технологій у системі вищої медичної освіти за кордоном є унікальна структура освітнього процесу, який постійно розвивається та вдосконалюється засобами:

1) веб-орієнтованого навчання, в центрі якого – використання ІКТ, сучасних веб-технологій із навчальною метою;

2) розвитку професіоналізму майбутніх лікарів, здатних до повноцінного виконання професійних обов'язків в інформаційному суспільстві.

Що стосується України, в Україні існує спеціальне рішення для закладів освіти, завданням якого є забезпечення повного циклу автоматизації процесу навчання, починаючи від управління абітурієнтами, управління процесом навчання та закінчуючи працевлаштуванням студентів.

Безпосередньо рішення складається із чотирьох модулів, а саме:

– Модуль №1 «Управління процесом залучення абітурієнтів», дозволяє автоматизувати етапи залучення абітурієнтів до навчальних програм, проводити відбір та прийом у студенти.

– Модуль №2 «Управління процесом організації навчання», дає можливість в онлайн режимі формувати електронний журнал, корегувати графіки навчань, бронювати аудиторії, відстежувати роботу викладачів та успішність студентів.

– Модуль №3 «Управління процесом залучення інвестицій», дозволяє структурувати потенційних інвесторів по категоріям, та проводити необхідні заходи для отримання грошової підтримки для ініціатив ЗВО.

– Модуль №4 «Працевлаштування студентів», дає можливість швидко працевлаштувати кращих студентів, таким чином підвищивши імідж ЗВО.

Важливим є те, що вся інформація централізовано зберігається у одній системі, що дозволяє усім учасникам навчального процесу працювати в єдиному інформаційному полі та отримувати необхідну інформацію у лічені хвилини. Система автоматично генерує звіти у зрозумілих діаграмах, що значно розвантажує викладачів від процесу формування звітів [5].

Декани факультетів та завідувачі кафедр за узгодженням з відповідними головами профільних методичних рад разом із відповідальними розробили алгоритми та матеріали підготовки у симуляційному центрі для проведення занять. Викладачами ВНЗ були скорегувати робочі навчальні програми (за аудиторною та дистанційною формою навчання) з відповідних дисциплін відповідно доступності клінічних баз під час карантинних обмежень; забезпечити реалізацію навчального процесу за аудиторною та дистанційною формою навчання відповідно до робочих навчальних планів, а саме назви навчальної дисципліни, кредитів ЕКТС, кількості аудиторних годин з урахуванням всіх форм організації навчального процесу (лекції, семінари, практичні, самостійна робота тощо) до 01.02.2021 року згідно з розкладом занять.

Але на кафедрах з аудиторною формою навчання введено гнучкий графік дистанційного проведення до 50% аудиторних занять з метою дотримання санітарних норм щодо нормативів необхідної площі на одного студента.

Різні вітчизняні ВНЗ оприлюднили на інформаційних сайтах кафедр графіки проведення за змішаною формою навчання. Викладачами медичних ВНЗ було враховано особливості дистанційного навчання, тому на кафедрах заняття проводили відповідно до розкладу практичних занять із дотриманням часових рамок на офіційних платформах Microsoft Teams та Google Meet.

Також он-лайн лекційні курси були розміщені на кафедральних сайтах відповідно до тематичних планів, формат лекційних курсів – аудіо з презентаціями або повноцінне відео лекції, часовий формат лекцій – 2 академічні години (з можливим поділом на 2-3 ; відпрацювання пропущених занять на кафедрах проводились в індивідуальному порядку із черговим викладачем у дні консультацій двічі на тиждень із розміщенням графіків на сайтах кафедр (допускається аудиторна форма відпрацювання).

У більшості медичних ВНЗ відкриті лекції для здобувачів наукових звань у повноцінному форматі відео з розміщенням у відкритому доступі на сайті університету з контролем кількості відвідувачів та рецензій офіційних рецензентів. Графік був оприлюднено на інформаційних ресурсах кафедр та сайтах медичних ЗВО.

Оскільки освітній процес у вітчизняних медичних ЗВО передбачає три етапи тестової перевірки теоретичних знань (крок 1, крок 2, крок 3) то підготовку до складання іспиту спрощує використання веб-ресурсів, які містять бази даних завдань попередніх років, відкритих для тренування. Окрім проходження тестів, студентам надається можливість обговорити спірні питання з модераторами та іншими користувачами веб-сайту.

Прикладом таких порталів є державний портал «Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація», розроблений за сприяння Міністерства охорони здоров'я України. Керуючись своєю основною метою – захистити населення від некваліфікованих фахівців, це організація проводить наукові дослідження та оцінювання, розробку тестового екзамену, підтримання бази тестових завдань, проведення тестового екзамену, сканування та скоринг, статистичний аналіз, інтерпретацію результатів та оформлення звітів, ведення реєстру сертифікованих фахівців.

Активного впровадження у процесі формування професійної компетентності майбутніх лікарів набули веб-технології, які мають за мету налагодити комунікаційний процес осіб, які працюють чи навчаються у сфері сімейної медицини. Прикладом такого веб-ресурсу є веб-сайт Всесвітньої організації сімейних лікарів WONCA, <https://www.wonca.net>.

В сучасній медичній освіті навчання на засадах партнерстві передбачає використання викладачами можливостей двох найбільш поширених моделі - кооперативного і колаборативного навчання. Кооперативне навчання взаємопов'язано із залученням учасників освітнього процесу до спільної діяльності. В сучасній освіті використовується потенціал спільної інформаційної діяльності та розподіленої мережевий роботи. Тут важливими є ряд принципів кооперації: взаємозалежність партнерів, індивідуальна відповідальність учасників навчання, заохочення успіхів, навчання необхідним соціальним навичкам та стимулювання їх використання в життєдіяльності ВНЗ, громади тощо; залучення студентства до групової взаємодії і створення спільного освітнього продукту. Погоджуємося з висновками, що колаборативне навчання в електронному освітньому середовищі ефективно реалізується з використанням концепції управління знаннями. Знання розглядається як спільні набутки групи [16, р. 549]. Колаборативне навчання передбачає спільний пошук інформації, її спільний аналіз і обговорення. Найбільш яскраво його ідеї проявляються в проектній діяльності. Навчання в мережевих спільнотах засновано на теорії соціального конструктивізму і віддзеркалює можливості мережевих цифрових технологій з метою створення для людини освітніх умов, сприяють здійсненню пізнання та професійного розвитку, самоорганізації тощо.

В спеціальній медичній освіті, на базі мережевих спільнот сьогодні активно реалізується моделювання ситуацій професійної діяльності в умовах доступу до загальних ресурсів і створення загального контенту.

Ситуаційне навчання (case study), засноване на аналізі, комунікації, вирішенні і обговоренні ситуацій що змодельовані викладачем, або запозичені з реальної медичної практики має нові втілення в сучасному цифровому освітньому просторі.

Реалізації такого педагогічного підходу передбачає набуття майбутніми лікарями вмінь пошуку в різних джерелах даних та інформації, інформаційних способів взаємодії, що моделюють медичні ситуації; вмінь практикувати з кейсами. Це сприяє тому що навчання є практико орієнтованим. У зв'язку з появою імітаційних комп'ютерних моделей цей підхід отримав новий напрямок розвитку.

Висновки. Таким чином, зарубіжні та вітчизняні педагогічні підходи до професійної медичної освіти майбутніх лікарів мають діяльнісний та практико-орієнтований характер. У процесі навчання формуються компетентності майбутніх лікарів та якості, необхідні сучасній людині в умовах глобалізації та цифровізації: здатність самостійно вирішувати проблеми, критичне мислення, культурна компетентність (комунікація та співробітництво), цифрова грамотність, гнучкість мислення та здатність до адаптації.

Можна виокремити способи використання інформаційних та цифрових технологій у навчанні:

- побудова системно-інформаційної картини світу і відображення об'єктивної реальності за допомогою програмного забезпечення, навчання за допомогою інформаційних моделей, що адекватно відображають суть об'єктів і процесів, які вивчаються;
- впровадження ігрових методів активного навчання, що формують готовність до прийняття індивідуальних і колективних рішень на основі аналізу альтернативних варіантів;
- розробка інформаційних технологій на основі діяльнісного та особистісно-зорієнтованого підходів до навчання з урахуванням психолого-педагогічних основ комп'ютеризації освітнього процесу;
- створення програмних засобів за допомогою сучасних авторських систем;
- безперервне застосування інформаційних технологій упродовж всього періоду навчання, всебічне охоплення навчального процесу;
- уніфікація технічного, програмного, організаційного і навчально-методичного забезпечення;
- експертиза, сертифікація і тиражування медичних інформаційних технологій з метою масового впровадження у навчальний процес;

– формування умінь вирішення завдань на комп'ютері за допомогою побудови математичних, комп'ютерних і інформаційних моделей з використанням сучасного прикладного програмного забезпечення;

– складання і використання діагностичних програм і програм статистичної обробки медико-біологічних даних, інтегрованих пакетів прикладних програм.

Без сумніву, інформаційні та цифрові технології є ефективним інструментом покращення якості медичної освіти та медичної допомоги. Їх використання взаємопов'язано із процесом інформатизації та цифровізації суспільства. Проте, ефективність їх використання залежить від підготовки фахівців сфери освіти та медичного персоналу. Тому надзвичайно важливим питанням є підготовка майбутніх медичних працівників у закладах вищої освіти та залучення студентства до процесу навчання.

В умовах Covid-19 (активне поширення дистанційного і змішаного навчання) відбувається реорганізація освітнього процесу таким чином, щоб студенти набували навички проектного, колаборативного, самостійного навчання, ситуаційного навчання (case study) тощо. Сьогодні обумовлює формування у студентів навичок працювати з сайтами, блогами, хмарними сервісам тощо.

Література:

1. Алексахин А. Н. Методика подготовки будущих медицинских работников в области информационных технологий: дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / А. Н. Алексахин. Орел, 2003. 120 с.
2. Буровицька Ю. М. Інформаційно-комунікаційні технології у вищих навчальних закладах: алгоритм впровадження. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 13-26.
3. Воронкін О. С. Перспективи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання студентів ВНЗ України. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. Вип. 24. С. 81-106.
4. Воронкін О. С. Розвиток комп'ютерних технологій підтримки навчання студентів вищих навчальних закладів України (друга половина 50-х – початок 90-х років ХХ ст.). *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. № 1. Том 39. С. 17-45.
5. Герц С. Діджиталізація у організації та контролі навчального процесу за рахунок хмарного сервісу DYNAMICS CRM ONLINE // Актуальні питання дистанційної освіти та телемедицини 2016: матеріали Всеукраїнської науково-методичної відеоконференції з міжнародною участю (м. Запоріжжя, 13 жовтня 2016 року). Запоріжжя. 2016. С. 16-17.
6. Глобализация и конвергенция образования: технологический аспект: научное издание / под ред. Ю. Б. Рубина. М.: Маркет ДС, 2004. 540 с.
7. Информатизация образования: направления, средства, технологии / под общ. ред. С. И. Маслова. М.: Изд-во МЭИ, 2004. 868 с.
8. Использование ИКТ в дистанционном образовании: спецкурс / пер. с англ. М. Мур, Л. Блэк и др. М.: ИД «Обучение-Сервис», 2006. 632 с.
9. Койчубеков Б. К. Информационные технологии в медицинском образовании. *Международный журнал экспериментального образования*. 2014. №3. С. 56-58.

10. Манюк Л. В. Перші результати впровадження дистанційної форми навчання у вищих медичних навчальних закладах України : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 7 грудня 2012 р.). Хмельницький, 2012. С. 112-113.

11. Мисловська С. К. Підготовка студентів медичних ВНЗ до використання інформаційних технологій у професійній діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2015. Випуск 43. С. 261-265.

12. Шарлович З. П. Формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки : дис. канд. пед. наук. Житомир, 2015. 338 с.

13. Шилина Н. Г. Общеобразовательная подготовка по информатике в системе медицинского образования : дис...канд. пед. наук : спец. 13.00.08. Красноярск, 2003. 169 с.

14. Abrahamson S. Effectiveness of a Simulator in Training Anesthesiology Residents. *Journal of Medical Education*. 1969. №44. P. 515-519.

15. Hong H.-Y., Chai C. S., Tsai C.-C. College Students Constructing Collective Knowledge of Natural Science History in a Collaborative Knowledge Building Community. *Journal of Science Education and Technology*. 2015. No. 24 (5). P. 549-561.

16. Kolb D. A. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. New Jersey: PrenticeHall, 1984.

17. Ward J. Communication and information technology in medical education. *Lancet*. 2001. №357. P. 792-796.

References:

1. Aleksakhyn A. N. (2003). *Metodyka podhotovky budushchykh medytsynskykh rabotnykov v oblasti ynformatsyonnikh tekhnolohyi* []. Orel. 120 p. [In Russian].

2. Burovytska Yu. M. (2016). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u vyshchykh navchalnykh zakladakh: alhorytm vprovadzhenia* [Information and communication technologies in higher educational institutions: implementation algorithm]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*, 133, 13-26. [in Ukrainian].

3. Voronkin O. S. (2015). *Perspektyvy rozvytku informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii navchannia studentiv VNZ Ukrainy* [Prospects for the development of information and communication technology training of students of HEI in Ukraine]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*, 24, 81-106. [in Ukrainian].

4. Voronkin O. S. (2014). *Rozvytok kompiuternykh tekhnolohii pidtrymky navchannia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (druha polovyna 50-kh – pochatok 90-kh rokiv XX st.)* [Development of computer technologies for supporting the education of students of ukrainian higher education institutions (second half of the 1950s - early 1990s)]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 1(39), 17-45. [in Ukrainian].

5. Herts S. (2016). *Didzhitalizatsiia u orhanizatsii ta kontroliu navchalnoho protsesu za rakhunok khmarnoho servisu DYNAMICS CRM ONLINE* [Digitalization in the organization and control of the learning process through a cloud service DYNAMICS CRM ONLINE]. *Aktualni pytannia dystantsiinoi osvity ta telemedytsyny 2016 : materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi videokonferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Zaporizhzhia, 13 zhovtnia 2016 roku)*. Zaporizhzhia, 16-17. [in Ukrainian].

6. *Hlobalyzatsiia y konverhentsiia obrazovanyia: tekhnolohycheskyi aspekt : nauchnoe yzdanye* [Globalization and convergence of education : a technological perspective : scientific publication] (2004). Pod red. Yu. B. Rubyna. M : Market. 540 p. [in Russian].

7. *Ynformatyzatsiia obrazovanyia: napravleniia, sredstva, tekhnolohyy* [Informatization of education: directions, tools, technologies] (2004). Red. S. Y. Maslova. M. : Yzd-vo MEY. 868 p. [in Russian].

8. Yspolzovanye YKT v dystantsyonnom obrazovanii : spetskurs [Using ICT in distance education : special course] (2006). Per. s anhl. M. Mur, L. Blek y dr. M.: YD «Obuchenye-SERVY». 632 p. [in Russian].

9. Koichubekov V. K., Omarbekova N. K., Abdullyna Z. T., Mukhametova E. L. (2014). Ynformatsyonnye tekhnolohyy v medytynskom obrazovanii [Information technologies in medical education]. *Mezhdunarodnii zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya*, 3, 56-58. [in Russian].

10. Maniuk L. V. (2012). Pershi rezultaty vprovadzhennia dystantsiinoi formy navchannia u vyshchikh medychnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The first results of the implementation of distance learning in higher medical educational institutions of Ukraine]. *V Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (m. Khmelnytskyi, 7 hrudnia 2012 r.)*. *Khmelnytskyi*, 112-113. [in Ukrainian].

11. Myslovska S. K. (2015). Pidhotovka studentiv medychnykh VNZ do vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Training of medical students of HEI to use information technologies in professional activity]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: pedahohika i psykholohiia*, 4, 261-265. [in Ukrainian].

12. Sharlovykh Z. P. (2015). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti medychnykh sester simeinoi medytyny v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional and pedagogical competence of family medicine nurses in the process of professional training]. Zhytomyr. 338 p. [in Ukrainian].

13. Shylyna N. H. (2003). Obshcheobrazovatelnaia podhotovka po ynformatyke v systeme medytynskoho obrazovaniia [General education training in computer science in medical education]. Krasnoiarsk. 169 p. [in Russian].

14. Abrahamson S. (1969). Effectiveness of a Simulator in Training Anesthesiology Residents. *Journal of Medical Education*, 44, 515-519. [in English].

15. Hong H.-Y., Chai C. S., Tsai C.-C. (2015). College Students Constructing Collective Knowledge of Natural Science History in a Collaborative Knowledge Building Community. *Journal of Science Education and Technology*, 24 (5), 549-561. [in English].

16. Kolb D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. New Jersey: PrenticeHall. [in English].

17. Ward J. (2001). Communication and information technology in medical education. *Lancet*, 357, 792-796. [in English].

УДК 373.2.011.3-051:[342.951:351.851]

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-220-232](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-220-232)

Ходунова Вікторія Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, вул. Тургенівська 8/14, м. Київ, 01054, тел. (044) 239-30-33, <https://orcid.org/0000-0002-2829-9847>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті підкреслюється зростання значущості педагогічної праці в Україні. Зазначено, що до особистості педагога сучасним суспільством висувається ряд нових вимог, які повинні відповідати потребам практики та вимогам часу. На перший план висувається здатність бути суб'єктом свого професійного розвитку, самостійно знаходити вирішення соціально і професійно значущих проблем в умовах дійсності, що швидко змінюється. Проаналізовані та узагальнені психолого-педагогічні погляди до особистості педагога. Приділено увагу законодавчому врегулюванню поняття «педагогічний працівник». Актуалізовано різноманітність підходів до визначення поняття «працівник закладу дошкільної освіти». Констатовано, що позначення поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» інтерпретується з багатьма професійними характеристиками, що різняться в залежності від кваліфікації та функцій. Наголошено на тому, що педагогічним працівником закладу дошкільної освіти визначено особу з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну освіту за відповідною спеціальністю та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки. В декількох наукових контекстах охарактеризовано сутність поняття «професійна підготовка»: особистісному – прояв індивідуально-особистісних якостей, як процес формування морально психологічних якостей особистості, що визначають відношення до професійної діяльності, забезпечують її успішне здійснення; особистісно-діяльнісному – цілісний прояв всіх сторін особистості, як система мотивів, стосунків, установок, рис особистості, на копичення знань, умінь, навичок, які забезпечують можливість ефективно виконувати професійні функції; функціональному – уміння мобілізувати необхідні фізичні і психічні ресурси для реалізації діяльності. Окреслені актуальні проблеми професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до

педагогічної діяльності в сучасних умовах в контексті організації освітнього процесу в умовах освітнього закладу та залучення до системи післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: законодавча база, педагогічний працівник, педагогічний працівник дошкільної освіти, професійна підготовка.

Khodunova Victoriia Leonidivna Ph.D (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University, Turgenivska St., 8/14, <https://orcid.org/0000-0002-2829-9847>.

THE LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF PEDAGOGICAL EMPLOYEES OF THE PRESCHOOL EDUCATION

Abstract. The article highlights the growing importance of pedagogical practice in Ukraine. It is determined that modern society puts forward a number of new requirements to the teacher's personality, who should be up against the needs of practice and the requirements of the time. At the forefront is the ability to be a subject of own professional development, independently finding solutions to socially and professionally significant problems in a rapidly changing reality. The psychological and pedagogical views on the teacher's personality are retrospectively analyzed and generalized. Attention is paid to the legislative regulation of the concept of "pedagogical employee". The variety of approaches to the definition of "preschool employee" has been actualised. It is stated that the designation of the term "pedagogical employee of the preschool education" is interpreted with many professional characteristics that differing depending on the qualifications and functions. It is emphasized that a pedagogical employee of the preschool institution has been identified as a person with high moral qualities, who has a higher pedagogical education in the relevant specialty and professional qualification of a pedagogical employee, ensures the effectiveness and quality of work, as well as the physical and mental condition which allows you to perform professional duties. The essence of the concept of "professional training" is characterized in several scientific contexts: personal appreciation- it is a manifestation of individual and personal qualities, as a process of formation of moral and psychological qualities of the personality, which determine the attitude to professional activity and ensure its successful implementation; personal-activity approach - it is a holistic manifestation of all aspects of personality, as a system of motives, relationships, attitudes, personality traits, the accumulation of knowledges, skills, abilities that provide an opportunity to effectively perform professional functions; functional approach - it is the ability to mobilize the necessary physical and mental resources for the implementation of activities. The

actual problems of professional training of the preschool education specialists for pedagogical activity in modern conditions in the context of organization of educational process in the conditions of educational institution and involvement in the system of postgraduate pedagogical education are outlined.

Keywords: legislative base, pedagogical employee, pedagogical employee of the preschool education, professional training.

Постановка проблеми. В сучасних складних умовах для України, що зумовлюються низкою соціальних, економічних та культурних проблем, інтенсивною міграцією робочої сили, необхідність у кваліфікованих кадрах, зокрема у фахівцях дошкільної освіти, розглядається як одне із найголовніших завдань держави. Саме компетентний, умотивований, кваліфікований педагог, з гармонійно поєднаними професійними і особистісними якостями «...дивиться на освіту як на процес розширення можливостей: умов для саморозвитку дитини; формування у неї необхідних для життя особистісних якостей». У зв'язку з цим актуалізується проблема відповідального ставлення державних інституцій, педагогічних працівників до важливих завдань «золотого» періоду розвитку дитячої особистості. Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, а також внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 628-III від 02.04. 2022р.) «...щодо організації інклюзивного навчання» в дошкільних навчальних закладах, підтверджують свідоме розуміння в тому, що увага до дитинства це не розкіш, а перший вклад в дітей, який робить суспільство [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема професійної діяльності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти досліджується в площині різних підходів: правове регулювання (В. Вівтюк, К.Кальницька, В. Стрельников, О. Козієвська, В. Луговий та ін.); заклад дошкільної освіти як складна соціально-педагогічна система (Н. Денисенко, О. Кононко, Л. Крутій, Л. Пісоцька, А. Харченко та ін.); здійснення професійно-педагогічної діяльності (Р. Аронова, Ю. Гібадулліна, Н.Давкуш,Т.Дмитренко, О. Добудько, І. Жадленко, А. Залізник, О. Чекан, Х.Шапаренко, Т. Швець та ін.); професійна підготовка в контексті організації освітнього процесу в умовах освітнього закладу (А. Богуш, Г. Борин, Е. Бахіча, В. Бондар, О. Безсонова, Т. Дмитренко, Л. Загородня, Н. Кононенко, О.Листопад, Т. Мельниченко, Т. Пироженко, Г.Підкурманна, Т. Танько, Г.Троцько, О. Шпак та ін.); професійне та особистісне зростання майбутніх педагогів (Р. Куліш, Л. Кондрашова, Л. Хоружа та ін.); розвиток творчого потенціалу в процесі підготовки майбутніх вихователів (Н. Гавриш, В.Власенко та ін.); особливості професійної підготовки у системі

післядипломної педагогічної освіти (В. Вівтюк, К. Кальницька, І. Кіндрат, І. Кондратець, С. Толочко, В. Луніна, О. Самсонова, О. Янко та ін.).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз та окреслити основні підходи до поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» з позицій психолого-педагогічних поглядів та законодавчого регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України «Про освіту» (2021), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, реалії сьогодення вимагають від педагога високого рівня професіоналізму, творчої соціально-професійної активності, підвищення загальнокультурного й професійного рівнів, самовдосконалення і самовиховання та здатності навчатися впродовж усього життя.

У зв'язку з принциповими сучасними змінами підкреслюється зростання значущості педагогічної праці в Україні, яке пов'язане з тим, що саме система освіти є ключовою для духовного відродження української нації (Т. Щербан); забезпечення кожному громадянину країни реальних умов для розвитку, підвищення загальнокультурного й професійного рівнів (А. Сафіна); самовдосконалення і самовиховання зумовлене принциповими змінами соціуму, і пов'язане з унікальністю професії насамперед її футуристичною спрямованістю, динамічними процесами (Л. Гараєва).

Ряд дослідників вказують на те, що людина, яка вибрала професію педагога, повинна бути придатна до всієї роботи. Так, В. Андрущенко зазначає, що вона має бути науковцем (володіти підходами й методами дослідницької роботи); педагогом (знати та вміти застосовувати на практиці педагогічну теорію); психологом (знати підвалини психології, вікові й індивідуальні психологічні особливості учнів); технологом (володіти методикою й технологією навчально-виховного процесу, утілюючи наукові ідеї в практику); організатором (володіти навичками менеджера для управління учнівським колективом); медиком (знати фізичні й розумові межі дитячого організму, межі психологічного навантаження); артистом (уміти перевтілюватися, володіти правильною дикцією, художнім словом) тощо.

На думку І. Зайченко, придатність до професії педагога визначається трьома факторами: по-перше, ставлення людини до даної роботи, її трудова спрямованість у цій галузі, інтерес і воля до праці; по-друге, потенціал (покликання, нахил) до професії; по-третє, оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для професії.

Е. Зеєр переконує в тому, що соціально-економічні перетворення, які відбуваються у суспільстві, ставлять нові вимоги до особистості фахівця. На перший план висувається здатність бути суб'єктом свого професійного розвитку, самостійно знаходити вирішення соціально і професійно значущих

проблем в умовах дійсності, що швидко змінюється. Л. Белова вказує на зростання вимог до особистісних якостей, здатних забезпечувати успішність адаптації та можливість самореалізації людини у світі, що швидко змінюється. С. Козлова підтверджує, що саме фундаментальна роль дошкільного періоду в процесі становлення особистості визначає відповідні вимоги до вихователя: це передусім педагог – новатор, який відчуває нові життєві тенденції, тримає руку на пульсі часу, добре орієнтується у пріоритетах сучасності, спрямований на майбутнє, творчо ставиться до своєї професійної діяльності. Саме такий вихователь «...дивиться на освіту як на процес розширення можливостей; умов для саморозвитку дитини; пошук педагогічних технологій; побудову розвивального способу життя дошкільника; формування у нього основ особистісної культури». Ми підтримуємо думку Г. Беленької, що працівник дошкільної освіти повинен бути своєрідним координатором, антистресором, посередником між дитиною і суспільством, вміти регулювати всі соціальні чинники, що впливають на формування особистості в дошкільному дитинстві.

Реалії сьогодення, як визначає Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті (№ 347/2002 від 17.04.2002), Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII від 02.10.2021), Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (№ 988-р від 14.12.2016), вимагають від педагога як самореалізації кожної особистості, так і формування високого рівня професіоналізму, творчої соціально-професійної активності. На професійну мобільність, конкурентоспроможність на ринку праці, відповідальність, вільне володіння своєю професією й орієнтування в суміжних галузях діяльності орієнтує сучасного педагога Закон України «Про освіту».

Закон України «Про професійний розвиток працівників» (4312-VI від 27.12.2019) метою державної політики в сфері професійного розвитку педагогічних працівників визначає підвищення конкурентоспроможності, відповідно до суспільних потреб. Провідне місце у Законі відводиться покращенню стандартів професійної діяльності педагогічних працівників, яке триває впродовж усього періоду їх професійної діяльності (ст. 3) [2].

Водночас нові запити до освітньої системи, сформульовані у Концепції «Нової української школи» (2017), бачать педагога нової формації компетентним, умотивованим, кваліфікованим, який самостійно й творчо здобуває інформацію, організовує дитиноцентрований освітній процес із максимальним наближенням навчання і виховання конкретної дитини до її сенситивних періодів розвитку, сутності, здібностей, можливостей, потреб, запитів, настанов і життєвих планів. А вагомими чинниками професійності педагога визначено: розширення бази знань із закордонних практик та

моделей освіти; упровадження мотивованого навчання; сприяння творчості та самостійності тощо [3].

Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) орієнтує педагогічних працівників на підвищення професійного та загальнокультурного рівня, самоусвідомлення, самовдосконалення й саморозвитку. Зокрема, у програмі «Освіта» (Україна XXI століття) вперше було підняте питання визначення Державного стандарту дошкільної освіти, необхідності розробки нової методології розвитку національної освіти, фундаментом якої є дошкільна ланка, що спрямована на європейський освітній простір та на цілісний розвиток майбутніх громадян України. Саме ця програма ввела в науковий обіг новий педагогічний і науковий термін «Базовий компонент дошкільної освіти» (1992 рік), який вперше було введено в педагогічний обіг у 1998 році, другий – у 2012 році, за новою редакцією Базовий компонент дошкільної освіти було затверджено у 2021 році. Маємо підкреслити, що однією із основних засад Базового компонента дошкільної освіти (2021р.) виступає ідея солідарної відповідальності держави та фахівців педагогічної освіти до догляду та розвитку дітей раннього і дошкільного віку [4].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021р. (№344/2013 від 25 червня 2013 року), ввела в освітянський простір Державні стандарти освіти на всіх її рівнях від дошкільця до вищої школи. В енциклопедії освіти Державний стандарт освіти формулюється як зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості особи на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави в її досягненні громадянами [5].

Одним із напрямів реалізації програми Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, визнано оптимізацію вимог до працівників закладів дошкільної освіти, які б могли відповідати сучасним життєвим реаліям, класичним та сучасним науковим досягненням, урахувувати ряд умов, зокрема таких як: посилення зв'язків з реальним сьогоденним життям; інтеграцію всіх складових змісту освітнього стандарту з метою формування у дитини дошкільного віку цілісної картини світу, елементарних форм наукового світогляду; визначення необхідного співвідношення і представленості у змісті дошкільної освіти інформації загальної й спеціальної спрямованості, пов'язаної з навичками практичного життя та елементарними «предметними» знаннями.

Оскільки структурним компонентом досліджуваної проблеми є педагогічні працівники закладу дошкільної освіти, вбачаємо за необхідне уточнити наше розуміння цієї категорії педагогічних працівників.

Н. Мельник зазначає, що поняття «працівник закладу дошкільної освіти» вживається поряд із поняттям «вихователь», «вихователь закладу

дошкільної освіти», «вихователь дітей дошкільного віку», «фахівець дошкільної освіти», «педагог-дошкільник», «працівник дошкільної освіти», «педагог дошкільної освіти» тощо [6].

В українському педагогічному словнику педагогом дошкільної освіти називається особа, фахом якої є навчання та виховання, а також наукова діяльність.

Український педагогічний словник використовує й інші визначення поняття «педагогічний працівник»: шкільний учитель, працівник позашкільних закладів, і вихователь дитячого садку.

Словник української мови поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» тлумачить як людину, яка виховує, навчає дітей, прищеплює їм навички і правила поведінки, певні погляди; педагог, який стежить у дошкільному закладі за поведінкою дітей і відповідно її спрямовує; той, хто спрямовує силу свого впливу на виховання.

У багатьох західних країнах, позначення поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» є синонімами поняття «педагог», «асистент педагога», «освітянин» або «вихователь сімейного типу» з багатьма інтерпретаціями професійних характеристик, що різняться в залежності від країни, кваліфікації та функцій, які вони виконують (К. Адамс, П. Оберхюмер, Т. Парсон, В. Скотт, Б. Ям).

Уточнення поняття «педагогічний працівник» надається і законодавчою базою. Так, у Законі України «Про вищу освіту» (ст.47), Законі України «Про загальну середню освіту» (ст. 24) зазначено, що «педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю».

Новою редакцією Закону України «Про дошкільну освіту» (№ 628-III, від 02.04.2012) педагогічним працівником закладу дошкільної освіти визначено особу з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну освіту за відповідною спеціальністю та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки. Законом зазначено, що вихователь несе персональну відповідальність за життя і здоров'я дітей перед батьками і суспільством [7].

Відповідно до Державного класифікатора професій (Наказ Держспоживстандарту України (№ 327 від 28.07.2010) до «педагогічних працівників дошкільної освіти» відносяться: вихователь дітей дошкільного віку; вихователь дітей дошкільного віку з правом проведення занять іноземною мовою; вихователь дітей дошкільного віку в суспільних закладах освіти та в сім'ї, гувернер; вихователь дітей дошкільного віку, практичний психолог в дошкільних закладах освіти; вихователь дітей дошкільного віку,

логопед; вихователь дітей дошкільного віку, хореограф дошкільного закладу освіти; вихователь дітей дошкільного віку, організатор з фізичного виховання дітей дошкільного віку; вихователь дітей дошкільного віку, організатор зображувальної діяльності дітей дошкільного віку; вихователь дітей дошкільного віку, соціальний педагог; вихователь дітей дошкільного віку, вчитель початкової школи [8].

О. Безсонова у своєму дослідженні піднімає питання професійного становлення молодих педагогів в умовах закладу дошкільної освіти і пропонує Державній службі якості освіти, на підставі конкретного переліку значних професійних досягнень, включаючи наявність чинного документа про проходження сертифікації, серед запровадженого реєстру педагогічних працівників назначати наставників з гідним матеріальним заохоченням роботи зі стажерами за рахунок різних джерел фінансування, систематичним навчанням та обмін досвідом, а також залученням до педагогічної експертизи освітніх програм, проектів, підручників та ін. [9].

Зазначимо, що нормативно-правова база щодо професійного становлення молодих педагогів дошкільної освіти сформована: Кодекс законів про працю України; Закон України «Про зайнятість населення» (№ 5067-VI від 17.06.2022); Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» (№2150-IV від 01.01.2013); Порядок працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням (992-96п від 07.06.2017); Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (№2998-XII від 22.05.2021); Положення про порядок бронювання на підприємствах, в організаціях і установах робочих місць для працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту(№578-98-п від 18.05.2013); Перелік професій та спеціальностей, за якими роботодавцям може надаватися дотація для забезпечення молоді першим робочим місцем (№223 від 19.19.03.2008) та ін.

В рамках проекту «Системи дошкільної освіти та виховання та професіоналізація в Європі» (SEEPRO project 2006-2009 – Systems of Early Education/care and Professionalisation in Europe), всі терміни щодо поняття педагогічні працівники дошкільної освіти, об'єднані загальним терміном «practitioner» (професіонал, практикуючий дошкільний педагог).

Дослідження поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» передбачає уточнення його професійних завдань. Так, академічний тлумачний словник визначає вихователя, як людину, яка виховує, навчає дітей і молодь, прищеплює їм навички і правила поведінки, певні погляди; Словник української мови - як людину, яка прищеплює дітям навички і правила поведінки, певні погляди; педагог, який стежить у певному закладі

за поведінкою дітей і відповідно її спрямовує. Енциклопедія освіти, розкриваючи термін вихователь, об'єднує його професійну роль і громадянську особистісну позицію, відповідальність за умови життя і розвиток особистості і наголошує на тому, що взаємини вихователя і вихованців залежать від систем виховання, усталених в певних історичних умовах.

Істотні зміни до обсягу і рівню виконання професійних обов'язків педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти в Україні було визначено Новою редакцією Закону «Про дошкільну освіту» (№2628-III від 02.04.2022). Зокрема, ст. 20 прописує право вихователів бути членами педагогічної ради закладу і брати участь у обговоренні нагальних питань навчання і виховання дітей; ст. 27 за вихователями юридично закріплює статус учасників освітнього процесу; у ст. 29 окреслює права і обов'язки педагогічних працівників у сфері дошкільної освіти; ст. 30 унормовує педагогічне навантаження, оплату праці та відпочинок працівників у сфері дошкільної освіти; ст. 31 розкриває питання трудових відносин в системі дошкільної освіти, а ст. 32 право вихователів на атестацію тощо [7].

В умовах практичної реалізації державності обов'язковим є впровадження в практику вітчизняної економіки міжнародних та європейських стандартів. Так, Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» (№755-21 від 19.10.2021) містить умови та критерії для визначення відповідності професійної кваліфікації особи вимогам до роботи на посаді вихователя закладу дошкільної освіти, а також втілює сучасний підхід до визначення переліку трудових функцій та трудових дій/операцій, опису загальних і професійних компетентностей вихователя закладу дошкільної освіти. Актуальність даного документа у сфері дошкільної освіти засвідчують і принципи управління якістю: орієнтація на замовника; лідерство; задіяність персоналу; процесний підхід; поліпшення; прийняття рішень на підставі фактичних даних; керування взаємостосунками та взаємовідносинами [10].

Згідно Державного класифікатора професій ДК 003:2010, затвердженого Наказом Держспоживстандарту України (№ 327 від 28.07.2010), професійні види робіт, які вимагають кваліфікації спеціаліста або магістра, належать до розділу «професіоналів».

Вимоги до професійних знань, необхідний рівень професійної підготовки педагогічних працівників закладів дошкільної освіти визначено також Законом України «Про освіту», у відповідних розділах статті 58 («Завдання та обов'язки»; «Повинен знати»; «Кваліфікаційні вимоги»).

Національна рамка кваліфікацій з метою введення європейських стандартів і з урахуванням Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.) та Європейської рамки кваліфікацій для навчання

впродовж життя (2008 р.) визначає кваліфікаційні рівні, що реалізують державну політику в сфері освіти, зайнятості та соціально-трудогих відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними й фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування та розвитку кваліфікацій.

Визнання авторитету фахівця як професіонала, його індивідуальні відмінності, кваліфікації працівників враховуються при атестації, присвоєнні розрядів, категорій, призначенні на посади, та закладаються в систему тарифів і ставок оплати праці, а також моральних заохочень, визнання авторитету фахівця як професіонала. Положення про атестацію педагогічних працівників (з0383-22, від 31.03.2022) відображає рівень оволодіння професією відповідно до вимог соціального замовлення, державних стандартів, що характеризується рівнем освіти, набутим досвідом і умілістю (вправністю), певним соціальним статусом і професійними можливостями виконувати посадові обов'язки та встановлює такі кваліфікаційні категорії як «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії», «спеціаліст вищої категорії», а також присвоєння педагогічних звань «вихователь-методист», «старший вихователь». Такі «стандарти» висувуються суспільством відповідно до сучасних цілей і завдань дошкільної освіти. Зазначимо, що згідно з чинним законодавством, рівень професіоналізму педагогічних працівників дошкільної освіти визначається відповідно до: кількості та своєчасності виконаних завдань, результатів атестації, щорічної оцінки тощо. Проте цих критеріїв недостатньо, оскільки вони не розглядають якість виконаних завдань або особистісні характеристики працівників закладів дошкільної освіти, які необхідні для виконання функцій і завдань.

За ствердженням Т. Пироженко, якість рішення завдань дошкільної освіти забезпечується підтримкою високого рівня професійної підготовки кадрів дошкільної галузі освіти. Вимоги до професійної підготовки педагогічних працівників визначено Законом України «Про освіту», у відповідних розділах статті 58 («Завдання та обов'язки»; «Повинен знати»; «Кваліфікаційні вимоги»). Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» визначена якість дій педагогічних працівників, що забезпечують адекватне та ефективно вирішення професійно важливих предметних завдань, а також готовність нести відповідальність за свої дії.

Ряд дослідників професійну підготовку розглядають в контексті організації освітнього процесу в умовах освітнього закладу: готовність студентів до професійної діяльності (А. Богуш, В. Бондар, Г. Троцько, О.Шпак); професійне та особистісне зростання майбутніх педагогів

(Р. Куліш, Л. Кондрашова, Л. Хоружа та ін.); розвиток творчого потенціалу в процесі підготовки майбутніх вихователів (Н. Гавриш, В. Власенко) різні аспекти професійної підготовки вихователів (Г. Борин, Е. Бахіча, А. Залізник, та ін.); формування системності професійно-педагогічних знань вихователів дошкільних навчальних закладів (Н. Кононенко).

Більшість дослідників проблему професійної підготовки фахівців дошкільної освіти розглядають в контексті залучення до системи післядипломної педагогічної освіти: розвиток творчого потенціалу педагога (В. Луніна); розвиток професіоналізму вихователів (О. Самсонова). формування готовності педагогів до реалізації засад інтеграції в освітньому процесі (І. Кіндрат); розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів (І. Кондратець); якісні характеристики управлінської діяльності керівництва закладом дошкільної освіти (О. Янко).

Модернізація системи підготовки педагогічних кадрів передбачає переосмислення традиційних функцій професійної діяльності, реалізацію прогресивних ідей в розвитку дошкільної освіти, адже згідно з п. 4 ст. 17 Закону України «Про освіту» (2021), «післядипломна освіта передбачає набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої або професійної освіти та практичного досвіду». Вивчення провідних мотивів підвищення кваліфікації працівників закладів дошкільної освіти, зумовлює висновок, що головним їхнім мотивом навчання є прагнення до вирішення важливих професійних проблем на основі використання набутих знань та обміну життєвим і професійним досвідом з іншими суб'єктами навчання. Законом України «Про освіту» ця структурна складова включає потенціал: спеціалізації – профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності; перепідготовки – освіти дорослих, спрямовану на професійне навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією (професіями); підвищення кваліфікації – набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань; стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань. Законом додається ще одна структурна складова – стажування за кордоном (Ст. 60) [11].

С. Толочко у своєму дослідженні пропонує ряд альтернативних провайдерів (від англ. provider – постачальник) окрім закладів післядипломної освіти, на ринку освітніх послуг України, що активно функціонують, а саме: *Центр інноваційної освіти «Про.Світ»* – проводить тренінги, лекції й школи, втілює проекти та впроваджує інноваційні методики викладання; *Освіторія* – організовує тренінги й майстер-класи з питань розвитку критичного мислення, використання інформаційно-

комунікаційних технологій в освіті, розробляє креативні педагогічні стратегії *EdCamp* – проводить освітню неформальну конференцію (або *(не)конференцію*), де можна дізнатися про нові освітні практики, навчитись мотивувати дітей, створювати сприятливе освітнє середовище та зрозуміти, як можна реформувати освіту на рівні одного садка та цілої країни; *Empatia.pro* – це осередок інноваційних знань з передових гуманітарних технологій світу, з психології розвитку, ефективних та об'єднувальних комунікацій на базі методу ненасильницького комунікування Маршалла Розенберга, розвитку емоційного інтелекту, формування характеру; Платформа «*Prometheus*», на якій розміщені авторські онлайн-курси, відеолекції, інтерактивні тести; *Українська академія лідерства* (навчає лідерським якостям та суспільній відповідальності, вчить реалізовувати соціальні проекти та розвиватися інтелектуально; *СОТИ* (студія освітніх тренінгів для педагогів) – це ініціативна група науковців-практиків, метою діяльності якої є підвищення майстерності педагогів-практиків та культури батьківства через проведення тренінгів з опанування ефективних освітніх технологій; *Освітня платформа «Критичне мислення»* проводить тренінги та семінари для педагогів з питань розвитку критичного мислення й у педагогів, і в дітей.

Висновки. Аналіз опрацьованих нами наукових джерел та законодавчих актів дало нам змогу охарактеризувати поняття «педагогічний працівник дошкільної освіти» як особистість з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну освіту за відповідною спеціальністю та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, забезпечує результативність та якість роботи, а також фізичний і психічний стан якої дозволяє виконувати професійні обов'язки. Подальшого вивчення потребує питання правового регулювання креативної діяльності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

Література:

1. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. - Харків : КЦ ФОП Іванової М.А., 2018. - Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. - Випуск 14. - 356 с.
2. Закон України Про професійний розвиток працівників: прийнятий 27 грудня 2019 року № 4312-VI.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»: прийнята 14 грудня 2016 року № 988.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) прийнятий 21 січня 2021 року № 33.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021р. (№344/2013 від 25 червня 2013 року).
6. Мельник Н. І. Наукові підходи до професійної підготовки дошкільних педагогів

у країнах Західної Європи / Н. І. Мельник // Вісн. Глухівського нац. пед. ун-ту. ім. О. Довженка: зб. наук. праць. Вип. 32 / Глухівський НПУ ім. О. Довженка; редкол.: О. І. Курок (відп. ред.) [та ін.]. – Глухів: РВВ Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2016. – С. 17-27. – (Серія «Педагогічні науки; вип. 32»).

7. Закон України «Про дошкільну освіту» №2628-III від 02.04.2022.

8. Державний класифікатор професій ДК 003:2010 № 327 від 28.07.2010.

9. Безсонова Ольга Костянтинівна Дисертація професійний розвиток молодих педагогів в умовах дошкільного навчального закладу 13.00.08 – дошкільна педагогіка Київ – 2019 . канд.пед. наук

10. Наказ Міністерства Економіки України про затвердження професійного стандарту «вихователь закладу дошкільної освіти», № 755-21 від 19.10.2021.

11. Закон України «про освіту» № 2145-viii від 02.10.2021.

12. Світлана Вікторівна Толочко Теоретичні й методичні засади формування науково- методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Доктор пед. наук Київ – 2019

References:

1. *Aktual'ni problemi psihologii: Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukraïni [Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine].* Harkiv : KC FOP Ivanovoï M.A. [in Ukrainian].

2. *Zakon Ukraïni "Pro profesiïniï rozvitok pracivnikiv" [The Law of Ukraine "On Professional Development of Employees"]* [in Ukrainian].

3. *Koncepcija realizacii derzhavnoi politiki u sferi reformuvannja zagal'noi seredn'oi osviti «Nova ukraïns'ka shkola» na period do 2029 roku» [The concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform "New Ukrainian School" for the period until 2029]* [in Ukrainian].

4. *Bazovij komponent doshkil'noi osviti (Derzhavnij standart doshkil'noi osviti) prijnjatij [The basic component of preschool education (State Standard of Preschool Education)]* [in Ukrainian].

5. *Nacional'na strategija rozvitku osviti v Ukraïni na period do 2021r. [National strategy for the development of education in Ukraine for the period until 2021]* [in Ukrainian].

6. Mel'nik, N. I. (2016). Naukovi pidhodi do profesiïnoi pidgotovki doshkil'nih pedagogiv u kraïnah Zahidnoi Evropi [Scientific approaches to the professional training of preschool teachers in the countries of Western Europe]. *Visn. Gluhivsk'ogo nac. ped. un-tu. im. O. Dovzhenka – Bulletin of the Glukhivskiyi nats. ped. university named after O. Dovzhenka*, 32, 17-27 [in Ukrainian].

7. *Zakon Ukraïni «Pro doshkil'nu osvitu» [The Law of Ukraine "On Preschool Education"]* [in Ukrainian].

8. *Derzhavnij klasifikator profesii DK 003:2010 [State Classifier of Professions DK 003:2010]* [in Ukrainian].

9. Bezsonova, Ol'ga Kostjantinivna (2019). Profesiïniï rozvitok molodih pedagogiv v umovah doshkil'nogo navchal'nogo zakladu [Professional development of young teachers in the conditions of a preschool educational institution]. *Candidate's thesis.* Kiïv [in Ukrainian].

10. *Nakaz Ministerstva Ekonomiki Ukraïni pro zatverdzhennja profesijnogo standartu «vihovatel' zakladu doshkil'noi osviti» [The Order of the Ministry of Economy of Ukraine on the approval of the professional standard "preschool teacher"]* [in Ukrainian].

11. *Zakon Ukraïni «pro osvitu» [The Law of Ukraine "On Education"]* [in Ukrainian].

12. Svitlana Viktorivna Tolochko (2019). Teoretichni i metodichni zasadi formuvannja naukovo- metodichnoi kompetentnosti vikladachiv u sistemi pisljadiplomnoi pedagogichnoi osviti[. *Doctor's thesis.* Kiïv [in Ukrainian].

УДК 378:502/504-047.22

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-233-246](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-233-246)

Хроленко Марина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничих наук, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, вул. Києво-Московська, 24, м. Глухів, 41400, тел.: (095)1266970, <https://orcid.org/00000-0002-2118-1977>

МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Анотація. У статті обґрунтована авторська модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки. Проаналізовано підходи до визначення понять «модель», «моделювання», «педагогічне моделювання».

У статті модель системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології розглядається як формалізований проєкт освітнього процесу з формування окресленої здатності, який спрямовано на досягнення визначеної мети й розв'язання поставлених завдань, чітко відображає компоненти цього процесу, їх системоутворювальні й інтегративні зв'язки, ґрунтується на концептуальних засадах, визначає шляхи і технології досягнення визначених цілей, спрямований на досягнення результату.

Акцентовано увагу, що досліджувана модель розглядається як ієрархічна система, яка складається з підсистем, і, водночас, є складником системи вищого рангу, підпорядкована й узгоджена з ними.

Проаналізовано підходи вчених до виокремлення структурних компонентів моделей педагогічних систем з професійної підготовки майбутніх педагогів. Автором визначена й схарактеризована структурно-функціональна модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології, яка складається з чотирьох компонентних блоків, об'єднаних між собою прямими і зворотніми зв'язками у контексті їх алгоритмічного функціонування: методологічно-цільового, суб'єкт-суб'єктного, змістово-технологічного і діагностично-результативного.

У статті кожний структурний блок-підсистема розглянуто з точки зору особливостей його функціонування, змістового наповнення, місця у процесі реалізації педагогічної системи формування екологічної компетентності

майбутніх педагогів.

Автор відзначає, що запропонована модель, яка відтворює і візуалізує взаємозв'язки між складниками спроектованої педагогічної системи, є динамічною з огляду на трансформацію екологічного концепту як у змісті фахової підготовки майбутніх учителів біології відповідно до новітніх освітніх тенденцій, та і в глобальному цивілізаційному розвитку суспільства.

Ключові слова: модель, моделювання, система, екологічна компетентність, майбутні учителі біології, фахова підготовка студентів.

Maryna Volodymyrivna Khrolenko Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Natural Sciences Teaching, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, 24 Kyiv-Moscow Street, Hlukhiv, 41400, tel.: (095) 126-69-70, <https://orcid.org/00000-0002-2118-1977>

THE MODEL OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF THE ECOLOGICAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS

Abstract. The article substantiates the author's model of the pedagogical system of the ecological competence formation of future biology teachers in the process of professional training. Approaches to defining the concepts of "model", "modeling", "pedagogical modeling" have been analyzed.

In the article, the model of the system of environmental competence formation of future biology teachers is considered as a formalized project of the educational process for the formation of a defined ability, which is aimed at achieving a defined goal and solving the set tasks, clearly reflects the components of this process, their system-forming and integrative connections, is based on conceptual principles, determines the ways and technologies of achieving the specified goals, is aimed at achieving the result.

It has been emphasized that the studied model is considered as a hierarchical system, which consists of subsystems, and, at the same time, is a component of a higher-ranking system, subordinated and coordinated with them.

The approaches of scientists to distinguish structural components of models of pedagogical systems for professional training of future teachers have been analyzed. The author had defined and characterized the structural-functional model of the pedagogical system for the ecological competence formation of future biology teachers. It consists of four component blocks connected to each other by direct and feedback links in the context of their algorithmic functioning: methodological-target, subject-subject, content-technological and diagnostic-resultative.

In the article, each structural block-subsystem is considered from the point

of view of the peculiarities of its functioning, its content, its place in the process of implementing the pedagogical system of the ecological competence formation of future teachers.

The author notes that the proposed model, which reproduces and visualizes the relationships between the components of the projected pedagogical system, is dynamic in view of the transformation of the ecological concept both in the content of the professional training of future biology teachers in accordance with the latest educational trends, and in the global civilizational development of society.

Keywords: model, simulation, system, ecological competence, future biology teachers, professional training of students.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку удосконалення діяльності системи вищої освіти потребує комплексного проектування моделей всіх її ланок, моделювання процесу підготовки майбутніх фахівців таким чином, щоб він забезпечував професійну й життєву компетентності, якісні професійні знання й уміння, професійну мобільність і стійкість, конкурентоздатність і конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти [1, С. 5].

Процес формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у площині фахової підготовки являє собою педагогічну систему, яка є багаторівневим конструктом взаємозв'язаних елементів: цілей, змісту, методів, засобів, організаційних форм, а також діагностичних процедур визначення досягнутих зрушень певних якісних властивостей відповідно до поставлених завдань. Ефективність реалізації будь-якої педагогічної системи залежить насамперед від проектування її структурно-функціональних компонентів, напрямів досягнення окреслених завдань, що унаочнюються у вигляді моделі. З огляду на це виникає необхідність розробки та обґрунтування моделі системи формування екологічної компетентності майбутніх педагогів як стратегічного орієнтиру, що забезпечує оптимальність її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для розробки моделі досліджуваної системи є науковий доробок науковців щодо проблеми моделювання педагогічних процесів: С. Вітвицької, С. Гончаренка, О. Дубасенюка, В. Кременя, А. Кузьмінського, Є. Лодатка, П. Лузана, О. Мещанінова, Н. Ничкало, О. Шапран, Ю. Шапрана, В. Ягупова та ін.

Аналіз наукових пошуків дослідників щодо визначення структурних компонентів (блоків, підсистем) моделей педагогічних систем професійної підготовки майбутніх учителів біології засвідчує різноплановість підходів до їх виокремлення.

Так, І. Сяська, презентуючи концептуальну модель системи формування

екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін, вирізняє такі взаємозв'язані компонентні блоки: концептуально-методологічний, теоретико-змістовий, організаційно-процесуальний і діагностично-оцінювальний [2, С. 223–226]. Науковиця наголошує на важливих концептах структури розробленої моделі, які визначають її цільову ефективність, як-от: мета і результат. Зазначені структурні елементи виходять за межі компонентних блоків і є вхідними і вихідними позиціями авторської моделі.

М. Білянська дотримується дещо іншого підходу до визначення структури моделі педагогічної системи. Створюючи модель системи підготовки майбутніх учителів біології до еколого-педагогічної діяльності, дослідниця акцентує увагу на необхідності виділення таких її компонентів: цільового, змістового, організаційно-діяльнісного, результативно-оцінювального [3, С. 261]. Мета і результат запропонованої моделі педагогічної системи є органічними складниками виокремлених блоків.

Основними компонентами моделі системи виховання ціннісного ставлення до природи у майбутніх учителів біології, на думку О. Молчанюк, є: цільовий, методологічний, змістовий, операційно-дієвий і результативно-оцінювальний [4, С. 257]. Авторка підкреслює функціональність і динамічність визначених складників, які демонструють відмінності між вихідним і кінцевим станом досліджуваної якості студентів.

Модель процесу формування професійної компетентності майбутніх учителів біології шляхом інтеграції природничих і педагогічних дисциплін, розроблена І. Фурсою, структурно поєднала теоретично-концептуальний, інтегративно-змістовний і організаційно-технологічний блоки [5, С. 88].

У структурі моделі формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки В. Гончарук вирізняє чотири взаємозв'язані блоки: цільовий, теоретико-методологічний, організаційно-педагогічний і результативний [6, С. 87].

Н. Баюрко, проєктуючи модель процесу формування готовності майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи, обґрунтовує функціонування цільового, теоретико-методологічного, змістово-операційного, оцінно-результативного складників у її структурі [7, С. 118]. Науковиця відзначає, що авторська модель у такому компонентному складі максимально точно відтворює особливості досліджуваного педагогічного явища.

Заслугує на увагу розроблена І. Кореневою концептуальна модель системи підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку, яка містить п'ять підсистем: методологічно-цільову, суб'єктну, структурно-змістову, технологічну, моніторингову [8, С. 175]. Дослідниця наголошує, що запропонована модель дозволяє спроектувати

процес підготовки майбутніх педагогів до реалізації функцій освіти для сталого розвитку, який вона розглядає з позицій континуальної (взаємозв'язаності, одночасності та неперервності у педагогічній системі). Науковиця з-поміж інших компонентів моделі, які найчастіше зустрічаються у моделюванні педагогічних процесів, виокремлює суб'єктний складник, який включає підсистему «Педагоги» і підсистему «Майбутні вчителі біології».

Аналіз праць із проблем моделювання освітніх систем дає підстави висновкувати, що педагогічне моделювання «об'єднує емпіричне та теоретичне знання, дозволяє глибше проникнути в сутність об'єкта дослідження» [1], уможлиблює статично і динамічно відтворити структуру багатофакторного педагогічного явища на спеціально сконструйованих моделях-аналогах, за допомогою яких генеруються нові знання та екстраполюються на досліджуваний об'єкт у «межах топічно визначеного соціокультурного кластера на загальноосвітньому, професійно орієнтованому або іншому рівнях» [9].

Мета статті – обґрунтувати модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. У довідкових джерелах поняття «модель» тлумачиться як:

- уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [10, С. 516];
- відтворення чи відображення об'єкту, задуму (конструкцій), опису чи розрахунків, що відображає, імітує, відтворює принципи внутрішньої організації або функціонування, певні властивості, ознаки чи (та) характеристики об'єкта дослідження чи відтворення (оригіналу) [11, С. 235–236];
- схема, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується як його спрощена копія [12, С. 109];
- аналог (графік, схема, знакова система, структура) певного об'єкта (оригіналу), фрагмента реальності, артефактів, витворів культури, концептуально-теоретичних утворень тощо; заміник, представник оригіналу у пізнанні [13, С. 391];
- аналог якоїсь речі або процесу, що покликаний відтворити ті їх якості, які вивчаються, але внаслідок різних причин не можуть досліджуватись на самих автентичних об'єктах [14, С. 103].

У педагогічних дослідженнях модель потрактовується як:

- штучна система елементів, яка з певною точністю відображає

деякі властивості, сторони, зв'язки об'єкта, що досліджується; модель виступає як аналогія і є проміжною ланкою між висунутими теоретичними положеннями та їх перевіркою в реальному педагогічному процесі [15, С. 120];

– уявна або матеріально реалізована система, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замістити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання [16, С. 75];

– умовний (ідеальний) образ, схема кінцевого результату проєкту і за визначенням повинна мати обмеження [17];

– об'єкт, який відповідає іншому об'єкту (оригіналу), замінює його при пізнанні і дає про нього або його частини інформацію; система елементів, що відтворює певні частини, зв'язки, функції досліджуваного предмета [18, С. 100];

– знакова система, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес, предмет дослідження, показати в цілісності його структуру, функціонування й зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження [19];

– будь-який образ, аналог, (уявний чи умовний): зображення, визначення, схема, креслення, графік, карта якого-небудь об'єкта, процесу або явища («оригіналу» цієї моделі) [1, С. 22];

– результат абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт і емпіричних знань про нього [20, С. 39].

Зазначені вище підходи до трактування поняття «модель» дають підстави для узагальнення: у вузькому розумінні це поняття застосовується для відтворення певного об'єкта, явища за допомогою іншого, більш вивченого і зрозумілого, у широкому – для відображення певного стану педагогічної реальності.

Проектування і створення моделей відбувається у процесі моделювання, яке є одним із важливих напрямів пошуку шляхів підвищення якості професійної підготовки здобувачів вищої освіти. За С. Гончаренком «суть моделювання полягає у встановленні подібності явищ (аналогій), адекватності одного об'єкта іншому в певних відношеннях і на цій основі перетворення простішого за структурою і змістом в модель складнішого (оригінал) [15, С. 119].

Моделювання педагогічних процесів, явищ, законів є необхідним елементом пізнання та управління ними. Моделювання дає можливість відобразити загальні аспекти пізнавального процесу, перевести його в теоретичну площину, краще зрозуміти структуру та механізми взаємодії досліджуваної системи, відокремивши головне від другорядного [21, С. 260].

Модель системи формування екологічної компетентності майбутніх

учителів біології ми розглядаємо як формалізований проєкт освітнього процесу з формування окресленої здатності, який спрямовано на досягнення визначеної мети й розв'язання поставлених завдань, чітко відображає компоненти цього процесу, їх системоутворювальні й інтегративні зв'язки, ґрунтується на концептуальних засадах, визначає шляхи і технології досягнення визначених цілей, спрямований на досягнення результату. Наголосимо, що зазначену вище модель ми розглядаємо як ієрархічну систему, яка складається з підсистем, і, водночас, є складником системи вищого рангу, підпорядкована й узгоджена з ними.

Погоджуємось з Є. Лодатко, що розроблена модель педагогічного явища (об'єкта чи процесу) має шанс на апробацію і практичне «виживання» в умовах реального освітнього процесу лише за умови достатньої загальності досліджуваних змістових і структурно-процесуальних компонентів, тобто достатньо високого рівня абстрагування [9, С. 6].

Взявши за основу класифікацію педагогічних моделей С. Важинського, О. Єжової, Є. Лодатка схарактеризуємо тип авторської моделі: за сферою застосування – науково-дослідна (використовується для проведення наукового пошуку в професійній педагогіці), за об'єктом дослідження – модель системи (аналог сукупності взаємозв'язаних елементів, які являють собою цілісну єдність), за завданнями – прогностична (передбачає результат функціонування та розвитку педагогічної системи), за формою – ідеальна (наочне-образне, вербальне, знакове, математичне відображення об'єкта дослідження), за розвитком в часі – динамічна (відображає стан системи у певних хронологічних межах), за способом відношень між параметрами та змінними – нелінійна (властивий синергізм).

Обґрунтування моделі системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки узгоджується з такими позиціями:

- екологічна компетентність здобувачів вищої освіти є провідним складником професійної компетентності майбутніх учителів біології;
- соціальне замовлення екокомпетентних майбутніх учителів, нормативно-регулятивне поле фахової підготовки здобувачів освіти педагогічних університетів визначають цілі й завдання формування досліджуваної здатності;
- екологічна компетентність майбутніх педагогів виконує коеволюційно-біосферну, просвітницьку, виховну, практично-регулятивну, діяльнісно-нормативну, професійно-орієнтаційну функції та проявляється у здатності студентів активно і відповідально реалізовувати свій екологічний потенціал, в активній екологічній позиції, в усвідомленні особистої відповідальності за наслідки екологічної діяльності у природному довкіллі, в умінні здійснювати екологічну освіту і виховання учнів;

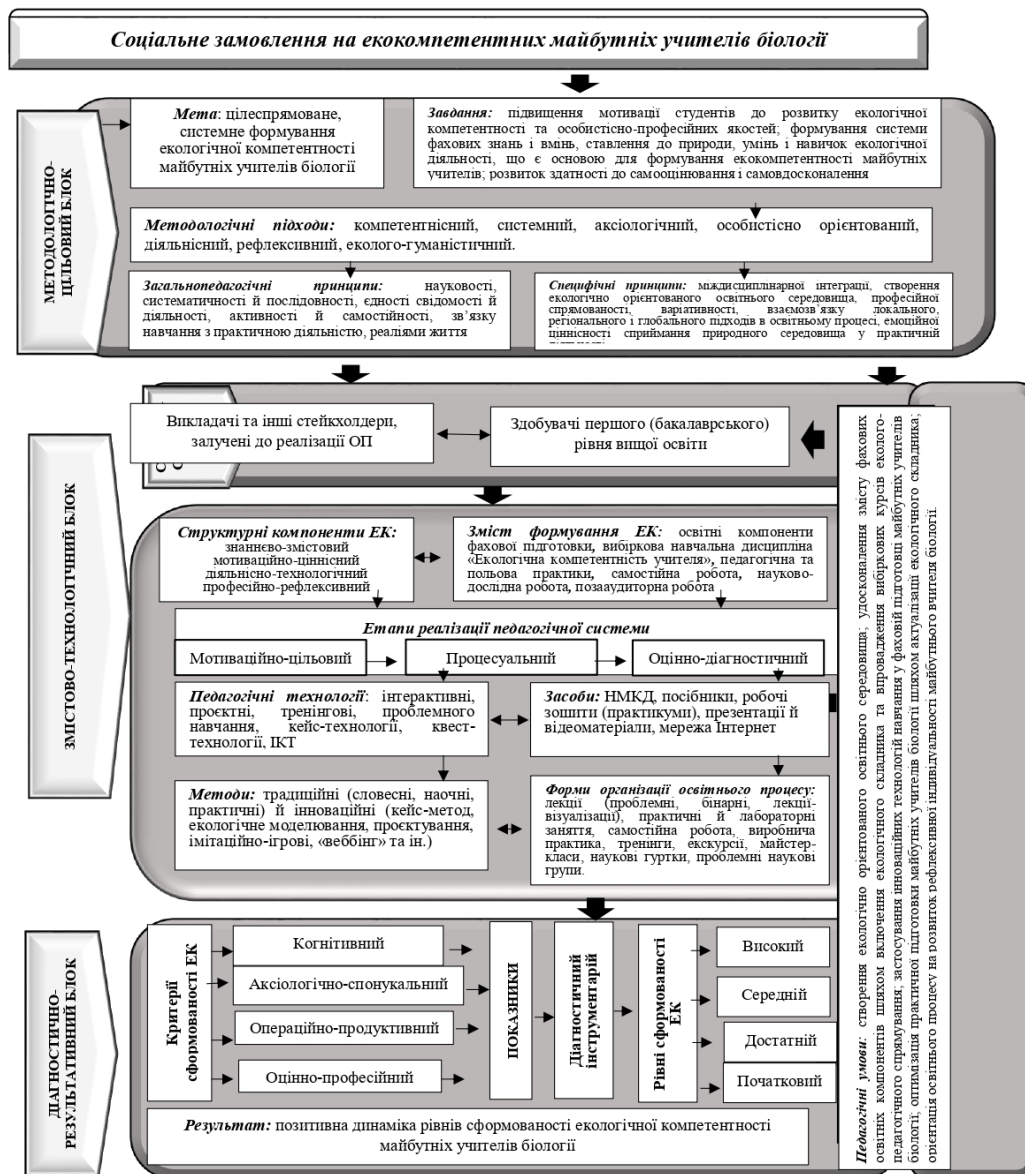
– система формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології характеризується динамічністю її структурно-функціональних компонентів і є відкритою, нелінійною сукупністю взаємозв'язаних елементів;

– теоретичним підґрунтям побудови моделі є методологічні підходи, загальнопедагогічні й специфічні принципи;

– екологічна компетентність майбутніх учителів біології відображається в власному потенціалі особистості й у професійно орієнтованій діяльності, розвиток і удосконалення означеної здатності повинно тривати протягом усього життя особистості.

Загалом базовою функцією розробленої моделі системи є апробація й реалізація її в реальному освітньому процесі з метою удосконалення формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології під час їхньої фахової підготовки. Авторська модель, як базисний орієнтир системи, адресована науково-педагогічним працівникам для розробки наукового супроводу фахової підготовки майбутніх учителів біології в контексті формування екологічної компетентності, навчально-методичного забезпечення цього процесу, створення еколого орієнтованого освітнього середовища.

На основі результатів аналізу наукових розвідок учених, дотичних до проблеми дослідження, власного наукового пошуку та з опертям на визначені теоретично-концептуальні конструкти ми розробили модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки, яка включає цілі й кінцевий результат формування цієї здатності, теоретико-методологічні основи, змістово-технологічні особливості цього процесу й моніторинг стану сформованості екокомпетентності студентів (рис. 1).

Рис. 1. Модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології у процесі фахової підготовки

Структурно-функціональна модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології складається з чотирьох компонентних блоків, які об'єднані між собою прямими і зворотніми зв'язками у контексті їх алгоритмічного функціонування: методологічно-цільового, суб'єкт-суб'єктного, змістово-технологічного і діагностично-результативного.

Методологічно-цільовий блок розробленої моделі структурно поєднує такі складники: мету, завдання, методологічні підходи і принципи. Системоутворюючим концептом всієї моделі є мета, яка передбачає

цілеспрямоване, системне формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології. Мета пропонованої моделі зумовлена суспільним запитом на підготовку екокомпетентних майбутніх педагогів, які здатні усвідомлено-ефективно здійснювати професійну діяльність з екологічної освіти й виховання учнів, приймати екологічно доцільно рішення, відчувати власну причетність і відповідальність за збереження і відновлення природного довкілля, є суб'єктами особистісного і професійного зростання. Отже, мета моделі відповідає актуальним завданням сьогодення, соціальному замовленню і концепції Нової української школи.

Зазначений вище блок репрезентує методологічні підходи, які уможливили визначити провідні ідеї дослідження як підґрунття наукового пошуку, а саме: компетентнісний, системний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, рефлексивний, еколого-гуманістичний. Методологічну основу нашого дослідження становлять також загальнопедагогічні (науковості, систематичності й послідовності, єдності свідомості й діяльності, активності й самостійності, зв'язку навчання з практичною діяльністю, реаліями життя) й специфічні (міждисциплінарної інтеграції, створення екологічно орієнтованого освітнього середовища, професійної спрямованості, варіативності, взаємозв'язку локального регіонального і глобального підходів в освітньому процесі, емоційної цінності сприймання природного середовища у практичній діяльності) принципи.

Суб'єкт-суб'єктний блок моделі передбачає педагогічну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, які безпосередньо беруть участь в реалізації освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів біології: науково-педагогічних і педагогічних працівників, роботодавців, професіоналів-практиків і здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. В основі суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів і студентів лежать прямі й зворотні, вертикальні й горизонтальні зв'язки, які визначають вектор педагогічної взаємодії. Принципи гуманізму, самореалізації, діалогічності, співробітництва є провідними у взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

До моделі системи формування досліджуваної здатності інтегровано *змістово-технологічний блок*, який структурує такі складники: компоненти екологічної компетентності студентів, зміст формування означеної здатності у процесі фахової підготовки майбутніх учителів, етапи реалізації педагогічної системи, педагогічні технології, методи, засоби і форми організації освітнього процесу.

Зміст процесу формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології охоплює низку освітніх компонентів, які спрямовані на формування структурно-функціональних складників досліджуваної здатності (знаннево-змістового, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-технологічного,

професійно-рефлексивного), які в сукупності визначають рівень сформованості означеної компетентності. Змістовий складник цього блоку моделі включає нормативні освітні компоненти фахової підготовки, вибіркові навчальні дисципліни, педагогічну і польові практики, самостійну роботу, науково-дослідну роботу, позааудиторну роботу студентів.

З огляду на особливості формування екокомпетентності здобувачів вищої освіти авторська модель передбачає розвиток цієї здатності у послідовності трьох умовно виокремлених етапів: мотиваційно-цільового, процесуального й оцінно-діагностичного.

Функціонування й реалізація змістової частини зазначеного вище блоку моделі на кожному з визначених етапів здійснюється з допомогою технологічного супроводу процесу формування досліджуваної здатності. Найбільш ефективними педагогічними технологіями, які забезпечують формування екологічної компетентності студентів у процесі фахової підготовки, на нашу думку, є: інтерактивні, проєктні, тренінгові, інформаційно-комунікаційні, проблемного навчання, кейс-технології, квест-технології. Украй важливу роль у технологічному контексті досліджуваного процесу відіграють як традиційні (словесні, наочні, практичні) так й інноваційні (кейс-метод, екологічне моделювання, проєктування, імітаційно-ігрові, «веббінг» та ін.) методи.

Формування екокомпетентності здобувачів вищої освіти педагогічних закладів освіти передбачає комплексне застосування таких засобів: навчально-методичних комплексів дисциплін, посібників, робочих зошитів (практикумів), презентацій і відеоматеріалів, мережі Інтернет тощо.

Модель розробленої педагогічної системи передбачає залучення майбутніх учителів до певних форм організації освітнього процесу, як-от: лекції (проблемні, бінарні, лекції-візуалізації), практичні й лабораторні заняття, самостійна робота, виробнича практика, тренінги, екскурсії, майстер-класи, наукові гуртки, проблемні наукові групи.

Важливу операційно-формувальну роль у реалізації змістово-технологічного блоку моделі системи належить педагогічним умовам, які у прикладному форматі наскрізно пронизують всі його складники й уможливають ефективне досягнення визначених освітніх цілей.

Діагностично-результативний блок уведений до спроектованої педагогічної системи з метою моніторингу динаміки рівнів сформованості екокомпетентності студентів і визначення ефективності реалізації розробленої моделі. Означений блок передбачає діагностику, аналіз і корекцію рівнів сформованості досліджуваної здатності бакалаврів із середньої освіти (високого, середнього, достатнього, початкового) на основі визначених критеріїв (когнітивного, аксіологічно-спонукального, операційно-продуктивного, оцінно-професійного) і системи показників за

допомогою діагностичного інструментарію. Передбачуваним результатом запропонованої моделі є позитивна динаміка, тобто підвищення рівнів сформованості екокомпетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти.

Висновки. Отже, розроблена модель педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології відображає мету цього процесу, яка конкретизована у завданнях і спрямована на досягнення визначеного результату, містить методологічні засади, психолого-педагогічний фундамент, змістове наповнення і методичне оснащення процесу формування досліджуваної здатності, моніторинг дієздатності педагогічної системи і зорієнтована на ефективну суб'єкт-суб'єктну взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Позиціонуємо обґрунтовану модель як практичну реалізацію системного формування екологічної компетентності майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки.

На реалізації розробленої й обґрунтованої структурно-функціональної моделі педагогічної системи формування екологічної компетентності майбутніх учителів біології в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти України акцентуємо свій подальший науковий пошук у матеріалах дисертаційного дослідження.

Література:

1. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів. Монографія / за ред. С. С. Вітвицької. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2019. 304 с.
2. Сяська І. О. Теоретичні і методичні засади формування екологічної компетентності майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2021. 566 с.
3. Білянська М. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів біології до еколого-педагогічної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 623 с.
4. Молчанюк О. В. Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2020. 478 с.
5. Фурса І. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології на основі інтеграції природничих та педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2016. 238 с.
6. Гончарук В. В. Формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2019. 296 с.
7. Баюрко Н. В. Підготовка майбутніх учителів біології до розвитку екологічної компетентності учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 314 с.
8. Коренева І. М. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2020. 634 с.
9. Лодатко Є. О. Педагогічне моделювання: монографія. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2022. 206 с.

10. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
11. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2016. 473с.
12. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
14. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
15. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: метод. поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
16. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Основи науково-педагогічних досліджень. Київ: Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. 220 с.
17. Рудишин С. Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні : освіченість, компетентність, національні цінності. *Педагогіка і психологія*. 2013. № 3. С. 69–75.
18. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
19. Ягупов В. В. Моделювання педагогічного процесу як педагогічна проблема. *Неперервна педагогічна освіта: теорія і практика*. 2003. Вип.1. С. 28–37.
20. Шапран Ю. П. Педагогічне моделювання у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології. *Рідна школа*. 2012. № 12. С. 39–43.
21. Романюк Р. К. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки вчителів біології до профільного навчання учнів : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2021. 453 с.

References:

1. Vitvytska, S. S. (2019). (Ed.). Modeliuvannia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. Monohrafiia [Modeling professional training of specialists in the conditions of European integration processes. Monograph]. Zhytomyr: Vyd. O.O. Yevenok [in Ukrainian].
2. Siaska, I. O. (2021). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv pryrodnychykh dystsyplin u protsesi profesiinoi pidhotovky [Theoretical and methodological principles of the formation of environmental competence of future teachers of natural sciences in the process of professional training]. Doctor's thesis. Rivne [in Ukrainian].
3. Bilianska, M. M. (2018). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnykh uchyteliv biolohii do ekoloho-pedahohichnoi diialnosti u zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of training future biology teachers for ecological and pedagogical activities in general educational institutions]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
4. Molchaniuk, O. V. (2020). Teoretyko-metodolohichni zasady vykhovannia v maibutnykh uchyteliv biolohii tsinnisnoho stavlennia do pryrody [Theoretical and methodological principles of education of future teachers of biology in a valuable attitude to nature]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Fursa, I. V. (2016). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv biolohii na osnovi intehratsii pryrodnychykh ta pedahohichnykh dystsyplin [Formation of professional competence of future biology teachers based on the integration of natural and pedagogical disciplines]. Candidate's thesis. Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].
6. Honcharuk, V. V. (2019). Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnykh uchyteliv pryrodnychykh spetsialnostei u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of ecological culture of future teachers of natural sciences in the process of professional training]. Candidate's thesis. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

7. Baiurko, N. V. (2017). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii do rozvytku ekolohichnoi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Preparation of future biology teachers for the development of environmental competence of elementary school students]. Candidate's thesis. Vinnytsia [in Ukrainian].
8. Koreneva, I. M. (2020). Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv biolohii do realizatsii funktsii osvity dlia staloho rozvytku [Theoretical and methodological principles of training future biology teachers to implement the functions of education for sustainable development]. Doctor's thesis. Hlukhiv [in Ukrainian].
9. Lodatko, Ye. O. (2020). Pedagogichne modeliuвання: monohrafiia [Pedagogical modeling: monograph]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
10. Kremen, V. H. (2008). (Ed.). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
11. Shapran, O. I. (2016). (Ed.). Suchasnyi psykholoho-pedahohichnyi slovnyk [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereiaslav-Khmelnytskyi: Dombrovska [in Ukrainian].
12. Semenova, A. V. (2010). (Ed.). Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook on professional pedagogy]. Odesa: Palmira [in Ukrainian].
13. Shynkaruk, V. I. (2002). (Ed.). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
14. Petrushenko, V. (2009). Tlumachnyi slovnyk osnovnykh filosofskykh terminiv [Explanatory dictionary of basic philosophical terms]. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» [in Ukrainian].
15. Honcharenko, S. U. (2018). Pedagogichni doslidzhennia: metod. porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: method. advice to young scientists]. Kyiv-Vinnytsia: DOV «Vinnytsia» [in Ukrainian].
16. Luzan, P. G., Sopivnyk, I. V., Vyhovska, S. V. (2010). Osnovy naukovopedagogichnykh doslidzhen [Basics of scientific and pedagogical research.]. Kyiv: Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy [in Ukrainian].
17. Rudyshyn, S. D. (2013). Systemnyi pidkhid do vyshchoi osvity v Ukraini : osvichenist, kompetentnist, natsionalni tsinnosti [Systematic approach to higher education in Ukraine: education, competence, national values.]. Pedahohika i psykholohiia. 3, 69-75 [in Ukrainian].
18. Sysoieva, S. O., Krystopchuk, T. Ye. (2013). Metodolohiia naukovopedagogichnykh doslidzhen: Pidruchnyk. [Methodology of scientific and pedagogical research: Textbook]. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
19. Iahupov, V. V. (2003). Modeliuвання pedahohichnoho protsesu yak pedahohichna problema [Modeling the pedagogical process as a pedagogical problem]. Neperervna pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. 1, 28-37 [in Ukrainian].
20. Shapran, Yu. P. (2012). Pedagogichne modeliuвання u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia biolohii [Pedagogical modeling in the process of forming the professional competence of a future biology teacher]. Ridna shkola. 12, 39-43 [in Ukrainian].
21. Romaniuk, R. K. (2021). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky vchyteliv biolohii do profilnoho navchannia uchniv [Theoretical and methodical principles of professional training of biology teachers for specialized training of students]. Doctor's thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].

УДК 37:8.004:378.001

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-247-260](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-247-260)

Шевчук Лариса Дмитрівна доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри математики, інформатики та методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, 08401, <https://orcid.org/0000-0002-8405-1168>

Вересоцька Наталія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, 08401, <https://orcid.org/0000-0001-6778-9892>

Солопко Ігор Олегович кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики, інформатики та методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, 08401, <https://orcid.org/0000-0001-6161-9622>

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ЗМІШАНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто актуальна проблема формування цифрових компетентностей здобувачів педагогічних закладів вищої освіти в умовах змішаного навчання, що пояснюється як потребою суспільства в особливих технологіях і формах освіти, так і розвитком інформаційних технологій, які дозволяють розглядати дистанційний аспект змішаного навчання як особливу автономну технологію, що має свої особливості, стандарти та понятійний апарат.

Вимушене змішане навчання протягом останніх років, стало неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу, а також відкрило нові можливості та перспективи у процесі формування цифрових компетентностей здобувачів вищої освіти.

Виокремлено напрямки діяльності вчителя в яких доцільно застосовувати цифрові технології та основні складові цифрової компетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти в умовах змішаного навчання. Визначено поняття моделі змішаного навчання, висвітлено переваги та недоліки його використання на основі поєднання різних методик навчання у навчальному процесі педагогічних закладів вищої освіти, описані аспекти формування цифрової компетентності майбутнього вчителя в цій моделі навчання.

Формування цифрових компетентностей майбутніх учителів в умовах змішаного навчання розглядається не лише в межах інформатичних дисциплін, та розрізі всіх фахових дисциплін, але й під час проходження практики та виконання науково-дослідних робіт, де студенти використовують знання, уміння та навички застосування цифрових технологій у професійній діяльності.

Розкрито виявлені переваги організації освітнього процесу в умовах змішаного навчання для здобувачів вищої освіти та для викладачів ЗВО.

Ключові слова: здобувачі педагогічних закладів вищої освіти; неперервна освіта; професійна підготовка; цифрова компетентність; вища освіта.

Shevchuk Larysa Dmytrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Mathematics, Informatics and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, 08401, Pereyaslav, <https://orcid.org/0000-0002-8405-1168>

Veresotska Natalia Ivanovna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Theory and Methods of Technological Education and Computer Graphics, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, 08401, Pereyaslav, <https://orcid.org/0000-0001-6778-9892>

Solopko Igor Olegovich Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor Department of Mathematics, Informatics and Teaching Methods, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, 08401, Pereyaslav, <https://orcid.org/0000-0001-6161-9622>

FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES OF RECIPIENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION WITH MIXED FORM OF EDUCATION

Abstract. The article considers the current problem of formation of digital competencies of applicants for pedagogical institutions of higher education in the context of blended learning, which is explained by the need of society in special technologies and forms of education and the development of information technologies. its features, standards and conceptual apparatus.

Forced blended learning in recent years has become an unexpected and quite serious challenge for all participants in the educational process, as well as opened new opportunities and prospects in the process of forming digital competencies of higher education students.

The directions of activity of the teacher in which it is expedient to apply digital technologies and the basic components of digital competence of applicants of pedagogical establishments of higher education in the conditions of mixed training are allocated. The concept of blended learning model is defined, the advantages and disadvantages of its use based on a combination of different teaching methods in the educational process of pedagogical institutions of higher education are highlighted, aspects of formation of digital competence of future teachers in this learning model are described.

The formation of digital competencies of future teachers in the context of blended learning is considered not only within computer science disciplines and in the context of all professional disciplines, but also during internships and research, where students use knowledge, skills and abilities to use digital technologies in professional activities. .

The advantages of the organization of the educational process in the conditions of blended learning for students of higher education and for teachers of free economic education are revealed.

Keywords: applicants for pedagogical institutions of higher education; continuing education; professional training; digital competence; higher Education.

Постановка проблеми. Упровадження сучасних цифрових технологій в навчальний процес підготовки фахівців, побудова цифрового освітнього середовища, використання дистанційних технологій відкривають нові перспективи для формування цифрової компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Цифрові компетентності, якими має володіти майбутній учитель, включають технічні знання та практичні вміння, які не завжди можливо отримати в умовах дистанційного навчання. На думку Г. В. Ткачук значна складність організації онлайн-навчання полягає в застосуванні операцій, пов'язаних із практично-технічною діяльністю під час вивчення будови комп'ютера, комплектації складових обчислювальної техніки, усунення несправностей та модернізації комп'ютерних систем, налаштування роботи мережі та інших практико-орієнтованих завдань[7 с., 27]. Подолати зазначені недоліки та підвищити ефективність освітнього процесу можна шляхом впровадження змішаного навчання, яке дає змогу поєднати переваги традиційного (очного) та дистанційного навчання, раціонально використати навчальний час, покращити практично-технічну підготовку за рахунок оптимального поєднання онлайн-занять та занять в аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку та застосування цифрових технологій у системі безперервної освіти фахівців присвячені роботи П. Беспалова, А. Єлізарова, Н. Насирова, Л. Горбунова, А. Семібрата, О. Овчарук, М. Жалдака, Н. Морзе, Б. Шевчука, С. Яшанова

та ін У цих дослідженнях та розробках представлені основні змістовні та практико-орієнтовані напрями підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в умовах інформатизації освіти.

Аналіз теорії та практики неперервної освіти (С. Архипова, І. Ничкало, В. Олейник, С. Сисоєва, М. Солдатенко, О. Шапран, Л. Шевчук, О. Щербак та ін) показав, що безперервна професійна освіта, у тому числі педагогічна, забезпечує особистісну орієнтацію та випереджальний характер професійної підготовки. Безперервність підготовки педагогів у галузі цифрових технологій, формування цифрових компетентностей особливо актуальна для ефективного використання цих технологій у навчальному процесі освітніх закладів загальної, педагогічної та спеціальної освіти.

Наукове обґрунтування змішаного навчання в закладах вищої освіти значною мірою розвивалося на основі і під впливом робіт Т. Бодненко, С. Семерікова, О. Спіріна, Ю. Триуса, В. Кухаренка, Є. Смирнової-Трибульської, А. Стрюка, Н. Морзе, Н. Рашевської, Ю. Кадемії. Значна кількість науково-методичних підходів до проектування змішаного навчання втілені у працях зарубіжних учених, зокрема К. Бонка (K. Bonk), Ч. Грехема (C. Graham), М. Грубера (M. Gruber), Ч. Дзіюбана (C. Dziuban), К. Крістенсена (K. Christensen), Г. Маєра (G. Mayer), А. Норберга (A. Norberg), К. Спріна (K. Spring), Х. Стакер (H. Staker), Б. Хана (B. Khan), М. Горна (M. Horn) та інших.

Проте формування цифрової компетентності в умовах швидкого розвитку ІТ-технологій досі є актуальною проблемою дослідження, адже сучасну підготовку майбутніх учителів не можливо здійснити без системності у формуванні цифрових компетентностей. Тому детального дослідження потребують питання, які стосуються сформованості цифрових компетентностей майбутніх учителів в умовах змішаного навчання

Мета статті – виявити особливості формування цифрових компетентностей майбутніх учителів технологій у процесі професійної підготовки при змішаній формі навчання.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день перед сучасним учителем стоїть непросте завдання: навчаючись і перебудовуючись, навчити і підготувати інших. Формування цифрової компетентності вчителя в моделі змішаного навчання заслуговує на особливу увагу тому, що саме вона дає можливість бути сучасним, активно діяти в інформаційному середовищі, використовувати найновітніші досягнення техніки в своїй професійній діяльності [3].

Наразі заклади вищої освіти накопичили багатий досвід застосування різноманітних цифрових технологій у діяльності фахівця. Виокремимо напрямки діяльності вчителя в яких доцільно застосовувати цифрові технології:

1. Застосування інформаційних технологій для пошуку та каталогізації навчально-методичних матеріалів курсу;

2. Застосування інформаційних технологій для створення навчально-методичних матеріалів курсу;

3. Застосування інформаційних технологій у якість супроводу навчального процесу;

4. Застосування інформаційних технологій для контролю якості та оцінки результатів навчання;

5. Застосування інформаційних технологій у підвищенні професійної компетентності вчителя та учнів. Таким чином, до найважливіших професійних характеристик сучасного вчителя слід віднести і те, наскільки він здатний у процесі навчання предмету адаптувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології до вікових можливостей та дидактичних потреб дітей. Тому формування цифрової компетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти – у наш час одне з пріоритетних завдань вищої освіти, так як ця компетентність є фактором самореалізації здобувачів в інформаційному просторі [10], об'єктом моніторингу якості освіти [2], способом розвитку професіоналізму вчителя [6].

В різних джерелах по різному тлумачать термін «цифрова компетентність»:

– «сукупність взаємопов'язаних між собою компетенцій, володіння якими передбачає здатність мотивовано та ефективно використовувати засоби інформатизації та цифрові технології при вирішенні професійних завдань» [11];

– «вид педагогічної компетентності, що дозволяє ефективно здійснювати професійно-педагогічну діяльність з використанням цифрових технологій» [9];

– «сукупність знань, умінь та навичок, що формуються в процесі навчання інформатики та інформаційних технологій, орієнтація в інформаційному потоці, готовність до відбору адекватних цифрових педагогічних засобів до виконання педагогічної діяльності з використанням цифрових технологій» [1, с. 4];

– «здатність використовувати цифрові медіа й електронні освітні ресурси (ЕОР), розуміти та критично оцінювати різні аспекти медіа – цифрових і контенту, а також якість, що вказує на рівень кваліфікації практичного використання ЕОР [5].

Основні складові цифрової компетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти в умовах змішаного навчання подані в табл.1.

Таблиця 1

Основні складові цифрової компетентності здобувачів педагогічних ЗВО в умовах змішаного навчання

Цифрова компетентність майбутнього педагога			
освітня	методична	виховна	наукова
<ul style="list-style-type: none"> • вміння здійснювати пошук та адаптувати інформацію до потреб освітнього процесу; • вміння використовувати електронну пошту та Інтернет-комунікатори для дистанційного консультування учнів; • вміння використати технології змішаного навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> • вміння використовувати цифрові технології для розроблення методичного забезпечення навчального процесу; • вміння розробляти наочні засоби навчання із використанням спеціалізованого ПЗ; • вміння здійснювати програмований контроль знань; • вміння оцінювати ефективність використання ІКТ для змішаного навчання 	<ul style="list-style-type: none"> • вміння використовувати мережеві ресурси з організацією виховної роботи; • вміння працювати з електронною поштою, Інтернет-комунікаторами для здійснення зворотного зв'язку з учнями та їхніми батьками; • вміння використовувати інформаційні соціальні мережі у виховній роботі. 	<ul style="list-style-type: none"> • вміння здійснювати пошук та аналіз наукової інформації, обробляти за допомогою засобів цифрових технологій результати наукових досліджень; • вміння працювати з базами даних, у тому числі – розподіленими, • вміння працювати в системах електронних бібліотек, уміння брати участь у наукових Інтернет-форумах

Випереджальний характер формування цифрової компетентності пов'язаний з експоненційним розвитком засобів ІКТ та необхідністю того, щоб фахівець був готовий до використання можливостей цифрових технологій, які набувають все більшого поширення в наш час. Це вимагає перегляду всієї структури та змісту підготовки вчителя-предметника в умовах змішаного навчання та передбачає, зокрема, визначення умов переструктурування змісту підготовки відповідно до використання реального і цифрового середовищ, щоб вони найефективніше забезпечували потреби здобувачів освіти.

Появу змішаного навчання вважає Г.В. Ткачук доцільно пов'язувати з використанням в освітньому процесі комп'ютерів не як об'єктів вивчення, а як засобів навчання і широким упровадженням у педагогічну практику комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання [7].

Змішане навчання є наслідком розвитку інформаційно-комунікаційних засобів навчання і пов'язане з процесами інформатизації та цифровізації суспільства, використання ІКТ в освітньому процесі, застосування комп'ютерно-орієнтованих систем навчання, формування цифрових

компетентностей фахівця, широкого застосування мережевих технологій для організації освітнього процесу, впровадженням мобільно-орієнтованого навчання[13].

Оскільки змішане навчання використовує переваги комп'ютерно-орієнтованого, дистанційного та мобільно-орієнтованого навчання, проаналізуємо їх та звернемо увагу на те, як вони впливають на формування цифрових компетентностей здобувачів педагогічних закладів вищої освіти. Базуючись на дослідженнях [4, с. 55], виокремимо такі переваги поєднання різних технологій навчання:

- гнучкість навчання – можливість самостійного вибору та планування навчання незалежно від часу та обсягу навчальних годин;
- модульність навчання – планування індивідуальної навчальної траєкторії відповідно до освітніх потреб;
- доступність і мобільність навчання – здійснення навчання незалежно від географічного та часового положення студентів;
- технологічність – використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій;
- масовість – навчання необмеженої кількості студентів при наявності одного викладача;
- творчість – комфортні умови для творчого самовираження студента;
- інтерактивність – можливість організації активної діяльності студента в інформаційно-освітньому середовищі без участі викладача;
- соціальна рівність – рівні можливості отримання освіти незалежно від місця проживання, статусу, стану здоров'я тощо.

Маючи широкі можливості в оптимізації освітнього процесу всіх зазначених технологій навчання, можна нівелювати їх недоліки за допомогою переваг.

Для американських вчителів, які впроваджують змішане навчання в школах, визначено перелік компетентностей, якими вони мають володіти для організації ефективної роботи в межах змішаного інформаційно-освітнього середовища, зокрема це:

- розвиток мислення, результати навчання, індивідуалізація, переосмислення власної ролі;
- наполегливість, гнучкість та відкритість новому досвіду;
- співпраця, постановка цілей, вирішення проблем;
- оцінювання управління, форми навчання, навчальні засоби, інтеграція цифрових засобів [15].

У публікації «Стратегії для змішаної П(ПТ)О у відповідь на Covid-19» міжурядової організації Commonwealth of Learning, яка тісно співпрацює з ООН та ЮНЕСКО у питаннях освіти, запропоновано три схеми застосування

змішаного навчання, дистанційних та інформаційно-комунікаційних технологій:

– навчання зосереджене в межах закладу освіти, в аудиторіях та майстернях, а його результати підсилюються за допомогою цифрових технологій та моделей змішаного навчання.

– навчання відбувається на місці виробництва, із застосуванням змішаного навчання на базі закладу вищої освіти та в дистанційному режимі.

– навчання здобувачів освіти з боку закладу ЗВО відбувається повністю дистанційно, а практичних вмінь вони набувають без участі співробітників закладу освіти на виробництві (передбачає додаткову підготовку працівників підприємств, організацій тощо для супроводу здобувачів освіти) [16].

Кожен із можливих варіантів навчання побудований на використанні різних технологій змішаного навчання (рис.1).

Рис. 1. Моделі змішаного навчання викладачів здобувачів педагогічних ЗВО

Я ми бачимо змішане навчання об'єднує два важливі компоненти – талант, знання та вміння педагога і цифрові інструменти, які дають змогу організувати навчання на високому рівні. Аналізуючи особистісні якості педагога та необхідну йому цифрову компетентність викладач разом із здобувачами проводить вибір індивідуальної траєкторії його навчання. Цей процес забезпечується варіативною модульною методикою навчання, що

включає: модуль діагностики, модуль аналізу значення показників і модуль вибору освітньої траєкторії, що враховує особливості здобувача.

Таким чином успішна реалізація змішаного навчання залежить від відповідних цифрових компетентностей викладача. Міністерство цифрової трансформації України у співпраці з Міністерством освіти і науки України запустило на порталі Дія. Цифрова освіта, національний тест на цифрову грамотність «Цифрограм для вчителів», щоб кожен педагогічний працівник міг оцінити власний рівень цифрової грамотності та вдосконалити цифрові навички.

Крім цього, в європейському просторі діє Європейська рамка цифрової компетентності для освітян, яка описує 22 компетентності, що згруповані в шести сферах цифрової компетентності вчителів [14]:

- професійне залучення (використання цифрових технологій для спілкування, співпраці та професійного розвитку);
- цифрові ресурси (пошук, створення та обмін цифровими ресурсами);
- викладання й навчання (керувати робочим та освітнім процесами та організувати їх за допомогою цифрових технологій);
- оцінювання (використання цифрових технологій для оцінювання учнів);
- розширення можливостей учнів (використання цифрових технологій для підвищення інклюзивності та активного залучення учнів до навчання);
- сприяння цифровій компетентності учнів (створення можливостей для учнів використовувати цифрові технології для спілкування, створення контенту, розвитку та розв'язання проблем) [14].

Ефективне використання цифрових інструментів у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів дає змогу створити цифрові електронні ресурси, які є невід'ємною і важливою складовою змішаного навчання.

Цифрові електронні ресурси, на відміну від паперових, мають ряд особливостей, які визначають переваги їх використання у навчальній діяльності:

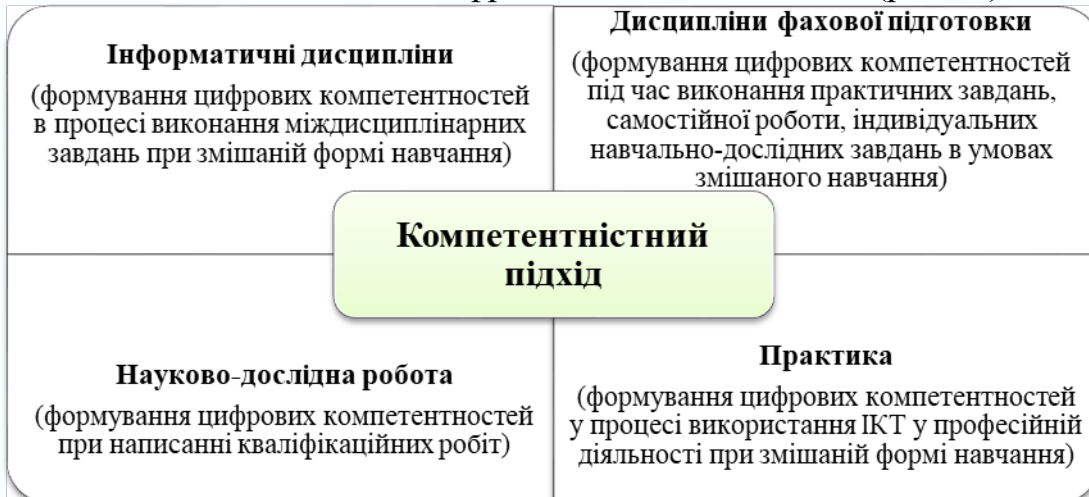
- обсяг навчальних матеріалів;
- різноманітність форм подання матеріалу;
- гіпертекстові технології подання матеріалу;
- інтерактивні технології взаємодії в цифровому освітньому середовищі [13].

Процес формування цифрових компетентностей майбутніх учителів в умовах змішаного навчання передбачає здобуття цифрових вмінь та навичок у процесі вивчення як інформатичних дисциплін («Архітектура комп'ютера

та комп'ютерних систем», «Інформатика та ІКТ», «Організація баз даних», «Технології розробки веб-додатків», «Операційні системи» «Основи комп'ютерних мереж та систем» тощо), так і фахових дисциплін, які передбачають формування цифрових компетентностей опосередковано. Тому формування цифрових компетентностей майбутніх учителів доцільно розглядати не лише в межах інформатичних дисциплін, але й у розрізі всіх фахових дисциплін.

Також зауважимо, що цифрові компетентності здобувачів педагогічних закладів вищої освіти формуються не лише в межах навчальних дисциплін, але й під час проходження практики, де студенти використовують знання, уміння та навички застосування цифрових технологій у професійній діяльності, яка потребує вирішення, зокрема і питань практично-технічного характеру. Тому під час планування практики доцільно включати завдання для комплексного оцінювання цифрових компетентностей (рис. 2.).

Рис. 2. Реалізація компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки здобувачів педагогічних закладів вищої освіти при змішаній формі навчання.

Науково-дослідна робота студента є невід'ємним компонентом його професійної підготовки, де фактично задіяні всі складові професійної компетентності, зокрема і цифрові компетентності, що формуються у процесі практично-технічної підготовки різними засобами навчання.

Доцільними засобами навчання майбутніх учителів, що забезпечують формування цифрових компетентностей майбутніх фахівців в умовах змішаного навчання, відзначені:

- електронні (цифрові) освітні ресурси;
- інформаційно-освітнє середовище ЗВО; Інтернет-ресурси; комунікаційні програми (Viber, Messenger, Telegram та ін.); системи управління навчанням (зокрема,

- платформа дистанційного навчання Moodle); відкриті освітні ресурси; засоби доповненої реальності; засоби цифрового здоров'я; вербальні; невербальні;

- ілюстративні; інформаційні програмні засоби.

Системне застосування міждисциплінарних зв'язків у межах інформатичних і фахових дисциплін, а також практик, виконання кваліфікаційних робіт тощо, розвиває не тільки вміння використовувати цифрові інструменти в професійній діяльності педагога, але й світогляд, глибину мислення, сприяє швидкому сприйманню навчального матеріалу та допомагає розвивати навички використаних знань у професійній діяльності.

Висновки. Отже процес формування цифрових компетентностей здобувачів педагогічних ЗВО повинен орієнтуватися на цифрові технології, як на найсучасніший засіб в умовах змішаного навчання у процесі професійної підготовки. Безумовно, ефективність цього процесу забезпечується безперервністю, систематичністю, цілісністю процесу підготовки до цифрової трансформації, адже цифрові пристрої та мобільні технології є невід'ємними атрибутами сучасного здобувача освіти. Тому майбутні вчителі із метою ефективного здійснення професійної діяльності повинні мати сформовані цифрові компетентності, які в умовах змішаного навчання допоможуть створювати власне освітнє середовище, працювати в мережеских педагогічних спільнотах, здійснювати підвищення кваліфікації шляхом самоосвіти на онлайн-курсах. В подальшому потрібні розвідки у напрямку визначення основних характеристик цифрових технологій для змішаного навчання.

Література:

1. Бакмаєв А.Ш. Програмная среда Moodle в развитии информационно-коммуникационной компетенции будущих учителей информатики. *Экономические и гуманитарные исследования регионов*. 2011. № 2. С. 54–58.

2. Гриценчук Е.А. Информационно-коммуникационная компетентность учеников общеобразовательных учебных заведений как предмет мониторинга: международный и украинский опыт. *Информационные технологии и средства обучения*. 2012. Т. 31. № 5. С. 1.

3. Кривонос О.М., Коротун О.В. Змішане навчання як основа формування ІКТ-компетентності вчителя. *Наукові записки*. Вип. 8. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 2. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. 180 с.

4. Лученкова Е.Б. Смешанное обучение математике: практика опередила теорию. *Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева*. 2015. № 1 (31). С. 54–59.

5. Самко А.М. Цифрова компетентність педагогічного персоналу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Освітня аналітика України*. 2021. № 2 (13). С. 33–43.

6. Суханова О.Н. Овладение информационно-коммуникационными технологиями как способ развития профессиональной компетентности современного учителя. *Непрерывное педагогическое образование*. 2012. № 1. С. 69.

7. Ткачук Г.В. Практично-технічна підготовка майбутніх учителів інформатики в умовах змішаного навчання: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М.М.», 2018. 318 с.

8. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу: аналіт. зап. / [В. С. Куйбіда, О. М. Петров, Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук]. Київ: НАДУ, 2019. 28 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/90a7d5c8-d10a-4f8f-8987-4d1077fdc8f6.pdf> (дата звернення: 16.01.2022).

9. Шамшурина А.А. Методологические основы формирования информационно-коммуникационной компетентности будущего учителя. *Современная высшая школа: инновационный аспект*. 2011. № 1. С. 86–90.

10. Шевчук Б.В., Шевчук Л.Д., Яшанов С.М. Педагогічні умови ефективного формування інформатичної компетентності педагогів професійної освіти на основі хмарних технологій. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 36. С. 98–101.

11. Шевчук Л., Кобильська О., Шевчук О. Хмарні технології у формуванні цифрової компетентності майбутніх учителів інформатики. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 44. Т.2. С. 127–133.

12. Шевчук Б.В., Шевчук Л.Д. Впровадження цифрових освітніх технологій у підготовку майбутніх учителів в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 34. Т. 5. С. 255–263.

13. Шевчук Л. Д. Неперервна професійна підготовка майбутніх учителів математики засобами ІКТ: теоретичні та методичні засади: монографія. Київ: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 465 с.

14. Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu). URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення: 12.01.2022).

15. Powell A., Rabbitt B., Kennedy K. iNACOL Blended Learning Teacher Competency Framework . 2014. URL: [http:// https://aurora-institute.org/wp-content/uploads/iNACOL-Blended-Learning-Teacher-Competency-Framework.pdf](http://https://aurora-institute.org/wp-content/uploads/iNACOL-Blended-Learning-Teacher-Competency-Framework.pdf) (last accessed: 20.06.2022).

16. Strategies for blended TVET in response to COVID-19 is made available under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 Licence (international). URL: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0> (last accessed: 20.06.2022).

References:

1. Bakmaev, A.Sh. (2011). Programmная sreda Moodle v razvitiі informatsionno-kommunikatsionnoy kompetentsii buduschih uchiteley informatiki [Moodle software environment in the development of information and communication competence of future teachers of computer science]. *Ekonomicheskie i gumanitarnye issledovaniya regionov – Economic and humanitarian studies of the regions*, 2, 54–58 [in Russian].

2. Gritsenchuk, E.A. (2012). Informatsionno-kommunikatsionnaya kompetentnost uchenikov obsheobrazovatelnyih uchebnyih zavedeniy kak predmet monitoringa: mezhdunarodnyiy i ukrainskiy opyt [Information and communication competence of pupils of general educational institutions as a subject of monitoring: international and Ukrainian experience]. *Informatsionnyie tehnologii i sredstva obucheniya – Information technology and teaching aids*, 31, 5, 1 [in Russian].

3. Kryvonos, O.M., & Korotun, O.V. (2015). Zmishane navchannia yak osnova formuvannia ІКТ-kompetentnosti vchytelia [Blended learning as a basis for the formation of ICT competence of teachers]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 8. Kirovohrad: RVV KDPU im. V.Vynnychenka [in Ukrainian].

4. Luchenkova, E.B. (2015). Smeshannoe obuchenie matematike: praktika operedila teoriyu [Blended Learning in Mathematics: Practice Outstripped Theory]. *Vestnik KGPU im. V.P. Astafieva – Bulletin of the KSPU them. V.P. Astafiev, 1 (31)*, 54–59 [in Russian].

5. Samko, A.M. (2021). Tsyfrova kompetentnist pedahohichnoho personalu v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Digital competence of pedagogical staff in the system of postgraduate pedagogical education]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine, 2 (13)*, 33–43 [in Ukrainian].

6. Suhanova, O.N. (2012). Ovladenie informatsionno-kommunikatsionnyimi tehnologiyami kak sposob razvitiya professionalnoy kompetentnosti sovremennogo uchitelya [Mastering information and communication technologies as a way to develop the professional competence of a modern teacher]. *Nepreryivnoe pedagogicheskoe obrazovanie – Continuing teacher education, 1*, 69 [in Russian].

7. Tkachuk, H.V. (2018). Praktychno-tekhnichna pidhotovka maibutnikh uchyteliv informatyky v umovakh zmishanoho navchannia: monohrafiia [Practical and technical training of future teachers of computer science in terms of blended learning: a monograph]. Uman: Vydavets «Sochinskyi M.M.» [in Ukrainian].

8. Kuibida, V.S., Petrov, O.M., Fedulova, L.I., & Androshchuk H.O. (2019). Tsyfrovii kompetentsii yak umova formuvannia yakosti liudskoho kapitalu: analit. zap. [Digital competencies as a condition for shaping the quality of human capital: an analyst. zap.]. Kyiv: NADU. *academy.gov.ua*. Retrieved from: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/90a7d5c8-d10a-4f8f-8987-4d1077fdc8f6.pdf> [in Ukrainian].

9. Shamshurina, A.A. (2011). Metodologicheskie osnovy formirovaniya informatsionno-kommunikatsionnoy kompetentnosti buduschego uchitelya [Methodological bases for the formation of information and communication competence of the future teacher]. *Sovremennaya vysshaya shkola: innovatsionnyy aspekt – Modern Higher School: Innovative Aspect, 1*, 86–90 [in Russian].

10. Shevchuk, B.V., Shevchuk, L.D., & Yashanov, S.M. (2021). Pedahohichni umovy efektyvnoho formuvannia informatychnoi kompetentnosti pedahohiv profesiinoi osvity na osnovi khmarnykh tehnolohii [Pedagogical conditions for the effective formation of information competence of teachers of vocational education on the basis of cloud technologies]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 36*, 98–101 [in Ukrainian].

11. Shevchuk, L., Kobylska, O., & Shevchuk, O. (2022). Khmarni tehnolohii u formuvanni tsyfrovii kompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky [Cloud technologies in the formation of digital competence of future teachers of computer science]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 44, 2*, 127–133 [in Ukrainian].

12. Shevchuk, B.V., & Shevchuk, L.D. (2020). Vprovadzhennia tsyfrovyykh osvitnikh tehnolohii u pidhotovku maibutnikh uchyteliv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Introduction of digital educational technologies in the training of future teachers in the conditions of distance learning]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities, 34, 5*, 255–263. Drohobych: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].

13. Shevchuk L. D. (2019) Neperervna profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv matematyky zasobamy IKT: teoretychni ta metodychni zasady [Continuous professional training of future teachers of mathematics by means of ICT: theoretical and methodical principles]: monohrafiia. Kyiv : *OLDI-PLIuS*, 465. [in Ukrainian].

14. Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu). *joint-research-centre.ec.europa.eu*. Retrieved from: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en [in English].

15. Powell, A., Rabbitt, B., & Kennedy, K. (2014). iNACOL Blended Learning Teacher Competency Framework. *aurora-institute.org*. Retrieved from: <http://aurora-institute.org/wp-content/uploads/iNACOL-Blended-Learning-Teacher-Competency-Framework.pdf> [in English].

16. Strategies for blended TVET in response to COVID-19 is made available under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 Licence (international). *creativecommons.org*. Retrieved from: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0> [in English].

УДК 377

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7\(7\)-261-269](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-7(7)-261-269)

Ягоднікова Вікторія Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності, Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», провул. Нахімова, 8, м. Одеса, 65014, <https://orcid.org/0000-0001-5050-2189>

Красюк Людмила Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, <https://orcid.org/0000-0003-1403-006X>

Ковтун Наталія Ігорівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії і методики початкової освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, 08401, <https://orcid.org/0000-0003-3845-6807>

ПРОФЕСІЙНІ ТА ЕТИЧНІ ВИМОГИ ДО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розкрито засади, які ставляться до керівника закладу освіти в умовах НУШ з позиції професійного та етичного аспектів. Визначено, що керівник закладу освіти здійснює безпосереднє керівництво закладом освіти і відповідає за освіту, фінанси, господарство та іншу діяльність закладу. Встановлено, що повноваження керівника закладу освіти визначаються положеннями Закону України «Про освіту» та Закону України «Про повну загальну середню освіту». З'ясовано, що професійні компетентності керівника закладу освіти в умовах Нової української школи визначені Професійним стандартом «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» затвердженим Наказом Міністерства економіки України від 17 вересня 2021 року №568-21. Виявлено, що у формуванні етичного потенціалу майбутніх керівників закладів освіти перевагою інтерактивних методик є можливість практичного вирішення професійних ситуацій. Доведено, що на авторитет керівника впливає наявність високої комунікативної культури, вираженої в нормах професійної етики, зокрема через демократизацію спілкування керівника з підлеглими, його доступність, уважність, уміння створити соціальну атмосферу довіри, ввічливість і акуратність, точність і відповідальне ставлення до сказаних слів, охайність, чіткість і організованість. Вивчення положень Типової освітньої програми

організації та проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа» засвідчує, що сучасні керівники ЗЗСО повинні бути готові керувати персоналом закладу в сучасних умовах, з точки зору менеджменту як інтеграції науки та мистецтва, що керує людськими та суспільними процесами. З'ясовано, що дотримання керівниками закладів освіти етичних стандартів фактично означає дотримання цінностей, принципів і діяльності, задекларованих відповідно до експертних стандартів.

Ключові слова: керівник, заклад освіти, Нова українська школа, професійна діяльність.

Yahodnikova Viktoriia Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pro-rector in Scientific-pedagogical work and Innovative activity, Odesa Regional Academy of in-Service Education of the Odesa Regional Council, 8, Nakhimova Lane, Odesa 65014, <https://orcid.org/0000-0001-5050-2189>

Krasyuk Lyudmila Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Theory and Methods of Primary Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30, Sukhomlynskoho St., Pereiaslav, 08401, <https://orcid.org/0000-0003-1403-006X>

Kovtun Natalia Ihorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Theory and Methods of Primary Education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30, Sukhomlynskoho St., Pereiaslav, 08401, <https://orcid.org/0000-0003-3845-6807>

PROFESSIONAL AND ETHICAL REQUIREMENTS FOR THE HEAD OF AN EDUCATION INSTITUTION IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. The article reveals the principles that apply to the head of an educational institution in the conditions of the National University of Higher Education from the standpoint of professional and ethical aspects. It is determined that the head of the educational institution exercises direct management of the educational institution and is responsible for education, finances, management and other activities of the institution. It was established that the powers of the head of the educational institution are determined by the provisions of the Law of Ukraine "On Education" and the Law of Ukraine "On Comprehensive General Secondary Education". It was found that the professional competencies of the head of the educational institution under the conditions of the New Ukrainian School are defined by the Professional Standard "Head (Director) of the General Secondary

Education Institution" approved by the Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated September 17, 2021 No. 568-21. It was revealed that in the formation of the ethical potential of future heads of educational institutions, the advantage of interactive methods is the possibility of practical solutions to professional situations. It has been proven that the authority of a manager is influenced by the presence of a high communicative culture, expressed in the norms of professional ethics, in particular through the democratization of the manager's communication with subordinates, his accessibility, attentiveness, the ability to create a social atmosphere of trust, politeness and accuracy, accuracy and a responsible attitude to the words spoken, neatness, clarity and organization. The study of the provisions of the Standard Educational Program of the Organization and Conducting Advanced Training of Managers of General Secondary Education Institutions in Accordance with the Requirements of the "New Ukrainian School" Concept, proves that modern heads of educational institutions must be ready to manage the staff of the institution in modern conditions, from the point of view of management as an integration of science and art, which controls human and social processes. It has been found that compliance by the heads of educational institutions with ethical standards actually means compliance with the values, principles and activities declared in accordance with expert standards.

Keywords: manager, educational institution, New Ukrainian School, professional activity.

Постановка проблеми. Зі створенням Нової української школи (НУШ) очікується зміна моделі роботи закладів освіти. Їм потрібна керівна позиція із сучасним розумом та вмінням організувати шкільну роботу таким чином, щоб освітянський персонал, батьки, учні та громади відчували себе єдиною командою. Як наслідок, зростає роль підвищення лідерського потенціалу керівників закладів освіти, а особливо вимог до їх професійної діяльності, що і лежатиме в основі актуальності цієї статті..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем професійної підготовки керівника закладу освіти до діяльності у відповідності до вимог НУШ займаються такі вчені-дослідники, як М. Андрос, Н. Безлюдна, О. Бондар, Н. Воробйова, Т. Гриценко, Г. Груць, Н. Дудник, Н. Лалак, Я. Марків, Г. Тимошенко, О. Шиман і інші.

О. Шиман [1] наголошує, що професійні здібності керівників закладів освіти характеризують: знання, необхідні для посади в освіті; здатності та навички, необхідні для досягнення успіху у функціональній роботі; професійні, ділові та особистісно важливі якості, що сприяють максимальному використанню сил, здібностей і можливостей під час виконання службових обов'язків і громадських справ; загальну культуру, яка необхідна для формування гуманістичного світогляду, духовно-ціннісного

сприйняття, морально-етичних засад особистості; мотивацію професійної діяльності.

Г. Груць [2] стверджує, що керівнику закладу освіти необхідно розбиратися в усіх напрямках діяльності колективу та входити в контакт з його діяльністю. Уміння створити комфортне освітнє середовище для саморозвитку та розкрити управлінський потенціал кожного педагога є ситуацією, що сприяє самореалізації, культурній духовності, а керівник закладу освіти – це підтримка вчителів та учнів, які потребують допомоги.

Я. Марків та Н. Лалак [3] зауважують, що особливим у контексті порушених питань є те, що керівники освіти дотримуються певних етичних вимог, а саме:

- ініціатива здійснення контролю повинна підлягати контролю (вчителі повинні самі проаналізувати уроки і показати причини успіхів і невдач);
- результати контролю повідомляти вчителям лише після обговорення з суб'єктом контролю;
- тимчасові невдачі можуть бути записані як постійна вада вчителя і не повинні аналізуватися в присутності колег;
- поряд з результатами управління слід повідомити причини, які можуть бути об'єктивними незалежно від вчителя (характеристики класу тощо);
- в основі управління має бути порівняння результатів роботи одного й того самого вчителя в одному класі за різні періоди, а не порівняння вчителів з колегами;
- рекомендації вчителя повинні бути висловлені в тактичній формі, а не в формі «правди в останньому випадку»;
- слід пам'ятати, що неналежні уроки та погані оцінки не є приводом для зміни особистих стосунків між керівником та вчителями.

З огляду на проведений аналіз наукових праць, доцільно зауважити, що не до кінця є розкритими питання вимог, які ставлять до керівника закладу освіти в умовах НУШ з точки зору професійного та етичного аспектів.

Мета статті – розкрити ключові засади, які ставляться до керівника закладу освіти в умовах НУШ з позиції професійного та етичного аспектів.

Виклад основного матеріалу. Професійні вимоги можна визначити як рівень кваліфікації керівника: спеціальність, професійна підготовка. Так, професійні вимоги керівника визначають систему знань і вмінь, яка лежить в основі компетентної моделі.

Керівник закладу освіти здійснює безпосереднє керівництво закладом освіти і відповідає за освіту, фінанси, господарство та іншу діяльність закладу. Повноваження (права та обов'язки) та відповідальність керівника закладу визначаються законом та установчими документами закладу. Керівник є представником закладу по відношенню до державних органів,

органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних. Керівник закладу призначається на посаду засновником з числа претендентів, які вільно володіють державною мовою та мають вищу освіту, в порядку, встановленому законодавством та установчими документами. Додаткові вимоги до керівника та порядок його обрання (призначення) визначаються спеціальним законом та установчими документами закладу освіти [4; 5].

Метою професійної діяльності керівника закладу освіти є безпосереднє керівництво закладом, відповідальність за освітню, фінансову, господарську та іншу діяльність закладу. Трудові функції керівника закладу освіти передбачають [5]: забезпечити стратегічний контроль розвитку закладу освіти; забезпечити контроль якості освітньої діяльності; забезпечити партнерство та мережеву взаємодію; організувати безпечне та здорове освітнє середовище; гарантувати власний постійний професійний розвиток.

Крім того, у контексті розкриття професійно-етичних вимог до керівника закладу освіти доцільно було б розкрити деталі його повноважень. Отже, відповідно до статті 26 Закону України «Про освіту» [4] керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень може:

- організувати діяльність закладів освіти;
- вирішувати фінансову діяльність закладів освіти.
- призначати та звільняти працівників та визначати їхні обов'язки;
- забезпечити організацію навчального процесу та здійснення контролю за виконанням освітніх програм;
- забезпечувати функціональність внутрішньої системи для забезпечення якості освіти;
- забезпечувати умови для ефективного, відкритого та публічного управління діяльністю закладів освіти;
- сприяти та створювати умови для діяльності автономних закладів освіти;
- пропагувати здоровий спосіб життя учнів та працівників закладів освіти;
- гарантувати створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти, у тому числі без насильства та знущань (цькування);
- розглядати заяви щодо випадків булінгу (цькування) здобувача освіти, його батьків, законних представників та інших осіб і приймати рішення про проведення розслідування (для цього складається комісія для розгляду випадків булінгу (цькування), за результатами проведених розслідувань ухвалюється рішення та вживаються відповідні заходи);
- забезпечити реалізацію заходів щодо надання соціально-психологічних освітніх послуг учням, які вчинили, стали свідками або постраждали від булінгу (цькування);

- повідомляти Національну поліцію України та уповноважені підрозділи служб у справах дітей про випадки булінгу (цькування) у закладах освіти;
- здійснювати інші повноваження, передбачені законодавством та установчими документами установи.

Разом з тим, доцільно зауважити, що професійними компетентностями для керівника закладу освіти в умовах Нової української школи є [5]: 1) нормативно-правова компетентність; компетентність стратегічного управління закладом освіти; компетентність стратегічного управління працівниками закладу освіти; компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; компетентність організації діяльності закладу освіти на засадах зовнішньої системи забезпечення якості освіти; лідерська компетентність; емоційно-етична компетентність; компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства; здоров'язбережувальна компетентність; інклюзивна компетентність; проєктувальна компетентність; інноваційна компетентність; здатність до навчання впродовж життя; інформаційно-цифрова компетентність.

Акцентуючи увагу на вимогах до керівника закладу загальної середньої освіти, то таким керівником може бути громадянин України, який вільно володіє державною мовою, має освіту магістра або вищу освіту, не менше трьох років досвіду навчальної та/або науково-виховної роботи, організаторські здібності, належний фізичний та психічний стан здоров'я, що не перешкоджає виконанню професійних обов'язків, проходить конкурсні вибори та за оцінювання яких визнаний переможцем у відповідності до Закону України «Про загальну середню освіту» [6].

Залучення учасників до навчального процесу (проведення навчальних занять, лекцій, тренінгів, семінарів, майстер-класів, конкурсів, оцінювання результатів навчання тощо) здійснюється на розсуд керівника закладу освіти. Відповідальність за зміст такого заходу несе керівник закладу освіти [6].

Варто також звернути увагу на Типову освітню програму організації та проведення підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів загальної середньої освіти відповідно до вимог Концепції «Нова українська школа» [7] основною метою якої є організація та проведення навчання керівних кадрів ЗЗСО. Сучасні керівники ЗЗСО повинні бути готові керувати персоналом закладу в сучасних умовах, з точки зору менеджменту як інтеграції науки та мистецтва, що керує людськими та суспільними процесами. Метою цієї програми є модернізація управлінських можливостей керівників ЗЗСО для ефективного управління відповідно до концептуальних вимог НУШ та європейського вектору національної політики у сфері освіти.

У ході дослідження доцільно звернути увагу на те, що на авторитет керівника впливає наявність високої комунікативної культури, вираженої в нормах професійної етики. До них відносяться демократизація спілкування керівника з підлеглими, його доступність, уважність, уміння створити соціальну атмосферу довіри, ввічливість і акуратність, точність і відповідальне ставлення до сказаних слів. Не менш важливі охайність, чіткість і організованість. Тільки за цих умов офіційні норми етики можуть допомогти керівникам закладів освіти ефективніше спілкуватися з оточуючими.

Культура професійної поведінки керівника закладу освіти визначається загальним рівнем його інтелекту, широтою ерудиції, різноманітністю інтересів, загальним рівнем освіченості та розвитку. Ділова етика припускає, що керівник закладу освіти має [8]: 1) здобути знання про те, як запобігати та усувати конфлікти, а також навички реального використання цих методів; 2) набути вміння вести правильні ділові розмови; при появі ознак конфліктної ситуації або при прояві у одного з членів колективу особливостей поведінки, характерних для стресу, керівник за певних умов може особисто втрутитися в ситуацію шляхом бесіди; 3) керівник закладу освіти повинен володіти навичками критичного аналізу діяльності своїх підлеглих; недотримання правил критики, вироблених багаторічним досвідом спілкування з людьми, є типовою помилкою, яка може призвести до поганих стосунків у команді; критика співробітників об'єктивно необхідна в роботі керівника, але при цьому йому необхідно подавати особистий приклад правильного конструктивного ставлення до ситуації і не допускати обмежень особистого статусу і самооцінки співробітників; виходячи з цього, керівники закладів освіти не повинні критикувати когось у присутності третьої особи, починати розмову безпосередньо з критики або критикувати якості людини, а не поведінку співробітника; 4) керівникам закладів освіти необхідно вміти поєднувати ділову діяльність з повноцінним відпочинком, знімати психофізіологічне перенапруження, розривати стресовий ланцюг позитивними емоціями; першочерговим завданням керівника є забезпечення повноцінного відпочинку працівників, включаючи раціональне використання вільного часу, підтримання здоров'я, тобто стану повного фізичного, психічного та соціального благополуччя; це допомагає підвищити діловий настрій людей, зарядити їх енергією, підвищити життєвий тонус і, зрештою, подолати напруженість у стосунках.

У формуванні етичного потенціалу майбутніх керівників закладів освіти перевагою інтерактивних методик є можливість практичного вирішення професійних ситуацій. У ділових іграх і кейсах можна вирішити реальну управлінську ситуацію, що виникає в процесі професійної діяльності освітнього керівника. Керівники закладів освіти мають бути професіоналами

високого рівня, освітніми лідерами, талановитими організаторами освітніх взаємодій, повинні володіти креативним мисленням, організаторськими здібностями. Керівники закладів освіти зобов'язані професійно керувати освітнім колективом згідно з цілями, завданнями, освітніми стандартами та суспільно значущими освітніми вимогами забезпечити прибутковість і конкурентоспроможність освіти, здійснювати моніторинг внутрішнього та зовнішнього освітнього середовища, рекламувати освітні послуги та налагоджувати ефективні взаємовідносини із громадськістю, залучати у процес навчання творчих людей, впроваджувати інновації у практику роботи закладів освіти. Крім того, керівники закладів освіти – це менеджери процесів навчання, розвитку та становлення особистості, які володіють необхідними та достатніми системами знань у галузі педагогіки та психології та професійно підготовлені до адміністративної діяльності [9].

Висновки. Розвиток особистісних і професійних якостей, набуття професійних знань і навичок, набуття позитивного навчального досвіду, виконання спеціальних функцій, формування особистісних стилів лідерства, розвиток морально-етичної культури, виховання – головні професійні та етичні вимоги, які ставляться до потенційного керівника закладу освіти. Дотримання керівниками закладів освіти етичних стандартів фактично означає дотримання цінностей, принципів і діяльності, задекларованих відповідно до експертних стандартів. Основними загальними процедурами є ситуаційна оцінка, альтернативна ідентифікація та прийняття оптимального (для конкретних умов) рішення.

Література:

1. Шиман О. В. Вимоги до особистості керівника Нової української школи. Нова українська школа: початок реформ: зб. тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 березня 2020 року; за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2020. С. 123-127.

2. Груць Г. М. Управлінська культура керівника закладу загальної середньої освіти: шляхи формування. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі: колективна монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 207-221.

3. Марків Я. І., Лалак Н. В. Етичні вимоги до внутрішньо шкільного контролю. Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачево / Ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2019. С. 211-213.

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

5. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» затверджений Наказом Міністерства економіки України від 17 вересня 2021 року №568-21. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijnij-standart-kerivnika-direktora-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

6. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 №463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

7. Програма підвищення кваліфікації директорів НУШ. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2568-programa-pdvishchennya-kvalifikats-direktorv-nush>

8. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

9. Безлюдна Н., Дудник Н. Інтерактивні технології навчання як засіб формування етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2018. №18. С. 27-34.

References:

1. Shyman, O. V. (2020). Vymoghy do osobystosti kerivnyka Novoji ukrajinskoji shkoly [Requirements for the personality of the head of the New Ukrainian School]. Nova ukrajinska shkola: pochatok reform: zb. tez dopovidej II Vseukrajinskoji nauково-praktychnoji konferenciji, 27 bereznja 2020 roku – The new Ukrainian school: the beginning of reforms: coll. abstracts of reports of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, March 27, 2020, 123-127 [in Ukrainian].

2. Ghruj, Gh. M. (2020). Upravlinsjka kuljtura kerivnyka zakladu zaghaljnoji serednjoji osvity: shljakhy formuvannja [Managerial culture of the head of a general secondary education institution: ways of formation]. Aktualjni problemy upravlinnja zakladamy osvity v konteksti strateghiji modernizaciji osvityjnoji ghaluzi: kolektyvna monohrafija – Actual problems of management of educational institutions in the context of the strategy of modernization of the educational sector: a collective monograph, Ternopilj: TNPU im. V. Ghnatjuka, 207-221 [in Ukrainian].

3. Markiv, Ja. I., Lalak, N. V. (2019). Etychni vymoghy do vnutrishnjo shkilnogho kontrolju [Ethical requirements for internal school control]. Suchasni tendenciji rozvytku nauky i osvity v umovakh pohlyblennja jevrintegracijnykh procesiv: zbirnyk tez dopovidej III Vseukrajinskoji nauково-praktychnoji konferenciji, 16-17 travnja 2019 r. – Modern trends in the development of science and education in the context of deepening European integration processes: a collection of abstracts of reports of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, May 16-17, 2019, Mukachevo: Vyd-vo MDU, 211-213 [in Ukrainian].

4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 №2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 №2145-VIII]. zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

5. Profesijnyj standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zaghaljnoji serednjoji osvity» zatverdzenyj Nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17 veresnja 2021 roku №568-21 [The professional standard "Head (director) of a general secondary education institution" was approved by the Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated September 17, 2021 №568-21]. mon.gov.ua. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijnij-standart-kerivnika-direktora-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].

6. Pro povnu zaghaljnu serednju osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 №463-IX [On comprehensive general secondary education: Law of Ukraine dated January 16, 2020 №463-IX]. zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

7. Prohrama pidvyshhennja kvalifikaciji dyrektoriv NUS [The program of improving the qualifications of the directors of NUS]. www.pedrada.com.ua. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2568-programa-pdvishchennya-kvalifikats-direktorv-nush> [in Ukrainian].

8. Ghrycenko, T. B. (2007). Etyka dilovogho spilkuvannja: navchalnyj posibnyk [Ethics of business communication: study guide]. K.: Centr uchbovoji literatury [in Ukrainian].

9. Bezljudna, N., Dudnyk, N. (2018). Interaktyvni tekhnologhiji navchannja jak zasib formuvannja etychnoji kompetentnosti majbutnikh menedzheriv osvity [Interactive learning technologies as a means of forming the ethical competence of future education managers]. Problemy pidgotovky suchasnogho vchytelja – Problems of modern teacher training, 18, 27-34 [in Ukrainian].

Журнал

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Фізико-математичні науки»)*

Випуск № 7(7) 2022

Формат 60x90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.

Видавець:

Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія ДК №4957 від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.

Підготовлено рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл.,
м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
e-mail: gotoprint@gmail.com